Oikeusministeriön julkaisuja
Justitieministeriets publikationer

Selvityksiä ja ohjeita
Utredningar och anvisningar

2025:16

Asianomistajan aseman parantaminen sekä syyttäjän ja poliisin työtaakan keventäminen moniasianomistaja-rikoksissa

OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2025:16

Asianomistajan aseman parantaminen sekä syyttäjän ja poliisin työtaakan keventäminen moniasianomistajarikoksissa

Tarja Koskela, Laura Tammenlehto, Marko Forss, Tomi Voutilainen, Mika Launiala

Oikeusministeriö Helsinki 2025

Julkaisujen jakelu
Distribution av publikationer

Valtioneuvoston julkaisuarkisto Valto

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Oikeusministeriö
CC BY-SA 4.0

ISBN pdf: 978-952-400-404-6
ISSN pdf: 2490-0990

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2025

Kuvailulehti
3.7.2025

Asianomistajan aseman parantaminen sekä syyttäjän ja poliisin työtaakan keventäminen moniasianomistajarikoksissa

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2025:16		**Teema**	Selvityksiä ja ohjeita
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Tekijä/t	Koskela, Tarja; Tammenlehto, Laura; Forss, Marko; Voutilainen, Tomi; Launiala, Mika		
Kieli	suomi	**Sivumäärä**	186

Tiivistelmä

Selvityksessä on kyse asianomistajan aseman parantamisesta sekä syyttäjän ja poliisin työtaakan keventämisestä rikosasioissa, joissa on suuri määrä asianomistajia. Moniasianomistajarikoksissa haasteita rikosprosessiketjun toimijoille aiheuttaa nimenomaan asianomistajien suuri määrä. Asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäminen vie paljon poliisin ja syyttäjän resursseja, mikä hidastaa rikosprosessia.

Selvityksessä arvioitiin lainsäädännön muutostarpeita ja vaihtoehtoisia mekanismeja ilman lainsäädäntömuutoksia moniasianomistajarikosten rikosprosessin tehostamiseksi asianomistajien asema sekä ihmis- ja perusoikeudet huomioiden. Selvitystä varten haastateltiin rikosprosessin keskeisiä toimijoita. Keskeisimmäksi ehdotukseksi nousi julkisasianhoitajamenettely, jolloin asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäminen ja ajaminen siirtyisi julkisasianhoitajalle. Esitutkinnassa ja syyteharkinnassa voitaisiin keskittyä rikosvastuun toteuttamiseen, mikä nopeuttaisi rikosprosessia. Julkisasianhoitajana toimisi julkinen taho. Menettelyn käyttöönotto tapahtuisi tuomioistuimen päätöksellä. Asianomistajat ilmoittautuisivat itse mukaan prosessiin.

Moniasianomistajarikoksissa voisi tulla kyseeseen myös valtakunnansyyttäjän syytemääräys ja syyteneuvottelumenettely. Tietojärjestelmien osalta pidettiin perusteltuna harkita yhteisen tietovarannon perustamista.

Asiasanat	rikosprosessi, rikosasiat, asianomistajat, rikosuhrit, vahingonkorvaus		
ISBN PDF	978-952-400-404-6	**ISSN PDF**	2490-0990
Julkaisun osoite	https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-404-6		

Presentationsblad
3.7.2025

Förbättrad ställning för målsägande och minskad arbetsbörda för åklagare och polis vid brott med flera målsägande

Justitieministeriets publikationer, Utredningar och anvisningar 2025:16		**Tema**	Utredningar och anvisningar
Utgivare	Justitieministeriet		
Författare	Koskela, Tarja; Tammenlehto, Laura; Forss, Marko; Voutilainen, Tomi; Launiala, Mika		
Språk	finska	**Sidantal**	186

Referat

Utredningen syftar till att förbättra målsägandens ställning och minska åklagarens och polisens arbetsbörda i brottmål med ett stort antal målsägande. Vid brott med flera målsägande medför det stora antalet målsägande utmaningar för aktörerna i straffprocessen. Målsägandenas privaträttsliga yrkanden kräver omfattande resurser av polisen och åklagaren, vilket fördröjer straffprocessen.

I utredningen bedömdes behovet av lagstiftningsändringar samt alternativa mekanismer utan lagstiftningsändringar för att effektivisera brottsprocessen i brott med flera målsägande, med beaktande av målsägandenas ställning samt de mänskliga rättigheterna och de grundläggande fri- och rättigheterna. För utredningen intervjuades centrala aktörer inom straffprocessen. Det mest centrala förslaget var ett förfarande med en offentlig företrädare, där hanteringen och framförandet av målsägandenas privaträttsliga yrkanden skulle överföras till en offentlig företrädare. Vid förundersökningen och åtalsprövningen kan man då koncentrera sig på att realisera straffansvaret, vilket bidrar till en snabbare straffprocess. Den offentliga företrädaren är en offentlig aktör. Förfarandet införs genom domstolsbeslut. Målsägandena anmäler sig själva till processen.

Vid brott med flera målsägande kan också riksåklagarens åtalsförordnande och åtalsuppgörelse komma i fråga. När det gäller informationssystem ansågs det motiverat att överväga att inrätta en gemensam informationsresurs.

Nyckelord	straffprocess, brottmål, målsägande, brottsoffer, skadestånd		
ISBN PDF	978-952-400-404-6	**ISSN PDF**	2490-0990
URN-adress	https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-404-6		

Description sheet
3 July 2025

Improving the Position of Injured Parties and Reducing the Workload of Prosecutors and the Police in Criminal Matters Involving Multiple Injured Parties

Publications of the Ministry of Justice, Reports and guidelines 2025:16		**Subject**	Reports and guidelines
Publisher	Ministry of Justice, Finland		

Author(s)	Koskela, Tarja; Tammenlehto, Laura; Forss, Marko; Voutilainen, Tomi; Launiala, Mika		

Language	Finnish	**Pages**	186

Abstract

The report deals with improving the position of injured parties and reducing the workload of prosecutors and the police in criminal matters involving multiple injured parties. In criminal matters of this kind, it is specifically the large number of injured parties that presents challenges to the actors involved in the criminal proceedings. Investigating the civil claims of the injured parties takes up a lot of resources of the police and the prosecutor, which slows down the criminal proceedings.

With the aim of improving the efficiency of criminal proceedings in criminal matters involving multiple injured parties, the report assesses the needs to amend the relevant legislation and explores certain alternative mechanisms that would not require legislative amendments. The position of injured parties and their human and fundamental rights are taken into consideration in the assessment. Key actors in the criminal proceedings have been interviewed for the report. The most important proposal put forward in the report is a procedure involving a public representative. In this procedure, a public representative would be responsible for investigating and pursuing the civil claims of the injured parties, and the authorities responsible for criminal investigation and consideration of charges could focus on the enforcement of criminal liability. This would speed up the criminal proceedings. A public party would act as the public representative, and the procedure would be introduced by a court decision. The injured parties willing to be involved would have to register for the procedure themselves.

A prosecution order issued by the Prosecutor General and the plea bargaining procedure could also be considered in connection with offences involving multiple injured parties. In respect of information systems, it was deemed justified to consider the establishment of a common data repository.

Keywords	criminal proceedings, criminal matters, injured parties, crime victims, damages		
ISBN PDF	978-952-400-404-6	**ISSN PDF**	2490-0990
URN address	https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-404-6		

Sisältö

1 Johdanto ... 9
1.1 Selvityksen tausta ja sisältö ... 9
1.2 Tehtävänasettelu ja selvitettävät kysymykset ... 13
1.3 Selvityksen rajaukset ... 16
1.4 Selvityksen toteuttaminen ja keskeiset ehdotukset ... 17

2 Aikaisemmat selvitykset ja tutkimukset ... 19
2.1 Oikeuslaitostyöryhmä ... 19
2.2 Rikosprosessin sujuvoittaminen ja tehostaminen ... 20
2.3 Eduskunnan oikeusasiamiehen kannanotto ... 21
2.4 Valtakunnansyyttäjän aloite ... 22
2.5 Kansanedustajien aloite ... 23
2.6 Suomen Asianajajaliiton (nyk. Suomen Asianajajat) kannanotto ... 24

3 Perus- ja ihmisoikeuksien sekä perustuslain moniasianomistajarikoksille asettamat reunaehdot ... 27
3.1 PL 21 § ja PL 6 § ... 27
3.1.1 Oikeusturvan (PL 21 §) ja yhdenvertaisuuden (PL 6 §) asettamat vaatimukset ... 27
3.1.2 Perusoikeuksien rajoittaminen ... 30
3.2 EIS 6 artikla ... 31
3.2.1 Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset ... 31
3.2.2 Access to court ja access to justice ... 33
3.2.3 Oikeudenkäynnin joutuisuusvaatimus ... 34
3.2.4 Asianomistajan oikeus vaatia rangaistusta ... 37

4 Moniasianomistajarikosprosessi Ruotsissa, Norjassa, Virossa ja Yhdysvalloissa ... 40
4.1 Ruotsi ... 40
4.2 Norja ... 45
4.3 Viro ... 49
4.4 Yhdysvallat ... 51

5 Moniasianomistajarikosprosessit – Nykytila, kipukohdat ja laatukriteerit ... 60
5.1 Nykytilanne ... 60
5.1.1 Viranomaisten toimintaa koskevan sääntelyn ja käytössä olevien menettelyiden ongelmista 60
5.1.2 Asianomistajan asema ja adheesioperiaate ... 61

5.1.3 Asianomistajan yksityisoikeudellisten vaateiden huomioon ottaminen syyteasian yhteydessä ... 64
5.1.4 Yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittäminen itsenäisenä vaatimuksena ... 67
5.1.5 Yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely WinCapita- ja Vastaamo-oikeudenkäynneissä ... 71
5.1.5.1 Wincapita ... 71
5.1.5.2 Vastaamo ... 72
5.1.6 Moniasianomistajarikosasioiden yhtymäkohtia riita-asioiden ryhmäkanteisiin ja edustajakanteisiin ... 73
5.1.6.1 Ryhmä- ja edustajakanteiden sääntelykehikko ... 73
5.1.6.2 Oikeutettu yksikkö kanteen nostajana ... 74
5.1.6.3 Oikeutetun yksikön asema sekä ryhmän jäsenten asema ... 76
5.1.6.4 Kanteiden vaatimukset ... 77
5.1.6.5 Opt-in ja opt-out ... 78
5.1.7 Moniasianomistajarikosten käsittelyn aiheuttamat kustannukset ... 81
5.2 Kipukohdat ... 87
5.2.1 Yleisiä moniasianomistajarikosprosessien kipukohtia ... 87
5.2.2 WinCapita- ja Vastaamo-tapauksien kipukohdat ... 89
5.2.3 Tunnistettuihin kipukohtiin vastaaminen ja rikosprosessin kehittäminen ... 91
5.3 Laadukkaan moniasianomistajarikosprosessin kriteerit ... 93
5.3.1 Laatukriteereistä yleisesti ... 93
5.3.2 Haastatteluissa määritellyt laatukriteerit ... 98

6 Moniasianomistajarikosprosessin tehostaminen ilman lainsäädännöllisiä muutoksia ... 101
6.1 Esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän välistä yhteistyötä koskeva sääntely ... 101
6.2 Esitutkintayhteistyötä koskevat ohjeet ... 103
6.2.1 Valtakunnansyyttäjän ohje esitutkintayhteistyöstä ... 103
6.2.2 Poliisihallituksen ohje esitutkintayhteistyöstä ... 106
6.3 Haastateltavien näkemyksiä rikosprosessin tehostamisesta moniasianomistajarikoksissa ilman lainsäädännöllisiä muutoksia ... 112
6.3.1 Esitutkintayhteistyö ... 112
6.3.2 Esitutkinnan rajoittaminen esitutkintayhteistyönä ... 114
6.3.3 Yhteen toimivat tietojärjestelmät ... 115
6.3.4 Muu tehostaminen ... 116

7 Moniasianomistajarikosprosessin tehostaminen lainsäädännöllisin keinoin ilman uusia mekanismeja ... 117
7.1 Asianomistajan aseman muuttaminen (syyteoikeuden rajoittaminen) ... 117
7.2 Tutkinnanjohtajan ja syyttäjän toimivallan laajentaminen ... 119
7.3 Asianomistajan suostumuksen poistaminen syyteneuvottelumenettelystä ... 122

7.4 Tietojensaantioikeuden laajentaminen ... 125
7.5 Menettämisseuraamusta koskeva tuomio ja siirtyminen prosessilajista toiseen ... 125
7.6 Poliisihallituksen esitys esitutkintalain muutostarpeista ... 127
7.7 Viranomaisten yhteistyötä koskeva sääntely ... 131
7.8 Uusi malli vai voimassa olevan sääntelyn kehittäminen? ... 132

8 Moniasianomistajarikosprosessin tehostaminen keskittymällä tiedonhallintaan ja logistiikkaan ... 138
8.1 Lähtökohtia ... 138
8.2 Havaintoja asianosaisiin liittyvästä tiedonhallinnasta esitutkinnassa ... 142
8.3 Havaintoja tiedonhallinnasta esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välillä ... 145
8.4 Havaintoja tiedonhallinnasta syyttäjän toiminnassa ... 148
8.5 Muita havaintoja tiedonhallinnasta ... 150
8.6 Yhteenveto ... 151

9 Moniasianomistajarikosprosessin tehostaminen ottamalla käyttöön uusia mekanismeja ... 154
9.1 Julkisasianhoitaja ... 154
9.2 Rikosasioiden joukkokanne ... 160
9.3 Rikosuhriavustajaan tai (konkurssi)pesänhoitajaan rinnastettavan tehtävän perustaminen ... 162
9.4 Oikeusrekisterikeskuksen tai Valtiokonttorin varaan rakentuvat mallit ... 164
9.5 Rikosvahinkoasiamies ... 166
9.6 Kansainvälisessä vertailussa esiin nousseet mekanismit ... 167
9.7 Kustannuksia koskevat huomiot ... 168

10 Johtopäätökset ... 171

Liitteet ... 176

Lähteet ... 179

1 Johdanto

1.1 Selvityksen tausta ja sisältö

Selvitys perustuu oikeusministeriön ja sisäministeriön tietotarpeeseen. Kyse on asianomistajan aseman parantamisesta sekä syyttäjän ja poliisin työtaakan keventämisestä rikosasioissa, joissa on suuri määrä asianomistajia. Suomessa tällaisia oikeudenkäyntejä on tähän mennessä ollut kaksi: toinen liittyi niin sanottuun pyramidihuijaukseen (WinCapita) ja toinen koski tietomurtoa (Vastaamo). Tässä selvityksessä käytetään laajasta, suurta määrää asianomistajia koskevasta rikoksesta nimitystä *moniasianomistajarikos*.

Moniasianomistajarikoksissa haasteita aiheuttaa erityisesti viranomaistahoille nimenomaan asianomistajien suuri määrä. Esitutkinnassa ja syyteharkinnassa asianomistajien löytäminen, kuuleminen ja heidän yksityisoikeudellisten vaatimustensa selvittäminen sekä päättäminen siitä, tuleeko syyttäjä ajamaan heidän yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan syyteasian rinnalla, vie paljon resursseja. Mikäli syyttäjä ei aja asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia, hänen tulee tehdä tästä päätös ja antaa se tiedoksi heille. Lähtökohtaisesti kaikki asianomistajia koskevat päätökset ja kirjaukset tulisi niin esitutkinnassa kuin syyteharkinnassakin tehdä erillisinä jokaista asianomistajaa koskien. Asianomistajia oli esimerkiksi Vastaamon tietomurtoasiassa noin 33 000. Esitutkintavelvoitteen keventäminen onkin asetettu yhdeksi pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelman tavoitteeksi.[1]

Esitutkinnan ja syyteharkinnan lisäksi asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely rikosasian yhteydessä voi viivästyttää rikosasian käsittelyä tuomioistuimessa. Jos vastaaja on käsiteltävän asian vuoksi vangittuna, on asia otettava käsiteltäväksi nopealla aikataululla (laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa, 689/1997, ROL, rikosprosessilaki 5:13). Tuomioistuimen tulisi näistä aikatauluvaatimuksista huolimatta kyetä tiedottamaan asianomistajille oikeudenkäynnin aikatauluista pikaisesti. Mikäli syyttäjä ei aja asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia, tulisi myös ne saada vireille tuomioistuimessa vastaajan vangittuna

1 Hallitusohjelman kirjauksen mukaan rikostorjuntaa tehostetaan ja sen vaikuttavuutta lisätään keventämällä poliisin esitutkintavelvoitetta muun muassa laajojen massarikoskokonaisuuksien osalta. Vahva ja välittävä Suomi. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma, s. 179.

olemisesta johtuvan kiireellisen aikataulun puitteissa. Asianomistajien määrän kasvaessa kaikkien edellä mainittujen toimien asianmukainen hoitaminen hankaloituu ja vaarantuu.

Moniasianomistajarikosten käsittelyssä tulee viranomaisten resurssien käytön lisäksi ottaa huomioon asianomistajien asema ja oikeuksien toteutuminen. Keskeisimmät asianomistajaa koskevat oikeudet tulevat Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 18/1990, EIS)[2] 6 artiklan oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevista edellytyksistä sekä Suomen perustuslain (731/1999, PL) 6 §:ssä säädetystä yhdenvertaisuudesta ja 21 §:n takaamasta oikeusturvasta. Valtion tulisi toisaalta huolehtia siitä, etteivät minkään osapuolen suojaksi asetetut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja oikeusturvan vaatimukset vaarannu moniasianomistajarikosprosessin sisällä, ja toisaalta huolehtia siitä, ettei asianomistajia aseteta valtion toimesta eriarvoiseen asemaan suhteessa muihin vastaavien rikosten asianomistajiin. Näiden vaatimusten turvaaminen edellyttää huolehtimista viranomaisten riittävistä resursseista sekä heidän prosessitoimiaan koskevan sääntelyn riittävästä joustavuudesta ja ajantasaisuudesta. Tämän kaiken yhteensovittaminen edellyttää punnintaa yhteiskunnan yhteisten intressien ja yksilön intressien välillä.

On oletettavaa, että moniasianomistajarikokset tulevat lisääntymään. Syynä tähän on muun muassa se, että laajoihin asianomistajajoukkoihin kohdistuvat rikokset ovat lähes kaikkien käyttämien tietoverkkojen vuoksi aiempaa helpommin toteutettavissa. Lisäksi tietoverkon välityksellä tehtävässä toiminnassa henkilöpiirit laajenevat helposti erittäin suuriksi, kun varsinaista fyysistä käyntikontaktia kohteisiin ei enää tarvita ja toiminta on vaivattomasti rajat ylittävää. Tämän toimintatavan muutoksen ja henkilöpiirin laajennuksen seurauksena myös tietoverkkorikollisuus helpottuu ja siitä potentiaalisesti saatavilla olevat taloudelliset hyödyt kasvavat.

Moniasianomistajarikosten haasteiden tunnistaminen edellyttää perehtymistä saatavilla oleviin tapauksiin. Yllä mainituissa WinCapita- ja Vastaamo-tapauksissa oli kyse hyvin erilaisista tapahtumainkuluista. WinCapitan pyramidihuijauksessa A levitti tietoa, että hänen perustamansa klubi, joka toimi nimillä GiiClub, WinClub ja viimeksi WinCapita, harjoittaa tuottoisaa urheiluvedonlyöntitoimintaa ja valuuttakauppaa, joista tulevia tuottoja maksetaan klubiin sijoittaneille jäsenille. Klubin toiminnassa harjoitetuksi ilmoitettu sijoitustoiminta ei ollut todellista. A sai ilmoittamillaan harhaanjohtavilla tiedoilla yli 10 000 ihmistä sijoittamaan klubiin 4.9.2003–7.3.2008 välisenä aikana. A hallinnoi klubin tilejä. Tosiasiallisesti klubi harjoitti

2 Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen ja siihen liittyvien lisäpöytäkirjojen eräiden määräysten hyväksymisestä annettu laki 438/1990.

vedonlyöntitoimintaa ja sen koemielessä käymä vähäinen valuuttakauppa oli tappiollista. Klubin ainoa tulonlähde oli klubin jäsenten siihen sijoittamat varat. A oli saanut jäseniltä käyttöönsä rahaa yhteensä 100 128 826 euroa. Tästä määrästä A oli siirtänyt omille tileilleen 6 017 221,15 euroa ja jäsenten tileille 89 399 262 euroa. Reilun 2 000 jäsenen tileille oli maksettu enemmän kuin mitä he olivat klubiin alun perin sijoittaneet.

A kierrätti jäsenten klubille antamat varat rahansiirtoina toisille jäsenille ja omille pankkitileilleen. Ainoastaan klubiin varhaisessa vaiheessa sijoittaneille oli maksettu varoja A:n kehittämien laskenta- ja tuotonjakosääntöjen perusteella. Maksetut varat koostuivat klubiin myöhemmin liittyneiden jäsenten suorittamista maksuista. Siten klubiin loppuvaiheessa liittyneet jäsenet olivat menettäneet kaikki sijoittamansa rahat ja jääneet vaille luvattuja tuottoja. Taloudellista vahinkoa tai sen vaaraa oli aiheutettu ainakin 57 miljoonan euron arvosta. A oli tavoitellut rikoksella huomattavaa taloudellista hyötyä aiheuttaen erityisen tuntuvaa taloudellista vahinkoa. B oli 2.2.2006–7.3.2008 avustanut A:ta törkeän petoksen toteuttamisessa työskentelemällä klubin asiakaspalvelussa tietäen, että kyseessä oli rikos.

Vantaan käräjäoikeus tuomitsi 2.12.2011 A:n törkeästä petoksesta neljän vuoden vankeusrangaistukseen ja B:n avunannosta törkeään petokseen yhden vuoden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Syyte rahankeräysrikoksesta hylättiin. A tuomittiin menettämään valtiolle rikoksen tuottama taloudellinen hyöty.

Helsingin hovioikeus pysytti käräjäoikeuden tuomion sekä törkeän petoksen että avunannon osalta 7.2.2013 antamallaan tuomiolla. Hovioikeus tuomitsi lisäksi A:n rahankeräysrikoksesta ja B:n avunannosta rahankeräysrikokseen. A tuomittiin yhteiseen viiden vuoden vankeusrangaistukseen ja B yhteiseen yhden vuoden kolmen kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Korkein oikeus ei 27.2.2014 antamallaan ratkaisulla (KKO 2014:7) muuttanut hovioikeuden tuomiota. Korkein oikeus totesi, että ankaroittavana seikkana oli rangaistusta mitattaessa alemmissa oikeusasteissa otettu huomioon useille tuhansille henkilöille aiheutetut yhteensä 57 miljoonan euron vahingot sekä useille asianomistajille aiheutetut suuret henkiset ja terveydelliset ongelmat.

Samaan pyramidihuijaukseen liittyvää asiaa on käsitelty korkeimmassa oikeudessa myös vahingonkorvaussaatavan vanhentumisen osalta (KKO 2024:14). Korkein oikeus myönsi Suomen valtiolle valitusluvan ennakkopäätösvalituksena, joka rajoitettiin oikeudenkäymiskaaren (4/1734, OK) 30:3.2:n 2 kohdan nojalla kysymykseen, oliko Oikeusrekisterikeskuksella ollut rikoslain (39/1889, RL) 10:11.2:ssa tarkoitetusta rikoksen asianomistajan kirjallisesta hakemuksesta päättäessään oikeus tutkia korvausvelan mahdollinen vanhentuminen ja oliko korvausvelka

vanhentunut. Korkein oikeus päätyi ensiksi mainitun kysymyksen osalta siihen, että Oikeusrekisterikeskuksen päättäessä RL 10:11.2:ssa tarkoitetusta vahingonkärsijän hakemuksesta kysymyksessä ei ole siviiliprosessi vaan hallintomenettely. Tällöin ei tule sovellettavaksi velan vanhentumisesta annetun lain (728/2003) 18 §:n 1 momentti, jonka mukaan vanhentuminen otetaan huomioon vain asianosaisen väitteen perusteella. Näin ollen Oikeusrekisterikeskuksen tulee ennen korvauspäätöksen tekemistä tarkistaa korvausvelan mahdollinen vanhentuminen. Velan vanhentumisen osalta korkein oikeus katsoi, että koska valtakunnansyyttäjänvirasto ja käräjäoikeus olivat antaneet asiasta tiedotteen ja siitä oli myös uutisoitu laajamittaisesti, kantajan oli pitänyt olla riittävästi selvillä mahdollisen vahingonkorvaussaatavan vanhentumisen keskeyttämisestä. Kun kantaja oli nostanut rikokseen perustuvan vahingonkorvauskanteen yli kolmen vuoden kuluttua vanhentumisajan alkamisesta eikä vanhentumista ollut katkaistu, korvausvelka oli vanhentunut.

Vastaamo-tapauksessa puolestaan oli kyse törkeästä tietomurrosta, törkeän kiristyksen yrityksestä, 9 231 törkeästä yksityiselämää koskevan tiedon levittämisestä, 20 745 törkeän kiristyksen yrityksestä (yksityishenkilöt) ja 20 törkeästä kiristyksestä. Tapauksessa vastaaja oli selvittänyt internetissä olevia palvelimia, joissa on ollut haavoittuvuuksia (puhutaan skannauksesta). Vastaaja oli käyttänyt teossa apunaan useita eri maissa sijainneita palvelimia, salattuja VPN-yhteyksiä ja salausavaimia sekä haavoittuvuuksien selvittämiseen ja tietomurtoihin suunniteltuja ohjelmistoja, joita ei ole julkisesti saatavilla. Käytetyissä palvelimissa oli ollut käytössä voimakkaita salausmenetelmiä.

Vastaaja oli skannauksen perusteella saanut selville Psykoterapiakeskus Vastaamon palvelimessa olleet haavoittuvuudet ja niitä hyödyntäen tunkeutunut oikeudettomasti Vastaamon potilastietokannan sisältäneeseen palvelimeen. Tunkeutuminen oli suoritettu siten, että vastaaja oli luonut yhteyden Vastaamon MySQL-palvelimeen, käyttänyt hänelle kuulumatonta käyttäjätunnusta ja salasanaa ja ladannut Vastaamon potilastietokannan käyttöönsä. Potilastietokanta sisälsi tunkeutumisen ja lataamisen aikaan noin 33 000 potilaan erittäin arkaluonteiset henkilö- ja potilastiedot sekä potilaiden käyntimerkinnät.

Tiedot saatuaan vastaaja oli lähettänyt kiristysviestin sähköpostitse sekä Vastaamolle että 20 765 Vastaamon potilastietokannasta ilmenevälle yksityishenkilölle. Viestissään vastaaja oli vaatinut yritystä maksamaan 40 bitcoinia (366 000,00 euroa) ja kutakin yksityishenkilöä 200 tai 500 euron arvoisen maksun kryptovaluuttana sillä uhalla, että tahojen kieltäytyessä hän julkaisisi hallussaan olleita erittäin arkaluonteisia henkilö- ja potilastietoja sekä potilaiden käyntimerkintöjä julkiseen internetiin. Yritys ja 20 745 yksityishenkilöä eivät suostuneet vastaajan vaatimuksiin, 20 yksityishenkilöä maksoi vaaditun maksun.

Kun valtaosa asianomistajista ei ollut suostunut vaatimuksiin ja suorittanut maksua, oli vastaaja asianomistajia kiristääkseen julkaissut ensin sata potilastietoa 21.10.2020 ja sata potilastietoa 22.10.2020. Vastaaja oli 23.10.2020 käynnistänyt ohjelmakäskyjen sarjan, jonka tarkoituksena oli ollut julkaista jatkossa sata potilastietoa päivässä, kunnes kaikki potilastiedot oli julkaistu, elleivät asianomistajat maksa vastaajan vaatimaa summaa. Ohjelmakäskyjen sarjassa olleen (virheellisen) komennon vuoksi vastaaja oli kuitenkin julkaissut kaikki potilastiedot kerralla 23.10.2020 sen sijaan, että tiedot olisi tarkoituksena olleen mukaisesti julkaistu sadan potilastiedon osissa. Vastaaja on siis julkaissut yhteensä noin 33 000 henkilön erittäin arkaluonteiset henkilö- ja potilastiedot sekä potilaiden käyntimerkinnät.

Jo yksin näistä kahdesta tapauksesta voidaan tehdä se johtopäätös, että moniasianomistajarikosten teonkuvaukset ja rikosnimikkeet voivat olla mitä moninaisempia. Siksi on tarve kehittää mahdollisimman laajasti ja yleisesti sovellettavissa olevia malleja, joilla moniasianomistajarikosprosesseja saataisiin tehostettua.

1.2 Tehtävänasettelu ja selvitettävät kysymykset

Selvityksen on tarkoitus arvioida keinoja, joiden avulla on mahdollista sekä parantaa asianomistajan asemaa että keventää poliisin ja syyttäjän työtaakkaa moniasianomistajarikosasioissa. Koska kyseessä on rikosprosessiin ja rikosvastuun toteuttamiseen liittyvä asiakokonaisuus, oletettavaa on, että useimmat keinot edellyttävät ainakin jossain määrin lainsäädännöllisiä toimia. Yhtenä keinokokoelmana voidaan pitää lainsäädäntömuutoksia, joilla tehostetaan ja sujuvoitetaan nykyistä rikosprosessia esitutkinnasta tuomioistuinmenettelyyn muuttamatta varsinaisesti voimassa olevan sääntelyn menettelyvalikoimaa. Toisaalta voidaan ottaa käyttöön uusia innovaatioita, joilla pyritään sujuvoittamaan moniasianomistajarikosprosesseja, tai lisätä voimassa olevaan sääntelyyn muissa maissa hyväksi havaittuja mekanismeja ongelmien ratkaisemiseksi. Muita mahdollisia keinovaihtoehtoja ovat ensisijaisesti juttujen ja niiden tietoaineksen, kuten asianomistajan tietojen ja vaatimusten, ylläpidon ja logistiikan tehostamiseen liittyvät menettelyt.

Selvitys on kaksitahoinen: yhtäältä siinä on kyse asianomistajan asemasta ja toisaalta poliisin ja syyttäjän työtaakasta sekä rikosprosessien tehokkuudesta. Selvityksen tehtävänä on osoittaa sovellettavaksi sellaiset keinot, joiden avulla molemmat tavoitteet voidaan toteuttaa samanaikaisesti ja kustannustehokkaasti. Arvioinnissa huomioidaan perus- ja ihmisoikeuksien asettamat reunaehdot kaikissa kysymyksissä.

Selvitys koostuu seuraavista osa-alueista:

1) Kuvataan nykytila ja selvitetään kipukohtia.

Osio sisältää tiiviin kuvauksen asianomistajan asemasta ja hänen oikeuksiensa toteutumisesta moniasianomistajarikosasioissa sekä asianomistajaa koskevan tietoaineksen kertymisestä ja logistiikasta jutun eri vaiheissa. Tässä yhteydessä jäsennetään yhteys riita-asioiden ryhmäkanteisiin ja EU:n puitteissa mahdollisesti käynnissä oleviin ryhmäkanteita koskeviin uudistuksiin. Lisäksi selvitetään, mitkä ovat käytännössä olleet moniasianomistajarikosasioiden käsittelyn merkittävimmät ongelmat ja keskeisimmät lainsäädännölliset puutteet.

2) Määritetään laatukriteerit moniasianomistajarikosasian käsittelyä varten.

Laatukriteerien perusteella selvityksen myöhemmässä vaiheessa arvioidaan erilaisia lainsäädännöllisiä ratkaisuja ja mahdollisesti käyttöön otettavia uusia mekanismeja, joiden avulla tunnistettujen laatukriteerien asettamat vaatimukset saataisiin taattua myös tulevaisuudessa riippumatta siitä, miten suuriksi asianomistajamäärät kasvavat. Tässä osiossa hyödynnetään muun muassa moniasianomistajarikosasioiden kipukohdista saatuja tietoja. Laatukriteerien määrittämisessä hyödynnetään haastatteluista kertyviä tietoja.

3) Nykyisten käytäntöjen kehittäminen ilman lainsäädännöllisiä muutoksia.

Osiossa tarkastellaan esitutkintalain (805/2011, ETL) 1 luvun 2 §:ää ja 7 luvun 2 §:ää sekä niihin liittyvää poliisin velvollisuutta selvittää asianosaisen yksityisoikeudelliset vaatimukset esitutkinnassa. Lisäksi analysoidaan ROL 1:9.1:ssa syyttäjän harkintavallalle asetetut rajoitukset. Huomioon otetaan mahdolliset prosessiekonomiset säästöt suhteessa asianomistajan asemaan ja oikeusturvan riittävään tasoon. Lisäksi arvioidaan, voidaanko moniasianomistajarikosasioissa jo esitutkinnan aikana tehdä esitutkintayhteistyössä nykyistä käytäntöä laajemmin linjauksia asianomistajan yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittämisen tarpeellisuudesta. Tätä arvioitaessa huomioidaan erikseen ne tilanteet, joissa vaatimusten selvittäminen on esimerkiksi tunnusmerkistön täyttymisen ja rangaistuksen mittaamiseen liittyvien tekijöiden kannalta tarpeen.

4) Nykyisten käytäntöjen tehostaminen lainsäädännöllisin keinoin ilman uusien mekanismien omaksumista.

Osiossa arvioidaan, millaisia lainsäädännöllisiä muutoksia moniasianomistajarikosasioiden käsittelyn kehittämiseksi on mahdollista tehdä. Tässä tarkoituksessa arvioidaan:

- luopumista asianomistajan oikeudesta liittyä asianosaiseksi silloin, kun poliisi ja syyttäjä vievät asiaa eteenpäin;
- luopumista poliisin velvollisuudesta selvittää asianomistajien vaatimuksia;
- toimintavaihtoehtoja tilanteessa, jossa jo esitutkintavaiheessa tiedetään, ettei syyttäjä aja asianomistajien vaatimuksia, mutta vaatimusten tai oikeammin aiheutetun vahingon määrän selvittäminen on merkityksellistä rikoksen tunnusmerkistön täyttymisen tai rangaistuksen mittaamisen kannalta;
- mitä vaikutuksia voi seurata, jos syyttäjä ilmoittaa heti jutun esitutkinnan käynnistyttyä, ettei hän ota asianomistajan vaatimuksia ajaakseen, sekä
- Digi ensin -hankkeesta seuraavia lainsäädännöllisiä muutoksia moniasianomistajarikosasioiden käsittelemisen tehostamiseksi.

5) Tiedonhallinnan ja logistiikan tehostaminen.

Osiossa arvioidaan tiedon keräämisen (tallentaako tiedot asianomistaja vai virkamies) ja hallinnoinnin sekä logistiikan kehittämistä. Lisäksi arvioidaan sitä, millä edellytyksillä voidaan tehdä asianomistajamassaan kohdistuvia ryhmäpäätöksiä. Tähän liittyvät keskeisesti tiedon käsittelyyn liittyvien lainsäädännöllisten muutosten tehostamiseen liittyvät ratkaisut. Lisäksi arvioidaan vaihtoehtoisia moniasianomistajarikosasioihin liittyviä tiedoksiantotapoja ja huomioidaan Digi ensin -hankkeessa esitettävät muutokset.

6) Uusien mekanismien omaksuminen.

Uudet mekanismit arvioidaan perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvien ja muiden lainsäädännöllisten reunaehtojen lisäksi aikaisemmin määriteltyjen laatukriteerien perusteella. Arvioinnissa käytetään nelikenttäanalyysia sen havainnollisuuden vuoksi arvioiden seuraavia mekanismeja:

- rikosasioiden joukkokanne;
- rikosuhriavustaja tai vastaava;
- julkisasianhoitaja;
- rikosvahinkoasiamies;
- Oikeusrekisterikeskuksen vai Valtiokonttorin varaan rakentuvat mallit.

7) Kansainvälinen vertailu.

Kansainvälisessä vertailussa selvitetään, miten vertailtavissa maissa asianomistajan asema on turvattu moniasianomistajarikosasioissa sekä miten syyttäjän ja poliisin työ on tässä kysymyksessä jäsentynyt. Vertailtavat maat ovat Ruotsi ja Norja, joissa on hyvin samankaltainen järjestelmä kuin Suomessa. Lisäksi arvioidaan Virossa käytössä olevat menettelyt. Viro valittiin vertailumaaksi siksi, että siellä digitalisaatio on joissain asioissa viety pidemmälle kuin Suomessa. Neljänneksi vertailtavaksi maaksi valittiin Yhdysvallat. Yhdysvallat valittiin siksi, että siellä on ollut käsiteltävänä useita Suomen tapauksia laajempia moniasianomistajarikosasioita, joissa asianomistajien määrä on noussut jopa miljooniin henkilöihin (esim. Madoff-tapaus[3], T-Mobile-tapaus[4] ja Tobacco Master Settlement Agreement[5]). Lisäksi Yhdysvalloissa on jo pitkään ollut käytössä erilaisia ryhmäkanne- ja joukkokannemalleja, joista ajateltiin löydettävän keinoja Suomen järjestelmän kehittämiseksi.

1.3 Selvityksen rajaukset

Selvityksessä käsitellään tietotarvekuvauksen mukaisesti vain rikosprosessia siltä osin kuin on kyse rikoksista, joissa on suuri määrä asianomistajia. Se, mitä vaikutusta suurella asianomistajamäärällä on riita-asian oikeudenkäyntiin, jää selvityksen ulkopuolelle. Selvityksen ulkopuolelle jäävät myös sellaiset rikosprosessit, joissa asian laajuus johtuu muista seikoista kuin asianomistajien suuresta määrästä (esim. vastaajien suuri määrä), sekä näytön arviointia ja rikosasiaa varten kerätyn näytön tai rikostuomion hyödyntämistä riita-asiassa koskevat kysymykset. Selvityksessä ei myöskään arvioida mahdollisia kiinteitä vahingonkorvausten määriä tai niiden määrittämisen edellyttämiä lainsäädännöllisiä muutoksia, jotka voisivat tulla arvioitavaksi siinä tapauksessa, että korvauksista päättäminen tapahtuisi muussa viranomaisessa kuin tuomioistuimessa.

Selvityksessä keskeistä on esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän resurssien lisäksi asianomistajan oikeusturvasta huolehtiminen. Sen sijaan nimenomaisesti vastaajan oikeusturvaan liittyvät erityiskysymykset rajautuvat selvityksen ulkopuolelle. Selvityksessä sivutaan vastaajan oikeusturvaa, mikäli se on tehtävän analyysin kannalta välttämätöntä.

3 Kyseessä pyramidihuijaus, jossa n. 30 vuoden aikana huijattiin kymmeniltä tuhansilta ihmisiltä yhteensä 65 miljardia dollaria.

4 Kyseessä tietomurto, jossa oli n. 76 miljoonaa uhria.

5 Tupakkayhtiöt maksoivat korvauksia 206 miljardia dollaria 25 vuoden ajanjaksolla.

Selvityksessä ei käsitellä sähköiseen asiointiin liittyviä kehittämiskohteita luvussa 8 käsiteltyä laajemmin.

1.4 Selvityksen toteuttaminen ja keskeiset ehdotukset

Selvityksessä perehdyttiin moniasianomistajarikosasioita koskevaan sääntelyyn, oikeuskirjallisuuteen sekä WinCapita- ja Vastaamo-tapauksissa annettuihin tuomioihin. Osana selvitystä perehdyttiin vertailumaiden rikosasioita koskevaan voimassa olevaan sääntelyyn ja mahdollisiin vireillä oleviin lainsäädäntöhankkeisiin. Vertailuosioita koskien tehtiin konsultaatiopyyntö Tarton yliopiston oikeustieteelliseen tiedekuntaan Viroon. Viron osuuden tiedot perustuvat Tarton yliopiston rikosoikeuden apulaisprofessori Anneli Soolta saatuihin vastauksiin. Kansainvälistä kehitystä niin oikeusvertailua kuin EU:n lainsäädäntöhankkeitakin koskien on seurattu 26.5.2025 asti.

Selvitystä varten haastateltiin kaikkiaan kymmentä henkilöä, jotka kukin edustivat jotain keskeistä moniasianomistajarikoksiin liittyvää rikosprosessuaalista toimijatahoa. Haastattelut olivat puolistrukturoituja teemahaastatteluja. Edustetuiksi haastatteluihin saatiin poliisi, Syyttäjälaitos, tuomioistuinlaitos, asianajajat ja Oikeusrekisterikeskus. Poliisista haastateltiin yhtä Poliisihallituksen edustajaa ja kahta tutkinnanjohtajaa, Syyttäjälaitokselta valtakunnansyyttäjää ja kahta syyttäjää, tuomioistuinlaitoksesta kahta tuomaria ja Oikeusrekisterikeskuksesta täytäntöönpanoyksikön päällikköä ja erityisasiantuntijaa. Lisäksi haasteltiin Suomen Asianajajien nimeämää edustajaa. Haastateltavista valtakunnansyyttäjä, Poliisihallituksen ja Suomen Asianajajien edustajat esittivät työnantajaorganisaatioidensa näkemyksiä, muiden haastateltavien näkemykset perustuivat heidän omaan ammattitaitoonsa. Haastateltaville lähetettiin haastattelukysymykset etukäteen tutustuttaviksi. Haastattelukysymykset oli jaoteltu neljään teemaan selvityksen tiedonintressin perusteella. Teema 1 käsitteli oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä, teema 2 syyttäjän ja poliisien resurssien käyttöä, teema 3 asianomistajan asemaa ja teema 4 lainsäädännön muuttamista ja rikosprosessin laatua. Haastattelukysymyksiä ei ollut laadittu erikseen eri tahoille, joten eri henkilöiden haastatteluissa kysymykset painottuivat hieman eri tavoin. Raporttiin ei ole otettu haastateltavien suoria lainauksia eikä haastatteluissa saatuja vastauksia muutenkaan ole kategorisoitu siten, että haastateltavat olisivat analyysista tunnistettavissa.

Selvitys toteutettiin 1.12.2024–31.5.2025.

Tarja Koskela ja Laura Tammenlehto ovat laatineet muut luvut, paitsi luvut 5.3.1 ja 8. Luvun 5.3.1 on laatinut Marko Forss ja luvun 8 Tomi Voutilainen. Koskela ja Tammenlehto vastaavat kuitenkin koko raportista. Kansainvälisen vertailun laatimiseen on osallistunut myös Eetu Ahvo. Mika Launiala on osallistunut selvitystä koskevan työsuunnitelman laatimiseen.

Keskiöön moniasianomistajarikosasioiden tehokkaassa rikosprosessissa nousee kaikkien rikosprosessiin osallistuvien selkeät ja yksityiskohtaiset prosessiohjeet siitä, miten kyseisenlaisia rikosasioita lähdetään hoitamaan niiden ilmetessä. Ohjeet tulee laatia ennakollisesti ja henkilöstön riittävästä kouluttamisesta tulee huolehtia. Selvityksessä ehdotetaan uuden julkisasianhoitaja-viranomaisen perustamista Oikeuspalveluvirastoon ajamaan kollektiivisesti moniasianomistajarikosasioiden asianomistajien vaatimuksia. Lisäksi ehdotetaan asianomistajan syyteoikeuden uudelleentarkastelua niin moniasianomistajarikosasioita kokonaisuudessaan koskien kuin erityisesti syyteneuvottelun osalta. Syyteneuvottelumenettelyä ehdotetaan laajennettavaksi siten, että moniasianomistajarikoksissa syyttäjän voisi lähteä syyteneuvottelumenettelyyn ilman asianomistajien suostumusta. Asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely ehdotetaan näissä tilanteissa erotettavan syyteneuvottelusta.

2 Aikaisemmat selvitykset ja tutkimukset

2.1 Oikeuslaitostyöryhmä

Oikeusministeriö asetti 1.2.2023 Oikeusvaltion takeet ja oikeuslaitoksen kehittäminen -työryhmän (oikeuslaitostyöryhmä) ajalle 1.2.2023–31.12.2027. Työryhmän tavoitteena on edistää oikeudenkäytön vahvaa riippumattomuutta, laadukkaan oikeusturvan tuottamista oikeudenkäytön perustehtävänä ja käyttäjälähtöisyyttä eli oikeudenkäyttöä palveluna. Työryhmän tehtävänä oli arvioida menettelylainsäädännön ja muun oikeuslaitoksen toimintaan liittyvän sääntelyn toimivuutta sekä tehdä ehdotuksia lainsäädäntöhankkeiksi, joilla oikeuslaitoksen toimintaa sujuvoitettaisiin ja oikeuksiin pääsemistä edistettäisiin.[6]

Työryhmän työ jaettiin kuuteen alatyöryhmään.[7] Alatyöryhmä 1 pohti rikollisuutta ja rikosasioiden käsittelyä sekä rangaistuksia ja niiden täytäntöönpanoa. Työryhmä otti kantaa prosessisäännöksiin, joissa on kyse suureen asianomistajamäärään kohdistuvista rikoksista. Se katsoi, että suureen määrään asianomistajia kohdistuvien kyberrikosten käsittelemisen tulisi tapahtua yksittäisten asianomistajien sijaan heitä kollektiivisesti edustavan julkisasiamiesjärjestelmän avulla. Tällöin lain edellyttämät asianomistajille lähetettävät ilmoitukset korvattaisiin julkisilla kuulutuksilla.[8] Toimenpiteenään työryhmä ehdottikin, että tulisi selvittää prosessuaalisia säännöksiä, joilla mahdollistettaisiin edellä mainittu menettely erityisesti suureen asianomistajamäärään kohdistuvissa tietoverkko- ja kyberrikoksissa.[9]

Myös alatyöryhmä 4 (oikeudellinen neuvonta ja avustaminen) toi esiin, että nykyiset prosessisäännökset ja -järjestelmät eivät sovellu laajoja asianomistajajoukkoja koskevien rikosasioiden käsittelyyn. Työryhmä katsoi tarpeelliseksi arvioida lainsäädännön muutostarpeita ja järjestelmien kehittämistarpeita rikosasioissa, joissa on poikkeuksellisen laaja joukko asianomistajia (toimenpide 97).[10]

---

6 Työryhmän asettamispäätös: oikeusvaltion takeet ja oikeuslaitoksen kehittäminen 1.2.2023. ASETTAMISPAATOS_20230201140115.PDF.

7 Toimeksianto. Oikeusvaltion takeet ja oikeuslaitoksen kehittämistyöryhmä. Alatyöryhmien asettaminen 30.10.2023. PAATOS_20231106142525.pdf.

8 Oikeuslaitostyöryhmän alustavat toimenpide-ehdotukset 30.9.2024, s. 15 ja 17.

9 Oikeuslaitostyöryhmän alustavat toimenpide-ehdotukset 30.9.2024, s. 18 ja 24.

10 Oikeuslaitostyöryhmän alustavat toimenpide-ehdotukset 30.9.2024, s. 50.

2.2 Rikosprosessin sujuvoittaminen[11] ja tehostaminen[12]

Oikeusministeriö asetti 30.9.2022 työryhmän, jonka tehtävänä oli arvioida keinoja, joilla rikosasioiden käsittelyä voitaisiin sujuvoittaa ottaen huomioon esitutkintaa, syyteharkintaa ja asian käsittelyä tuomioistuimessa koskeva sääntely sekä eri vaiheiden nivelkohdat. Työryhmä pyrki etsimään keinoja rikosprosessin sujuvoittamiseksi ja kokonaiskäsittelyaikojen lyhentämiseksi asianosaisten oikeusturvaa kuitenkaan vaarantamatta. Huomiota kiinnitettiin erityisesti lainkäytön soveltamistilanteissa ilmenneisiin puutteisiin ja haasteisiin.[13]

Esitutkinnan tehostamiseen liittyen työryhmässä käytiin keskustelua muun muassa asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittämisvelvollisuudesta. Työryhmä ei antanut tältä osin suositustaan, vaan se piti tarpeellisena, että asiaa tarkastellaan osana kokonaisuudistusten vaikutusten seurantaa.[14]

Oikeusministeriö asetti 27.5.2020 työryhmän arvioimaan keinoja rikosprosessin tehostamiseksi. Työryhmän tehtäviin kuului myös esitutkintalain muutostarpeiden arviointi.[15]

Työryhmän mietinnössä viitattiin tietoverkkorikollisuuden torjuntaa koskevaan selvitykseen, johon sisältyvän toimenpidesuosituksen mukaan esitutkinnan toimittamista koskevien säännösten muutostarpeet tulee arvioida erikseen. Edellä mainitussa selvityksessä oli nostettu esiin tarve lainsäädäntömuutosten avulla kohdistaa tutkintavoimavarat asianmukaisesti ottaen huomioon tietoverkkoympäristöön kohdistuvien rikosten laatu ja asianomistajan asema.[16]

Myös rikosprosessin tehostamista pohtineessa työryhmässä nostettiin esille esitutkinnan toimittamiseen liittyvät ongelmat erityisesti tietoverkkorikoksissa, joissa on tyypillisesti suuri määrä asianomistajia, joiden selville saaminen on usein

11 Rikosprosessin sujuvoittaminen. Työryhmän muistio. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2023:16. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164924/OM_2023_16_ML.pdf?sequence=1.

12 Rikosprosessin tehostaminen. Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja (OMML) 2022:14. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163927/OM_2022_14_ML.pdf?sequence=1&isAllowed=y

13 OMML 2023:16, s. 8 ja 13.

14 OMML 2023:16, s. 37–38.

15 OMML 2022:14, s. 8.

16 Tietoverkkorikollisuuden torjuntaa koskeva selvitys. Sisäministeriön julkaisu 14/2017, s. 44.

vaikeaa. Työryhmä ei kuitenkaan ehdottanut lainsäädäntömuutoksia esitutkinnan toimittamisvelvollisuuden tai selvittämisvelvollisuuden laajuuden osalta. Sen sijaan työryhmä piti tärkeänä hyödyntää tehokkaasti ETL 7 luvun 2 §:ään sisältyviä mahdollisuuksia liittyen asian selvittämisen laajuuteen, kuten mahdollisuutta jättää asianomistajan kuulusteleminen tämän omasta ilmoittautumisesta tapahtuvaksi asiassa, jossa on huomattava määrä asianomistajia.[17]

Mietinnössä selostettiin rikosprosessissa noudatettavaa adheesioperiaatetta[18] laajasti.[19] Työryhmä nosti esiin sen, että vaikka yksityisoikeudellisten korvausvaatimusten käsittely rikosasian yhteydessä on usein tärkeää vahinkoa kärsineille, joissain tapauksissa yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely samassa oikeudenkäynnissä rikosasian kanssa voi olla epätarkoituksenmukaista. Tämä tulee kyseeseen esimerkiksi silloin, kun asianomistajia on paljon ja yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely hidastaa rikosasian käsittelyä. Sen vuoksi tuomioistuimella on ROL 3 luvun 3 §:ssä säädetyin tavoin mahdollisuus erottaa yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely erilliseen riita-asioiden oikeudenkäyntiin.[20]

Työryhmä katsoi, että asianomistajalla tulee säilyttää jatkossakin mahdollisuus esittää rikoksesta johtuva yksityisoikeudellinen vaatimus syyteasian käsittelyn yhteydessä. Adheesioperiaatteesta luopumista pidettiin ongelmallisena erityisesti asianomistajan oikeusturvan kannalta. Mietinnössä katsottiin myös, että asianosaisille ja tuomioistuimille aiheutuvien kokonaiskustannusten huomioon ottaminen puhuu adheesioperiaatteen puolesta.[21]

2.3 Eduskunnan oikeusasiamiehen kannanotto[22]

Asianajaja oli kannellut eduskunnan oikeusasiamiehelle päämiestensä puolesta syyttäjien menettelystä Vastaamo-tapauksen tietosuojarikokseen liittyvässä syyteharkinnassa. Kantelu perustui siihen, ettei asianomistajien katsottu olleen tietosuojarikosta koskevassa kokonaisuudessa esitutkinnassa ja syyteharkinnassa asianomistajan asemassa. Näin ollen asianomistajat eivät ole voineet esittää omaa,

17 OMML 2022:14, s. 31.

18 Periaatetta on avattu tämän raportin luvussa 5.1.2.

19 OMML 2022:14, s. 85–86.

20 OMML 2022:14, s. 85.

21 OMML 2022:14, s. 86.

22 Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 7.11.2024. Asianomistaja-asema ns. Vastaamo-asiassa. EAOK/2261/1023.

tekoajaltaan ja tekotavoiltaan laajempaa syytettä. Lisäksi asianomistajat olivat menettäneet mahdollisuuden esittää vahingonkorvausvaatimuksensa syytteen käsittelyn yhteydessä.[23]

Tapauksessa sekä aluesyyttäjä että apulaisvaltakunnansyyttäjä olivat katsoneet, että käsillä olleessa tietosuojarikoksessa ei olisi ollut asianomistajaa. Oikeusasiamies piti tulkintaa mahdollisena, mutta totesi kuitenkin, että asian ollessa epäselvä tai tulkinnanvarainen tulisi rikosprosessin potentiaalisille asianomistajille antaa mahdollisuus tulla kuulluksi esitutkinnassa ja osallistua mahdolliseen oikeudenkäyntiin. Näin ollen syyttäjän olisi tullut huolehtia siitä, että asianomistajilla olisi ollut mahdollisuus sekä esittää näkemyksensä asianomistaja-asemastaan että saada siihen viime kädessä tuomioistuimen ratkaisu.[24]

Oikeusasiamies otti kanteluratkaisussaan kantaa myös siihen, että asianomistajan asemaan liittyy syyteoikeuden vanhentuminen. Kanteluun liittyvässä tapauksessa syyteoikeuden vanhentumisaikaa oli jäljellä enää yksi kuukausi syyttäjän haastehakemuksen päiväyksen jälkeen. Oikeusasiamies piti epätyydyttävänä tilannetta, jossa asianomistajien oikeuksia ei voida toteuttaa rikosprosessissa syyteoikeuden vanhentumisen vuoksi.[25]

Oikeusasiamies piti ilmeisenä sitä, että esimerkiksi tietoverkko- ja kyberrikosten määrä tulee nopeasti kasvamaan. Tämä aiheuttaa vaikeita ongelmia sekä asianomistajien oikeusturvan että rikosprosessin viranomaisten työmäärän kannalta. Siksi oikeusasiamies katsoi, että ongelmaa tulisi kiireellisesti selvittää.[26]

2.4 Valtakunnansyyttäjän aloite

Valtakunnansyyttäjä Ari-Pekka Koivisto kirjoitti Advokaatti-lehteen kommentin lokakuussa 2023 esittäen lainsäätäjälle huolensa sellaisten rikosasioiden, joissa on suuri määrä asianomistajia, käsittelyyn liittyvistä ongelmista nykyisin voimassa olevan sääntelyn näkökulmasta.[27] Kirjoituksessa tuotiin esiin Vastaamo-tapauksen vaatima suuri työpanos Syyttäjälaitoksessa. Asian käsittely sitoi yli 30 virkamiehen

23 EAOK/2261/1023, s. 1.
24 EAOK/2261/1023, s. 16.
25 EAOK/2261/1023, s. 17.
26 EAOK/2261/1023, s. 20.
27 Advokaatti 5/2023.

työpanoksen: kolme syyttäjää hoiti syyteharkinnan ja toimi pääkäsittelyssä, 16 syyttäjää valmisteli jutun käräjäsalikuntoon saattamista ja 15 syyttäjänsihteeriä hoiti avustavia tehtäviä.

Koivisto totesi, että Vastaamo-tapauksen kaltaisissa jutuissa nykyinen sääntely on liian kankeaa jo pelkästään muotomääräysten asettamien vaatimusten vuoksi. Tapauksessa syyttäjät tekivät poliisin tutkimista lähes 21 000 esitutkintapöytäkirjasta lähes 33 000 asiaratkaisua, jotta voitiin varmistaa asian käsittelyn onnistuminen tuomioistuimen pääkäsittelyssä. Vastaavantyyppisten asioiden käsittelyn vaatiman suuren viranomaisresurssin lisäksi huomiota tulisi kiinnittää enemmän rikoksen uhrin oikeusturvan toteutumiseen.

Koivisto katsoikin, että rikosasioissa tulisi ottaa käyttöön oma versionsa ryhmäkanteesta ja jonkinlainen valtion asiamiesjärjestelmä. Tällöin olisi heti rikosprosessin alussa päätettävissä, että tietty julkinen asiamies tai tarvittaessa laajempikin asiamiesryhmä edustaisi kaikkia rikoksen uhreja. Lisäksi tulisi miettiä mahdollisuutta, että syyttäjä voisi tehdä yhden ratkaisun siitä, ettei aja asianomistajan vaatimuksia nykyisin jokaisen asianomistajan osalta tehtävän ratkaisun sijaan. Ratkaisu voitaisiin antaa tiedoksi julkisesti eri medioita käyttäen ja muutamilla toistokerroilla. Koivisto ehdotti myös käräjäoikeuden roolin uudelleentarkastelua: käräjäoikeudelle varmuudella tulevaan asiaan olisi hyvä saada ratkaisuja ja linjauksia jo ennen asian vireille tuloa. Lopuksi Koivisto esitti mietittäväksi, voisiko valtio osallistua nykyistä tuntuvammalla tavalla vahinkojen korvaamiseen.

2.5 Kansanedustajien aloite

Kansanedustajat Bella Forsgrén, Elisa Gebhard ja Karoliina Partanen tekivät keväällä 2024 lakialoitteen, jonka tavoitteena on tehostaa rikosasian käsittelyä laajoissa tapauksissa, joissa on paljon asianomistajia. Lakialoitteessa pidettiin myös tärkeänä varmistaa uhrien realistinen mahdollisuus vaatia ja saada korvausta heille aiheutuneista vahingoista.[28]

Aloitteen keskeinen ehdotus oli rikosuhriavustajan tehtävän käyttöönottaminen. Tällöin tuomioistuin määräisi rikosuhriavustajan edustamaan kollektiivisesti rikoksen asianomistajia. Tämä mahdollistaisi tehokkaamman ja yhtenäisemmän edustuksen rikosprosessissa. Rikosuhriavustajan tehtävänä olisi toimia asianomistajien

28 Forsgrén, Gebhard ja Partanen vaativat merkittävää muutosta rikoslakiin – taustalla uhrien asema Vastaamon tietomurrossa | Vihreät - De Gröna.

puolesta ja esittää korvauksia sekä huolehtia tuomittujen korvausten perinnästä ja jakamisesta. Aloitteessa rikosuhriavustajan tehtävää verrataan konkurssipesänhoitajan rooliin. Lakialoitteessa katsottiin, että rikosuhriavustajan tehtävän käyttöönottamisen myötä oikeusjärjestelmä olisi oikeudenmukaisempi ja tehokkaampi.

Uudistus vapauttaisi koko oikeudenhoidon resursseja, kun asiaa hoitaisi esitutkinnassa ja syyteharkinnassa rikoksen uhrien edustajana vain yksi henkilö. Samoin tuomioistuimessa rikosuhriavustaja toimisi kaikkien asianomistajien edustajana esittäen heidän yksityisoikeudelliset vaatimuksensa.

2.6 Suomen Asianajajaliiton (nyk. Suomen Asianajajat) kannanotto

Suomen Asianajajaliitto (nykyisin Suomen Asianajajat) ehdotti tammikuussa 2024 joukkokannemahdollisuuden säätämistä tapauksiin, joissa on paljon asianomistajia. Joukkokanteen avulla iso joukko asianomistajia, joilla on samankaltaisia oikeudellisia vaatimuksia, voisi haastaa yhteisen vastaajan oikeuteen. Se, että vahingonkorvaukset käsitellään muusta oikeudenkäynnistä erillisessä oikeudenkäynnissä, aiheuttaa asianomistajille kuluriskin.[29]

Suomen Asianajajat on laatinut lakialoitteen laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain sekä esitutkintalain muuttamisesta.[30] Lainsäädäntömuutosta pidettiin tarpeellisena, koska voimassa oleva ryhmäkannelaki (444/2007) ei sovellu tällaisiin tapauksiin, sillä se koskee vain kuluttajien ja yritysten välisiä riitoja. Lisäksi ainoastaan kuluttaja-asiamiehellä on oikeus nostaa ryhmäkanteita. Suomen Asianajajat muistutti vielä, ettei ryhmäkannelakia ole kertaakaan käytetty, vaikka laki on ollut voimassa jo vuodesta 2007 lähtien. Suomen Asianajajat katsoi, että rikosasioiden joukkokannemekanismi olisi tarpeen massiivisten rikosjuttujen prosessia varten.[31]

Aloitteessa tunnistetaan Vastaamo-tapauksen kaltaisten tapausten nykyiselle oikeusjärjestelmällemme aiheuttamat haasteet niin käytettävissä olevien resurssien kuin PL 21 §:ssä säädetyn yksilöiden oikeusturvankin näkökulmasta. Keskeisimmiksi

29 Suomen Asianajajaliiton tiedote. Suomeen tarvitaan joukkokanne.

30 Aloite liittyy edellä kohdassa 2.2.5 käsiteltyyn kansanedustajien aloitteeseen, joka on laadittu yhteistyössä kansanedustajien Forsgrén, Gebhard ja Partanen sekä Suomen Asianajajaliiton kanssa.

31 *Ibid*.

ongelmakohdiksi nimetään rikosten uhrien oikeuksien toteutumatta jääminen ja siitä uhreille aiheutuvat oikeusturvaongelmat, kun tuomioistuinlaitos ei edes teoriassa pysty resurssiensa puolesta käsittelemään koko potentiaalisen asianomistajamassan vaatimuksia nykysääntelyn edellytyksien puitteissa. Keskeisimmäksi lainsäädännölliseksi hankaluudeksi nostetaan se lähtökohta, että jokaisen asianomistajan asia tulee käsitellä omana asianaan ja erillisessä prosessissa. Aloitteessa korostetaan sen tärkeyttä, että kaikilla rikoksen kohteeksi joutuneilla henkilöillä on realistinen ja käytännössä toteutuva mahdollisuus esimerkiksi vaatia ja saada korvauksia heille Vastaamo-tapauksen kaltaisesta rikoksesta aiheutuneista vahingoista, ja peräänkuulutetaan rikosprosessia uudistavia lainsäädäntömuutoksia sen toteuttamiseksi.[32]

Aloitteen mukaan rikosuhriavustajan tehtävänä olisi kollektiivisesti edustaa rikosasian esitutkinnassa ja oikeuskäsittelyssä asianomistajien ryhmää. Rikosuhriavustajalle annettaisiin lisäksi toimivalta esittää rikoksen asianomistajien puolesta korvausvaatimukset ja huolehtia tuomittujen korvausten perimisestä ja jakamisesta asianomistajien kesken. Rikosuhriavustajan määräisi tapauskohtaisesti tehtäväänsä tuomioistuin esitutkintaviranomaisen hakemuksesta. Rikosuhriavustajan kelpoisuusehdot määräytyisivät viittaussäännökset huomioiden ROL 2:2:ssä, vapauttamisesta tehtävästään OK 15 luvussa sekä tälle maksettavasta korvauksesta ROL 2:10:ssä säädetyn mukaisesti. Ehdotettu tuomioistuimen määräämä rikosuhriavustaja olisi kelpoinen ja toimivaltainen edustamaan kollektiivisesti kaikkia suureen joukkoon kohdistuneen rikoksen asianomistajia heidän niin halutessaan.[33] Rikosuhriavustaja toimisi asianomistajien edustajana sekä esitutkinnassa että tuomioistuimessa esittäen heidän korvausvaatimuksensa. Hän myös huolehtisi tuomittujen korvausten perimisestä ja jakamisesta asianomistajien kesken. Suomen Asianajajat katsoi, että asianomistajan oikeus esittää omat rangaistus- ja vahingonkorvausvaatimuksensa joko itse tai valitsemaansa avustajaa käyttäen tulisi kuitenkin säilyttää.[34] Aloitteen uudistus ehdotetaan toteutettavan lisäämällä ROL 2 lukuun uusi 1 b §, 3 luvun 1 §:ään uusi 2 momentti sekä ETL 4 lukuun uusi 10 a §.[35]

Aloitteessa ehdotetaan vahingonkorvausoikeudellisen sääntelyn ja periaatteiden, erityisesti täyden korvauksen periaatteen ja rikastumiskiellon, uudelleentarkastelua. Ehdotuksen mukaan tulisi säätää uusi vahingonkorvauksen sovittelumalli, jossa yksittäisen asianomistajan jako-osuus voisi määräytyä suureen joukkoon

32 Suomen Asianajajaliiton aloite, s. 1–2.

33 Suomen Asianajajaliiton aloite, s. 1 ja 3.

34 Suomen Asianajajaliiton aloite, s. 1.

35 Suomen Asianajajaliiton aloite, s. 1.

kohdistuneissa rikoksissa henkilömääräperusteisesti, jolloin uhreille aiheutunutta vahinkoa ei tarvitsisi jokaisen tahon osalta näyttää erikseen toteen. Esimerkiksi Vastaamo-tapauksen kaltaisissa moniasianomistajarikoksissa on ehdotuksen mukaan epärealistista, että jokaisen asianomistajan todellisten vahinkojen määrä olisi selvitettävissä ja toteennäytettävissä, kun otetaan huomioon rikosprosessiin osallistuvien oikeudenhoidon toimijoiden tosiasialliset resurssit.[36]

Aloitteessa ehdotetun rikosuhriavustajan toimen perustamisella nähdään olevan taloudellisia vaikutuksia erityisesti poliisin ja Syyttäjälaitoksen resurssien säästämisen muodossa.[37] Suomen Asianajajat toteaa, että ehdotuksen tavoitteiden täysimääräinen toteutuminen edellyttää jatkovalmistelua oikeusministeriön asettamassa työryhmässä.[38]

36 Suomen Asianajajaliiton aloite, s. 3.

37 Suomen Asianajajaliiton aloite, s. 2.

38 Suomen Asianajajaliiton aloite, s. 3.

3 Perus- ja ihmisoikeuksien sekä perustuslain moniasianomistajarikoksille asettamat reunaehdot

3.1 PL 21 § ja PL 6 §

3.1.1 Oikeusturvan (PL 21 §) ja yhdenvertaisuuden (PL 6 §) asettamat vaatimukset

> ***PL 21 §*** *"Oikeusturva. Jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi.*
>
> *Käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla."*

Suomen perustuslain 21 §:ssä säädetään oikeusturvasta, jolla taataan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan KP-sopimuksen (SopS 7/1976) 14 artiklan 1 kappaleen edellyttämä oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Kyseinen perusoikeus turvaa yksilön oikeuden omasta aloitteestaan saada asiansa käsitellyksi lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. Käsittelyn on tapahduttava asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä. Lainkohdan 1 momentti turvaa suoraan yksilön asemaa ja 2 momentti asettaa toimintaraamit ja laatukriteerit lainkäyttäjälle sekä kohdistaa velvoitteen muutoksenhakuoikeuden turvaamisesta suoraan lainsäätäjään.[39]

39 Hallberg et al. 2011, kohdassa 17. Oikeusturva (PL 21 §)>Oikeusturvan sisältö; Ervo 2005, s. 124–125.

Oikeusturvaa koskevan lainkohdan 1 momentissa säädetään jokaisen oikeudesta saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Oikeusturvaa koskeva perusoikeus kohdistuu laajemmalle alueelle kuin vastaavat ihmisoikeussopimusten vaatimukset sen turvatessa osaltaan myös muutoksenhakuoikeutta. Lainkohdan ilmaisu ”oikeuksia ja velvollisuuksia koskeva päätös” tarkoittaa niitä riita- ja rikosasioita sekä myös yksilön ja julkisen vallan välisiä asioita, jotka kuuluvat Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6(1) artiklan soveltamisalaan. Toisin kuin ihmisoikeussopimuksessa käytetty ilmaisua “civil rights and obligations” tai “droits et obligations de caractére civil”, suomenkielisen tekstin ilmaus ”oikeudet ja velvollisuudet” ei rajoitu ainoastaan siviilioikeudellisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Säännös ei myöskään sisällä nimenomaista viittausta rikossyytteen käsittelyyn, vaikka luonnollisesti oikeus oikeudenkäyntiin koskee myös syytteiden käsittelyä.[40]

Lainkohdan 2 momentti luetteloi keskeisimmät oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin (ja hyvän hallinnon) osa-alueet, joita ovat käsittelyn julkisuus, oikeus tulla kuulluksi, vaatimus päätöksen perustelemisesta sekä oikeus hakea muutosta. Luettelo ei ole tyhjentävä eli oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin (ja hyvän hallinnon) vaatimuksiin voidaan katsoa kuuluviksi muitakin elementtejä, kuten vaatimus käsittelyn suullisuudesta, oikeus saada tarvittaessa oikeudellista apua sekä oikeus itse valita oikeusavustajansa ja neuvotella tämän kanssa luottamuksellisesti. Rikoksesta syytetylle on lisäksi taattu tiettyjä nimenomaisesti ihmisoikeussopimuksista johdettavissa olevia oikeuksia, kuten oikeus tulla pidetyksi syyttömänä, kunnes syyllisyys on laillisesti näytetty toteen, oikeus olla todistamatta itseään vastaan, oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto syytteiden sisällöstä ja perusteista hänen ymmärtämällään kielellä, oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytyksiä valmistella puolustustaan, oikeus kuulustella tai kuulusteluttaa todistajia, oikeus saada maksutta tulkkausapua ja oikeus olla tulematta syytetyksi tai tuomituksi toistamiseen saman teon perusteella.[41]

Kyseinen säännös ei myöskään ole siinä mielessä ehdoton, että se estäisi säätämästä vähäisiä poikkeuksia kyseisiin oikeussuojatakeisiin, kunhan säädetyt poikkeukset eivät muuta oikeussuojatakeiden asemaa pääsääntönä eivätkä yksittäisessä tapauksessa vaaranna yksilön oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.[42]

---

40 Hallberg et al. 2011, kohdassa 17. Oikeusturva (PL 21 §)>Oikeusturvan sisältö>Oikeuksia ja velvollisuuksia koskeva päätös>Oikeudet ja velvollisuudet.

41 Hallberg et al. 2011, kohdassa 17. Oikeusturva (PL 21 §)>Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeet>Oikeussuojatakeet; HE 309/1993 vp, s. 73.

42 HE 309/1993 vp, s. 74; Hallberg et al. 2011, kohdassa 17. Oikeusturva (PL 21 §)>Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeet>Oikeussuojatakeet.

Oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevia vaatimuksia voidaan jaotella eri tavoin. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön pohjalta jaoteltaessa keskeisiksi oikeusturvatakeiksi nousevat osapuolten yhdenvertaisuus, kontradiktorinen menettely, oikeus puolustautua henkilökohtaisesti tai oikeudenkäyntiavustajan välityksellä sekä osapuolten muut oikeudet, kuten oikeus saada perusteltu päätös.[43]

> ***PL 6 §*** *"Yhdenvertaisuus. Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä.*
>
> *Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.*
>
> *Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.*
>
> *Sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehdoista määrättäessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään."*

Perustuslain 6 §:ssä säädetty yhdenvertaisuusperiaate edellyttää, että samanlaisia tilanteita on kohdeltava samalla tavalla, ellei muunlaiselle kohtelulle ole löydettävissä objektiivista ja kohtuullista oikeutusperustetta. Periaatteesta poikkeaminen voi merkitä syrjintää. Yhdenvertaisuus voidaan jaotella muodolliseen ja tosiasialliseen yhdenvertaisuuteen. Muodollinen (tai oikeudellinen) yhdenvertaisuus tarkoittaa sitä, että jossakin oikeudellisesti merkityksellisessä suhteessa samanlaisia tapauksia tulee kohdella keskenään samalla tavalla. Jos kaksi ihmistä on käsillä olevan asian suhteen samassa asemassa – esimerkiksi rikosasian asianomistajina – heitä on kohdeltava samalla tavoin kiinnittämättä huomiota heidän välillään joissakin muissa suhteissa esiintyviin eroihin. Tosiasiallinen (aineellinen) yhdenvertaisuus puolestaan kiinnittää huomiota yhteiskunnassa esiintyvään eriarvoisuuteen ja näkee oikeuden tehtävänä objektiivisen yhtäläisen kohtelun ohella edistää eriarvoisuuden poistamista. Joskus tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteuttaminen

43 Hallberg et al. 2011, kohdassa 17. Oikeusturva (PL 21 §)>Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeet>Oikeussuojatakeet.

voi edellyttää poikkeamista muodollisesta yhdenvertaisuudesta. Tällöinkin poikkeamiselle tulee olla hyväksyttävä tarkoitusperä ja sen toteuttamisessa on noudatettava suhteellisuusperiaatetta.[44]

Perustuslain 6.1 §:ssä säädettyyn yleiseen yhdenvertaisuussäännökseen sisältyy mielivallan kielto ja vaatimus samanlaisesta kohtelusta samanlaisissa tapauksissa. Säännöstä on toisinaan luonnehdittu myös yleiseksi oikeudenmukaisuusperiaatteeksi. Kyseinen säännös ilmaisee paitsi perinteisen vaatimuksen oikeudellisesta yhdenvertaisuudesta myös ajatuksen tosiasiallisesta tasa-arvosta. Perinteisesti yhdenvertaisuus lain edessä on merkinnyt ensi sijassa vaatimusta yhdenvertaisuudesta lain soveltamisessa. Viranomaisen tulee lakia soveltaessaan pidättäytyä tekemästä muita eroja kuin mitä laista ilmenee, ja viranomaisen tulee toteuttaa objektiivisesti muodollista yhdenvertaisuutta. Lainsoveltajaan kohdistuvana yhdenvertaisuusperiaate on tuomioistuinten ja muiden viranomaisten harkintavallan rajoitusperiaate.[45]

3.1.2 Perusoikeuksien rajoittaminen

Perustuslaissa säädetyt perusoikeudet eivät ole absoluuttisia, mutta niistä poikkeaminen on mahdollista ainoastaan tiettyjen rajoitusedellytysten täyttyessä. Tämä luonnollisesti koskee niin oikeusturvaa kuin yhdenvertaisuuttakin koskevaa perusoikeutta. Perustuslakivaliokunta on määritellyt perusoikeuksien rajoittamiselle yleiset rajoitusedellytykset, jotka Viljanen on kiteyttänyt seuraavasti:

1. Lailla säätämisen vaatimus: rajoitusten tulee perustua eduskuntalakiin.
2. Täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus: rajoitusten on oltava tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti määriteltyjä.
3. Hyväksyttävyysvaatimus: rajoitusperusteiden tulee olla perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttäviä, painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimia.
4. Ydinalueen koskemattomuuden vaatimus: tavallisella lailla ei voida säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta.
5. Suhteellisuusvaatimus: rajoitusten tulee olla välttämättömiä tavoitteen saavuttamiseksi sekä laajuudeltaan oikeassa suhteessa

44 Hallberg et al. 2011, Perusoikeudet>III YKSITTÄISET PERUSOIKEUDET>2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto (PL 6 §).

45 Hallberg et al. 2011, Perusoikeudet>III YKSITTÄISET PERUSOIKEUDET>2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto (PL 6 §); HE 309/1993 vp, s. 42.

perusoikeuksien suojaamaan oikeushyvään ja rajoituksen taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painoarvoon.
6. Oikeusturvavaatimus: perusoikeutta rajoitettaessa on huolehdittava riittävistä oikeusturvajärjestelyistä.
7. Ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus: rajoitukset eivät saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa.

Kun perusoikeuksia rajoitetaan, tulee kaikkien yleisissä rajoitusedellytyksissä asetettujen vaatimusten täyttyä samanaikaisesti. Luettelo yleisistä rajoitusedellytyksistä sisältää keskeisimmät perusoikeuden rajoittamisen hyväksyttävyyttä arvioitaessa huomioon otettavat seikat, mutta se ei ole tyhjentävä. Muillakin seikoilla voi siis olla merkitystä, kun arvioidaan perusoikeusrajoituksen sallittavuutta ja hyväksyttävyyttä. Perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset liittyvät läheisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käyttämiin ihmisoikeusrajoitusten hyväksyttävyyden arviointikriteereihin.[46]

3.2 EIS 6 artikla

3.2.1 Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset

EIS 6(1) art.: *"Jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. Päätös on annettava julkisesti, mutta lehdistöltä ja yleisöltä voidaan kieltää pääsy koko oikeudenkäyntiin tai osaan siitä demokraattisen yhteiskunnan moraalin, yleisen järjestyksen tai kansallisen turvallisuuden vuoksi nuorten henkilöiden etujen tai osapuolten yksityiselämän suojaamisen niin vaatiessa, tai siinä määrin kuin tuomioistuin harkitsee ehdottoman välttämättömäksi erityisolosuhteissa, joissa julkisuus loukkaisi oikeudenmukaisuutta."*

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6(1) artikla määrittelee oikeudenkäyntimenettelyä koskevat perussäännöt, joita tulee noudattaa päätettäessä yksilön oikeuksista ja velvollisuuksista tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä.[47] Oikeudenmukaiselle

46 Hallberg et al. 2011, Perusoikeudet>II YLEINEN OSA>3. Perusoikeuksien rajoittaminen; PeVM 25/1994 vp, s. 4–5.

47 Pellonpää et al. 2018, s. 546.

oikeudenkäynnille asetettuja vaatimuksia tarkasteltaessa keskiöön nousevat menettelyn suullisuus, kuulemisperiaate, päätöksen perustelut, asianosaisjulkisuus, avustajan käyttäminen, maksuton oikeudenkäynti ja todistelua koskevat kysymykset. Asianosaisille tulee prosessissa taata tasapuoliset mahdollisuudet esittää asiansa.[48] Rikosasioissa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset koskevat soveltuvin osin myös esitutkinta- ja syyteharkintavaiheita.[49]

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6(1) artikla on vaikeatulkintainen, ja oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuden arviointi tehdään kokonaisarviointina. Tämä tarkoittaa sitä, että tapauskohtainen harkinta korostuu yksittäistapauksia ratkaistaessa eikä jokin yksittäinen muodollinen virhe välttämättä ole ratkaiseva, jos oikeudenkäynti kokonaisuudessaan ei sen vuoksi muodostu epäoikeudenmukaiseksi.[50]

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6(1) artiklan oikeudenkäynneille asettamat vaatimukset ovat lähtökohtaisesti kaikkien prosessilajien osalta samat, joskin niiden tulkinta voi vaihdella asian laadusta, vakavuudesta ja yksilön oikeusturvan tarpeesta riippuen.[51] Erityisesti rikosasioissa oikeus tulla kuulluksi ja olla läsnä ovat keskeisiä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementtejä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) oikeuskäytäntö viittaa siihen, että rikosasioissa tuomioistuimelle asetetaan eräissä suhteissa pidemmälle meneviä vaatimuksia kuin joissakin muissa asiaryhmissä.[52] Rikosasioissakaan EIS 6 artiklan soveltaminen ei silti ole kaavamaista, vaan soveltamiseen vaikuttavat rikoksen vakavuus ja asian muu luonne.[53]

48 Hallberg et al. 2011, kohdassa 17. Oikeusturva. Oikeusturva perusoikeutena. Kansainväliset oikeusturvavelvoitteet. Tehokas oikeuskeino.

49 Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 305.

50 Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 305. Ibrahim and Others v. The United Kingdom (*Applications nos. 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09*), kohdat 250–252; Taxquet v. Belgium (*Application no. 926/05*), kohta 84; Edwards v. The United Kingdom, (*Application no. 13071/87*), kohta 34. Hallberg et al. 2011, kohdassa 17. Oikeusturva (PL 21 §)>Oikeusturvan sisältö>Oikeuksia ja velvollisuuksia koskeva päätös>EIS 6 artiklan soveltamisala.

51 Pellonpää et al. 2018, s. 646–658.

52 Kts. esim. ratkaisu Palaoro v. Austria (Application no. 16718/90), vrt. ratkaisu Zumtobel v. Austria (*Application no. 12235/86*).

53 Pellonpää et al. 2018, s. 658.

3.2.2 Access to court ja access to justice

Vaikkei säännöksen sanamuoto täysin yksiselitteisesti asiaa ilmaise, on selvää, että EIS 6(1) artikla sisältää vaatimukset tuomioistuimeen pääsystä ja oikeudenkäynnistä.[54] Kyse on sekä oikeuden saatavuudesta (*access to court*), mikä tarkoittaa konkreettista pääsyä tuomioistuimeen, että oikeuden saavutettavuudesta (*access to justice*), mikä tarkoittaa yksilöiden tosiasiallisia mahdollisuuksia päästä oikeuksiinsa. Edellä mainittuihin sisältyvät sekä oikeus päästä asioimaan tuomioistuimeen tai muuhun lainkäyttöelimeen että oikeus saada asiansa tuomioistuimen tai muun lainkäyttöelimen harkittavaksi.[55] Artiklassa asetettujen vaatimusten täyttämiseksi ei riitä se, että asianosaiselle taataan pelkkä muodollinen oikeus nostaa kanne tuomioistuimessa, vaan tuomioistuimeen pääsyn tulee taata asianosaiselle tosiasialliset ja tehokkaat keinot ajaa asiaansa. Jokaiselle tulee siis taata tosiasiallisesti yhdenvertaiset oikeudet saattaa ja saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva asia tuomioistuimen ratkaistavaksi ja tuomioistuimen ratkaisu täytäntöönpantavaksi. Tuomioistuimeen pääsy tai tuomioistuimen ratkaisuharkinta eivät saa jäädä näennäisiksi.[56] *Access to court* ja *access to justice* eivät tosiasiallisesti toteudu, jos oikeuteen tai oikeuksiin pääsyn esteenä on esimerkiksi oikeudenkäynnin pitkä kesto, korkeat oikeudenkäyntikustannukset, tehoton täytäntöönpano, asianosaisilta puuttuva oikeudellinen asiantuntemus tai taloudellisten resurssien vähäisyys.[57]

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6(1) artiklaan sisältyvien menettelytakeiden on katsottu ulottuvan laajemmalle kuin vain tilanteisiin, joissa valtionsisäinen oikeus jo takaa tuomioistuinkäsittelyn. Tällöin siis tuomioistuinkäsittely on lähtökohtaisesti mahdollistettava EIS 6(1) artiklan tarkoittamissa tapauksissa, vaikkei valtionsisäinen oikeus suoranaisesti tunnistaisikaan asian käsittelemiseksi toimivaltaista tuomioistuinta.[58] Pelkkä muodollinen tuomioistuimeen pääsy ei myöskään toteuta oikeuksiin pääsyä, jos tuomioistuin ei esimerkiksi ratkaise asianosaisen esittämää vaatimusta.[59]

---

54 Ervo 2005, s. 116–119; Pellonpää et al. 2018, s. 546.

55 Virolainen – Pölönen 2003, s. 256–257; Ervo 2005, s. 116–119; Pellonpää et al. 2018, s. 546–548.

56 Pellonpää et al. 2018, s. 548 ja Church of Greece v. Greece (Application No. 44547/15).

57 Virolainen – Pölönen 2003, s. 256–257; Ervo 2005, s. 116–119. Anagnostopoulos and Others v. Greece, (*Application No. 39374/98*), Moskalj v. Croatia (*Application No. 60272/21*), Ezeoke v. The United Kingdom, (*Application No. 61280/21*), Kirinčić and Others v. Croatia (*Application No. 31386/17*), Stankov v. Bulgaria, (*Application No. 68490/01*) ja Airey v. Ireland (*Application No. 6289/73*).

58 Brumărescu v. Romania (1999), Pellonpää et al. 2018, s. 546.

59 Anagnostopoulos-tapaus (3.4.2003), Ervo 2005, s. 116–119.

Oikeus päästä tuomioistuimeen ei ole rajoittamaton, vaan valtio voi käyttää harkintavaltaa oikeutta toteuttaessaan. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6(1) artiklassa määriteltyyn oikeuteen tehdyt rajoitukset eivät kuitenkaan saa olla sellaisia, että ne tekisivät oikeuden sisällön tyhjäksi tai kaventaisivat sitä olennaisesti. EIT on oikeuskäytännössään korostanut, että ollakseen sopimuksen mukainen EIS 6(1) artiklaa koskevalla rajoituksella tulee olla hyväksyttävä, laillinen tarkoitus ja sen tulee täyttää suhteellisuusperiaatteen vaatimukset eli olla oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään. Tuomioistuimeen pääsyn rajoittaminen on kuitenkin lähtökohtaisesti aina kohtuutonta, jos asian vieminen oikeuteen ei valtiosta johtuvista syistä ole mahdollista.[60]

> Mendel v. Ruotsi (2009) -tapauksessa lautakunta kumosi päätöksensä, joka oikeutti hakijan osallistumaan työvoimakoulutusohjelmaan, ja täten hänen oikeutensa toimeentulotukeen lakkasi. EIT katsoi, ettei hakijalla ollut EIS 6 artiklan takaamaa pääsyä tuomioistuimeen, kun lautakunnan päätöksessä ei ohjeistettu mitään muutoksenhausta tai muutoksenhakukiellosta, eikä hakijaa ohjeistettu myöhemminkään asiassa, vaikka hän nimenomaisesti kysyi, miten asiaan haetaan muutosta.[61]
>
> Al-Dulimi ja Montana Management Inc. v. Sveitsi (2016) -tapauksessa hakijoiden varat oli takavarikoitu. Hakijoiden valitukset kansallisessa tuomioistuimessa hylättiin siten, ettei tuomioistuin suostunut ottamaan kantaa asiaan, josta hakijat valittivat. Hakijoilta puuttui käytännössä mahdollisuus päästä tuomioistuimeen asiansa kanssa.[62]

3.2.3 Oikeudenkäynnin joutuisuusvaatimus

Oikeudenkäynnin kohtuullinen kesto on yksi keskeisistä EIS 6(1) artiklassa asetetuista oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytyksistä. Se on myös vatioille yksi vaikeimmista vaatimuksista toteuttaa. Rikosasioiden osalta joutuisuusvaatimus asetetaan myös KP-sopimuksen 14(3c) artiklassa, jonka mukaan jokaisella rikoksesta syytetyllä on oikeus saada asiansa käsitellyksi ilman kohtuutonta viivytystä. Oikeudenkäynnin kesto tarkoittaa ajanjaksoa oikeudenkäynnin alusta lainvoimaisen

60 Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 365–366; Pellonpää et al. 2018, s. 547–548; Ervo 2005, s. 121–122; Lithgow and others v. The United Kingdom, kohdat 195–197 ja Tsiolis v. Greece (Application No. 51774/17).

61 Mendel v. Sweden 2009, kohdat 7, 11 ja 73–81.

62 Al-Dulimi and Montana Management INC. v. Switzerland 2016, kohdat 131 ja 150–155.

tuomion antamiseen. Oikeudenkäynnin alku ei rikosasioiden osalta aina kohdistu samaan hetkeen kuin varsinainen virallisen syytteen nostaminen, vaan EIT on ratkaisukäytännössään katsonut henkilön olevan syytettynä rikoksesta ja siten oikeudenkäynnin alkaneeksi jo sillä hetkellä, kun esitutkinta henkilöä vastaan on aloitettu, henkilö on pidätetty tai vangittu, tai henkilölle on virallisesti ilmoitettu siitä, että häntä tullaan syyttämään.[63]

Kuten muitakin EIS 6(1) artiklan edellytyksiä, oikeudenkäynnin keston kohtuullisuutta arvioidaan tapauskohtaisena kokonaisarviona.[64] Lähtökohtana keston kohtuullisuuden arvioinnin aloitusajankohdaksi on se hetki, jolloin syytetty on tullut tietoiseksi syytöksestä tai se hetki, kun viranomaisen rikosasiassa toteuttamat toimenpiteet ovat merkittävästi vaikuttaneet häneen.[65] Päättymisajankohta on lähtökohtaisesti se hetki, kun asiassa on annettu lainvoimainen ratkaisu.[66] Kokonaisarviointiin vaikuttava muun muassa jutun laatu ja laajuus sekä kantelijan itsensä, tuomioistuinten ja viranomaisten toiminta käsittelyn aikana. Viivästyneissä rikosoikeudenkäynneissä erityisesti esitutkinta ja syyteharkinta ovat usein vieneet kokonaisajasta suuren osan. Rikosprosessin osalta syytetyllä ei ole velvollisuutta edistää oikeudenkäynnin joutuisuutta yhteistoiminnalla viranomaisten ja tuomioistuinten kanssa. Syytettyyn ei voida kohdistaa moitetta siitä, jos hän käyttää kaikkia mahdollisia käytettävissään olevia oikeussuojakeinoja. Jos hän itse kuitenkin pidentää oikeudenkäynnin kestoa, ei asianomaista valtiota lähtökohtaisesti voida pitää vastuullisena pidennyksestä. Valtio on siitä huolimatta vastuussa siitä, ettei oikeudenkäynnin kohtuullinen kokonaiskesto ylity.[67] EIS 6(1) artiklan mukaisessa oikeudenkäynnin kohtuullisuuden kokonaisarviossa huomioidaan tapauksen

63 Jokela 2018, s. 37–40; Pellonpää et al. 2018, s. 693–694; Hallberg et al. 2011, kohdassa 17. Oikeusturva (PL 21 §)>Oikeusturvan sisältö>Oikeus asianmukaiseen. viranomaiskäsittelyyn>Oikeudenkäynnin kohtuuton viivästyminen.

64 European Court of Human Rights, Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe/European Court of Human Rights, 2024, s. 66–67.

65 European Court of Human Rights, Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe/European Court of Human Rights, 2024, s. 66–67. Tapauksia esim. Liblik and others v. Estonia 2019, kohdat 28, 90 ja 92–96; Malkov v. Estonia 2010, kohdat 56–57 ja Mamič v. Slovenia (No. 2) 2006, kohdat 23–24.

66 European Court of Human Rights, Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe/European Court of Human Rights, 2024, s. 67.

67 Jokela 2018, s. 40; PeVM 1/2010 vp, s. 3; Hallberg et al. 2011, kohdassa 17. Oikeusturva (PL 21 §)>Oikeusturvan sisältö>Oikeus asianmukaiseen viranomaiskäsittelyyn>Oikeudenkäynnin kohtuuton viivästyminen. Oikeuskäytännöstä kts. esim. Scordino v. Italy (No. 1) (*Application no. 36813/97*), kohdat 224–226.

monimutkaisuus, viranomaisten toiminta ja epäillyn toiminta.[68] Tapauksen monimutkaisuus voi johtua tapaukseen liittyvien ihmisten suuresta määrästä.[69] Esimerkiksi laajoja pyramidihuijauksia ja laajoja petostapauksia on pidetty erityisen monimutkaisina. Tällöin on perusteltua, että oikeudenkäynnin pituus on tavanomaista pidempi.[70]

> Tapauksessa Arewa v. Lithuania rikosepäilyn kohteena oli valeyrityksen pyörittäminen ja osallistuminen kansainväliseen rahanpesuun. Rikostutkinnan kohteena olivat muun muassa rahapesu ja dokumenttien väärennys, johon liittyi useita epäiltyjä useista maista. EIT katsoi, että teon laajuus ja monimutkaisuus voivat toimia perusteena rikosprosessin pitkälle kestolle.[71] Tapauksessa oikeudenkäyntiä edeltävän rikostutkinnan 5,5 vuoden kestoa ei katsottu liian pitkäksi sen alettua heinäkuussa 2014 ja ollessa kesken vielä vuonna 2019.[72]
>
> Tapauksessa ja Rosslhuber v. Austria oli kyse laajamittaisesta petoksesta, jossa oli epäiltynä 35 henkilöä. Tutkinta kattoi muun muassa yli 300 yrityksen verkoston, noin 1800 pankkitiliä ja noin 8000 asiakirjaa. Tuomio annettiin aluksi suullisesti ja vuotta myöhemmin tuomitut saivat kirjallisen noin 1100-sivuisen päätöksen.[73] EIT katsoi, että vaikka kyse oli poikkeuksellisen monimutkaisesta tapauksesta, joka johtui pääasiassa suuresta epäiltyjen määrästä ja yritysten lukuisasta määrästä, ei esitutkinnan kuuden vuoden kestolle ollut esitetty tyydyttävää selitystä.[74]

---

68 European Court of Human Rights, Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe/European Court of Human Rights, 2024, s. 68.

69 European Court of Human Rights, Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe/European Court of Human Rights, 2024, s. 68, Neumeister v. Austria 1968, kohta 20 ja Rosslhuber v. Austria 2000, kohdat 25–30.

70 European Court of Human Rights, Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe/European Court of Human Rights, 2024, s. 68. Esim. Milasi v. Italy 1987, kohdat 14–20: 35 ihmistä käsittäneessä tapauksessa 9 vuoden ja 7 kuukauden käsittelyaika oli kohtuuton.

71 Arewa v. Lithuania 2021, kohta 52.

72 Arewa v. Lithuania 2021, kohdat 7, 22 ja 52. Tapauksesta ei ilmene milloin tutkinta on mahdollisesti päättynyt ja miten asia on vuoden 2019 jälkeen edennyt.

73 Rosslhuber v. Austria 2000, kohdat 9–19.

74 Rosslhuber v. Austria 2000, kohdat 28. Myös Hennig v. Austria 2003, kohdat 29–38, tapaus on hyvin samanlainen, jossa esitutkinnan kesto (yli 5 vuotta) aiheutti prosessin liian pitkän keston. Ks. myös Von Hoffen v. Liechtenstein 2006, kohdat 46–50.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on tuonut esiin, että kansallisten viranomaisten on huomioitava taloudellisuuden ja tehokkuuden vaatimukset, jolloin laajoissa tapauksissa kuulemisten järjestäminen voi haitata tapausten huolellista hoitamista ja aiheuttaa esteen käsitellä tapaus kohtuullisessa ajassa.[75] Kohtuulliseen kestoon perustuva pyrkimys on aina kuitenkin tasapainotettava oikeudenkäytön asianmukaisuuden kanssa.[76]

3.2.4 Asianomistajan oikeus vaatia rangaistusta

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6(1) artikla turvaa asianomistajan asemaa rikosprosessissa, erityisesti hänen yksityisoikeudellisten vaatimuksiensa käsittelyä koskien. Toisin kuin esimerkiksi Ruotsissa käytettävästä sopimustekstin käännöksestä (civila rättigheter och skyldigheter) saattaisi ymmärtää, ei 6 artikla koske ainoastaan Suomen oikeusjärjestyksessä yksityisoikeudellisiksi luonnehdittavia riita-asioita. Erityisesti käsitteellä "civil rights and obligations" on sopimuksessa autonominen eli kansallisista oikeusjärjestyksistä riippumaton sisältönsä, jota etsittäessä ei kysymyksessä oleva valtionsisäinen oikeuskaan tosin ole täysin vailla merkitystä. Kuitenkaan esimerkiksi se, että toisena osapuolena menettelyssä on valtio julkisen vallan haltijan ominaisuudessa, ei sellaisenaan siirrä asiaa EIS 6(1) artiklan soveltamisalan ulkopuolelle.[77]

Asianomistajan osalta on huomattava, että EIS 6 artikla turvaa asianomistajalle rikosasiassa vain siviilioikeudelliset oikeudet ja velvollisuudet, mikä tarkoittaa käytännössä oikeutta korvauksen saamiseen. EIT tulkitsee EIS 6 artiklaa rikosasioissa tiukasti sanamuotoon tukeutuen, jolloin EIS 6 artikla suojaa kokonaisuudessaan rikosasiassa ainoastaan rikosasian vastaajaa.[78] EIT:n ratkaisukäytännössä tehdään sinänsä teoreettinen jako siviili- ja rikosasian välillä, jossa jaossa asianomistajan siviilioikeudellinen oikeus nähdään osana rikosasiaa niissä kansallisissa järjestelmissä, joissa oikeus siviilioikeudelliseen korvaukseen on sidottu rikosasiaan.[79]

75 Jussila v. Finland 2006, kohta 42 ja Schuler-Zgraggen v. Switzerland 1993, kohta 58.

76 Boddaert v. Belgium 1992, kohta 39.

77 Pellonpää et al. 2018, s. 567–568.

78 Fabbri and others v. San Marino 2024, Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey 2015, kohta 218 ja Ramsahai and others v. the Netherlands 2007, kohta 359.

79 Perez v. France 2004, kohta 67 ja Calvelli and Ciglio v. Italy 2002, kohta 62.

Asianomistajan oikeus vaatia rangaistusta ei sen sijaan EIT:n oikeuskäytännön mukaan ole rinnastettavissa kuuluvaksi käsitteeseen "civil rights and obligations" eikä kyseinen oikeus ole turvattu EIS 6 artiklan perusteella.[80]

Equality of arms -periaate edellyttää osapuolelle mahdollisuutta esittää asiansa olosuhteissa, jotka eivät aseta häntä vastapuoleen verrattuna asiallisesti huonompaan asemaan. Sopimusmääräyksen vastaista on luonnollisesti asian ratkaiseminen vastapuolen vahingoksi vastapuolta lainkaan kuulematta (*audiatur et altera pars*). Yhdenvertaisuutta rikkovaksi on katsottu vahingonkorvausta koskevassa asiassa myös se, että jutun taustalla olleisiin neuvotteluihin osallistuneista kahdesta henkilöstä vain toisen osapuolen edustajaa voitiin kuulla todistajana oikeudessa.[81] Tämä liittyy oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin päätettäessä henkilön oikeuksista ja velvollisuuksista.

Asianomistajan asema on ollut Suomessa merkittävämpi kuin monissa muissa maissa.[82] Aikaisemmin asianomistajalla oli ensisijainen, syyttäjästä riippumaton syyteoikeus sekä asianomistajarikosten että myös virallisen syytteen alaisten rikosten osalta. Nykyisin asianomistajalla on ainoastaan toissijainen syyteoikeus. Asianomistajalla on kuitenkin oikeus yhtyä syyttäjän ajamaan syytteeseen, ja hän saa esittää rikosasian yhteydessä rikokseen perustuvia yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan.[83]

Toisaalta asianomistajan asemaa on pyritty helpottamaan aikaisemmasta. Asianomistajat ja rikoksella aiheutetut vahingot selvitetään asian laadun edellyttämällä tavalla jo esitutkinnassa, eikä esitutkintaa saa päättää ennen kuin asianomistajat on selvitetty (ETL 1:2). Esitutkinnassa on nimenomaisesti tiedusteltava, vaatiiko asianomistaja korvausta rikoksen johdosta kärsimästään vahingosta. Sen jälkeen syyttäjän on asianomistajan pyynnöstä ajettava tämän yksityisoikeudellista vaatimusta syyteasian yhteydessä vastaajaa vastaan, jos se voi tapahtua ilman olennaista haittaa eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton (ROL 3:9).[84] Keskitetty viranomaislähtöinen yksityisoikeudellisten vaatimusten ajaminen parantaisi asianomistajan asemaa, koska se takaisi kaikille riittävän oikeudellisen avun.[85]

---

80 Fabbri and others v. San Marino 2024, kohdat 98–99 ja 125; Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey 2015, kohta 218; Perez v. France 2004, kohta 70 ja Gorou v. Greece (No. 2) 2009, kohta 24.

81 Pellonpää et al. 2018, s. 616.

82 Mujuzi 2016, s. 107–108 ja 115.

83 Jokela 2024, s. 26–27.

84 Jokela 2024, s. 26–27

85 Jokela 2018, s. 81.

Asianomistajan (toissijaista) syyteoikeutta puoltaa ensinnäkin se, että sillä taataan asianomistajalle oikeus saada aina halutessaan asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi (oikeussuojafunktio) ja oikeus saada samalla tilaisuus vaatia hyvitystä hänelle aiheutetun rikoksen johdosta (hyvitysfunktio). Lisäksi yksityisen syyteoikeuden avulla kansalaiset voivat tehokkaasti valvoa ja tarvittaessa korjata syyttäjien toimintaa (valvonta- ja korjaava funktio).[86] Asianomistajalle ei ole taattu oikeutta nostaa syytettä yhdessäkään ihmisoikeuksia koskevassa instrumentissa; tämä pätee niin EU:n, alueellisten kuin kansainvälistenkin instrumenttien osalta.[87]

Asianosaisen kuulemisen eli ns. kontradiktorisen periaatteen pääsisältö on siinä, että asianosaisella on ennen asian ratkaisemista tilaisuus antaa selityksensä muiden tekemistä vaatimuksista ja kaikista sellaisista selvityksistä, jotka voivat vaikuttaa asian ratkaisuun. Asianosaisen kuuleminen koskee myös rikosasian asianomistajaa. Asia voidaan ratkaista asianosaista kuulematta, jos vaatimus jätetään tutkimatta tai jos kuuleminen on muusta syystä ilmeisen tarpeetonta. Kun kuuleminen kuitenkin on ehdoton pääsääntö, kuulematta jättäminen on hyvin poikkeuksellista. Kuuleminen on tärkeimpiä oikeussuojatakeita. Asianosaisen kuuleminen ja asian selvittämiskeinot kuuluvat luonnostaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusteisiin.[88]

Asianomistajan oikeuksiin pääsyä on aiemmin prosessisäännöksiä uudistettaessa pyritty parantamaan velvoittamalla syyttäjä ajamaan määrätyissä tapauksissa asianomistajan vahingonkorvausvaatimuksia rikosasian yhteydessä.[89]

86 Jokela 2024, s. 64–65.

87 Mujuzi 2016, s. 107–108 ja 117–118.

88 Hallberg et al. 2011, kohdassa 17. Oikeusturva (PL 21 §)>Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeet>Kuuleminen.

89 Ervo 2005, s. 124–125.

4 Moniasianomistajarikosprosessi Ruotsissa, Norjassa, Virossa ja Yhdysvalloissa

4.1 Ruotsi

Ruotsissa on tunnistettu samankaltaisia ongelmia laajojen rikosasioiden käsittelyyn liittyen kuin Suomessa on noussut esiin WinCapita- ja Vastaamo-tapausten yhteydessä. Rikollisuus on muuttunut, ja erityisesti internetvälitteisten petosten osuus on kasvanut.[90] Ruotsissa on ollut käynnissä rikosprosessin modernisoimisprojekti, joka on kytkeytynyt myös laajojen ja monimutkaisten rikosasioiden käsittelyn tehostamiseen. Projekti on toteutettu kolmessa osassa, joista ensimmäinen käsitteli rikosprosessin raameja ja tuomioistuimen päätöksentekoa laajojen rikosprosessien parantamiseksi. Toinen osa koski rikosprosessin todisteiden hankkimista koskevia sääntöjä. Kolmannessa osassa kehitettiin uusia prosessioikeudellisia työvälineitä laajojen rikosasioiden käsittelyn sujuvoittamiseksi. Projektin tarkoituksena on ollut erityisesti kehittää olemassa olevia menettelyjä eikä niinkään luonnostella laajoja rikosprosesseja koskevaa erityissääntelyä.[91]

Ruotsissa laajoiksi ja monimutkaisiksi rikosasioiksi on kategorisoitu tapaukset, joissa on paljon asianosaisia tai suuri määrä oikeudenkäyntiaineistoa taikka jotka ovat muulla tavoin erityisen monimutkaisia esimerkiksi vaikeiden todistus- tai oikeuskysymysten tai kansainvälisen ulottuvuuden vuoksi. Tässä selvityksessä käsitelty moniasianomistajarikos on Ruotsissakin tunnistettu yhdeksi, joskaan ei ainoaksi, esimerkiksi laajoista ja monimutkaisista rikosasioista.[92] Ruotsissa ei ole pidetty tarpeellisena lähteä rajaamaan suuren ja/tai laajan rikosasian käsitettä johonkin täsmälliseen tapaustyyppiin, vaan on todettu, että kaikkia tapaustyyppejä koskien voidaan soveltaa samoja välineitä ja käytänteitä.[93]

90 SOU 2013:17, s. 179–180.

91 SOU 2019:38, s. 63–64 ja 75.

92 SOU 2017:7, s. 31–33.

93 SOU 2019:38, s. 68. Esimerkkejä laajoista rikostapauksista SOU 2017:7 s. 37–42.

Laajojen ja monimutkaisten rikosasioiden osalta yhdeksi keskeisimmistä haasteista on tunnistettu niiden vaatimat resurssit ja se, että nämä resurssit ovat pois muusta rikostutkinnasta ja rikostorjunnasta. Tämän on nähty johtavan siihen, että yhteiskunnan moite painottuu tiettyihin laajoihin ja vakavampiin rikoksiin ja vähäisemmät, vaikkakin yhteiskunnan moitteen kohdistamisen kannalta keskeiset rikokset jäävät resurssien riittämättömyyden vuoksi huomiotta. Tämän seurauksena niitä koskevien tekojen on katsottu tosiasiallisesti dekriminalisoituvan.[94] Laajojen ja monimutkaisten tapausten määrä on viime vuosina ollut kasvussa, ja tällaisille prosesseille on ominaista suuret kuulustelumäärät asianomistajien, epäiltyjen ja todistajien osalta. Tapaukset saattavat myös koskea suurta määrää rikoksia, ja tästä syystä esitutkintamateriaali saattaa muodostua erityisen laajaksi.[95] Vastauksena näihin ongelmiin on pohdittu mahdollisuuksia rajoittaa laajojen tapausten tutkinnan laajuutta ja siten kohdentaa resursseja tehokkaammin rikosten tutkintaan.[96] Osana kyseistä selvitystyötä on pohdittu epäillyn yhteistyöhalukkuuden merkitystä esitutkinnan rajoittamisen ja tutkinnan suuntaamisen kannalta.[97]

Keskiöön Ruotsissa laajojen ja monimutkaisten rikosprosessien kehittämiseksi on noussut viranomaisten välisen yhteistyön tehostaminen. Parhaimmaksi kohdaksi rikosprosessin fokusointiin ja tehostamiseen on tunnistettu nimenomaan esitutkintavaihe. [98] Ruotsissa keskeisimmiksi välineiksi kehittää rikosprosessia vastaamaan paremmin laajojen tapauskokonaisuuksien tarpeita on nostettu esiin osapuolten aiempaa suurempi vastuuttaminen prosessista sekä oikeuslaitoksen resurssien entistä harkitumpi priorisointi ja kohdentaminen. Yhtenä keinona toteuttaa tätä on nähty rikosprosessin kokonaisvaltaisempi digitalisoiminen. Ruotsissa on peräänkuulutettu erityisesti esitutkinta- ja syyttämisvelvollisuutta sekä oikeudenkäynnin välittömyyttä, suullisuutta ja keskitettyisyyttä koskevan sääntelyn uudelleentarkastelua.[99]

94 SOU 2019:38, s. 22 ja 177–179 sekä SOU 2017:7, s. 141.

95 Prop. 2020/21:209, s. 13.

96 SOU 2017:7, s. 149–151 ja SOU 2019:38, s. 84.

97 SOU 2019:38, s. 84.

98 SOU 2013:17, s. 190 ja SOU 2017:7, s. 140.

99 SOU 2017:7, s. 45.

Ruotsissa on laajojen rikosasioiden osalta hahmoteltu kaksi päälinjaa rikosprosessin modernisoimiseksi ja tehostamiseksi. Ensimmäinen on pyrkimys kaventaa laajojen rikosasioiden laajuutta rajaamalla oikeudenkäyntiaineistoa. Toinen tavoite on parantaa edellytyksiä käsitellä laajaa oikeudenkäyntiaineistoa, jos rikostapaus kaventamispyrkimyksistä huolimatta jää edelleen laajaksi.[100]

Keskeiseksi keinoksi parantaa rikosprosessin tehokkuutta, laatua ja sujuvuutta, etenkin laajoissa rikosasioissa, on nähty selkeämpi prosessuaalinen roolijako. Tässä roolijaossa tulisi itse rikossyytteen nostaminen ja ajaminen jättää syyttäjälle ja asianomistajan tulisi keskittyä yksityisoikeudellisten vaatimustensa ajamiseen.[101]

Ruotsissa on ehdotettu myös Suomessa käytössä olevan kaltaisen syyteneuvottelujärjestelmän käyttöön ottamista sekä laajempien valtuuksien antamista syyttäjälle rikosseuraamuksen määrittämistä koskien.[102] Vaikka lähtökohtaisesti epäillyn tunnustus ei sido tuomioistuinta rikosasiassa eikä myöskään yksinään yleisesti ottaen riitä langettavaan tuomioon,[103] on Ruotsissakin pohdittu sitä, missä määrin epäillyn osallistuminen rikoksen selvittämiseen ja sitä kautta prosessin kulkuun tulisi ottaa huomioon positiivisesti epäillyn kannalta.[104] Lähtökohtaisesti Ruotsissa suhtaudutaan kuitenkin edelleen kielteisesti minkään tyyppisen syyteneuvottelumenettelyä (*plea bargaining*) koskevan järjestelmän käyttöönottamiseen, eikä pohdinta ole johtanut konkreettisiin lainsäädäntötoimiin.[105]

Voimassa olevan oikeudenkäymiskaaren mukaan syyttäjä voi tehdä syyttämättäjättämispäätöksen (åtalsunderlåtelse) edellyttäen, että yleinen etu tai yksilön etu ei kärsi ja jokin seuraavista ehdoista täyttyy:

1) rikoksesta ei oletettavasti seuraisi muuta seurausta kuin sakkoja
2) rikoksesta seuraisi oletettavasti ehdollinen tuomio, ja on erityinen syy tehdä syyttämättäjättämispäätös

100 SOU 2017:7, ss. 139–142.

101 SOU 2013:17, s. 274–275.

102 SOU 2019:38, ss. 267–268.

103 SOU 2019:38, s. 102. Ruotsissa vallitsee vapaan todistusharkinnan periaate, jonka mukaisesti tunnustus ei sido tuomioistuinta sen enempää kuin muukaan todistusaineisto, ja tuomarin on siksi aina erikseen tehtävä tapauskohtainen harkinta siitä, millainen todistusarvo tunnustukselle annetaan, vrt. RB 35:1. Myös tuomioistuimen johtava rooli (”materiell processledning”) koko tuomioistuinprosessin osalta on tässä yhteydessä tapana nostaa esille, RB 46:4 2 mom.; vrt. myös esim. SOU 2017:7, s. 84.

104 SOU 2019:38, s. 84.

105 SOU 2019:38, s. 377.

3) epäilty on tehnyt muun rikoksen, ja seuraamus tästä rikoksesta on riittävä myös syyttämättä jätettävän rikoksen osalta taikka
4) psykiatrinen hoito tai eräät muut hoidolliset toimenpiteet tulevat ajankohtaisiksi.[106]

Syyttämättäjättämispäätös voidaan tehdä myös muissa tilanteissa, joissa erityisestä syystä on ilmeistä, että rikosseuraamusta ei tarvita ehkäisemään epäillyn syyllistymistä rikoksiin tulevaisuudessa eivätkä muut syyt puolla syytteen nostamista.[107] Mikäli syyttäjä tekee syyttämättäjättämispäätöksen, asianomistajalla on toissijainen syyteoikeus.[108]

Ruotsin rikoslaissa (Brottsbalk 1962:700, BrB) on määritelty perusteet sille, miten tuomioistuin voi ottaa vastaajan yhteistyöhalukkuuden huomioon rangaistusta mitattaessa. Rikoslain mukaan tuomioistuimen tulee rikoksen rangaistusasteikon lisäksi ottaa kohtuullisessa määrin huomioon, mikäli vastaaja on antanut oman rikoksensa selvittämisen kannalta merkittäviä tietoja.[109] Sama koskee myös vastaajan antamia tietoja jonkun muun henkilön tekemästä rikoksesta taikka yrityksestä, yllyttämisestä tai avunannosta tällaiseen rikokseen, mikäli kyseisen rikoksen rangaistusasteikko ylittää kuusi kuukautta. Ruotsin korkein oikeus (HD) on ratkaisussa NJA 2021 s. 525 (”narkotikadistributören”) antanut tarkempia linjauksia siitä, miten kyseistä lieventämissäännöstä on sovellettava. Jotta oikeuskäytännöstä ei tulisi epäjohdonmukaista, on rangaistuksen lieventämiseen lähtökohtaisesti suhtauduttava varauksella. Jos rangaistuksen lieventämiseen kuitenkin päädytään sillä perusteella, että vastaaja on merkittävästi osallistunut rikoksen selvittämiseen, tulee tämän näkyä huomattavasti rangaistusta mitattaessa.[110]

Asianomistajan mahdollisuuksien yhtyä syyttäjän syytteeseen ja ajaa syyttäjän rinnalla omaa rangaistusvaatimustaan on nähty vähentävän rikosprosessin ennakoitavuutta vastaajan näkökulmasta.[111] Syyttäjä on lähtökohtaisesti se toimija, jolla on parhaat edellytykset taata oikeudenhoidon asianmukaisuus.[112] Ruotsissa on ehdotettu poistettavaksi asianomistajan oikeus vaatia rangaistusta niissä tilanteissa,

106 RB 1942:740 20 kap. 7 § 1 mom.
107 RB 1942:740 20 kap. 7 § 2 mom.
108 ”allmänt åtal”, RB 20 kap. 8 §.
109 BrB (1962:700) 29:5a.
110 NJA 2021 s. 525, kohta 14.
111 SOU 2013:17, s. 275.
112 SOU 2019:38, s. 260.

joissa syyttäjä on nostanut syytteen.[113] Esitöissä ei otettu kantaa, miten tämä muutos näkyisi asianomistajarikosten osalta. Ehdotus oikeuden poistamisesta ei ainakaan vielä ole edennyt lainsäädäntötasolle asti.[114]

Keskustelua on myös käyty asianomistajan syyteoikeuden rajoittamisesta niissä tilanteissa, joissa syyttäjä on päättänyt rajoittaa esitutkintaa tai lopettaa esitutkinnan sillä perusteella, että rikoksesta epäilty on antanut merkittäviä tietoja rikoksen selvittämiseksi.[115] Tämä pohjautuu siihen, että Ruotsissa on ehdotettu säädettäväksi uusi esitutkinnan rajoittamisperuste, jonka mukaan syyttäjä voi rajoittaa esitutkinnan koskemaan vain osaa vastaajan tekemistä rikoksista, mikäli vastaaja toiminnallaan edesauttaa näiden rikosten selvittämistä. Uuden rajoittamisperusteen katsotaan motivoivan vastaajia toimimaan yhteistyössä viranomaisten kanssa, kun he hyötyvät yhteistyöstä tutkinnan (ja sen kautta lähtökohtaisesti myös syytteen) rajautuessa koskemaan vain osaa heidän tekemistään rikoksista.[116] Lähtökohtaisesti uusi rajoitusperuste koskee kaikentyyppisiä ja -laajuisia rikosasioita, joskin syyttäjä voi päättää perusteen mukaisesta esitutkinnan rajoittamisesta vain, ellei erittäin tärkeä yleinen tai yksityinen intressi muuta vaadi.[117] Asianomistaja ei näissä tilanteissa voisi vaatia rangaistusta siitä rikoksesta, mitä esitutkinnan lopettaminen tai rajaaminen koskee. Vaikka asianomistajan toissijainen syyteoikeus on lähtökohtaisesti Ruotsissa nähty tärkeänä kontrolli-instrumenttina syyttäjän toimintaan rikosprosessissa,[118] on asianomistajan syyteoikeuden tunnistettu voivan aiheuttaa ongelmia niissä tilanteissa, joissa epäilty tekee yhteistyötä viranomaisten kanssa rangaistuksen lieventämiseksi tai välttämiseksi.[119]

113 SOU 2013:17, s. 276–277, SOU 2017:7, s. 112 ja SOU 2019:38, ss. 265–267.

114 Asianomistajan syyteoikeudesta kts. Ruotsin oikeudenkäymiskaari, RB (1942:740) 20 kap. 8 §. RB 47 kap. sisältää erityiset menettelysäännökset tällaisen syytteen käsittelyn osalta. Kts. myös SOU 2024:51 ss. 184–185.

115 SOU 2019:38, ss. 241–242.

116 SOU 2019:38, s. 179–182.

117 SOU 2019:38, ss. 183–186.

118 SOU 2019:38, s. 260; SOU 2017:7, s. 67 ja SOU 2013:17, s. 267.

119 SOU 2019:38, ss. 265–266.

Konkreettisina toimina rikosprosessin modernisoimista koskevan lainsäädäntöhankkeen perusteella Ruotsissa on ehdotettu etenkin mahdollisuutta käyttää kuulusteluissa annettuja lausuntoja useammin todisteena, mahdollisuutta esittää todistusaineistoa tuomioistuimelle ennen pääkäsittelyä sekä kirjallisten todistajanlausuntojen sallimista laajemmassa mittakaavassa.[120]

4.2 Norja

Myös Norjassa on havaittu, että rikollisuuden uhkakuvat ja kehityssuunnat ovat voimakkaassa murroksessa.[121] Norjan rikosprosessilain (lov om rettergangsmåten i straffesaker, ”Straffeprosessloven”) esitöiden mukaan rikollisuuden kehitystä sävyttää kasvanut ammattimaisuus, organisoituminen ja kansainvälistyminen.[122] Lisäksi erityisinä haasteina tunnistetaan teknologinen kehitys sekä rikollisen toiminnan sekoittuminen lailliseen elinkeinonharjoittamiseen. Osittain tämä rikollisuuden muotojen kehitys ja toisaalta siitä seurannut lainsäätäjän ”reaktiivisuus” nähtiin perusteina laajemmalle rikosprosessilainsäädännön uudistamiselle.[123]

Norjassa laajoihin rikosasioihin viitataan silloin, kun on kyse rikosasioista, joiden käsittely vaatii enemmän kuin kymmenen istuntopäivää.[124] Rikosprosessilain esitöiden mukaan laajoja rikosasioita ovat tyypillisesti talousrikokset, huumausainerikokset sekä tietyntyyppiset seksuaalirikokset. Laajoista rikosasioista on tyypillisesti kyse silloin, kun epäiltyjä on useampi tai jos tapauksen yhteydessä ilmenee esimerkiksi tarvetta tulkin käytölle.[125]

Laajat ja vaativat tapaukset, joissa on monta asianomistajaa, on myös otettu sääntelyssä huomioon. Erityisesti tämä näkyy mahdollisuutena nimittää asianomistajille yksi tai useampi ”koordinoiva” asianajaja tai oikeudellinen edustaja.[126] Lakimuutos tuotiin osaksi Norjan rikosprosessilainsäädäntöä Breivik-oikeudenkäynnin

120 Prop. 2020/21:209, s. 1, ss. 7–9. Lakimuutokset RB 23:15, 36:16, 36:19, 36:24. Ruotsin prosessioikeudessa pääsääntö on, että todistusaineisto on esitettävä pääkäsittelyssä ja tehdyt muutokset ovat poikkeus pääsääntöön, RB 35:18. Muita konkreettisia toimia laajojen rikosasioiden käsittelyssä on tehty hiljattain mm. sallimalla anonyymien todistajien käyttö tietyissä tilanteissa, kts. lag (2024:1180) om anonyma vittnen i brottmål.

121 NOU 2016:24, s. 93.

122 NOU 2016:24, s. 93.

123 NOU 2016:24, ss. 93–94.

124 NOU 2016:24, s. 721.

125 NOU 2016:24, s. 721.

126 § 107 Straffeprosessloven. NOU 2016:24, s. 230.

yhteydessä.[127] Norjan rikosprosessilain 107 h §:n mukaan koordinoiva oikeudellinen edustaja voidaan nimittää, jos tämä on tarkoituksenmukaista asian ratkaisemisen kannalta. Lain 2 momentti edellyttää, että koordinoiva oikeudellinen edustaja pyrkii mahdollisuuksien mukaan muodostamaan asianomistajien osalta yhtenäisen näkemyksen asian selvittämisestä ja oikeudenkäyntiä edeltävän käsittelyn yhteydessä nousevista kysymyksistä sekä muutoin osallistuu asian tarkoituksenmukaiseen selvittämiseen yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. Tuomioistuimella on myös oikeus vaatia, että yksittäisten edustajien sijaan koordinoiva edustaja esittää kysymykset tutkinnan, oikeudenkäyntiä edeltävän käsittelyn sekä pääkäsittelyn osalta, pois lukien tilanteet, joissa yksittäisten edustajien asiakkaita kuullaan. Tarkoituksena ei ole ollut rajoittaa yksittäisten asianomistajien ja heidän edustajiensa oikeuksia yksittäistapauksissa, vaan helpottaa asian tutkintaa ja käsittelyä.[128] Vaikka laajat rikosasiat saavat merkittävää huomiota, on niiden määrä kokonaisuudessaan vähäinen ja useimmat rikosasiat itse asiassa käsitellään tuomioistuinmenettelyn ulkopuolella, eli syyttäjien ja poliisin toimesta.[129]

Norjassa syyttäjän on pääsääntöisesti nostettava syyte rikoksesta, mikäli lainsäädännöstä ei muuta johdu.[130] Syyttäjän syyttämispakko on kuitenkin niin sanotusti relatiivinen, eli syyttäjillä on merkittävää harkintavaltaa syytteen nostamista koskevassa päätöksenteossa. Syyttäjä voi esimerkiksi tehdä syyttämättäjättämispäätöksen sellaisista rikoksista, joiden rangaistusasteikko on korkeintaan kaksi vuotta vankeutta eikä yleinen etu vaadi syytteen nostamista. Norjan lainsäädäntö tuntee kaksi syyttämättäjättämispäätöksen muotoa: syyttämättäjättämispäätös voi olla ns. ”henleggelse” (vastaten suomalaisessa sääntelyssä syyttämättäjättämispäätöstä) tai ”påtaleunnlatelse” (eräänlainen ehdollinen syyttämättäjättämispäätös, jossa syytetyn edellytetään määräajan puitteissa olevan syyllistymättä uusiin rangaistaviksi määrättyihin tekoihin.[131] Kyseistä päätöksentekomuotoa käytetään usein alaikäisille rikoksentekijöille ja vain harvoin vakavamman rikollisuuden kyseessä ollessa)[132].

127 Kts. esim. NOU 2016:24, s. 230. Breivik-oikeudenkäynnissä oli nimettynä yhteensä 174 oikeudellista edustajaa ja asianomistajia tai heidän läheisiään oli mukana prosessissa 720. Prop. 65 L 2011–2012, s. 29.

128 Prop. 65 L 2011–2012, ss. 32–33.

129 NOU 2016:24, ss. 726–727.

130 § 62 a Straffeprosessloven.

131 § 69 Straffeprosessloven.

132 SOU 2017:7, s. 126.

Mahdollisuudesta käyttää syyteneuvottelumenettelyä (*plea bargaining*) on käyty keskustelua Norjassa jo pitkään. Vuoden 2016 rikosprosessioikeuden uudistustyöryhmä toteaa lain esitöissä, että jo aiemminkin on ollut mahdollista, että syyttäjä sitoutuu epäillyn tunnustusta vastaan tiettyyn rikosnimikkeeseen ajaessaan syytettä.[133] Tämä käytäntö on yleisesti ottaen hyväksytty myös tuomioistuimissa.[134] Sinällään tuomioistuinta eivät kuitenkaan sido syyttäjän esittämät rikosnimikkeet[135] – rangaistuksen mittaamisessa sopimuksella ei ole itsenäistä merkitystä[136] ja tuomioistuimella on viime kädessä vastuu siitä, että asia on loppuun asti selvitetty.[137]

Syyttäjällä ja osapuolilla on siis mahdollisuus neuvotella syytteestä, mutta tuomioistuin voi puuttua tehtyyn sopimukseen rangaistuksen mittaamisen osalta, mikäli syyttäjän esittämä rangaistus merkittävästi eroaisi voimassa olevasta käytännöstä.[138] Toisaalta täyden tunnustuksen ollessa kyseessä tuomioistuin voi vastaavasti päättää, missä määrin muuta todistusaineistoa tarvitaan.[139]

Asianomistajalle rikosasian lopputulemalla voi olla emotionaalista, symbolista, käytännöllistä ja oikeudellista merkitystä.[140] Niinpä asianomistajan oikeuksien mahdollinen kaventaminen on herättänyt voimakasta keskustelua myös Norjassa. Yleiseurooppalaisen ihmisoikeuksia korostavan oikeudellisen kehityksen mukaisesti Norjassa on viime vuosina keskitytty vahvistamaan asianomistajien oikeudellista asemaa.[141] Toisaalta rikosprosessilainsäädännön suuremman uudistuksen yhteydessä esimerkiksi asianomistajan mahdollisuus nostaa syyte nähtiin vähemmän merkityksellisenä rikosasioissa. Rikosasioiden hoito on luonteeltaan julkista vallankäyttöä, joten rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän valjastaminen yksityisten intressien käyttöön on nähty ongelmallisena.[142] Rikosasioita tulisi lähtökohtaisesti hoitaa objektiivisen ja riippumattoman viranomaisen toimesta. Konkreettinen tarve

133 NOU 2016:24, s. 364.

134 Rt. 2005 s. 1453 ja Rt. 2007 s. 616.

135 § 38 Straffeprosessloven.

136 NOU 2016:24 s. 365; vrt. Rt 2009 s. 1336.

137 § 294 Straffeprosessloven. Tähän velvollisuuteen kuuluu myös, että tuomioistuin voi tarvittaessa itsenäisesti hankkia todistusaineistoa.

138 SOU 2019:38, s. 38, NOU 2016:24, s. 68.

139 § 292 andre ledd (2 mom.) Straffeprosessloven.

140 Ot.prp. nr. 11 2007–2008, s. 24.

141 NOU 2016:24 s. 121. Kansainvälisesti rikoksen uhrin oikeudet ovat noteerattuna ainakin YK:n yleiskokouksen lausumassa: Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (A/RES/40/34/1985).

142 NOU 2016:24, s. 113.

asianomistajan syyteoikeudelle nähtiin rajallisena, sillä tyypillisesti tällaista syyteoikeutta on tarvittu lähinnä kunnianloukkauksen kaltaisissa asioissa. Rikoslain uudistuksen jälkeen kunnianloukkauksen kriminalisointi on poistettu Norjan rikoslaista.[143] Asianomistajan oikeudet toteutuvat ensisijaisesti 1) valitusmahdollisuutena syyttäjän päätöksestä, 2) mahdollisuutena oikeudelliseen edustajaan ja 3) oikeutena saada tietoa asiassa.[144] Lainmuutoksen myötä vuonna 2022 asianomistajan syyteoikeus lopulta poistettiin.[145] Poistoa perusteltiin ennen kaikkea periaatteellisin syin. Esitöissä asianomistajan syyteoikeudelle nähtiin muiden lakimuutosten jälkeen hyvin vähäistä tarvetta eivätkä systemaattiset syyt puoltaneet syyteoikeudesta kiinni pitämistä.[146] Esitöiden mukaan ei ole poissuljettua, etteikö syyttäjäviraston toiminnassa voi tapahtua virheitä, mutta mahdollisuuksien puuttua näihin tilanteisiin ei nähty korjaantuvan asianomistajan toissijaisella syyteoikeudella vaan muilla oikeudellisilla keinoilla, kuten oikeudella valittaa syyttäjän päätöksestä.[147] Syyttäjällä on kuitenkin lähtökohtaisesti parhaat edellytykset arvioida, onko aiheellista käyttää yhteiskunnan resursseja rikosprosessiin ja vaatia rikosoikeudellisia seuraamuksia.[148] Esitöissä korostettiin sitä, ettei syyteoikeuden rajaamisella kohtuuttomasti rajoiteta asianomistajan oikeuksia.[149]

Norjassa syyttämättäjättämispäätöksestä voidaan valittaa ylemmän asteiselle syyttäjäviranomaiselle.[150] Valtakunnansyyttäjän syyttämättäjättämispäätökset eivät kuitenkaan ole valituskelpoisia.[151] Mahdollisuus valittaa laillisuusvalvojalle on myös mainittu lain esitöissä.[152]

Oikeudesta ajaa yksityisoikeudellista vahingonkorvauskannetta säädetään Norjan rikosprosessilain 427 §:ssä. Mainitun lainkohdan mukaan syyttäjä voi myös ajaa yksityisoikeudellista kannetta osana rikosprosessia. Lisäksi asianomistajalla on

143 NOU 2016:24, s. 113; vrt. Prop. 64 L (2014–2015), s. 58f.

144 NOU 2016:24, s. 113, ss. 224–225 ja s. 250.

145 Norjan oikeus tunsi aiemmin kaksi muotoa asianomistajan syyteoikeudesta, ensisijaisen ja toissijaisen, mutta jo rikoslain 2005 myötä useimmiten kyseeseen tuli käytännössä vain toissijainen syyteoikeus. Lakimuutoksen myötä myös toissijainen syyteoikeus poistettiin, Prop. 146 L 2020–2021, ss. 149–152.

146 Prop. 146 L 2020–2021, s. 151.

147 Prop. 146 L 2020–2021, ss. 151–512. Esityöt korostavat, että asianomistaja ei jää oikeudettomaksi, vaikka oikeus ajaa kannetta poistetaankin.

148 Prop. 146 L 2020–2021, s. 151.

149 Prop. 146 L 2020–2021, s. 152.

150 § 59 a Straffeprosessloven.

151 § 59 a andre ledd (2 mom.) Straffeprosessloven.

152 Niin kutsuttu ”sivilombud”, Prop. 146 L 2020–2021, ss. 151–152.

oikeus ajaa kannetta itsenäisesti osana rikosprosessia, mikäli asiassa pidetään pääkäsittely.[153] Jos prosessiekonomiset syyt niin vaativat eikä tämä muutoin ole ristiriidassa asianomistajan oikeuksien kanssa, tuomioistuin voi myös päättää, että syyttäjä tai muu oikeudellinen edustaja ajaa vahingonkorvauskannetta.[154]

Lain esitöissä pohdittiin lisäksi mahdollisuutta tuoda lainsäädäntöön takaisin nk. yhdenmukaisuusperiaate (ensrettningsprinsippen), jonka mukaan rikosoikeudenkäynnissä, jossa vastaaja saa vapauttavan tuomion, ei voitaisi tuomita vahingonkorvauksia samoihin tosiseikkoihin perustuen. Jotta asianomistajan oikeudet eivät kärsisi, ehdotuksen vastapainona ehdotettiin kansallista takuujärjestelmää (statlig garantiordning), jolla tietyissä tilanteissa voitaisiin korvata asianomistajan kärsimiä vahinkoja.[155] Nämä ehdotukset eivät kuitenkaan toistaiseksi ole johtaneet lakimuutoksiin.[156]

4.3 Viro

Toistaiseksi Virossa ei ole ollut moniasianomistajarikostapauksia, eikä tämän tapaisiin rikosasioihin ole Virossa varauduttu lainsäädäntötasolla. Sinällään riski tilanteelle, jossa rikosasia on laaja esimerkiksi suuren asianomistajamäärän vuoksi, on tunnistettu teoreettisena, mutta käytännön lainsäädäntötoimiin tämä tunnistaminen ei ole johtanut. Esimerkiksi eräässä kryptovaluuttoihin liittyvässä, laajaa mediahuomiotakin saaneessa tapauksessa Viron oikeusjärjestelmän haasteet käsitellä moniasianomistajarikoksia eivät aktualisoituneet, sillä kyseisessä tapauksessa tekijät luovutettiin Yhdysvaltoihin, jossa rikosprosessi hoidettiin.[157]

Viron rikosprosessilain (Kriminaalmenetluse seadustik[158]) mukaan asianomistajaan viitataan rikoksen uhrina. Viron rikosprosessilain mukaan asianomistajan oikeudellinen rooli on moninainen. Asianomistaja on rikosprosessissa asianosaisasemassa. Asianomistajalla on oikeus a) valittaa esitutkinnan lopettamisesta tai syyttämättäjättämispäätöksestä, b) nostaa yksityisoikeudellinen kanne, c) esittää todistusaineistoa, d) valittaa ratkaisusta ylempään tuomioistuimeen myös tilanteessa, jossa

153 § 428 Straffeprosessloven.

154 § 428 Straffeprosessloven.

155 NOU 2016:24, ss. 494–495.

156 Vrt. §§ 427–435, Straffprosessloven.

157 https://news.err.ee/1609605236/two-estonian-nationals-plead-guilty-in-us-577m-cryptocurrency-fraud-scheme.

158 Saatavilla: https://www.riigiteataja.ee/akt/117042025006?leiaKehtiv.

syyttäjä on tyytynyt alioikeuden tuomioon, e) saada tietoja esitutkinta-asiakirjoista viimeistään, kun syyte on nostettu tuomioistuimessa, f) olla läsnä pääkäsittelyssä, ml. oikeus kuulla todistajia, ja g) lausua rikoksen henkilökohtaisesta vaikutuksesta. Asianomistaja voi osallistua rikosprosessiin itseään edustaen tai oikeudellisen avustajan avustamana. Oikeusapua on saatavilla asianomistajille, jotka eivät kykene taloudellisen tilanteensa vuoksi itse kustantamaan oikeudellista avustajaa. Valitusoikeus myönnetään myös sellaiselle rikoksen uhrille, jonka olisi tullut olla asianomistaja alemmassa oikeusasteessa.

Virossa asianomistaja voi ajaa yksityisoikeudellista vaatimustaan osana rikosprosessia tai myöhemmin erillisessä siviiliprosessissa. Jos yksityisoikeudellinen kanne on yhdistetty rikosasiaan, ei kanteen nostaminen ole enää mahdollista erikseen. Mikäli yksityisoikeudellinen kanne on yhdistettynä rikosasiaan, yksityisoikeudellisen kanteen käsittely on maksutonta, pois lukien korvaukset puhtaista varallisuusvahingoista. Erillisessä yksityisoikeudellisessa kanteessa asianomistajan on maksettava tuomioistuinmaksu, ellei vaade koske henkeen tai terveyteen kohdistuvaa vahinkoa. Yleensä asianomistajat ovat kiinnostuneita yhdistämään vahingonkorvausvaateensa rikosasiaan, koska tällöin käsittelystä ei koidu ylimääräisiä kustannuksia. Jos asiat käsitellään erikseen, tuomioistuin ei yksityisoikeudellisessa asiassa ole sidottu rikostuomioon – se on yksi osa todistusaineistoa muiden joukossa. Tämä voi kuitenkin tietyissä tilanteissa johtaa ristiriitaisiin lopputuloksiin.

Moniasianomistajarikosprosessit nähtiin asiantuntijalausunnossa suurena haasteena Viron oikeusjärjestelmälle. Esimerkkinä nostettiin esiin asianomistajan läsnäolovaatimus pääkäsittelyssä.[159] Jos asianomistajalla ei ole ollut mahdollisuutta olla läsnä, on kyseessä prosessivirhe ja tapauksen käsittely on avattava uudelleen. Asianomistajalla on tärkeä asema myös todistajana, ja jos asianomistaja ei ole päässyt käyttämään oikeuksiaan osana prosessia, on kyseessä loukkaus oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksia kohtaan ja tapaus on käsiteltävä uudelleen.

Viron oikeus ei tunne mahdollisuutta käsitellä asianomistajien vaateita ryhmittäin, eikä mahdollisuutta nimittää koordinoivaa oikeudellista edustajaa ole. Myöskään käytännössä kehittynyt tapa, jossa kustannussyistä vahingonkorvausoikeudellinen kanne käsitellään rikosasian yhteydessä, ei edistä laajojen rikosasioiden yhteydessä prosessin tehokkuutta. Usein vahingonkorvausasia saa prosessissa myös enemmän huomiota kuin varsinainen rikosvastuun toteuttaminen. Prosessien erottamisesta on Virossa käyty keskustelua. Esimerkkinä on nostettu esiin siirtyminen englantilaiseen malliin, jossa vahingonkorvaus voitaisiin tuomita kokonaiskorvauksena osana

159 § 41(1) kriminaalmenetluse seadustik.

rikosoikeudellista seuraamusta, ja jos asianomistaja kokee, ettei kokonaiskorvaus kata täyttä vahingon määrää, hän voisi nostaa erillisen siviilikanteen. Toistaiseksi nämä ehdotukset eivät ole johtaneet lainsäädäntötoimenpiteisiin.

Ryhmäkanteen käyttö Virossa on rajattua. Ryhmäkanneoikeus on varsin tuore ilmiö Viron oikeusjärjestelmässä. Vuoden 2025 alusta voimaan tulleet muutokset Viron siviiliprosessilaissa[160] mahdollistavat ryhmäkanteet tietosuojaloukkauksien ja kuluttajaoikeuksien loukkauksien osalta. Lainsäädäntö perustuu EU:n kuluttajansuojasääntelyyn. Minkäänlaista ryhmäkanneoikeutta ei ole kuitenkaan säädetty rikosasioiden osalta.

Virossa on erillinen tiedonhallintajärjestelmä oikeudellisia prosesseja varten. Digitaalisten tiedostojen hallintajärjestelmä mahdollistaa muun muassa tiedostojen sähköisen lähettämisen tuomioistuimelle. Järjestelmä vaikuttaa toimivan parhaiten hallinto-oikeudellisten ja yksityisoikeudellisten kanteiden osalta, mutta rikosasioissa tiedonhallinta ei ole yhtä saumatonta, koska esitutkintamateriaali pidetään järjestelmän ulkopuolella. Rikosprosessissa kirjallinen todistusaineisto vaaditaan lähtökohtaisesti paperisina kopioina.

Digitaaliset tuomioistuinmenettelyt yleistyivät Virossa Covid-19-pandemian aikana. Valtaosa pääkäsittelyistä pidetään silti läsnäoloistuntoina. Moniasianomistajarikosprosesseissa digitaalinen käsittely voisi olla yksi mahdollinen tapa tehostaa asian käsittelyä, mutta asiantuntijalausunnon perusteella Viron digitaalinen infrastruktuuri vaatisi lisää kehittämistä tällaisten menettelyiden mahdollistamiseksi ja hyödyntämiseksi.

4.4 Yhdysvallat

Yhdysvaltalaisessa rikosoikeusjärjestelmässä uhrit ja heille aiheutuneet vahingot eivät ole olleet kovinkaan keskeisessä asemassa.[161] Heitä, joihin rikos on kohdistunut, kutsutaan lainsäädännössä termillä uhri (*victim*), eikä rikoksen uhreilla ole rikosprosessissa varsinaista asianomistajan tai asianosaisen asemaa. Heillä on kuitenkin muita lakisääteisiä oikeuksia.[162] Näistä oikeuksista säädetään kahdessa laissa,

160 CCivP, Tsiviilkohtumenetluse seadustik, luku 49. https://www.riigiteataja.ee/en/eli/510042025001/consolide.

161 Vincent 2017, s. 28 ja 30.

162 Zimmerman – Jaros 2011, s. 1932–1933.

18 U.S.C. § 3771, Crime Victims Act[163] (CVRA) ja 34 U.S.C. § 20141, Victims' Rights and Restitution Act[164] (VRRA). VRRA:ssa säädetään niistä palveluista, joita liittovaltion on tarjottava rikosten uhreille.[165] CVRA:ssa säädetään puolestaan uhrien oikeuksista. CVRA takaa rikoksen uhreille tietyt oikeudet, joihin kuuluvat muun muassa oikeus tulla kuulluksi itseään koskevassa asiassa, oikeus saada tieto asian etenemisestä ja oikeus hyvitykseen. Näistä oikeuksista voidaan kuitenkin poiketa tilanteissa, joissa rikoksella on suuri määrä uhreja. Tilanteissa, joissa tuomioistuin havaitsee, että rikoksen uhrien lukumäärä tekee oikeuksien takaamisen kaikille uhreille mahdottomaksi toteuttaa, tulee tuomioistuimen käyttää tapauskohtaista harkintaa ja luoda prosessi, jossa uhrien oikeudet otetaan huomioon kohtuullisessa määrin pitkittämättä ja monimutkaistamatta varsinaista rikosprosessia.[166]

Vaikka he, joihin rikos on kohdistunut, eivät olekaan asianosaisia, on heidätkin tunnistettava ja heitä tiedotettava rikosasiasta, jotta he voivat käyttää CVRA:n ja VRRA:n heille takaamia oikeuksia. Uhrien tunnistamisesta ei ole lainsäädäntöä, mutta tunnistamista ohjeistetaan The Attorney General Guidelines for Victim and Witness Assistance -ohjeessa (AGVWA-ohje).[167] Ohjeessa kerrotaan, että uhrien tunnistaminen on tehtävä rikoksen havaitsemisen jälkeen niin aikaisessa vaiheessa kuin se tutkintaa häiritsemättä on mahdollista. Uhrien tunnistamisesta on vastuussa asiaa tutkiva virasto.[168] Yhdysvalloissa rikoksen uhrien tunnistaminen kuuluu esitutkintaa suorittavalle virastolle/viranomaiselle. Viranomaisten pitäisi saada selville kaikkien uhrien nimet ja yhteystiedot ja toimittaa nämä tiedot syyttäjälle.[169] Tunnistettujen

163 https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/3771.

164 https://www.law.cornell.edu/uscode/text/34/20141.

165 Victims' Rights and Restitution Actin mukaan uhrien oikeuksia ovat: "… (1) the right to be reasonably protected from the accused; (2) the right to reasonable, accurate, and timely notice of any public court proceeding ... involving the crime ... ; (3) the right not to be excluded from any such public court proceeding, unless the court, after receiving clear and convincing evidence, determines that testimony by the victim would be materially altered if the victim heard other testimony at the proceeding; (4) the right to be reasonably heard at any public proceeding in the district court involving release, plea, sentencing, or any parole proceeding; (5) the reasonable right to confer with the attorney for the Government in the case; (6) the right to full and timely restitution as provided in law; (7) the right to proceedings free from unreasonable delay; and (8) the right to be treated with fairness and with respect for the victim's dignity and privacy."

166 18 U.S. Code § 3771 ja Atkins 2010, s. 1637–1638 ja 1651.

167 https://www.justice.gov/d9/pages/attachments/2022/10/21/new_ag_guidlines_for_vwa.pdf.

168 The Attorney General Guidelines for Victim and Witness Assistance. U.S. Department of Justice. 2022 Edition, s. 48.

169 McClellan 2020, s. 76–77.

uhrien tiedot tulee syöttää Victim Notification Systemiin (VNS) heti kun se on mahdollista, mutta viimeistään kun syyte nostetaan. VNS on automatisoitu järjestelmä, johon kaikilla viranomaisilla ei kuitenkaan ole pääsyä.[170]

AGVWA-ohjeessa todetaan, ettei kaikkien uhrien tunnistaminen ja löytäminen ole helppoa – varsinkaan kun uhreja on paljon. Ohjeessa annetaan esimerkkejä siitä, miten uhreja voidaan yrittää tavoittaa,[171] mutta vastuu tavoittamisesta sekä käytettävän tunnistamis- ja ilmoittamistavan tai -tapojen suunnittelu jää tutkivalle viranomaiselle.[172] Uhrien tavoittaminen on hoidettu käytännössä massapostituksella, ilmaisilla palvelunumeroilla ja uhri-todistaja-koordinaattoreita hyödyntämällä.[173] Myös sellainen vaihtoehto on mahdollinen, että vasta sen jälkeen kun tuomioistuin toteaa rikoksen tapahtuneen, Yhdysvaltain hallinnon tehtävänä on tunnistaa loput ihmiset, joihin rikos on kohdistunut.[174] Esimerkiksi United States v. CITGO -tapauksessa[175] sen jälkeen kun yrityksen todettiin syyllistyneen ympäristölle ja ihmisille vaarallisten päästöjen laskemiseen, otti hallinto yhteyttä niihin ihmisiin, joiden se uskoi olleen rikoksen uhreja.[176]

Toisaalta syyttäjä voi sopia rikosasian ilmoittamatta uhreille mitään, jos ilmoittaminen on mahdotonta toteuttaa. Tästä on kuitenkin eri käytäntöjä, ja esimerkiksi kahdellesadalle ympäristörikoksen uhrille ilmoittamista ei ole oikeuskäytännössä pidetty epäkäytännöllisenä tai mahdottomana.[177] Vaikka syyttäjät ovatkin välillä sopineet rikosasioita siten, että rikoksen uhreille perustetaan rahastoja (ks. esimerkki jäljempänä), joista heille maksetaan korvauksia, on Yhdysvaltojen oikeusjärjestelmä kuitenkin pääsääntöisesti sellainen, että uhrit hoitavat yksityisoikeudelliset vaatimuksensa erillisillä siviilikanteilla.[178]

170 The Attorney General Guidelines for Victim and Witness Assistance. U.S. Department of Justice. 2022 Edition, s. 48–49.

171 Esimerkiksi maksuttoman palvelunumeron perustaminen, verkkosivujen käyttö ja yhteistyö mm. Pankkien tai internetpalveluntarjoajien kanssa.

172 Zimmerman – Jaros 2011, s. 1405 ja The Attorney General Guidelines for Victim and Witness Assistance. U.S. Department of Justice. 2022 Edition, s. 48–49.

173 Zimmerman – Jaros 2011, s. 1398.

174 Cassell – Morris Jr. 2024, s. 377.

175 United States v. CITGO Petroleum Cop., 2011 WL 1337101.

176 Cassell – Morris Jr. 2024, s. 377.

177 Atkins 2010, s. 1645–1646.

178 Atkins 2010, s. 1657.

On kuitenkin korostettava, että Yhdysvaltojen perustuslain 3. artikla[179] jättää tuomareille laajat vapaudet päättää siitä, miten tapauksiin liittyviä käytännön asioita hoidetaan, eikä sitä koskien ole olemassa minkäänlaista keskushallinnollista mallia.[180] Tämä vaikuttaa myös merkittävästi siihen, että tuomioistuimilla on mahdollisuus poiketa rikoksen uhreille kuuluvien oikeuksien toteuttamisesta tai järjestellä sitä eri tavoin eri oikeudenkäynneissä. Uhrien oikeuksiin kuuluu se, että heitä tiedotetaan tarkasti ja oikea-aikaisesti (reasonable, accurate, and timely) kaikista kyseiseen rikokseen liittyvistä tuomioistuinprosesseista. Kun uhrien lukumäärä on suuri, ilmoitusvelvoite täytetään kevyemmin esimerkiksi pelkästään VNS-järjestelmän kautta. Jos henkilökohtaisten ilmoitusten lähettäminen on epäkäytännöllistä (impracticable), voidaan uhreja tiedottaa tuomioistuimen luvalla julkisen kuulutuksen tyyppisellä tiedotusmenetelmällä, jossa tiedotus tapahtuu esimerkiksi internetin välityksellä. Tätä julkista kuulutusta käytettäessä AGVWA-ohje suosittelee käyttämään useita välineitä.[181] Useiden uhrien tapauksessa voi ohjeen mukaan olla epäkäytännöllistä, että kaikki osallistuisivat oikeudenkäyntiin tai olisivat henkilökohtaisesti paikalla. Tällöinkin syyttäjät voivat tuomioistuimen luvalla poiketa näistä oikeuksista siten, että oikeus olla paikalla toteutetaan mahdollisimman hyvin käytössä olevat resurssit huomioiden. Uhrit voivat esimerkiksi seurata rikosasian käsittelyä verkkovälitteisesti tai toisesta kyseisen oikeustalon tilasta/huoneesta videon (CCTV) välityksellä. Mahdollista on myös arpoa, ketkä saavat olla paikalla oikeudenkäynnissä.[182]

Vaikka rikoksen uhreilla ei olekaan asianosaisasemaa, heitä voidaan kuulla varsinaisen oikeudenkäynnin jälkeen järjestettävässä tuomitsemisessa.[183] Tällöin uhrit kertovat, miten rikos on vaikuttanut heihin. Puheoikeuden käytöstä voidaan myös

179 Löytyy esim. osoitteesta https://constitution.congress.gov/constitution/article-3/.

180 Zimmerman 2019, s. 1366–1367.

181 The Attorney General Guidelines for Victim and Witness Assistance. U.S. Department of Justice. 2022 Edition, s. 59–60.

182 The Attorney General Guidelines for Victim and Witness Assistance. U.S. Department of Justice. 2022 Edition, s. 61.

183 Tuomitsemisesta pidetään oma ”sentencing”-osansa, jossa tämä kuuleminen pidetään. Tämä tapahtuu sen jälkeen kun varsinaisessa oikeudenkäynnissä tekijä on todettu syylliseksi rikokseen. Tämä voi tapahtua ajallisesti lyhyenkin ajan kuluttua (samana päivänä) tai myöhemmin (eri päivänä tai jopa kuukausien päästä). Tämä on osa prosessia, jossa tuomari harkitsee, millaisen rangaistuksen hän tulee määräämään. Ks. https://www.americanbar.org/groups/public_education/resources/law_related_education_network/how_courts_work/sentencing/.

poiketa tuomioistuimen luvalla. Tästä mainitaan esimerkkinä puheoikeuksien pituuksien määrittely, kirjallinen kuuleminen ja arvonta, jos puheoikeutta käyttävien määrää tulee rajoittaa.[184]

Joukkokanteilla Yhdysvalloissa on pitkä historia, joka ulottuu aina keskiaikaiseen Englantiin saakka.[185] Yhdysvaltojen järjestelmästä on huomattava, että osavaltioissa on paljon omaa rikos- ja siviililainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä. Tämän selvityksen osalta keskitytään kuitenkin ainoastaan liittovaltiotasoiseen oikeusjärjestelmään, sillä se tarjoaa riittävät välineet potentiaalisten työvälineiden tunnistamiseksi.

Nykyisin joukkokanteet ovat mahdollisia liittovaltion tuomioistuimissa siviilikanteina Federal Rules of Civil Procedute (FRCP) Rule 23:n perusteella.[186] Samoin siviilioikeudellisia joukkokanteita voidaan nostaa myös osavaltioiden tuomioistuimissa. Yhdysvalloissa joukkokanteissa on kyse siviilikanteista, joissa joukko hakee yleensä korvausta, joka perustuu samaan oikeudelliseen kysymykseen tai tosiseikkaan. FRCP Rule 23 määrää, että tuomioistuimen on todettava seuraavien seikkojen olevan käsillä, jotta joukkokanteen nostaminen hyväksytään: 1) ryhmän jäsenten määrä tekee heidän ottamisensa mukaan tuomioistuimen käsittelyyn käytännössä mahdottomaksi, 2) ryhmän jäsenten vaatimukset perustuvat samoihin tai samankaltaisiin oikeudellisiin seikkoihin tai tosiseikkoihin, 3) ryhmän edustajan ryhmän puolesta esittämät vaatimukset ovat samantyyppisiä ryhmässä tyypillisesti ilmenevien vaatimusten kanssa ja 4) ryhmän edustaja(t) suojaa(vat) ryhmän etuja reilusti ja riittävästi. Vaatimukset ovat kumulatiivisia eli niiden kaikkien on täytyttävä.

Yhdysvalloissa joukkokanteissa on käytössä *opt-out*-järjestelmä.[187] Normaaleissa joukkokanteissa on asianosaisille lähetettäviä ilmoituksia pidetty tärkeinä johtuen joukkokanteita koskevasta *opt-out*-järjestelmästä. Korkeimman oikeuden linjauksen mukaan kaikille, jotka ovat potentiaalisesti kanteen asianosaisia, pitää lähettää yksilöity ilmoitus kanteesta, jos heidät voidaan tunnistaa kohtuullisella vaivalla. Käytännössä ilmoitusten lähettämisestä on vastuussa kantajana oleva asianajoa harjoittava yritys, joka vastaa myös koko prosessin kuluista.[188]

184 The Attorney General Guidelines for Victim and Witness Assistance. U.S. Department of Justice. 2022 Edition, s. 62.

185 Hensler – Arquilla – Fuller – Giddens – Gross 2000, s. 10–11.

186 https://www.law.cornell.edu/wex/class_action.

187 Ks. Federal Rules of Civil Procedure Rule 23(2).

188 Hensler – Arquilla – Fuller – Giddens – Gross 2000, s. 20 ja 74–75.

Yhdysvalloissa rikosasioiden uhreilla on joissain rikostapauksissa oikeus hyvitykseen rikoksen tekijältä 18 U.S. Code § 3663A - Mandatory restitution to victims of certain crimes -säädöksen mukaisesti. Kyseisen säädöksen C-kohdan mukaan hyvitys on pakollinen tietyissä rikostapauksissa. Tällaisia ovat ainakin 1) 18 U.S. Code § 16:ssa määritelty väkivaltarikos, 2) omaisuusrikos, sisältäen petokset ja vilpin, jotka on määritelty 18 U.S. Code § 3663A -laissa tai section 416(a) of the Controlled Substances Act (21 U.S.C. 856(a)) -säädöksessä, 3) Rodchenkov Anti-Doping Act 2019 section 3:ssa määritellyt rikkomukset, 4) kuluttajatuotteiden peukalointiin liittyvät section 1365:ssä kuvatut rikokset ja 5) section 670:n mukaiset lääketuotteiden varkauksiin liittyvät rikokset. Rikoksista on tullut aiheutua asianomistajille fyysistä vahinkoa tai taloudellisia menetyksiä. Lisäksi tuomioistuimet voivat harkintansa mukaan määrätä korvauksia muissa tapauksissa. Näistä voi olla omaa lainsäädäntöään myös liittovaltion muissa säädöksissä tai osavaltioiden omassa lainsäädännössä, mikä tekee sääntelystä hajanaista. Lisäksi järjestelmään kuuluu se, että korkein oikeus on voinut linjata hyvitykset pakollisiksi tietyissä rikoksissa.[189]

Hyvitys voidaan jättää määräämättä, jos uhrien lukumäärä on niin suuri, että se tekee hyvityksen määräämisen epäkäytännölliseksi (impracticable).[190] Tällaiseen ratkaisuun päädyttiin esimerkiksi Bernie Madoffin pyramidihuijausta koskeneessa tapauksessa, jossa tuomari Chen päätti, ettei korvauksia käsitellä kyseisen rikosasian käsittelyn yhteydessä.[191] Koska takavarikointia koskevan ja takavarikointiin liittyvän sääntelyn mukaan asianomistajilla oli oikeus saada korvauksia, siirtyi niiden maksaminen oikeusministeriön tehtäväksi samalla, kun oikeusministeriö takavarikoi Madoffin omaisuuden ja pyrki saamaan Madoffin rahastoon sijoitettuja varoja takaisin.[192] Yleisesti ottaen korvausta rikoksentekijältä haetaan nimenomaisesti erillisellä siviilikanteella.[193]

Yhdysvaltoihin on rikosasioiden yhteyteen syntynyt eräänlainen rikos- ja siviiliprosessioikeuden rajamaille sijoittuva syyttäjien käytännössään luoma rikosasioiden joukkokannemenettely (criminal class action). Siinä syyttäjät vaativat osana

189 Ks. hyvityksen määräämisen kehityksestä ja ongelmista: Lollar 2014, s. 93–154.

190 18 U.S.C. § 3663A(c)(3) "This section shall not apply in the case of an offense described in paragraph (1)(A)(ii) or (iii) if the court finds, from facts on the record, that — (A) the number of identifiable victims is so large as to make restitution **impracticable**" ja The Attorney General Guidelines for Victim and Witness Assistance. U.S. Department of Justice. 2022 Edition, s. 66.

191 Kyseinen tuomarin päätös löytyy osoitteesta: https://www.justice.gov/usao-sdny/file/762831/dl?inline.

192 Hurt 2009, s. 968.

193 Zimmerman – Jaros 2011, s. 1389 ja 1392.

rikosasiaa vastaajia perustamaan hyvitysrahastoja, joista maksetaan korvauksia heidän rikostensa uhreille. Kyse on eräänlaisesta sopimuksesta (*plea bargain, plea deal*).[194] Kyseisestä menettelystä ei kuitenkaan ole sääntelyä, joka takaisi uhrin oikeudet tai korvausten yhdenvertaisen jakamisen. Ei ole myöskään sääntelyä, joka suhteuttaisi menettelyn samaan aikaan käynnissä oleviin tai tulevaisuudessa nostettaviin siviilikanteisiin.[195] Edellä mainittuihin rahastoihin on liittynyt ongelmia muun muassa sen suhteen, että rahastojen hoitajat eivät ole olleet halukkaita päättämään varojen jaosta ja varat ovat siten jääneet jakamatta.[196] Myöskään koordinaatiota vahingonkorvausvaatimusten kanssa ei ole.[197] Rikosasioihin liittyen Yhdysvalloissa on esiintynyt ongelmia siinä, että syyttäjät ovat voineet olla hanakampia sopimaan isoja tapauksia nopeasti uhreja kuuntelematta. Tämä johtuu syyttäjille itselleen koituvasta poliittisesta hyödystä ja positiivisesta medianäkyvyydestä.[198] Syyttäjät tai syyttäjävirastojen johtajat valitaan Yhdysvalloissa usein vaaleilla. Yleisesti ottaen joukkokanteiden ongelmiksi on Yhdysvalloissa tunnistettu muun muassa 1) ratkaisujen epäoikeudenmukaisuus yksittäisen henkilön kannalta, 2) yksilöllisen kuulemisen korvaaminen byrokratialla ja 3) yksittäisen asianomistajan tai asianomistajien asiamiesten omien agendojen korostaminen koko joukon edun sijaan. Nämä ongelmat koskevat siviilioikeudellisten joukkokanteiden ohella myös rikosasioiden joukkokanteita.[199] Ilmentymänä tästä on ollut muun muassa Milberg Weiss -tapaus, jossa joukkokanteisiin erikoistunut asianajotoimisto maksoi ihmisille siitä, että he esiintyivät asianomistajina joukkokanteissa.[200] Yhdysvalloissa joukkokanteiden osalta on nähty ainakin osittain hyvänä asiana se, että niillä on täydennetty ja osin korvattu heikosti resursoitujen viranomaisten tekemää valvontaa.[201]

Erityisesti tietomurtotapauksiin on liittynyt Yhdysvalloissa ongelmia. Yhdysvalloissa voimassa olevan ratkaisukäytännön mukaan, jotta henkilöllä olisi kanneoikeus, on hänen täytynyt kärsiä loukkaus.[202] Tietomurtorikoksissa, joissa on useita asianosaisia, pitää pystyä osoittamaan, että loukkaus on ollut riittävä eikä se saa olla

194 Zimmerman – Jaros 2011, s. 1387 ja 1390.
195 Zimmerman – Jaros 2011, s. 1391.
196 Zimmerman – Jaros 2011, s. 1387 ja 1390.
197 Zimmerman – Jaros 2011, s. 1391–1393.
198 Zimmerman – Jaros 2011, s. 1399.
199 Sant'Ambrogio – Zimmerman 2012, s. 2038–2040 ja Lahav 2019, s. 1406.
200 Casey 2008, s. 156–158 ja 160–161.
201 Hensler – Arquilla – Fuller – Giddens – Gross 2000, s. 119.
202 "injury in fact".

teoreettinen.[203] Loukkauksen tulee olla välitön.[204] Tätä on tulkittu paikoin niin, että tietomurrolla saatua tietoa on pitänyt käyttää, jotta loukkaus on katsottu tapahtuneeksi. Toisaalta pelkkä riski tiedon käytöstä aiheutuvasta loukkauksesta (identiteettivarkaus) on joissain tilanteissa katsottu riittäväksi.[205] Pääsääntö vaikuttaa kuitenkin olevan se, että tiedon mahdollinen tulevaisuudessa tapahtuva käyttö ei ole riittävää kanneoikeuden saamiseksi.[206] Yhdysvaltojen korkeimman oikeuden Clapper v. Amnesty International USA -ratkaisussa[207] annetun oikeusohjeen perusteella tuomioistuimet ovat katsoneet, etteivät tietomurtorikoksissa perustuslain III artiklan vaatimukset loukkauksesta täyty, ja tuomioistuimet ovat hylänneet siviilikanteet ja joukkokanteet näissä asioissa.[208] Tähän voi kuitenkin tulla muutos, sillä Clapper-ratkaisu ei koskenut suoraan tietomurtoasioita, vaan siinä oli kyse ulkomaista tiedustelua koskevasta laista ja sen muutosten perustuslaillisuudesta. Kiista koski erityisesti National Security Agencyn oikeuksia valvoa ulkomailla toimivia yksilöitä.[209]

Ennen Clapper-ratkaisua Yhdysvalloissa oli tunnistettu, että tietovuotoja koskevissa tapauksissa joukkokanteilla on mahdollisuus vaikuttaa tietovuotojen kohteeksi joutuneiden yritysten haitalliseen tai tuottamukselliseen käyttäytymiseen, kun ne joutuvat korvausvastuuseen suhteessa asianosaisiin.[210] Yhdysvalloissa vuosina 2000–2010 tapahtuneita tietomurtoja koskeneessa liittovaltiotasoisten oikeustapausten empiirisessä tutkimuksessa havaittiin seuraavat tyypilliset piirteet: 1) kantajat hakivat korvauksia identiteettivarkauksien aiheuttamiin vahinkoihin, henkiseen kärsimykseen, tulevien vahinkojen ennaltaehkäisyyn ja tulevien vahinkojen kohonneeseen riskiin, 2) kanteet olivat tyypillisesti joukkokanteita, 3) vastaajana olivat usein suuret yritykset, 4) kanneperusteet vaihtelivat huomattavasti esimerkiksi sopimusrikkomuksista vahingonkorvauksiin ja muihin lakisääteisiin perusteisiin ja 5) suurin osa tapauksista sovittiin tai hylättiin todellisen vahingon puuttumisen vuoksi.[211]

203 McNeill 2018, s. 284–285.
204 McNeill 2018, s. 286.
205 McNeill 2018, s. 290–291.
206 McNeill 2018, s. 294.
207 Clapper v. Amnesty Int'l USA, 568 U.S. 398 (2013).
208 Eissa 2022, s. 385–386; Martin 2020, s. 898–905 ja 913–914 ja Someya 2019, s. 401–402.
209 Martin 2020, s. 895 ja Eissa 2022, s. 402–403.
210 Romanosky – Hoffman – Acquisti 2014, s. 75–76.
211 Romanosky – Hoffman – Acquisti 2014, s. 76.

Yhdysvalloissa on ollut useita rikostapauksia, jotka ovat koskeneet tuhansia tai jopa miljoonia asianomistajia.[212] Viime vuosina ehkä kansainvälisesti laajinta mediahuomiota nauttinut suuren määrän asianomistajia sisältänyt rikostapaus Yhdysvalloissa on Bernard Madoffin toteuttama pyramidihuijaus, jossa Madoffin sijoitusrahasto ei käytännössä sijoittanut sille uskottuja asiakkaidensa varoja vaan teki väärennettyjä sijoitusraportteja, joiden tuotot olivat keksittyjä.[213] Madoff jäi kiinni vuoden 2008 finanssikriisin yhteydessä, kun sijoittajat halusivat nostaa varojaan Madoffin rahastosta eikä rahoja tosiasiallisesti ollutkaan olemassa.[214] Kiinni jäätyään Madoff myönsi syyllisyytensä kaikkiin yhteentoista rikokseen, joista häntä syytettiin, eikä varsinaista tutkintaa tai oikeudenkäyntiä myöntämisen vuoksi tarvittu.[215] Madoff myönsi syyllisyytensä maaliskuussa 2009 pidetyssä oikeudenkäynnissä, ja tuomio annettiin kesäkuussa 2009.[216] Madoff onnistuttiin tuomitsemaan laajasta tekokokonaisuudesta poikkeuksellisen nopeasti, mikä selittynee sillä, että hän tunnusti kaikki epäillyt teot eikä varsinaista tutkintaa tarvinnut tehdä tai kerätä todistelua syytteiden tueksi. Toisaalta Madoffin uhreille maksettujen korvausten osalta prosessi kesti pitkään. Viimeinen erä korvauksia saatiin maksettua vasta joulukuun 2024 lopussa.[217]

212 Ks. esim. Berger 2021, s. 1649–1698.

213 Hurt 2009, s. 952.

214 Hurt 2009, s. 955.

215 Hurt 2009, s. 949 ja 956.

216 https://www.justice.gov/usao-sdny/programs/victim-witness-services/united-states-v-bernard-l-madoff-and-related-cases.

217 https://www.justice.gov/archives/opa/pr/justice-departments-10th-distribution-brings-total-provided-over-43b-nearly-full-recovery.

5 Moniasianomistajarikosprosessit – Nykytila, kipukohdat ja laatukriteerit

5.1 Nykytilanne

5.1.1 Viranomaisten toimintaa koskevan sääntelyn ja käytössä olevien menettelyiden ongelmista

Nykytilan haasteiden selvittämiseksi sääntelyn ja käytettävissä olevien menettelyiden keskeisiä ongelmia kartoitettiin rikosprosessin eri toimijatahoille tehdyissä haastatteluissa. Haastatteluissa aihetta lähestyttiin kehittämisehdotusten muodossa. Haastateltaville annettiin haastatteluissa vapaat kädet perustellusti kehittää rikosprosessia erityisesti moniasianomistajarikosten osalta. Saadut vastaukset vaihtelivat jossain määrin. Kaikkiaan vastaukset peilasivat samoja asioita, jotka oli tunnistettu ongelmiksi moniasianomistajarikosasioissa ylipäätään, ja Wincapita- ja Vastaamo-tapauksissa erityisesti.

Keskiöön kehitysideoissa nousi valtaosassa vastauksia se, että asianomistajien ja heidän yksityisoikeudellisten vaatimustensa selvittäminen ja ajaminen tulisi saada erilleen poliisin ja syyttäjän rikoksen selvittämis- ja syyttämistehtävistä. Vaihtelua ehdotuksissa esiintyi siinä, tulisiko nämä vaatimukset käsitellä osana rikosprosessia vai tulisiko ne erottaa omaan erilliseen prosessiinsa.

Lähes kaikissa vastauksissa sivuttiin jollain tasolla asianomistajien kollektiivisen edustamisen mahdollisuutta. Osa vastaajista näki, että erillinen ryhmäkannetyyppinen ratkaisu olisi oikea instrumentti asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyyn. Toiset taas kehittäisivät jonkinlaisen kollektiivisen edustuksen tai avustajatahon asianomistajille moniasianomistajarikosasioiden yhteyteen. Näkemykset vaihtelivat jossain määrin sen suhteen, tulisiko jokaisen asianomistajan itse ilmoittautua mukaan kollektiiviseen edustukseen (*opt-in*) vai tulisiko jokainen asianomistaja huomioida mukaan automaattisesti ja kollektiivisesta edustuksesta pääsisi irrottautumaan omasta ilmoituksesta (*opt-out*).

Keskeisimmät nykysääntelyn ongelmat kiteytyivät poliisin suorittamaa esitutkintaa ohjaavaan sääntelyyn ja syyttäjän velvollisuuteen ajaa asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia. Sisällöllisesti poliisin tekemää esitutkintaa ohjaa ETL 1:2.1, jossa määritellään esitutkinnassa selvitettävät asiat. Lainkohdan mukaan poliisin tulee esitutkinnassa selvittää

1) asian laadun edellyttämällä tavalla epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat;
2) mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöönpanemiseksi;
3) asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän ROL 3:9:n nojalla on pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen vaatimustaan; ja
4) suostuuko asianomistaja ja aikooko rikoksesta epäilty suostua asian käsittelemiseen käräjäoikeudessa ROL 5 a luvussa tarkoitetussa kirjallisessa menettelyssä.

ETL 1:2.2 asettaa esitutkinnalle tietyt laatuvaatimukset edellyttämällä, että asia valmistellaan esitutkinnassa siten, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen voidaan suorittaa asianmukaisesti ja että todistelu voidaan pääkäsittelyssä ottaa vastaan yhdellä kertaa tai asia voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä. Syyttäjän on vireille panemansa syyteasian yhteydessä ajettava asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia, jos asianomistaja sitä pyytää ja jollei hänellä ole laissa säädettyä perustetta kieltäytyä niiden ajamisesta (ROL 3:9.1). Lain sanamuoto asemoi syyttäjän asianomistajan yksityisoikeudellisten vaatimusten ajamista koskevan harkinnan syyteharkintavaiheen yhteyteen, jolloin syyttäjä ei lähtökohtaisesti voi tehdä sitä koskevaa päätöstä tai tiedottaa ko. päätöksestä aikaisemmassa vaiheessa rikosprosessia.

5.1.2 Asianomistajan asema ja adheesioperiaate

Siitä, kuka on asianosaiskelpoinen, ei oikeudenkäymiskaaressa ole yleistä säännöstä, vaan asianosaiskelpoisuuden sisältö on muotoutunut oikeustieteessä ja -käytännössä. Asianosaiskelpoisuus on henkilöön liittyvä ominaisuus, jonka syntyminen ei riipu oikeudenkäynnin vireilletulosta. Oikeudenkäynnissä esiintyvällä asianosaisella

tulee kuitenkin olla asianosaiskelpoisuus. Tätä pidetään ehdottomana prosessinedellytyksenä, jonka puuttumisesta seuraa se, että kanne jätetään viran puolesta tutkimatta.[218]

Sitä, ketä rikosasian oikeudenkäynnissä voidaan pitää asianomistajana, ei ole lailla säädetty.[219] Rikosprosessissa asianomistajan aseman katsotaan määräytyvän rikosoikeudellisen oikeushyvän (suojeluintressin) käsitteen ja yksityisoikeudellisen vaateen nojalla. Asianomistajana pidetään aineellisoikeudellisen asianomistajakäsitteen mukaisesti sen oikeushyvän haltijaa, jonka suojaksi teko on säädetty rangaistavaksi ja jota on rikoksella välittömästi loukattu.[220] Rikosprosessissa asianomistaja-asema muodostuu siten sille, jolle on välittömästi rikoksen johdosta syntynyt yksityisoikeudellinen vaade epäiltyä kohtaan.[221] Asianomistajarikoksissa syyttäjä ei voi nostaa syytettä, ellei asianomistaja vaadi syytteen nostamista ja rangaistusta.[222]

Rikosprosessissa käsiteltävä yksityisoikeudellinen vaatimus perustuu rikoksella aiheutettuun vahinkoon.[223] Varsinaiseen vahingonkorvaukseen sovelletaan vahingonkorvauslakia (412/1974, VahL), jonka 2 luvun 1 §:ssä säädetyin tavoin vahingon tahallisesti tai tuottamuksellisesti aiheuttanut on lähtökohtaisesti velvollinen korvaamaan sen. Aina ei heti oikeudenkäynnin alussa ole selvää, voidaanko asianomistajaksi ilmoittautunutta pitää käsillä olevassa rikosasian oikeudenkäynnissä asianomistajana. Voi nimittäin olla mahdollista, että vaikka oikeushyvää on loukattu, ei ole selvää, onko rikos ollut välitön syy oikeushyvän loukkaamiseen.

218 Jokela 2024, s. 33.

219 Rikoslaissa on tästä huolimatta joitain erityisiä asianomistajan määritelmiä, jotka liittyvät tiettyihin rikoksiin. Helenius nostaa esiin myös sen, että ROL 1:17:ssä on säädetty siitä, ketä pidetään asianomistajana, kun kuolleen asianomistajan puolesta voidaan tehdä syyttämispyyntö ja esittää rangaistusvaatimus (Helenius, Dan, Asianomistaja. Teoksessa Prosessioikeus, jatkuvatäydenteinen, Alma Insights Verkkokirjahylly); Helenius – Linna 2024, s. 391.

220 Jokela 2024, s. 19; Helenius – Linna 2024, s. 391.

221 Ks. KKO 2014:71. Korkeimmassa oikeudessa oli ensisijaisesti kysymys siitä, olivatko työtaisteluiden kohteena olleet yhtiöt asianomistajia työriitalain rikkomista koskevassa asiassa, jossa syyttäjä ei saa nostaa syytettä ilman asianomistajan esittämää syyttämispyyntöä, tai olivatko yhtiöt ainakin toimineet rangaistusvaatimuksen esittäessään asianomistajan valtuuttamina, ja tuliko syyte asianmukaisesti esitetyn syyttämispyynnön johdosta tutkia.

222 Fredman ym. 2025, s. 287.

223 Helenius – Linna 2024, s. 403.

Koska vasta asiassa esitettävän näytön perusteella voidaan arvioida yksityisoikeudellisen vaateen syntymistä, vaatimusta ei epäselvissäkään tilanteissa tulisi jättää heti oikeudenkäynnin alussa tutkimatta.[224]

Rikoksella aiheutetulla vahingolla on dispositiivinen luonne. Vahingon aiheuttaja voi näin ollen korvata vahingon joko vapaaehtoisesti ilman oikeudenkäyntiä tai vasta tuomioistuimen ratkaisun jälkeen. Mikäli vahinkoa ei korvata vapaaehtoisesti, vahingonkärsineellä ei kuitenkaan korvauksia saadakseen ole muuta vaihtoehtoa kuin vaatia korvauksia tuomioistuimessa joko siviiliprosessissa tai rikosprosessin yhteydessä.[225]

Rikosprosessissa noudatetaan adheesioperiaatetta, jonka mukaan syyteasian yhteydessä voidaan ajaa rikoksesta johtuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta. Periaatteen taustalla ovat prosessiekonomiset syyt: syytteen ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen ratkaiseminen perustuu pääsääntöisesti samaan oikeudenkäyntiaineistoon, joten on tarkoituksenmukaista käsitellä vaatimukset samassa oikeudenkäynnissä. Tällöin voidaan välttää kustannukset ja vaivannäkö, joka aiheutuisi sekä asianosaisille että tuomioistuimelle saman oikeudenkäyntiaineiston esittämisestä ja arvioimisesta kahdessa oikeudenkäynnissä. Lisäksi asian selvittämisen kannalta on yleensä tarkoituksenmukaista, että syyttäjän nostama syyte ja samaan rikokseen perustuva yksityisoikeudellinen vaatimus yhdistetään käsiteltäväksi samassa oikeudenkäynnissä.[226]

Asianomistajalle aiheutuvien kustannusten minimoinnilla on erityinen merkitys silloin, kun vahingon aiheuttanut rikoksentekijä on varaton. Riippumatta vastaajan maksukyvystä asianomistaja voi hakea tuomioistuimen antaman tuomion nojalla korvauksia Valtiokonttorilta rikosvahinkojen korvaamisesta valtion varoista annetun lain (1204/2005, rikosvahinkolaki) nojalla.[227]

---

224 Helenius, Asianomistaja, Välittömästi rikoksen johdosta. Teoksessa Prosessioikeus, jatkuvatäydenteinen, Alma Insights Verkkokirjahylly; Helenius – Linna 2024, s. 394.

225 Helenius – Linna 2024, s. 403.

226 HE 82/1995 vp, s. 53–54. Ks. adheesioperiaatteen soveltamisesta esim. Jokela 2024, s. 395–399 ja Jokela 2018, s. 309–313.

227 HE 82/1995 vp, s. 58. Rikosvahinkolain 23 § mahdollistaa erityisistä syistä korvausten maksamisen myös, vaikka vahinkoa kärsinyt ei ole ilmoittanut rikoksesta poliisille eikä poliisi ole saanut siitä muutenkaan tietää. Korvauksen suorittamista ei estä se, ettei asianomistaja ole vaatinut rikoksesta syytetylle rangaistusta. Sama koskee tilannetta, jossa asianomistaja on peruuttanut rangaistusvaatimuksensa. Silloin, kun asiaa on käsitelty tuomioistuimessa, rikosvahinkokorvausta ei suoriteta sille vahinkoa kärsineelle, joka on laiminlyönyt sen, mitä tämän olisi kohtuudella pitänyt tehdä saadakseen oikeutensa vahingonkorvaukseen tuomiolla vahvistetuksi.

Syytteen ja yksityisoikeudellisten vaateiden käsitteleminen samassa oikeudenkäynnissä estää lisäksi sen, etteivät eri oikeudenkäynneissä käsiteltävät vaatimukset johda keskenään ristiriitaisiin lopputuloksiin. Vaatimusten käsittely samassa oikeudenkäynnissä voi myös antaa tuomioistuimelle paremman perustan arvioida yksityisoikeudellisia vaatimuksia perusteineen. Asianomistajille ja muille rikoksen johdosta vahinkoa kärsineille onkin usein tärkeää saada käsitellä yksityisoikeudelliset vaatimuksensa samassa oikeudenkäynnissä kuin syyttäjän ajama syyte.[228]

Uhridirektiivin 2012/29/EU 16 artikla velvoittaa jäsenvaltiot huolehtimaan siitä, että rikoksen uhrilla on kohtuullisessa ajassa oikeus saada päätös rikoksentekijän velvoittamisesta korvauksen maksamiseen, ellei kansallisen oikeuden mukaan asiaa ratkaista toisessa oikeudellisessa menettelyssä (kohta 1). Jäsenvaltioiden on lisäksi edistettävä toimenpiteitä, joilla rikoksentekijää kannustetaan maksamaan uhrille asianmukainen korvaus (kohta 2).

5.1.3 Asianomistajan yksityisoikeudellisten vaateiden huomioon ottaminen syyteasian yhteydessä

Sen lisäksi, että asianomistajalla on oikeus yhtyä syyttäjän ajamaan syytteeseen, hänellä on oikeus esittää rikokseen perustuvia yksityisoikeudellisia vaatimuksia.[229] Asianomistajalla on ROL 1:14.3:n nojalla oikeus yhtyä syyttäjän tai toisen asianomistajan nostamaan syytteeseen ja vedota uuteen seikkaan syytteen tueksi. Rikoksesta johtuvia yksityisoikeudellisia vaatimuksia voidaan ajaa ROL 3:1:n mukaan syyteasian yhteydessä.[230]

Syyttäjä on ROL 3:9.1:n perusteella velvollinen ottamaan ajettavakseen vireille panemansa syyteasian yhteydessä asianomistajan rikokseen perustuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksen vastaajaa vastaan.[231] Syyttäjä voi ottaa ajaakseen

228 HE 82/1995 vp, s. 53.

229 Jokela 2024, s. 57.

230 Jos syyte ja syytettyyn tekoon perustuva vahingonkorvausvaatimus ovat erikseen vireillä samassa tuomioistuimessa, tuomioistuin voi määrätä yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsiteltäväksi syyteasian yhteydessä. Mikäli syyteasia on vireillä eri tuomioistuimessa kuin vahingonkorvausasia, tuomioistuin voi siirtää vahingonkorvausasian käsiteltäväksi syyteasian yhteydessä (ROL 3:2).

231 Yksityisoikeudellisen vaatimuksen tulee perustua samoihin oikeustosiseikkoihin, joihin syyttäjä on vedonnut syytteen tueksi. Tämä ei estä asianomistajaa vaatimasta rikoksentekijältä korvauksia muustakin siviiliprosessuaalisessa järjestyksessä. Helenius – Linna 2024, s. 407–408. Ks. myös Jokela 2018, s. 320–325.

asianomistajan vaatimukset vielä senkin jälkeen, kun hän on nostanut syytteen rikoksen johdosta.[232] Sääntelyn taustalla on useita seikkoja. Ensiksikin näin asianomistaja säästyy tarpeettomilta kustannuksilta. Toisekseen tällä tavoin asianomistajan ei tarvitse itse hankkia näyttöä syytteessä tarkoitetusta rikoksesta.[233] Kolmanneksi lain esitöissä pidettiin kohtuuttomana, että asianomistajan tulisi saapua tuomioistuimeen henkilökohtaisesti tai olisi hankittava oikeudenkäyntiasiamies pelkästään vaatimustensa esittämistä varten.[234] Asianomistaja hyötyy syyttäjän ajamasta yksityisoikeudellisesta vaatimuksesta myös muutoksenhakutilanteessa: mikäli syyttäjä hakee muutosta tuomioistuimen antamaan ratkaisuun, hänen tulee ROL 3:9.3:n mukaisesti hakea muutosta myös asianomistajan korvausvaatimuksesta annettuun ratkaisuun, jos se on riippunut syyteasian ratkaisusta. Syyttäjän toimivalta ei kuitenkaan ulotu tilanteeseen, jossa vastaaja hakee muutosta vain yksityisoikeudellisiin vaatimuksiin.[235]

Syyttäjä on velvollinen esittämään yksityisoikeudellisia vaatimuksia ainoastaan rikosasian vastaajaa kohtaan. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen tulee perustua tiiviisti syytteessä tarkoitettuun rikokseen. Siten syyttäjän ei tule ajaa sellaista vaatimusta, joka perustuu seikkoihin, joihin syyttäjä ei ole vedonnut syytteensä tueksi. Muussa tapauksessa syyttäjä saattaisi joutua esittämään todistelua yli sen, mitä vaaditaan rikosasiaa ajettaessa. Säännöksessä tarkoitettu velvollisuus yksityisoikeudellisten vaatimusten ajamiseen koskee myös vaatimuksia asianomistajan kuolinpesän tai konkurssipesän lukuun.[236]

Syyttäjän ajaman korvausvaatimuksen ajamisen ehtona on, että se voi tapahtua ilman olennaista haittaa eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton (ROL 3:9.1). Haittaa voidaan pitää olennaisena silloin kun yksityisoikeudellisten vaatimusten ratkaiseminen edellyttää niin laajaa selvittämistä, että syyteasian ratkaiseminen sen vuoksi viivästyy. Syyttäjä voi kieltäytyä yksityisoikeudellisten vaatimusten ajamisesta myös, jos niiden ajaminen veisi kohtuuttoman paljon voimavaroja syytteen ajamiseen verrattuna. Merkitystä ei sen sijaan ole yksityisoikeudellisen vaatimuksen määrällä. Olennaisena haittana pidetään lisäksi sitä, että vaatimukset johtaisivat syyttäjän ja asianomistajien etujen ristiriitaan. Tällainen tilanne voi olla käsillä esimerkiksi, jos

232 HE 82/1995 vp, s. 59.

233 Yksityisoikeudellisiin vaatimuksiin liittyvästä todistelusta aiheutuvat kustannukset tulevat kuitenkin asianomistajan maksettavaksi. Tosin syyttäjällä on velvollisuus vaatia, että tuomioistuin velvoittaa vastaajan korvaamaan ne asianomistajalle (HE 82/1995 vp, s. 59).

234 HE 82/1995 vp, s. 57.

235 HE 82/1995 vp, s. 58–59.

236 HE 82/1995 vp, s. 58.

syyttäjä on nostanut syytteitä useita vastaajia vastaan ja nämä kohdistavat toisiinsa yksityisoikeudellisia vaatimuksia. Vaatimusta voidaan pitää ilmeisen perusteettomana, jos syyttäjä pitää selvänä, ettei tuomioistuin tule hyväksymään vaatimusta. Asianomistajan vaatimus voi joko olla kohtuuton tai sen määrän tueksi ei ole riittävää näyttöä. Jos peruste, jonka nojalla syyttäjä voi jättää yksityisoikeudelliset vaatimukset ajamatta, ilmenee vasta sen jälkeen, kun syyttäjä on jo ottanut vaatimukset ajaakseen, syyttäjä voi vielä tällöinkin kieltäytyä vaatimusten ajamisesta.[237]

Jos syyttäjä ei ota asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia ajaakseen, hänen tulee ROL 3:9.1:n mukaan ilmoittaa tästä asianomistajalle niin hyvissä ajoin, että asianomistaja voi halutessaan itse panna vireille yksityisoikeudelliset vaatimuksensa syytteessä tarkoitettuun rikokseen liittyen. Tältä osin säännöksessä viitataan ROL 1:9.1:ssa säädettyyn, jonka mukaan syyttäjän tulee ilmoittaa syyttämättä jättämisestä asianomistajalle niin hyvissä ajoin, että tälle jää riittävästi aikaa syytteen valmisteluun ja nostamiseen.

Jotta syyttäjä voi arvioida, ottaako hän asianomistajan vaatimukset ajettavakseen, ja jotta hän voi ne ajaa, vaatimukset tulee selvittää esitutkinnassa. Asianomistajan tuleekin ROL 3:9.2:n nojalla esittää vaatimuksiensa ajamista koskeva pyyntö esitutkinnassa tai syyttäjälle. Hänen tulee samalla ilmoittaa seikat, joihin vaatimus perustuu. Asianomistaja voi tehdä ilmoituksen joko suullisesti tai kirjallisesti.[238] ETL 1:2.2:n mukaan asia on esitutkinnassa valmisteltava siten, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen voidaan suorittaa asianmukaisesti ja että todistelu voidaan pääkäsittelyssä ottaa vastaan yhdellä kertaa tai asia voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä. Esitutkinnassa on ETL 1:2.1:n 3 kohdan perusteella selvitettävä asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän on ROL 3:9:n nojalla pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen vaatimustaan. Sääntely perustuu siihen, että yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäminen on edellytys sille, että syyttäjä voi arvioida, ottaako hän asianomistajan yksityisoikeudelliset vaatimukset ajaakseen syyteasian yhteydessä.[239] Syyttäjän tulee tällöin arvioida, perustuuko vaatimus sellaisiin seikkoihin, joihin on vedottu syytteen tueksi.[240]

237 HE 82/1995 vp, s. 58 ja VKS:2006:3, kohta "Asianomistajan yksityisoikeudellisten vaatimusten ajaminen".

238 HE 82/1995 vp, s. 59. Hyvän hallinnon mukaisesti asianomistajalle tulee tarvittaessa varata mahdollisuus tilaisuus täydentää epäselvää pyyntöään (Helenius – Linna 2024, s. 409).

239 HE 82/1995 vp, s. 157.

240 HE 82/1995 vp, s. 58.

Esitutkinnassa asianomistajalta on nimenomaisesti tiedusteltava, vaatiiko hän yksityisoikeudellisia korvauksia rikoksen johdosta. Kun syyttäjä ajaa hänen vaatimuksiaan, asianomistajan ei tarvitse itse tulla paikalle oikeudenkäyntiin. Vaikka tämä jossain määrin helpottaakin asianomistajalta edellytettävää menettelyä, Jokela katsoo menettelyyn sisältyvän myös asianomistajan kannalta riskejä. Hän saattaa jäädä asian käsittelyssä sivullisen tai pelkän todistuskeinon asemaan, koska päähuomio kiinnittyy syyttäjän ja syytetyn väliseen keskusteluun. Mikäli asianomistaja ei kykene itse valvomaan oikeuksiaan, on olemassa vaara oikeuksien menettämisestä.[241] Asianomistajan oikeuksien toteutuminen riippuukin käytännössä paljolti hänen saamastaan informaatiosta ja oikeusavusta.[242] Myös Rantaeskola on katsonut, että mikäli asianomistaja pääsee riittävästi vaikuttamaan itseään koskevan asian käsittelyyn, hänen asemansa rikosprosessissa vahvistuu. Tällöin hänen näkemyksensä tulee paremmin huomioiduksi.[243]

Vastaajaa vastaan voidaan esittää rikokseen perustuva yksityisoikeudellinen vaatimus samassa rikosprosessissa vielä sen jälkeen, kun syyte on nostettu, jos tuomioistuin esitettävän selvityksen ja muiden seikkojen perusteella katsoo sen käyvän haitatta päinsä (ROL 3:11). Tällöinkin vaatimuksen tulee perustua välittömästi syytteessä tarkoitettuun rikokseen, koska ei ole asianmukaista, että asianomistaja voisi esittää vaatimuksen, joka perustuisi vastaajalle aikaisemmin tuntemattomiin seikkoihin. Asianomistaja voi ajaa vaatimustaan itse. Vaihtoehtoisesti syyttäjä voi ajaa vaatimusta asianomistajan pyynnöstä. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsitteleminen yhdessä rikosasian kanssa ei edellytä, että vaatimus pantaisiin vireille erillisellä haastehakemuksella. Jos yksityisoikeudellinen vaatimus on monimutkainen ja edellyttää laajaa todistelua, selkeän ja jäsentyneen käsittelyn turvaaminen saattaa edellyttää asian panemista vireille erillisellä haastehakemuksella.

5.1.4 Yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittäminen itsenäisenä vaatimuksena

Rikosasian ja vahingonkorvausten käsittely samassa yhteydessä samassa oikeudenkäynnissä on yleensä sekä prosessiekonomisesti että asianomistajan kannalta järkevää. Joissain tapauksissa asioiden erottaminen eri oikeudenkäynteihin on kuitenkin perusteltua.[244] Esimerkiksi juuri moniasianomistajarikosasioissa rikosasian

241 Niemi-Kiesiläinen 1997, s. 445–458 ja 446–447.

242 Jokela 2024, s. 27.

243 Rantaeskola 2021, s. 173.

244 Helenius – Linna 2024, s. 405.

oikeudenkäynti voi viivästyä yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyn vuoksi, jolloin asioiden eriyttäminen eri oikeudenkäynteihin on järkevää.[245] Lisäksi laajoissa asioissa yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäminen voi olla työlästä ja viedä paljon aikaa. Erityisesti silloin, kun rikosasiassa vastaaja on vangittuna, ei ole asianmukaista, että yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäminen viivyttää syyteharkintaa. Lisäksi laajan oikeudenkäyntiaineiston hallinta voi aiheuttaa ongelmia, ellei vahingonkorvausasioita eriytetä omaan oikeudenkäyntiinsä.[246]

Mahdollisuudesta erottaa rikosasia yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelystä säädetään ROL 3:3:ssä. Sen nojalla tuomioistuin voi määrätä asioiden erottamisesta erillisiin oikeudenkäynteihin.[247] Tällöin vahingonkorvaukset käsitellään erikseen omassa oikeudenkäynnissään riita-asian oikeudenkäynnistä säädetyssä järjestyksessä. Jos tuomioistuin on erottanut syyttäjän esittämän asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsiteltäväksi erillisessä siviilioikeudellisessa oikeudenkäynnissä, syyttäjä ei enää tämän jälkeen voi ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta.[248]

Vastaavasti tuomioistuin voi ROL 3:2:n mukaisesti yhdistää samassa tuomioistuimessa, mutta erikseen vireillä olevat syyteasian oikeudenkäynnin ja samasta rikoksesta johtuvan yksityisoikeudellisia vaatimuksia käsittelevän oikeudenkäynnin käsiteltäväksi yhdessä. Jos rikosasia on vireillä eri tuomioistuimessa kuin rikoksesta johtuva yksityisoikeudellinen vaatimus, ne voidaan yhdistää käsiteltäväksi samassa oikeudenkäynnissä, jos tähän on erityistä syytä. Tällöin asianomistajan yksityisoikeudelliset vaatimukset käsitellään siinä tuomioistuimessa, jossa syyte on esillä. Esimerkkinä erityisestä syystä mainitaan lain esitöissä tilanne, jossa yksityisoikeudellisen vaatimuksen ratkaiseminen edellyttäisi laajan todistelun esittämistä ja arvioimista, mikä voisi tapahtua paremmin syyteasiaa käsittelevässä tuomioistuimessa.[249]

245 HE 82/1995 vp, s. 54.

246 HE 82/1995 vp, s. 54–55; Helenius – Linna 2024, s. 405.

247 Yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan erottaa rikosasian käsittelystä oikeudenkäynnin missä vaiheessa tahansa (HE 82/1995 vp, s. 55).

248 HE 82/1995 vp, s. 59. Ks. erottamisesta esim. Jokela 2018, s. 314–316 ja Jokela 2024, s. 401–402.

249 HE 82/1995 vp, s. 54.

Sen lisäksi, että tuomioistuin voi erottaa yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsiteltäväksi rikosasiasta erillisessä oikeudenkäynnissä, kyseeseen voi tulla tilanne, jossa asianomistaja joutuu ajamaan vaatimuksiaan yksin. Mikäli syyttäjä ei ota ajaakseen asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta, hänen tulee ilmoittaa siitä asianomistajalle ROL 1:9.1:ssa säädetyin tavoin.

Asianomistajalla on lisäksi ROL 1:14:ssä säädetyin tavoin toissijainen syyteoikeus, jos syyttäjä päättää olla nostamatta syytettä. Asianomistajalla on oikeus nostaa syyte myös, jos esitutkintatoimenpiteiden suorittamista on tutkinnanjohtajan päätöksellä siirretty. Asianomistajan rinnakkainen ensisijainen syyteoikeus syyttäjän kanssa poistettiin vuonna 1997 rikosprosessiuudistuksen myötä.[250] Tällöin katsottiin, ettei asianomistajalta voida kokonaan poistaa oikeutta vaatia rikoksesta epäillylle rangaistusta, jolloin päädyttiin säätämään asianomistajalle toissijainen syyteoikeus. Uudistuksen yhteydessä katsottiin myös, että asianomistajan osallistuminen oikeudenkäyntiin yhtymällä syyttäjän nostamaan syytteeseen ja esittämällä selvitystä on hyödyksi asian selvittämisessä.[251]

Asianomistajan syyteoikeutta on perusteltu sillä, että tällöin hänellä on mahdollisuus kontrolloida syyttäjän toimia. Lisäksi se mahdollistaa hyvityksen vaatimisen rikoksen seurauksena asianomistajalle aiheutuneesta vahingosta. Tosin yksin syytettä ajaessaan asianomistaja ottaa riskin siitä, että hän joutuu maksamaan sekä omat että vastapuolen oikeudenkäyntikulut. Asianomistajan yksin ajamaa rikosasiaa voi hankaloittaa myös se, että hänellä ei ole yhtä hyviä keinoja asian selvittämiseksi kuin asiassa, jossa on suoritettu esitutkinta.[252]

Asianomistajan toissijaiseen syyteoikeuteen ei vaikuta se, onko syyte jätetty nostamatta esimerkiksi prosessuaalisella tai harkinnanvaraisella syyttämättäjättämispäätöksellä. Myöskään sillä ei ole merkitystä, että syyttäjä on päättänyt ETL 3:10:n nojalla rajoittaa esitutkintaa.[253] Asianomistajalla on ROL 1:15.1:n mukaan oikeus ottaa syyte ajakseen, jos syyttäjä tai toinen asianomistaja on peruuttanut syytteen. Jokela katsoo, että vaikka asianomistajalla ei enää ole syyttäjän rinnalla ensisijaista syyteoikeutta, käytännössä toissijainen syyteoikeus turvaa hänen oikeutensa yhtä

250 Asianomistaja saattoi siten nostaa syytteen syyttäjän ratkaisusta riippumatta, myös jo ennen syyttäjän syyteharkintaa (Jokela 2024, s. 65). Ks. asianomistajan ensisijaisesta ja rinnakkaisesta syyteoikeudesta tarkemmin Tirkkonen 1948, s. 345–347. Ks. asianomistajan syyteoikeudesta Jokela 2024, s. 57–62.

251 HE 82/1995 vp, s. 43.

252 Helenius – Linna 2024, s. 400–401.

253 Helenius – Linna 2024, s. 400.

hyvin kuin aikaisemmin. Siksi muutos aikaisempaan ei ollut Jokelan mukaan merkittävä.[254] Jos rikosasiassa on useita asianomistajia, jokaisella heistä on oikeus itsenäisesti esittää syytepyyntö syyttäjälle tai käyttää toissijaista syyteoikeuttaan.[255]

Jos asianomistaja on esitutkinnassa tai muutoin ilmoittanut syyttäjälle haluavansa itse esittää haastehakemuksessa tarkoitetusta rikoksesta johtuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksensa tai jos syyttäjä on ilmoittanut, että hän ei asianomistajan pyynnöstä huolimatta aja asianomistajan vaatimusta, asianomistajalle ja muulle pykälässä tarkoitetulle henkilölle tulee ROL 3:10:n mukaisesti varata tilaisuus määräajassa toimittaa tuomioistuimeen vaatimuksensa ja sen perusteet kirjallisena sillä uhalla, että vaatimus voidaan muuten jättää tutkimatta rikosasian yhteydessä. Vaatimus ja sen perusteet saadaan tuomioistuimen pyynnöstä toimittaa tuomioistuimelle myös puhelinta tai muuta soveltuvaa tiedonvälitystapaa käyttäen. Jos suullisesti toimitettu vaatimus tai sen perusteet ovat epäselviä, tuomioistuin voi vaatia niiden vahvistamista kirjallisena.[256]

Mikäli tuomioistuin jättää syytteen tutkimatta, syyttäjä peruuttaa syytteen tai asianomistajan katsotaan menettäneen syyteoikeutensa, tuomioistuin voi kuitenkin ROL 3:6:n perusteella asianosaisen vaatimuksesta määrätä, että tämän yksityisoikeudellista vaatimusta koskevan asian käsittelyä jatketaan riita-asian oikeudenkäynnistä säädetyssä järjestyksessä. Muussa tapauksessa asia jää sillensä. Säännöksessä tarkoitettu tilanne voi olla käsillä esimerkiksi silloin, kun syyte on jätetty tutkimatta syyteoikeuden puuttumisen vuoksi tai asianomistaja ei ole ryhtynyt syytteen nostamista koskeviin toimenpiteisiin ennen syyteoikeuden vanhentumista. Myös rikoksesta alun perin syytetyn kannalta voi olla tärkeää saada tuomioistuimen ratkaisu asianomistajan esittämiin yksityisoikeudellisiin vaatimuksiin.[257] Silloin kun syyte hylätään, tuomioistuin voi jatkaa yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyä riita-asian oikeudenkäynnistä säädetyssä järjestyksessä (ROL 3:8).

254 Jokela 2024, s. 66; Jokela 2018, s. 296.

255 HE 82/1995 vp, s. 43; Jokela 2024, s. 67.

256 Ks. tarkemmin Jokela 2018, s. 326–330.

257 HE 82/1995 vp, s. 56.

5.1.5 Yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely WinCapita- ja Vastaamo-oikeudenkäynneissä

5.1.5.1 Wincapita[258]

Haastattelujen mukaan WinCapita-tapauksen tultua ilmi, rikosilmoitusten kirjaaminen ja asianomistajien kuuleminen hoidettiin usean eri poliisilaitoksen toimesta. Sen jälkeen ilmoitukset yhdistettiin keskusrikospoliisin käsiteltäväksi. Asian laajuuden selvittyä syyttäjät päätyivät siihen, etteivät he voi edustaa asianomistajia. Syyttäjät sopivat käräjäoikeuden kanssa, että se ilmoittaa antamassaan tiedotteessa myös siitä, etteivät syyttäjät tule ajamaan asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia.

Asianomistajien yksityisoikeudelliset vaatimukset käsiteltiin erillisissä riita-asian oikeudenkäynneissä. Kaksi asianajotoimistoa kokosi satojen asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia ja ajoi niitä näissä oikeudenkäynneissä. Vastaajat ja asianomistajat tekivät yksityisoikeudellisista vaatimuksista sovintoja, jotka tuomioistuin vahvisti. Sovinnoissa sovittiin, että rikoksentekijä myöntää kaikki yksityisoikeudelliset vaatimukset oikeiksi, ja asianomistajat sitoutuvat siihen, etteivät he hae korvauksia vastaajalta ulosoton kautta vaan tekevät korvausvaatimuksen Oikeusrekisterikeskukselle.

Rikosoikeudenkäynnissä vastaaja tuomittiin maksamaan valtiolle rikoshyötyä lähes 64 miljoonaa euroa, josta saatiin perittyä yhteensä yli 34 miljoonaa euroa. Tämä mahdollisti sen, että asianomistajat saattoivat hakea RL 10:11.2:n mukaisesti Oikeusrekisterikeskukselta korvauksia, jotka maksetaan perityksi saadun menettämisseuraamuksen perusteella valtion varoista. Hakemuksia saapui vuodesta 2013 alkaen, viimeisimmät vuonna 2024. Yhteensä korvaushakemuksia saapui noin 1 500. Kun samaan rikokseen perustuvia hakemuksia oli lukuisia, ne tuli RL 10:11.2:ssa säädetyin tavoin ratkaista samalla kertaa. Siitä syystä korvausvaatimuksia niputettiin ja ensimmäiset korvaukset maksettiin vuonna 2020. Korvausvaatimuksista 98 % perustui siihen, että hakija oli tehnyt sovinnon vastaajien kanssa. Korvauksen saamisen edellytyksenä on se, että tuomittu vahingonkorvaus vastaa WinCapita-tapauksessa tuomittuja menettämisseuraamuksia ja että ne perustuvat samaan tekoon.

Oikeusrekisterikeskuksen tulee RL 10:11.2:ssa säädetyin tavoin tutkia vaatimukset. WinCapitan osalta se tarkoitti esimerkiksi tilisiirtojen selvittämistä. Yksityisoikeudellisia vaatimuksia ei ollut tarkemmin tutkittu tuomioistuimessa riita-asian

258 Tiedot perustuvat selvitystä varten tehtyihin haastatteluihin.

oikeudenkäynnissä siksi, että vastaaja oli myöntänyt vaatimukset ja osapuolet olivat tehneet sovinnon. Pankista ei myöskään ollut enää tässä vaiheessa ollut mahdollista saada tiliotteita, koska tapahtumista oli kulunut pitkä aika.

Korvauksia on haettu Oikeusrekisterikeskuksesta yli 30 miljoonaa euroa, joista asianomistajille on maksettu yhteensä 23,1 miljoonaa euroa. Korvauksia ei maksettu vajaalle 400 hakijalle. Suurin syy korvausten maksamatta jättämiseen liittyi siihen, että vaatimus oli vanhentunut. Yli 40 henkilöä on ilmoittanut tyytymättömyytensä Oikeusrekisterikeskuksen päätökseen. Heillä on oikeus RL 10:11.2:n mukaisesti ajaa kannetta kantajan kotipaikan tai Helsingin käräjäoikeudessa. Kanteita on edelleenkin vireillä.

5.1.5.2 Vastaamo[259]

Haastattelujen mukaan Vastaamo-tapauksen tultua ilmi, poliisilaitoksilla määrättiin henkilökuntaa kirjaamaan rikosilmoituksia. Kirjaaminen tapahtui eri puolilla Suomea ja koska ohjeistusta vastaavien rikosepäilyjen käsittelyyn ei poliisissa ollut, se johti epäyhtenäiseen käytäntöön rikosasioiden kirjaamisessa poliisissa. Asianomistajien kuuleminen toteutettiin siten, että asianomistajia pyydettiin julkisesti ilmoittautumaan poliisille. Tätä tarkoitusta varten laadittiin sähköisesti täytettävä lomake. Poliisissa ei katsottu mahdolliseksi tässä vaiheessa ilmoittaa syyttäjän puolesta asianomistajille, ettei syyttäjä tule ajamaan heidän yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan.

Vastaamo-oikeudenkäyntiä edelsi 22 000 rikosilmoitusta. Yhdeksää tuhatta asianomistajaa oli kuultu, ja he olivat esittäneet rangaistusvaatimuksen törkeän yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisen osalta. Muiden osalta syyttäjä teki 11 000 esitutkinnan rajoituspäätöstä em. rikoksen osalta. Kaiken kaikkiaan syyttäjät tekivät 36 000 asiaratkaisua, jossa yksi asia saattoi sisältää sekä syytteen nostamista koskevan päätöksen että esitutkinnan rajoittamista koskevan päätöksen. Syyttäjäorganisaatio lähetti asianomistajille paperipostina kirjeet tiedottaakseen, ettei syyttäjä tule ajamaan asianomistajien vaatimuksia.

Vastaamo-oikeudenkäynnissä käräjäoikeus teki heti, kun rikosasia tuli vireille, ratkaisun siitä, että asianomistajien yksityisoikeudelliset vaatimukset tullaan erottamaan käsiteltäväksi erillisessä siviiliprosessissa. Käräjäoikeudessa ei vielä siinä vaiheessa ollut tiedossa yksityisoikeudellisia vaatimuksia, joten rikos- ja vahingonkorvausasioiden erottaminen oli tulevaisuuteen kohdistuva ratkaisu. Asioiden

259 Tiedot perustuvat selvitystä varten tehtyihin haastatteluihin.

erottamispäätöksen taustalla vaikutti se, että vastaaja oli vangittuna, minkä vuoksi asia oli otettava esille lyhyin määräajoin[260]. Yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely olisi tarpeettomasti viivästyttänyt rikosasian käsittelyä. Käräjäoikeus perusteli tekemänsä ratkaisun pääkäsittelyn aluksi sekä median että asianomistajien läsnä ollessa.

Vastaamo-tapauksen rikosasian käsittely ei ole vielä lainvoimainen, vaan rikosvastuun toteuttamisen arviointi tulee jatkumaan hovioikeudessa. Vahingonkorvauksia on käsitelty ja käsitellään edelleen käräjäoikeudessa. Vastaaja on ollut halukas sopimaan asianomistajien kanssa korvauksista, ja tuomioistuin on vahvistanut em. sovintoja. Vastaajan halukkuus sovintojen tekemiseen tuli esiin jo rikosprosessin aikana. Tämä otettiin rangaistusta määrättäessä ja mitattaessa huomioon rangaistusta lieventävänä seikkana.[261]

5.1.6 Moniasianomistajarikosasioiden yhtymäkohtia riita-asioiden ryhmäkanteisiin ja edustajakanteisiin

5.1.6.1 Ryhmä- ja edustajakanteiden sääntelykehikko

Siviilioikeudellisten asioiden osalta on olemassa mahdollisuus ryhmäkanteiden ja edustajakanteiden nostamiseen kuluttajien etujen suojaamiseksi.[262] Voimassa oleva lainsäädäntö näitä kannemuotoja koskien pohjautuu EU:n ”Kuluttajat vahvempaan asemaan” -aloitteeseen, jonka tavoitteena on ollut muun muassa edistää eurooppalaisten kuluttajien mahdollisuutta hyötyä täysimääräisesti unionin lainsäädännön heille turvaamista oikeuksista, tarjota kuluttajille parempia hyvitysmahdollisuuksia sekä varmistaa kuluttajien yhdenvertainen kohtelu EU:n sisämarkkinoilla.[263] Molemmat voimassa olevat lait on säädetty vastaamaan kuluttajien yhteisten etujen

260 Jos rikoksesta epäilty on vangittu, asiaa käsittelevän tuomioistuimen on pakkokeinolain (806/2011, PKL) 3:15:n nojalla otettava vangitsemisasia uudelleen käsiteltäväksi kahden viikon kuluttua asian edellisestä käsittelystä. Tuomioistuimen tulee ottaa asia uudelleen käsiteltäväksi vangitun pyynnöstä myös tätä aikaisemmin, jos siihen on aihetta edellisen käsittelyn jälkeen ilmi tulleen seikan vuoksi. Pidättämiseen oikeutetun virkamiehen on välittömästi ilmoitettava vangitulle ja hänen avustajalleen sellaisesta olennaisesta olosuhteissa tapahtuneesta muutoksesta, joka antaa aiheen uudelleenkäsittelyyn, jollei hän PKL 3:17.3:n nojalla määrää vangittua päästettäväksi heti vapaaksi.

261 RL 6:6:n 3 kohdan mukaan tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto voi olla rangaistuksen lieventämisperuste.

262 Ryhmäkannelaki (444/2007) ja laki kieltotoimenpiteitä koskevista edustajakanteista (1101/2022).

263 COM(2018) 183 final, s. 3–4; HE 111/2022 vp, s. 4.

suojaamiseksi nostettavista edustajakanteista ja direktiivin 2009/22/EY kumoamisesta annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin (EU) 2020/1828 (edustajakannedirektiivi) asettamia vaatimuksia.

Ennen edustajakannedirektiivin voimaantuloa Suomessa ei ollut olemassa kieltotoimenpiteitä koskevia menettelyjä, jotka täyttäisivät edustajakannedirektiivin asettamat vaatimukset, vaan voimassa ollut ryhmäkannelaki täytti vaatimukset ainoastaan hyvitystoimenpiteiden osalta. Tämän vuoksi on säädetty laki kieltotoimenpiteitä koskevista edustajakanteista (1101/2022, edustajakannelaki).[264] Ryhmäkannelain (444/2007) 1 §:n mukaan ryhmäkanne tarkoittaa kannetta, jota kantaja ajaa kanteessa määritellyn ryhmän puolesta siten, että asiassa annettava tuomio tulee myös ryhmän jäseniä sitovaksi. Edustajakannelain 2 §:n mukaan edustajakanteella tarkoitetaan kannetta, jonka tarkoituksena on suojata kuluttajien yhteisiä etuja ja jonka on pannut vireille kuluttajien puolesta toimiva oikeutettu yksikkö kieltotoimenpiteen määräämistä varten. Kansalliseen järjestelmään omaksuttujen instrumenttien osalta edustajakannedirektiivin vaatimukset on täytetty siten, että ryhmäkannelailla säädetään edustajakannedirektiivin yksilöimistä hyvitystilanteista (joihin siis vahingonkorvauksetkin lukeutuvat). Ryhmäkannelakiin sisältyvät kotimaiset hyvitystoimenpiteet, joita ajetaan ryhmäkanteilla, ja rajat ylittävät hyvitystoimenpiteet, joita ajetaan edustajakanteilla. Edustajakannelain mukaiset edustajakanteet puolestaan koskevat ainoastaan edustajakannedirektiivin tarkoittamia kieltokanteita niin kansallisissa kuin rajat ylittävissäkin tilanteissa.[265]

5.1.6.2 Oikeutettu yksikkö kanteen nostajana

Ryhmä- tai edustajakanteen voi nostaa ns. oikeutettu yksikkö, joka edustaa kuluttajien etuja ryhmäkanteessa. Jäsenvaltioiden[266] nimeämät oikeutetut yksiköt toimivat ryhmä- ja edustajakanteiden kantajina ja edustavat kuluttajia.[267] Oikeutettu yksikkö voidaan joko nimetä etukäteen tai perustaa/nimetä kannekohtaisesti, joskaan direktiivissä ei kannusteta kannekohtaiseen nimeämiseen.[268] Direktiivi on täysharmonisoiva eli siinä asetetaan ehdottomat vaatimukset oikeutetuille yksiköille rajat ylittäviä edustajakanteita koskien. Oikeutettujen yksiköiden on oltava

264 HE 111/2022 vp, s. 33–34.

265 HE 111/2022 vp, s. 40.

266 Direktiivin sääntely kattaa ETA-valtiot, joten jäsenvaltion käsite kattaa myös nämä valtiot. Ks. HE 111/2022 vp, s. 40.

267 HE 111/2022 vp, s. 34.

268 HE 111/2022 vp, s. 16 ja 53.

oikeushenkilöitä, jotka on perustettu nimeämisvaltion kansallisen lainsäädännön mukaisesti. Oikeutetun yksikön on oltava voittoa tavoittelematon järjestö, ja sen tarkoituksena on oltava suojata kuluttajien etuja EU:n oikeudessa säädetyllä tavalla.

Oikeutetun yksikön on oltava riippumaton erityisesti sellaisista tahoista, joilla on taloudellisia intressejä edustajakanteiden nostamiseen liittyen ja jotka eivät ole kuluttajia. Oikeutetuille yksiköille asetetuilla kriteereillä pyritään varmistamaan se, ettei edustajakanteita nosteta muuten kuin kuluttajien yhteisten etujen turvaamiseksi.[269] Puhtaasti kotimaisissa ryhmä- ja edustajakanteissa oikeutettujen yksiköiden rahoitukselle asetetut kriteerit voivat olla direktiivissä säädettyä lievempiä tai ankarampia.[270]

Oikeutetulle yksikölle asetettujen kriteerien täyttymistä on arvioitava vähintään joka viides vuosi. Mikäli vaatimukset eivät täyty, on oikeutetun yksikön nimeäminen peruttava. Jos oikeutetuksi yksiköksi nimetään viranomainen, ei kriteerien täyttymistä tarvitse arvioida edes nimettäessä.[271]

Oikeutetuksi yksiköksi nimeämisestä ja muista oikeutettuihin yksikköihin liittyvistä velvoitteista säädetään edustajakannelaissa. Edustajakannelain 5 §:n 1 momentin mukaan vireillepano-oikeus on pykälässä säädetyillä viranomaisilla.[272] Tämän lisäksi lain 5 §:n 2 momentissa säädetään, että kuluttajien yhteistä etua edustava järjestö, jonka oikeusministeriö on nimennyt oikeutetuksi yksiköksi, voi sääntömääräiseen tarkoitukseensa kuuluvassa asiassa panna vireille kotimaisen edustajakanteen. Vastaavasti ryhmäkannelain 4 §:ssä säädetään kanneoikeudesta oikeutetulle yksikölle, ja säännöstä täydentää 4 a §:n säännös oikeutetuista yksiköistä. Ryhmäkanteen voi siis nostaa joko kuluttaja-asiamies valvontavaltaansa kuuluvassa asiassa tai kuluttajien yhteisiä etuja edistävä järjestö, jonka oikeusministeriö on nimennyt oikeutetuksi yksiköksi ryhmäkanteita varten, sääntömääräiseen tarkoitukseensa kuuluvassa asiassa.

Oikeutettujen yksiköiden nimeämisestä ja sen edellytyksistä säädetään erikseen laissa kuluttajien yhteisiä etuja edistävien järjestöjen nimeämisestä oikeutetuiksi yksiköiksi (1102/2022). Kyseisen lain 3 §:n kriteerit vastaavat

269 HE 111/2022 vp, s. 16 ja 34.

270 HE 111/2022 vp, s. 21.

271 HE 111/2022 vp, s. 17.

272 Kanneoikeutettuja viranomaisia ovat kuluttaja-asiamies, Kilpailu- ja kuluttajavirasto, Finanssivalvonta, Liikenne- ja viestintävirasto, Lääkealan turvallisuus- ja kehittämiskeskus, Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto ja tietosuojavaltuutettu.

edustajakannedirektiivin 4 artiklan 3 kohdan kriteereitä.[273] Vaatimusten tarkoituksena on varmistaa oikeutettujen yksiköiden toiminnan laatu ja perusteettomien kanteiden estäminen.[274] Lain 3 §:ssä edellytetään, että oikeutetuksi yksiköksi nimettävän järjestön on oltava yhdistyslaissa (503/1989) tarkoitettu rekisteröity yhdistys. Nimettävälle yhdistykselle on asetettu ehdoiksi:[275]

- Yhdistyksellä on ollut tosiasiallista julkista toimintaa kuluttajien etujen suojaamiseksi vähintään 12 kuukautta ennen oikeutetuksi yksiköksi koskevan hakemuksen jättämistä
- Yhdistyksen sääntömääräinen tarkoitus on suojata kuluttajien etua
- Yhdistys on voittoa tavoittelematon[276]
- Yhdistys ei ole konkurssissa
- Yhdistys on riippumaton, eivätkä siihen vaikuta muut henkilöt kuin kuluttajat
- Yhdistyksellä on käytössä menettelyt, joilla estetään muiden kuin kuluttajien vaikuttaminen sen toimintaan
- Yhdistys asettaa julkisesti ja asianmukaisesti saataville tiedot, jotka osoittavat sen täyttävän laissa esitetyt vaatimukset, tiedot sen rahoituslähteistä, tiedot sen organisaatio-, hallinto- ja jäsenyysrakenteesta sekä tiedot sen sääntömääräisestä tarkoituksesta ja toiminnasta.

5.1.6.3 Oikeutetun yksikön asema sekä ryhmän jäsenten asema

Oikeutetusta yksiköstä tulee edustajakanneoikeudenkäynnissä asianosainen ja sillä on kantajan oikeudet ja velvollisuudet. Kuluttajat, joita oikeutettu yksikkö edustaa, eivät ole kanteessa enää kantajan asemassa. Kuluttajat eivät pääsääntöisesti saa puuttua oikeutettujen yksiköiden tekemiin menettelyä koskeviin päätöksiin ja hakea muutosta tuomioistuimen päätökseen. Yksittäisillä kuluttajilla ei myöskään ole oikeudenkäyntiä koskevia velvollisuuksia kuin poikkeuksellisesti.[277] Samoin ryhmäkanteessa ryhmän jäsenet eivät ole riita-asian asianosaisia. Ainoastaan kanteen nostanut viranomainen tai oikeutettu yksikkö on prosessissa asianosainen.

273 HE 111/2022 vp, s. 44.

274 HE 111/2022 vp, s. 53.

275 Taulukkoa on yksinkertaistu, ks. tarkat sanamuodot kuluttajien yhteisiä etuja edistävien järjestöjen nimeämistä oikeutetuksi yksiköksi koskevan lain 3 §:stä.

276 Tämä kattaa myös muun välittömän taloudellisen edun hankkimisen. Ks. HE 111/2022 vp, s. 76–77.

277 HE 111/2022 vp, s. 18.

Ryhmän jäsenillä ei ole puhevaltaa asiassa.[278] Ryhmäkanteen johdosta annettava tuomio sitoo ryhmää edustavaa kantajaa ja ryhmän jäseniä, jotka ovat ilmoittaneet liittyvänsä ryhmään. Tuomio sitoo myös vastaajaa.[279] Ryhmän jäsenillä ei ole oikeudenkäyntikuluvastuuta eikä oikeutta hakea ryhmän puolesta muutosta tuomioistuimen antamaan ratkaisuun.[280] Ryhmän jäsenet eivät myöskään lähtökohtaisesti esiinny oikeudenkäynnissä.[281] Ryhmän jäsenen vaikutusmahdollisuudet perustuvat pitkälti siihen, että hän voi vaikuttaa oikeudenkäyntiin tuomalla näkökantansa esiin kantajalle/oikeutetulle yksikölle.[282] Mikäli ryhmän jäsen katsoo, ettei hänen etuaan koskevia vaatimuksia ajeta ryhmäkanteessa tyydyttävällä tavalla, hän voi irrottautua ryhmäkanteesta ennen pääkäsittelyä ja nostaa omalla kuluvastuulla itsenäisen kanteen vastaajaa vastaan.[283] Ryhmäkanneasiassa asia voidaan myös sopia. Tällöin ryhmää edustava kantaja sopii asian ja aikaan saatu sopimus sitoo ryhmän jäseniä, kun tuomioistuin on vahvistanut sen OK 20 luvussa säädetyn mukaisesti.[284]

5.1.6.4 Kanteiden vaatimukset

Ryhmä- ja edustajakanteet edellyttävät sitä, että usealla henkilöllä on samaa vastaajaa vastaan vaatimus, joka perustuu samoihin tai samankaltaisiin seikkoihin.[285] Lisäksi asian käsittelyn ryhmäkanteena tulee olla tarkoituksenmukaista (RyhmäkanneL 2 §). Tarkoituksenmukaisuutta arvioitaessa on huomioitava asiassa esitettyjen vaatimusten sisältö ja asiassa esitettävä todistelu. Tarkoituksenmukaisuus on sinänsä myös yksi ryhmä- ja edustajakanteiden olemassaolon keskeisistä perusteluista. Tässä kohtaa ryhmä- ja edustajakanteiden tulee olla muita käsittelymuotoja tarkoituksenmukaisempi tapa käsitellä vaatimukset.[286]

278 HE 154/2006 vp, s. 22, 38 ja 43.

279 Edustajakannedirektiivin 2020/1828 11 artikla ja HE 154/2006 vp, s. 15.

280 HE 154/2006 vp, s. 15 ja 35.

281 HE 154/2006 vp, s. 22–23, 38 ja 43. Kts. kuitenkin ryhmäkannelain 11 §: "Ryhmän jäsen rinnastetaan asianosaiseen sovellettaessa riidan kohteen luovuttamista, tuomarin esteellisyyttä, oikeudenkäynnin vireilläolovaikutuksia, kanteiden yhdistämistä ja kuulemista koskevia oikeudenkäymiskaaren säännöksiä."

282 HE 154/2006 vp, s. 44.

283 Ryhmäkannelain 15 § ja HE 154/2006 vp, s. 44.

284 Edustajakannedirektiivin 2020/1828 11 artikla, perustelukappale 57 ja HE 154/2006 vp, s. 22 ja 41.

285 HE 154/2006 vp, s. 15 ja 35.

286 HE 154/2006 vp, s. 17–18 ja 34.

Ryhmän määrittely on ryhmäkanteen osalta keskeinen seikka, sillä se määrittää, keihin tuomio ulottuu.[287] Ryhmän jäsenyyden tulee olla vaikeudetta todennettavissa, ja määritelmän avulla tulee olla yksinkertaista ratkaista ryhmän jäseneksi ilmoittautuvan henkilön kuuluminen ryhmään.[288] Tässä arviossa ei tulisi olla harkinnanvaraisia seikkoja tai niitä pitäisi olla mahdollisimman vähän.[289]

5.1.6.5 Opt-in ja opt-out

Ryhmäkanteissa on yleisesti ottaen kaksi vaihtoehtoa siihen, miten yksittäisen henkilön on mahdollista osallistua ryhmäkanteeseen. Mukaan ilmoittautumismenettelyssä (*opt-in*-malli) kuluttaja nimenomaisesti ilmoittautuu mukaan kanteeseen. Kieltäytymismallissa henkilö on automattisesti ryhmän jäsen, ellei hän ilmoita, ettei halua tulla edustetuksi edustajakanteessa (*opt-out* -malli).[290] Edustajakannedirektiivi jättää jäsenvaltion harkintavaltaan sen, kumpaa menettelyä käytetään. *Opt-out*-mallissa ei aina ole täysin selvää, ketkä kuluttajat kuuluvat edustettujen kuluttajien ryhmään, minkä vuoksi hyvitystoimenpidettä koskevassa ratkaisussa on kuvailtava niiden kuluttajien ryhmä, joilla on oikeus saada hyvitystä, jos kanne menestyy. Ristiriitaisten tuomioiden välttämiseksi *opt-in*-malli on ainoa vaihtoehto edustajakanteissa silloin, kun kuluttajien asunpaikka ei ole asian ratkaisevan tuomioistuimen tai viranomaisen kanssa samassa jäsenvaltiossa.[291] *Opt-out*-menettely voi olla parempi heikommassa asemassa oleville, joilla on tavanomaista heikommat edellytykset ilmoittautua mukaan ryhmäkanteeseen.[292] Suomessa ryhmäkanteeseen osallistuminen ryhmän jäsenenä edellyttää ilmoittautumista (*opt-in*-menettely). Ryhmäkanneasiassa annettu tuomio sitoo ilmoittautuneita henkilöitä.[293] Ryhmäkannelain 8 §:n mukaisesti ryhmän jäsenyys edellyttää määräajassa kirjallisen ilmoituksen toimittamista kantajalle. Ryhmään liityttäessä on ilmoitettava, millä perusteella ilmoittaja katsoo olevansa ryhmän jäsen.[294] Jos oikeutettu yksikkö ei ole hakenut ratkaisuun

287 HE 154/2006 vp, s. 18, 20 ja 37.

288 HE 154/2006 vp, s. 20 ja 37.

289 HE 154/2006 vp, s. 37.

290 HE 111/2022 vp, s. 20.

291 HE 111/2022 vp, s. 20 ja 37.

292 LaVM 20/2022 vp, s. 10 ja HE 154/2006 vp, s. 15.

293 HE 111/2022 vp, s. 32 ja 37, HE 154/2006 vp, s. 15 ja edustajakannedirektiivin 2020/1828 perustelujen kohta 46.

294 HE 154/2006 vp, s. 42.

muutosta, on ryhmäkanteessa ryhmän jäsenellä omassa asiassaan oikeus hakea muutosta ratkaisuun 14 päivän kuluessa valitusajan päättymisestä.[295] Tällainen muutoksenhaku rinnastuu ryhmästä irrottautumiseen.[296]

Oikeutettujen yksiköiden on tiedotettava ryhmä- ja edustajakanteista, jotka ne ovat päättäneet nostaa, nostettujen kanteiden käsittelyvaiheista ja kanteiden lopputuloksista. Edustajakanteissa tiedotus on tehtävä erityisesti yksiköiden verkkosivuilla. Jos kanne koskee hyvitystä, on tiedot kanteesta annettava riittävän aikaisin ja sellaisella tavalla, että kuluttajalla on mahdollisuus joko liittyä kanteeseen tai ilmoittaa, ettei hän halua tulla edustetuksi – riippuen siitä, onko jäsenvaltio valinnut *opt-in*- vai *opt-out*-mallin.[297]

Oikeutettu yksikkö voi esittää siis vaatimuksia useiden henkilöiden puolesta ilman, että heiltä on saatu tähän nimenomainen valtuutus.[298] Edustajakannedirektiivi mahdollistaa sen, että *opt-in*-järjestelmää käyttävissä jäsenvaltioissa edellytetään, että edustajakanteeseen on liittynyt joitakin kuluttajia ennen edustajakanteen nostamista. Tällöin on sallittava se, että muut kuluttajat voivat liittyä edustajakanteeseen kanteen nostamisen jälkeen.[299] Käytännössä ryhmään kuuluvaksi mielletään jäseniä, jotka eivät tiedä kanteen vireilletulosta eivätkä ole ilmoittautuneet ryhmään. Tällöin myös heidän puolestaan esitetään vaatimuksia.[300] Edustajakannedirektiivin mukaisesti oikeutetulta yksiköltä ei saa edellyttää sitä, että jokainen kuluttaja, jota edustajakanne koskee, tulisi yksilöidä.[301] Euroopan unionin tuomioistuin on tietosuoja-asetuksen 80 artiklan 2 kohdan mukaisten edustajakanteiden osalta vahvistanut saman asian: edustajakanteen nostavalta yksiköltä ei voida edellyttää etukäteen sen henkilön yksilöintiä, jonka tietoja on väitetysti käsitelty asetuksen säännösten vastaisesti.[302] Tältä osin voidaan nostaa esiin, ettei näiden siviilioikeudellisten vaatimusten ajaminen edellytä siis EU:n lainsäädännön perusteella kyseisen henkilön nimenomaista valtuutusta.[303] Riittävää on, että on tunnistettu tunnistettavissa oleviin henkilöihin kohdistuva potentiaalinen oikeuksien loukkaus; tässä ei ole tarpeen

295 Ryhmäkannelain 18.3 §.

296 HE 154/2006 vp, s. 22.

297 HE 111/2022 vp, s. 23.

298 HE 154/2006 vp, s. 33. Ks. myös edustajakannedirektiivin 2020/1828 perustelujen kohta 44.

299 Edustajakannedirektiivin 2020/1828 perustelujen kohta 44.

300 HE 154/2006 vp, s. 33.

301 Edustajakannedirektiivin 2020/1828 7 artikla ja perustelujen kohta 49.

302 C-319/20, Meta Platforms Ireland, EU:C:2022:322, kohta 68.

303 C-757/22, Meta Platforms Ireland (Action représentative), EU:C:2024:598, kohdat 39–41.

näyttää toteen tosiasiallista vahinkoa.[304] Hyvityskanteessa hyötyjänä olevien kuluttajien ryhmä minimissään on kuvailtava.[305] Kantajan tulee myös lähtökohtaisesti ilmoittaa tiedossaan olevat määritelmän täyttävät ryhmän jäsenet, vaikka he eivät vielä tosiasiallisesti olisikaan ryhmän jäseniä.[306]

Ryhmään kuuluvalla jäsenellä ei ole mahdollisuutta nostaa omaa kannettaan asiassa ilman, että hän on irrottautunut ryhmästä. Ryhmän jäsen rinnastetaan asianosaiseen oikeudenkäymiskaaren kanteiden yhdistämistä koskevien säännösten osalta. Mikäli ryhmän määritelmän mukainen henkilö ei ole ilmoittautunut määräajassa ryhmään ja hän nostaa oman kanteensa, voidaan molemmat kanteet kumulaatioperiaatteen mukaisesti käsitellä samassa oikeudenkäynnissä.

Ryhmä- ja edustajakanteissa ryhmän koolle ei ole asetettu vähimmäis- tai enimmäismäärää, vaan määrä jää tarkoituksenmukaisuusharkinnassa arvioitavaksi. Lähtökohtana on, että ryhmän tulisi olla suuri, mutta tämä ei ole ehdoton edellytys. Myös pienemmän ryhmän osalta voi asian käsittely ryhmäkanteena olla tarkoituksenmukaista. Erityisesti tätä tulee arvioida prosessitaloudellisesta näkökulmasta. Vastaajia voi olla yksi tai useampi, kunhan he ovat vastuussa vaatimusten kohteena olevasta seikasta.

Ryhmäkanneasiassa annettavassa tuomiossa on mainittava ne ryhmän jäsenet, joita tuomio koskee, ja se, mitä tuomitaan kenenkin hyväksi tai häntä vastaan. Tuomion oikeusvoimavaikutuksen vuoksi uutta ryhmäkannetta ei ole mahdollista nostaa samaa vastaajaa vastaan pelkästään siksi, että tunnistetaan myöhemmin ryhmään kuuluvia jäseniä. Nämä ryhmään ilmoittautumattomat jäsenet voivat nostaa itse kanteen omassa asiassaan.

Oikeusvoimavaikutus voi olla haastava *opt-out*-menettelyn kanssa, koska tällöin vastaan voi tulla tilanne, jossa oikeusvoimavaikutus kohdentuu henkilöihin, jotka eivät tiedä tätä. Tällöin he eivät voi nostaa omaa itsenäistä kannettaan. Toisaalta, jos tuomioistuin on joutunut luettelemaan ne jäsenet, joita tuomio koskee, ei tätä ongelmaa välttämättä esiinny. Lisäksi *opt-out*-menettelyn ongelma sotii jossain määrin sitä periaatetta vastaan, että oikeussuojaa annetaan vain sitä hakevalle.

304 C-757/22, Meta Platforms Ireland (Action représentative), EU:C:2024:598, kohta 43 ja C-21/23, Lindenapotheke, EU:C:2024:846, kohta 58.

305 Edustajakannedirektiivin 2020/1828 9(5) artikla ja perusteluiden kohta 50.

306 HE 154/2006 vp, s. 38–39.

5.1.7 Moniasianomistajarikosten käsittelyn aiheuttamat kustannukset

Vastaamo-tapauksen[307] käsittely on poliisissa aiheuttanut vuosina 2020–2023 yhteensä noin 2,17 miljoonan euron kulut.[308] Näistä palkkakulujen osuus on noin 2,09 miljoonaa euroa, mikä vastaa noin 33 henkilötyövuoden työpanosta. Asianomistajat ilmoittivat yksityisoikeudelliset vaatimuksensa ja niiden perusteet sähköisellä alustalla samassa yhteydessä, kun he antoivat lausumansa. Vaatimukset liitettiin kunkin asianomistajan osalta erikseen tehtyihin esitutkintapöytäkirjoihin. Poliisissa ei ole tiedossa arviota yksinomaan yksityisoikeudellisten vaatimusten aiheuttamasta työmäärästä.[309]

Syyttäjälaitokselle Vastaamo-tapauksen käsittely aiheutti vuosina 2022–2024 kuluja yhteensä noin 716 000 euroa, josta henkilöstön palkkakulujen osuus oli 577 000 euroa, ICT-kuluja[310] oli 45 000 euroa ja muita, kuten matka- ja postikuluja, oli 94 000 euroa. Henkilötyövuosissa syyttäjien työmäärä oli viisi henkilötyövuotta ja kansliahenkilökunnan osalta neljä ja puoli henkilötyövuotta.[311] Päätös siitä, että syyttäjät eivät aja asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia, tehtiin jo esitutkinnan alkuvaiheessa, joten Syyttäjälaitokselta ei ole varsinaisesti kulunut työaikaa vaatimusten selvittämiseen. Aikaa kuitenkin käytettiin siihen, että asianomistajia informoitiin asiasta. Lisäksi Syyttäjälaitos saa edelleenkin yhteydenottoja asianomistajilta heidän yksityisoikeudellisiin vaatimuksiinsa liittyen.[312]

Tuomioistuimessa asianomistajien yksityisoikeudelliset vaatimukset erotettiin heti alussa käsiteltäväksi erillisessä riita-asian oikeudenkäynnissä. Rikosasian käsittely aiheutti käräjäoikeudelle noin 500 000 euron kulut. Osa kustannuksista aiheutui siitä, että käräjäoikeus varasi suuren asianomistajamäärän vuoksi käsittelyä

307 Poliisi on 8.5.2025 julkaissut tiedotteen, jonka mukaan Keskusrikospoliisi epäilee, että psykoterapiakeskus Vastaamon tietomurtoon liittyy myös toinen epäilty. Tiedotteen mukaan kokonaisuus siirtyy syyteharkintaan 19.5.2025.

308 WinCapitan osalta luotettavia laskelmia kustannuksista ei ole enää saatavilla.

309 Poliisihallitus.

310 ICT-kuluista puuttuvat Valtorin laskuttamat henkilötyötunnit, koska Valtori ei ollut niitä laskutuserittelyihinsä erikseen korvamerkinnyt eikä tietoa ole mahdollista saada.

311 Valtakunnansyyttäjä. Syyttäjät eivät ole työaikalain piirissä, joten heillä ei ole velvollisuutta tehdä Kiekussa työajan kohdennuksia. Tämän vuoksi syyttäjien palkkakustannukset ja henkilötyövuodet on laskettu erikseen jälkikäteen perustuen projektiin osallistuneilta saatuihin tietoihin.

312 Syyttäjälaitos, sähköposti 19.5.2025.

varten Helsingin keskustasta ison elokuvateatterin. Asianomistajien korvausvaatimuksia käsitellään edelleen käräjäoikeudessa, mutta suurelta osin niistä on tehty sopimuksia.[313]

Mikäli asianomistaja käyttää yksityisoikeudellisen vaatimuksensa ajamiseen yksityistä avustajaa, hän voi käyttää kustannusten korvaamiseen kotivakuutuksensa yhteydessä olevaa oikeusturvavakuutusta. Tällöin asianomistajalle jää maksettavaksi ainoastaan omavastuuosuus. Yksityisten asianajajien laskutus perustuu aikaperusteiseen veloitukseen. Sarasojan ja Carlingin tutkimuksen mukaan vuonna 2019 kantajan oikeudenkäyntikuluvaatimus (mediaani) oli 9 213 euroa. Tutkimus osoitti, että kantajan mediaanioikeudenkäyntikulut olivat kasvaneet vuodesta 2008 yhteensä 22 %.[314] Tilastokeskuksen rahanarvomuuntimen mukaan vastaava summa vuonna 2024 on 11 027,62 euroa.[315]

Asianomistajan voi olla myös mahdollista saada oikeusapua valtion varoista joko maksutta tai omavastuulla. Oikeusapua annetaan oikeusapulain (257/2002) 3 §:n mukaan hakemuksesta korvauksetta tai omavastuuosuutta vastaan hakijan taloudellisen aseman perusteella. Hakijan taloudellinen asema arvioidaan hänen kuukausittain käytettävissään olevien varojen ja varallisuuden perusteella. Käyttövara lasketaan hakijan ja hänen aviopuolisonsa taikka hänen kanssaan avioliitonomaisissa olosuhteissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa elävän kuukausittaisten tulojen, välttämättömien menojen ja elatusvelvollisuuden perusteella.[316]

Oikeusapu kattaa oikeusapulain 5.2 §:n mukaisesti avustajan toimenpiteet 80 tunnilta, ellei asiaa käsittelevä tuomioistuin päätä, että oikeusavun antamista jatketaan. Edellytyksenä on, että oikeusavun saaja esittää selvityksen asian käsittelyn edellyttämistä välttämättömistä toimenpiteistä ja että oikeusavun jatkamiseen on erityisiä syitä ottaen huomioon oikeusavun saajan oikeusturvan tarve sekä asian laatu ja laajuus. Tuomioistuimen on tällöin asetettava enimmäistuntimäärä avustajalle korvattaville toimenpiteille. Tämä tuntimäärä ei voi kerrallaan ylittää 30 tuntia, jollei tuomioistuin asian erityisen laajuuden vuoksi toisin määrää.

313 Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus.

314 Sarasoja – Carling 2020, s. 35.

315 Tilastokeskus, Rahanarvomuunnin. Rahanarvomuunnin päättyy vuoteen 2024.

316 Ks. käyttövaralaskelmasta ja omavastuusta Tolvanen ym. 2021, s. 16–19 ja Huhtilainen ym. 2023.

Valtioneuvoston oikeusavun palkkioperusteista antaman asetuksen (290/2008, palkkioasetus) 6 §:n (17/2025) mukaan asiamiehelle valtion varoista maksettava oikeusavun määrä on 120 euroa tunnilta. Avustajalle voidaan maksaa hänen vaatimuksestaan aikaperusteisen palkkion sijasta vähimmäispalkkio, jonka määrä riippuu käsiteltävästä asiasta ja käytetystä ajasta. Palkkioasetuksen 7 §:n mukaan korvattava vähimmäispalkkio on

- käräjäoikeudessa suullisesti käsiteltävässä rikosasiassa 415 euroa, jos kuitenkin istunto on kestänyt pidempään kuin kolme tuntia, määrä on 615 euroa (820/2013);
- käräjäoikeudessa suullisesti käsiteltävässä riita- tai hakemusasiassa 515 euroa, jos kuitenkin istunto on kestänyt pidempään kuin kolme tuntia, määrä on 715 euroa (820/2013); ja
- muutoksenhakutuomioistuimessa pidettävässä suullisessa käsittelyssä 415 euroa, jos kuitenkin istunto on kestänyt pidempään kuin kolme tuntia, määrä on 615 euroa (820/2013).[317]

Avustajan palkkiota voidaan palkkioasetuksen 8 §:n (782/2021) perusteella korottaa enintään 20 %, jos yksi tai useampi seuraavista ehdoista täyttyy:

1) tehtävä joudutaan avustajasta riippumattomista syistä suorittamaan vieraalla kielellä, poikkeuksellisissa olosuhteissa tai erityisen kiireellisenä;
2) tehtävä on poikkeuksellisen vaikea ja sen hoitaminen edellyttää erityistä asiantuntemusta, kokemusta ja ammattitaitoa tai
3) avustajalla on tavallista tuntuvasti suurempi vastuu sen vuoksi, että kysymyksessä on huomattava taloudellinen etuus tai asialla muutoin on erityinen merkitys päämiehelle. Lauantaina, sunnuntaina tai pyhäpäivänä pidettävästä pakkokeinokäsittelystä sekä esitutkintaan kuuluvasta muusta tarpeellisesta avustajantehtävästä palkkiota korotetaan 50 prosenttia.

Palkkiota voidaan myös alentaa, jos avustajan hoidettavana on useita samanlaisia, toisiinsa liittyviä asioita, joissa oikeudenkäyntiaineisto on suureksi osaksi yhteinen (palkkioasetuksen 9 §).

317 Vähimmäispalkkio voidaan vahvistaa ilman laskuerittelyä.

Vastaamo-tapauksessa käräjäoikeudessa oikeusavun Romeo-järjestelmään oli kirjattu ainakin 74 oikeusapuasiaa, joista vähän yli puolessa oli kyse siitä, että asianomistajalle oli myönnetty oikeusapua yksityisen avustajan käyttämiseksi. Lukumäärä koskee vain rikosasian käsittelyä, eikä se välttämättä siltäkään osin vastaa todellista tilannetta, sillä kaikissa tapauksissa Romeo-järjestelmään ei välttämättä ollut merkitty tuomioistuimen diaarinumeroa, jolla myönnetty julkinen oikeusapu voitaisiin yhdistää Vastaamo-tapaukseen. Yksityisille avustajille oli maksettu avustamisesta noin 100 000 euroa.[318] Julkisen oikeusavun laskennallisiksi kustannuksiksi on arvioitu noin 1 000 euroa asianomistajaa kohden. Koska tarkempaa arvioita julkisen oikeusavun kustannuksista ei ole saatavilla nimenomaisesti Vastaamo-tapausta koskien, selvityksessä käytetään pohjana vertailulle tätä laskennallista kustannusarviota. Kun julkista oikeusapua sai noin 30 asianomistajaa, tämä tarkoittaa 30 000 euron kuluerää valtiolle.[319] Yhteensä valtiolle aiheutui myönnetyn oikeusavun osalta 130 000 euron kulut. Riita-asiassa julkisen oikeusavun kulut lienevät vähintään samaa luokkaa.

Vastaamo-tapauksessa asianomistajia on edustanut pääasiassa kaksi yksityistä tahoa. Heidän veloittamansa oikeudenkäyntikulut ovat merkittävästi korkeammat. Julkisuudessa olleiden tietojen mukaan heillä on ollut 3 000–3 500 asiakasta ja veloitus on ollut 4 000 euroa päämiestä kohden, mikä tarkoittaa 12 000 000–14 000 000 euron oikeudenkäyntikuluja.[320] Kun tätä summaa verrataan julkiseen oikeusapuun, jonka piirissä samalla määrällä päämiehiä oikeudenkäyntikulujen laskennalliseksi määräksi muodostuisi 3 000 000–3 500 000 euroa, huomataan, että ero oikeudenkäyntikuluissa on merkittävä.

Asianomistajilla on mahdollisuus hakea korvauksia kärsimistään vahingoista Oikeusrekisterikeskukselta valtiolle perityksi saadusta menettämisseuraamuksesta (RL 10:11.2). WinCapita-tapauksen rikosasiassa annettiin tuomio vuonna 2008, mutta vielä vuonna 2024 Oikeusrekisterikeskukseen saapui uusia hakemuksia. Hakemusten käsittely on työllistänyt Oikeusrekisterikeskuksessa kolmesta neljään henkilöä projektimaisesti, viime vuosina hakemuksia on kuitenkin käsitelty muiden töiden ohessa. Mikäli korvaushakemuksia käsittelevän henkilöstön

318 Oikeusministeriö, sähköposti 21.5.2025.

319 Oikeusministeriö, sähköposti 23.5.2025.

320 Yle 26.9.2024, Vastaamon uhrien juristit saattavat laskuttaa miljoonia euroja. https://yle.fi/a/74-20113936; Yle 22.5.2025, Vastaamon tietomurron uhreja edustavat juristit takovat rahallisen jättipotin – professori: Tämä on Amerikan malli. https://yle.fi/a/74-20163364.

palkkakustannukset olisivat vuodessa noin 50 000 euroa henkilöä kohti, tämä tarkoittaisi korvauskäsittelyn aktiivisempana aikana vuositasolla noin 150 000–200 000 euron kulua.[321]

Asianomistajat voivat hakea yksityisoikeudellisia korvauksia myös Valtiokonttorista rikosvahinkolain nojalla. Korvausta on mahdollista saada henkilövahingoista (4–5 §), kärsimyksestä (9–10 §), oikeudenkäyntikuluista (18 §) ja hakemuskuluista (29 §). Myös esinevahingosta voi 13 §:n nojalla hakea korvausta, jos rikosvahingon on aiheuttanut

1) vanki, pidätetty, viranomaisen huostassa oleva kiinniotettu tai muuten rikoksen johdosta vapautensa menettänyt henkilö;
2) mielisairauden tai muun mielenterveydenhäiriön, mielentilatutkimuksen, tartuntataudin, kehitysvammaisuuden, päihteiden käytön, päihtymyksen taikka muun näihin verrattavan syyn vuoksi tahdostaan riippumatta laitokseen sijoitettu tai säilöön otettu henkilö;
3) ulkomaalaislain (301/2004) 121 §:n nojalla säilöön otettu henkilö taikka
4) lastensuojelulain (683/1983) nojalla huostaanotettu ja laitoshuoltoon sijoitettu lapsi.

Korvauksen saaminen edellyttää lisäksi, että 1 momentissa tarkoitettu henkilö on aiheuttanut vahingon ollessaan vankilassa tai muussa laitoksessa, ollessaan sijoitettuna laitoksen ulkopuolella tai lomalla taikka karattuaan laitoksesta tai viranomaisen huostasta.

Jos rikosvahinkoasiaa on käsitelty tuomioistuimessa, Valtiokonttori perustaa korvauksensa annettuun tuomioon. Valtiokonttori voi kuitenkin poiketa tuomitusta määrästä (30 §). Lisäksi korvauksille on asetettu enimmäismäärä (17 §). Enimmäiskorvausmäärät ovat (VNA eräiden rikosvahinkolaissa säädettyjen rahamäärien tarkistamisesta, 1111/2023, 2 §):

1) kivusta ja särystä 14 500 euroa;
2) läheiselle kuoleman johdosta suoritettava kokonaiskorvaus 7 200 euroa;
3) kärsimyskorvaus tekohetkellä alle 18-vuotiaalle seksuaalirikoksen uhrille 19 500 euroa, muulle seksuaalirikoksen uhrille 11 400 euroa ja muun rikoksen uhrille 4 300 euroa;

321 Tuomioistuinvirasto on arvioinut käräjäoikeudessa työskentelevän kansliahenkilöstön palkkakustannukseksi 47 000 euroa vuodessa. Koskela – Launiala 2025, s. 79.

4) saman vahinkotapahtuman perusteella maksettava henkilövahinko 74 000 euroa sekä
5) esinevahingosta ja taloudellisesta vahingosta 37 000 euroa.

Korvauksesta vähennetään muualta tulevan korvauksen määrä sekä perusvähennyksenä 260 euroa. Valtion varoista maksettava rikosvahinkokorvaus ei siten kata täysimääräisesti asianomistajalle aiheutuvaa vahinkoa.

Lisäksi on huomattava, että rikosvahinkolain mukaan loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä voidaan suorittaa korvaus 9 §:n nojalla vain, jos

1) rikoksella on loukattu seksuaalista itsemääräämisoikeutta tai vapautta tai
2) henkilökohtaista koskemattomuutta on erityisen vakavasti loukattu tapon, murhan tai surman yrityksellä, törkeällä pahoinpitelyllä tai sen yrityksellä, naisen sukuelinten silpomisella tai sen yrityksellä taikka muulla näihin rinnastettavalla rikoksella (930/2024).

Vastaamo-tapauksen tietomurtoon liittyen asianomistajat eivät siten voi saada korvausta kärsimyksestä yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisen osalta. Sen sijaan kiristyksen osalta asianomistajat voivat olla oikeutettuja kärsimyskorvaukseen.

Valtiokonttorissa Vastaamo-tapaukseen liittyviä rikosvahinkokorvauksia käsittelemään on resursoitu määräaikainen 12 henkilön palveluryhmä. Palveluryhmä hoitaa hakemuskäsittelyn lisäksi asiakaspalveluun, juridisen asiantuntijatyöhön, muutoksenhakuun ja korvausjärjestelmiin liittyvät asiantuntijatehtävät. Lisäkustannuksia aiheutuu asiantuntijalääkäreiden työpanoksesta. Korvauspäätösten muutoksenhakuvaiheen arvioidaan aiheuttavan merkittävän määrän lisätyötä varsinaisen korvauskäsittelytyön ohella.[322] Yksinomaan työvoimakustannukset Vastaamo-tapauksen kaltaisen rikosasian yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyssä lienevät yli 600 000 euroa vuodessa.[323]

322 Sorva 2025.

323 Arvio on laskettu samalla perusteella kuin mikä sovellettiin edellä tuomioistuimen kansliahenkilöstön palkkakuluihin (50 000 €/vuosi).

5.2 Kipukohdat

5.2.1 Yleisiä moniasianomistajarikosprosessien kipukohtia

Haastateltavilta kysyttiin, millaisia kipukohtia tai kehittämiskohteita he tunnistavat suurissa moniasianomistajarikosasioissa ylipäätään ja toisaalta nimenomaan tapahtuneissa WinCapita- ja Vastaamo-rikosasioissa. Haastateltavia pyydettiin myös pohtimaan, olisivatko heidän näkemyksensä mukaan WinCapita- ja Vastaamo-tapauksissa viranomaiset voineet nykyisten prosessisäännösten puitteissa toimia joissain kohdissa toisin sujuvoittaakseen prosessia.

Ylipäätään laajoista moniasianosaisrikosasioista puhuttaessa todettiin asianomistajien suuren määrän käytännössä rampauttavan tällaisenaan säännellyn esitutkinnan, sillä käytettävissä olevista resursseista merkittävä määrä menee asianomistajien ja heidän vaatimuksiensa selvittämiseen. Haastatteluissa todettiin, että WinCapita- ja Vastaamo-tapauksista sinällään selvittiin, mutta niidenkin käsittelyssä tuli vastaan lainsäädännön tulkintaan ja sanamuotoihin liittyviä haasteita. Uhkakuvana pidettiin erityisesti internetvälitteisiä rikoksia, joissa asianomistajamäärä voi äkkiä kasvaa jopa satoihin tuhansiin. Tämänlaajuisten rikosasioiden käsittelyyn ei koettu tällä hetkellä olevan välineitä ilman, että viranomaisten muut toiminnot ja asianosaisten oikeusturva vaarantuisivat.

Keskeisenä laajojen moniasianomistajarikosten alkuvaiheen käsittelyssä pidettiin erityisesti poliisin kykyä tunnistaa alusta asti asian tosiasiallinen laajuus ja sitä kautta saada koottua riittävästi resursseja tapauksen hoitamiseen ja syyttäjäyhteistyöhön.

Asianomistajien tunnistamisen ja heidän vaateidensa selvittämisen osalta keskeisiksi haasteiksi nähtiin konkreettinen yhteystietojen kattava selvittäminen ja yhteyden saaminen asianomistajiin. Jokaisen asianomistajan henkilökohtaisen lähestymisen sekä asianomistajien vaatimusten selvittämisen ja niiden yksilöllisen käsittelemisen nähtiin aiheuttavan suuria haasteita prosessin tehokkaan edistämisen näkökulmasta. Moniasianomistajarikoksissa tulisi olla käytettävissä jokin tapa lähestyä asianomistajia kollektiivisesti, jotta voidaan turvata prosessin muidenkin osa-alueiden, ja etenkin itse rikoksen selvittämisen, tehokas eteneminen.

Toisaalta asianomistajien vaatimusten sisällöllisen selvittämisen ja heidän kuulemisensa osalta ongelmana nähtiin tiettyjen geneeristen, kaikille samojen kuulustelukysymysten toimimattomuus. Kuulustelukysymyksiä tulisi siis pystyä räätälöimään tietylle osalle asianomistajia sopiviksi, mikä hankaloittaa asianomistajien kuulemisen nopeuttamista.

Moniasianomistajarikoksiin liittyen tunnistettiin myös tietynlaisia asianomistajien yhdenvertaisuusongelmia suhteessa rikoksiin, joissa on vain yksi tai muutamia asianomistajia. Nämä ongelmat ilmenevät poliisissa tehtävien rikosten tutkintaa priorisoivien toimien yhteydessä. Esimerkkinä nostettiin esiin vähäisen rikosvahingon aiheuttaneet rikokset, joita poliisilla ei yleensä ole resursseja tutkia ja jotka voidaan perustellusti jättää tutkimatta. Jos esimerkiksi yhteen asianomistajaan kohdistuva rikosvahinko on 10 euroa, ei rikosta lähtökohtaisesti edes tutkita. Jos kuitenkin asianomistajia, joihin jokaiseen kohdistuva yksittäinen rikosvahinko on 10 euroa, on esimerkiksi 40 000 henkilöä, muodostuu rikosvahinko kokonaisuudessaan 400 000 euron suuruiseksi ja tehty rikos kategorisoituu tutkittavien joukkoon. Tällöin asianomistajajoukossa oleva pienen vahingon rikoksen johdosta kärsinyt saa oikeudelleen parempaa suojaa yhteiskunnan toimesta kuin joukkoon kuulumaton samanlaisen vahingon kärsinyt yksittäinen asianomistaja.

Asianomistajien oikeusturvan osalta haasteeksi koettiin asianomistajien tosiasiallisen oikeusturvan tunnistaminen ja siitä huolehtiminen. Haastatteluissa kyseenalaistettiin, onko asianomistajien tosiasiallisen oikeusturvan mukaista, että heidät pidetään jopa vuosia mukana prosessissa, jossa odotettavissa oleva tosiasiallinen rahallinen korvaus jää muutamiin satoihin euroihin ja jonka asianomistajat joutuvat perimään itse yleensä varattomalta vastaajalta. Tältä osin pohdittiin, olisiko asianomistajien tosiasiallisen oikeusturvan kannalta parempi, että heidät irrotettaisiin prosessista mahdollisimman aikaisessa vaiheessa ja toipumisprosessi rikoksen aiheuttamista traumoista ja muista seurauksista pääsisi alkamaan.

Toisaalta asianomistajan oikeusturvaa sivuten pohdittiin sitä, että asianomistajalle jää usein kuulusteluissa harhaanjohtava kuva siitä, että hänen asiansa on jo hoidossa, kun kuulusteluissa kysytään, haluaako hän, että syyttäjä ajaa hänen yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan syytteen yhteydessä, mutta myöhemmin joko syyttäjä ilmoittaa, ettei hän ajakaan vaateita, tai vaateiden käsittely erotetaankin tuomioistuimessa omaan oikeudenkäyntiinsä. Vaikka asioista tiedotetaan, koettiin haastatteluissa, että nykykäytäntö vaatii asianomistajalta perehtyneisyyttä asiaan ja prosessien tarkkaavaista seuraamista (mm. vanhentumisen katkaisemisen osalta), jotta hän ehtii reagoida oikea-aikaisesti ja valvoa oikeuksiaan. Haastatteluissa tunnistettiin tiedotuksen haasteet, etenkin se, etteivät tiedotteet aina löydä oikeaa kohdettaan, ja pidettiin kohtuuttomana odottaa tavalliselta kansalaiselta (saati heikommassa asemassa olevilta) nykyjärjestelmän edellyttämää omatoimisuutta ja aktiivisuutta.

5.2.2 WinCapita- ja Vastaamo-tapauksien kipukohdat

Täsmällisemmin WinCapita-tapausta analysoitaessa haastateltavat nostivat esiin tapauksen pirstaleisuuden yhtenä keskeisimmistä haasteista. Tapaus koostui hyvin yksittäisistä tiedoista, mikä vaikeutti kokonaisuuden hahmottamista ja resurssien kohdentamista. Voimassa oleva lainsäädäntö ei tukenut kokonaiskuvan saamista, saati hallinnointia, ja tiukka lain noudattaminen muodostui käytännössä mahdottomaksi. Jotta asiat olisi saatu hoidettua, tuli useita päätöksiä tehdä virkavastuulla voimassa olevaa sääntelyä laveasti tulkiten. Alkuun pääsemisen ja prosessisuunnittelun osalta koettiin ongelmaksi erityisesti se, ettei tuomioistuin yhtenä rikosprosessin viranomaisena ollut mukana prosessisuunnittelussa. Tässä kohtaa tiedostettiin tuomioistuinten riippumattomuuden takaamisen tärkeys, mutta keskeistä olisi ollut saada tuomioistuin mukaan prosessin tekniseen suunnitteluun. Asianomistajia kuultiin suuri määrä eli noin 3 000. Asianomistajien pitäminen mukana prosessissa alkoi selkeästi haitata koko prosessia ja rikosvastuun toteuttamista.

Vastaamo-tapauksen osalta alun suurimmaksi haasteeksi asianomistajia koskien muodostui tietomurron yhteydessä varastettujen tietojen salassa pidettävyys ja sensitiivisyys (arkaluontoisuus). Rikos kohdistui todistamiskiellon alaisiin tietoihin, joihin poliisilla ei ollut lain puitteissa pääsyä. Tästä syystä poliisilla ei käytännössä ollut juurikaan keinoja selvittää asianomistajia. Prosessin etenemistä hankaloitti poliisille tulleiden ilmoitusten kirjaamista koskevan strukturoidun suunnitelman ja kaikkia poliisilaitoksia koskevan yhtenäisen ohjeistuksen puuttuminen.[324] Tässä kohtaa haastatteluissa tunnistettiin tarve paremmalle esitutkintayhteistyölle Syyttäjälaitoksen ja poliisin välillä. Lisäksi useita henkilöitä kirjattiin samalle ilmoitukselle, mikä aiheutti tietosuojaan liittyviä ongelmia, koska tapauksessa oli kyse potilastiedoista. Edelleen suunnitteluun ja koordinointiin liittyvien haasteiden lisäksi poliisin ja Syyttäjälaitoksen tietojärjestelmät eivät soveltuneet niin suuren asianomistajamäärän käsittelyyn kuin mitä Vastaamo-tapauksessa oli.

Vastaamo-tapauksessa syyttäjälle muodostui selväksi tapauksen laajuuden hahmotuttua jo ennen syyteharkintaa, ettei asianomistajien yksityisoikeudellisia vaateita tulla ajamaan syytteen ajamisen yhteydessä. Asiasta ei kuitenkaan voitu

324 Kirjaamista ei ole tarkemmin ohjeistettu myöskään tällä hetkellä. Lähtökohtana on, että jokaisesta rikoksesta kirjataan oma rikosilmoitus. Jos kuitenkin rikos on kohdistunut useaan asianomistajaan, ne kirjataan samaan rikosilmoitukseen. Arkaluontoisia asioita sisältävät rikosasiat kirjataan eri asianomistajien osalta eri ilmoituksille. Poliisihallitus on esittänyt oikeusministeriölle lainmuutosta, joka mahdollistaisi moniasianomistajarikoksissa asianomistajien vaatimusten kirjaamisen yhdelle rikosilmoitukselle. Poliisihallitus, sähköposti 23.5.2025.

tiedottaa asianomistajia, koska poliisi ei katsonut olevansa toimivaltainen kertomaan siitä kuulustelujen yhteydessä eikä syyttäjä voinut tehdä asiasta virallista tiedotettavaa päätöstä.

Poliisin päätös ei ollut käyttökelpoinen väline syyttäjän päätöksen tiedoksi antamisessa, koska päätös on toimitettava asianomistajalle tiedoksi postitse tai noudattaen, mitä OK 11 luvussa säädetään, jolloin lähtökohtana on päätöksen toimittaminen postitse. Syyttäjä joutui tekemään valtavan määrän yksittäisiä päätöksiä, koska ns. massapäätöksen eli monia asianomistajia kerralla käsittävän, yksityisoikeudellisten vaateiden ajamatta jättämistä koskevan päätöksen tekemistä ei pidetty lain mukaan mahdollisena. Syyttäjän tuli ratkaista jokainen poliisin sille lähettämä esitutkinta-asia erikseen lukuun ottamatta niitä asianomistajarikoksia, joissa asianomistajat eivät olleet vaatineet rangaistusta. Tutkinnan rajoittamista koskevan päätöksen tekeminen, joka koski kaikkia niitä asianomistajia, jotka eivät olleet esittäneet rangaistusvaatimusta törkeää yksityiselämän loukkausta koskevan rikoksen osalta, katsottiin mahdolliseksi tehdä yhdellä päätöksellä.

Vastaamo-tapauksen osalta haasteita tuli myös tuomioistuinvaiheessa, ja ongelmaksi muodostui kaiken kaikkiaan sama tilanne kuin WinCapita-tapauksenkin osalta eli se, ettei tuomioistuinta voinut osallistaa prosessisuunnitteluun. Nämä vaikeudet ilmenivät muun muassa siinä, ettei toimijoilla ollut varmuutta siitä, mitä kaikkia joutuisuutta varmistavia toimia voitiin tehdä, kun tuomioistuinyhteistyöstä ei ole kirjattu lakiin mitään. Konkreettisia ongelmia syntyi asianomistajatietojen toimittamisessa tuomioistuimelle sellaisissa aikarajoissa, että tuomioistuimella olisi ollut tosiasialliset mahdollisuudet olla asianomistajiin yhteydessä säädetyissä aikarajoissa. Asianomistajien vaatimuksien pyytämisellä oli kiire, sillä vastaaja oli vangittuna. Tiedoksiantamista koskien oli hankaluutta niin syyttäjän päätösten kuin oikeudenkäynnin ja sen aikataulujenkin osalta. Pahimmillaan tiedoksiantamista koskeva kankea sääntely johti kirjepostin lähettämiseen. Myös oikeudenkäynnin konkreettisen järjestämisen osalta oli haastavaa mahdollistaa kaikkien asianomistajien fyysinen osallistuminen oikeudenkäyntiin käytettävissä olevien tilojen vuoksi.

Haastatteluista kävi selkeästi ilmi, että prosessilainsäädännössä säädetyt määräajat eivät toimi yhteen tosimaailman tilanteiden kanssa moniasianomistajarikosten yhteydessä. Yhdistettynä kankeaan tiedoksiantamista koskevaan sääntelyyn sekä toimimattomiin tiedoksiantamisväyliin muodostuu tulevaisuudessa odotettavissa olevien entistä laajempien moniasianomistajarikoskokonaisuuksien käsittely mahdottomaksi. Ristiriitaan ajautuvat erityisesti vastaajan oikeusturvan vaatima kiireellisyys ja asianomistajien vaatimusten esittämisen mahdollistaminen. Näiden osalta moniasianomistajarikosten rikosprosessia kehitettäessä tulee tehdä punnintaa eri yksilöiden intressien välillä.

5.2.3 Tunnistettuihin kipukohtiin vastaaminen ja rikosprosessin kehittäminen

Haastateltavat tunnistivat monia keinoja, joilla WinCapita- ja Vastaamo-tapausten rikosprosessia olisi voinut kehittää. Valtaosa kehittämisehdotuksista liittyy asianomistajien ja heidän vaatimustensa selvittämiseen ja käsittelyyn. Selkeä viesti haastateltavilta oli se, että moniasianomistajarikoksissa syyttäjän tulisi voida tehdä päätös asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimuksien ajamatta jättämisestä jo siinä vaiheessa esitutkintaa, kun viranomaisille selviää, että asianomistajia on moniasianomistajarikokselta edellytetty suuri määrä. Toinen asianomistajiin liittyvä keskeinen kehitysehdotus, jonka katsottiin vaikuttavan merkittävästi esitutkinnan ja syyteharkinnan joutuisuuteen ja tehokkuuteen, oli ns. massapäätösten tekeminen. Tällä tarkoitettiin sitä, että syyttäjän tulisi voida tehdä kollektiivisia päätöksiä siitä, ettei hän aja asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia – sen sijaan, että jokaisen yksittäisen asianomistajan asiasta tehdään erillinen oma päätöksensä.

Kaikkia viranomaisten menettelyjä tulisi digitalisoida ja kaikki tiedot tulisi pystyä syöttämään yhteen yhtenäiseen järjestelmään, johon jokaisella prosessin osapuolella olisi erilaajuisin käyttöoikeuksin kontrolloitu pääsy. Yhtä yhtenäistä tietojärjestelmää pidettiin keskeisenä osapuolten välisen tiedonkulun sekä asian tuomioistuinkäsittelyyn siirtämisen kannalta. Pääsy tulisi mahdollistaa siis myös asianomistajien avustajille, vastaajan avustajalle sekä tuomioistuimelle sen sijaan, että yhdistettäisiin ainoastaan poliisin ja Syyttäjälaitoksen järjestelmät. Digitalisointia kaipaisivat myös tiedoksiantamista koskevat menettelyt, eli kaikki tiedoksiantaminen tulisi olla lain nojalla sähköistä ilman, että joudutaan käyttämään kirjepostia. Lisäksi tiedottaminen pitäisi moniasianomistajarikoksien osalta pystyä tekemään mahdollisimman pitkälle kollektiivisesti. Vaihtoehtoisiksi tiedoksiantamisväyliksi pohdittiin Digi ensin -hankkeen laajentamista, joukkotiedotusvälineitä (erityisesti radio ja televisio) ja jonkinlaista julkista kuulutusta. Haastatteluissa koettiin tarvetta painettua virallista lehteä vastaavalle tiedotuskanavalle, jonka kautta viranomaiset voisivat lainmukaisesti täyttää tiedottamisvelvoitteensa.

Poliisin ja syyttäjien pitäisi saada kohdistettua resurssinsa puhtaasti päätehtäviensä eli rikosvastuun toteuttamisen sekä tehokkaan ja nopean rikosprosessin aikaansaamisen hoitamiseen. Tämän mahdollistamiseksi katsottiin, että asianomistajilla tulisi olla rikosprosessissa kollektiivinen edustus, joka valvoisi heidän etujaan jo esitutkinnasta alkaen ja jonka avulla hallittu ja tehokas yhteistyö poliisin ja syyttäjän kanssa mahdollistuisi. Mikäli järjestelmä pysyy poliisin esitutkintavelvollisuuksien osalta ennallaan, tulee asianomistajat velvoittaa itse ilmoittautumaan mukaan

rikosprosessiin johonkin tiettyyn määräaikaan mennessä eikä poliisilla tulisi olla selvittämisvelvollisuutta sellaisten asianomistajien osalta, jotka eivät ole määräajassa ilmoittautuneet.

Tuomioistuinyhteistyötä tulisi haastateltavien mukaan lisätä puhtaan prosessuaalisissa asioissa, ja tuomioistuin tulisi voida ottaa mukaan prosessisuunnitteluun jo esitutkintavaiheessa. Kaiken kaikkiaan eri organisaatioiden valmiuksia vastaanottaa suuria moniasianomistajarikosasioita tulisi lisätä, jotta moniasianomistajarikosten käsittely saataisiin liikkeelle tehokkaasti alusta alkaen eikä myöhemmin kompuroitaisi alun suunnittelemattomuuden aiheuttamiin ongelmiin. Valtakunnansyyttäjän syytemääräyksellä nähtiin myös käyttökelpoisuutta tehokkuuden ja joutuisuuden edistäjänä moniasianomistajarikoksissa. Tällöin syyte voitaisiin nostaa myös niiden asianomistajien osalta, jotka eivät ole esittäneet asianomistajarikoksessa rangaistusvaatimusta.

Moniasianomistajarikosprosessia ehdotettiin myös kehitettävän yhtäältä poistamalla syyteneuvotteluja koskevasta sääntelystä vaatimus siitä, että syyteneuvottelujen käynnistämiseen tarvitaan asianomistajien suostumus, ja laajentamalla sen käyttöalaa, ja toisaalta laajentamalla rikossovittelun käyttöalaa.

Konkreettisen pääkäsittelyn osalta esitettiin etäosallistumisen mahdollistamista ja kattavien striimausmenetelmien kehittämistä. Haastatteluissa ehdotettiin jonkinlaiseen vahvaan tunnistautumiseen perustuvan järjestelmän kehittämistä, jonka kautta asianomistajat voisivat osallistua oikeudenkäyntiin etänä. Keskeisenä pidettiin myös sitä, että istunnon tallentaminen saataisiin teknisesti estettyä.

5.3 Laadukkaan moniasianomistajarikosprosessin kriteerit

5.3.1 Laatukriteereistä yleisesti

Laatukriteerien tarkoituksena on yleensä hahmottaa ne keskeiset tekijät, jotka mahdollistavat arvioinnin kohteena olevan toiminnan laadukkaan toteuttamisen, seuraamisen ja kehittämisen.[325] Oikeudelliseen kontekstiin liittyvien laatukriteerien avulla voidaan esimerkiksi tehostaa viranomaisten toimintaa, tukea sääntelyn yhdenmukaista soveltamista sekä mahdollistaa osallisten oikeuksien mahdollisimman tehokas toteutuminen.[326] Tämän selvityksen aiheena toimivan laadukkaan moniasianomistajarikosprosessin kriteerien tarkoituksena on määritellä ne keskeiset periaatteet, joiden puitteissa prosessin tulee edetä. Kyseisten laatukriteerien puitteissa pystytään arvioimaan erilaisia lainsäädännöllisiä ratkaisuja ja mahdollisesti käyttöön otettavia uusia mekanismeja moniasianomistajarikosprosessiin liittyen.

Laatukriteereille ei ole olemassa julkishallinnon toimintaan liittyen mitään tyhjentävää tai yksiselitteistä luetteloa. Ne tulee arvioida konteksti- ja tilannekohtaisesti, ottaen huomioon myös toiminnan erityispiirteet ja -tarpeet.[327] Moniasianomistajarikosprosessi on osa rikosprosessia, joten sen laatukriteerit liittyvät kiinteästi rikosprosessin laatukriteereihin. Näitäkään ei ole avattu tyhjentävästi missään. Eri laatukriteerien painotus vaihteleekin erilaisten rikosten ja rikosprosessin eri vaiheiden mukaan. Yleisesti voidaan todeta, että mitä vakavammasta rikoksesta on kyse, sitä laadukkaampaa rikosprosessin tulee olla. Rikosprosessin vaiheeseen liittyen voidaan todeta, että vaikka esitutkintavaiheessa tehdyt ratkaisut heijastuvat koko myöhempään rikosprosessiin, tulee rikosprosessin olla jokaisessa vaiheessa laadukasta.

---

325 Yleisesti laadunhallintaan käytettäviä malleja ovat esimerkiksi julkiselle sektorille organisaation kokonaisvaltaiseen laadunarvointiin tarkoitettu CAF-malli (Common Assessment Framework) ja erityisesti arviointityökaluna toimiva EFQM-malli (European Foundation for Quality Management). Ks. tähän liittyen Sisäministeriö 2003. Ks. myös Poliisin ylijohto 2006, s. 5 ja 9. Niin sanotuista ISO-standardeista (International Organization for Standardization) laadunhallintaan liittyy ISO 9001 standardi. Ks. laatumittaristosta tuomioistuimissa Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten lainkäytön laatuhanke 2006, s. 7–11.

326 Ks. esimerkiksi Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten lainkäytön laatuhanke 2006, s. 6. Kyseisen laatuhankkeen tavoitteena oli tukea tuomioistuinten perustyötä ja kehittää sitä yhä paremmaksi niin, että oikeudenkäynti täyttää oikeudenmukaisuuden kriteerit, ratkaisut ovat perusteltuja ja oikeita ja tuomioistuimen palvelut ovat myös kustannusten puolesta ihmisten saavutettavissa.

327 Ks. laadun arvioinnista Koljonen 2010, s. 156–157; Poliisin ylijohto 2006, s. 2.

Poliisihallinnon laatutavoitteena on katsottu olevan yhteiskunnan odotuksiin ja tarpeisiin vastaamaan kykenevä poliisi, jonka toiminnassa tulee ottaa huomioon yhteiskunnan muuttuvat odotukset ja tarpeet siten, että poliisitoimintaa kehitetään jatkuvasti näiden pohjalta. Tavoitteena on siis laadukkaasti toimiva poliisi.[328]

Syyttäjälaitokseen liittyen toiminnan laadukkuus on mainittu erikseen Syyttäjälaitoksen tulossopimuksessa, mutta siinäkään ei ole eritelty mitään tiettyjä laatukriteereitä. Syyttäjälaitoksen toiminnalliseen tehokkuuteen sekä tuotoksiin ja laadunhallintaan liittyvissä tulostavoitteissa mainitaan, että rikosvastuuta toteutetaan oikeudenmukaisesti, tehokkaasti ja laadukkaasti sekä vaativissa rikoksissa että päivittäisrikoksissa. Laadukkuuden kriteerejä ei kuitenkaan avata tarkemmin.[329]

Tuomioistuinten osalta lainkäytön laatua on konkretisoitu Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten lainkäytön laatuhankkeessa. Laatukriteereitä käsiteltiin eri arviointialueista käsin, joita olivat 1) oikeudenkäynti menettelynä, 2) ratkaisu, 3) oikeudenkäyntiin osallistuvien ja yleisön kohtelu, 4) käsittelyn joutuisuus, 5) tuomareiden osaaminen ja ammattitaito ja 6) lainkäytön organisoiminen ja johtaminen. Näihin liittyen määriteltiin useita laatukriteerejä.[330]

Poliisitoiminnassa syntyvää laatua on pidetty suhteellisena, jossa laadun arviointi perustuu järjestelmien ja prosessien tuottamaan tulokseen. Tällöin laadun arvioinnissa on kyse tavasta tuottaa asioita, mutta samalla myös lopputuloksen laadukkuudesta.[331] Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että esitutkinnassa noudatetaan voimassa olevaa sääntelyä, minkä lisäksi esitutkinnassa valmistuvasta esitutkintapöytäkirjasta ilmenevät ETL 1:2:ssä todetut asiat.[332] Tämän saman laadunarvioinnin

328 Poliisin ylijohto 2006, s. 3. Poliisin laatustrategian keskeisiä painopisteitä ovat asiakaspalvelu ja vuorovaikutus, toiminnan laatu ja tehokkuus, henkilöstön osaaminen ja hyvinvointi sekä eettisyys ja läpinäkyvyys.

329 Muissa kohdissa mainitaan esimerkiksi avoinna olevien asioiden määrien vähentäminen, syyteprosessin sujuvoittaminen, esitutkintayhteistyö, yhteistyö tuomioistuimien kanssa, digitalisaatio sekä tietojärjestelmien käyttö ja hallinta. Ks. Syyttäjälaitos 2025, s. 4–6. Syyttäjälaitoksen tulossopimuksessa moniasianomistajarikosprosessiin liittyvät haasteet on käsitelty otsikon Teknologia ja digitalisaatio alla, mainiten esimerkkinä Vastaamo-tapaus ja siihen liittyvät haasteet. Ks. Syyttäjälaitos 2025, s. 11.

330 Arviointialueet oli määritelty siten, että ne kattoivat mahdollisimman monipuolisesti tuomioistuinten toiminnan, josta oikeudenkäynnin laatu muodostuu. Ks. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten lainkäytön laatuhanke 2006, s. 31.

331 Ks. tarkemmin laadusta käsitteenä erityisesti poliisitoimintaan liittyen Koljonen 2010, s. 156–160.

332 Poliisissa erityisen tarkkaa laadunarviointia tehdään esimerkiksi teknisen rikostutkinnan saralla.

kehikon voidaan katsoa pätevän myös syyttäjän ja tuomioistuimen toimintaan. Syyttäjän tekemään syyteharkintaan ja mahdolliseen syyttämiseen sekä tuomioistuinkäsittelyyn ja tuomioon liittyen laadunarviointi koostuu siis itse prosessista, mutta myös sen lopputuotoksesta. Työn laadukkuus ilmenee yleisellä tasolla kansalaisten luottamuksena viranomaisiin ja tyytyväisyytenä viranomaisen palveluihin.[333]

Nyt käsillä olevan selvityksen tarkoituksena on parantaa asianomistajan asemaa sekä keventää syyttäjän ja poliisin työtaakkaa moniasianomistajarikosten rikosprosessissa. Laadukkaan rikosprosessin kriteerit kiinnittyvät yleisellä tasolla poliisin ja Syyttäjälaitoksen laatutavoitteisiin, mutta tarkentuvat nimenomaan asianomistajan asemaan ja viranomaisen työtaakkaan. Lisäksi huomiota tulee kiinnittää asianosaisten asemaan osana kyseistä prosessia. Laatukriteerit voidaan hahmottaa samaan kontekstiin liittyen eri näkökulmista, koska sinänsä samat laatukriteerit voivat näyttäytyä painoarvoltaan erilaisina riippuen siitä, tarkastellaanko niitä viranomaisen vai asianomistajan näkökulmasta. Selvitykseen liittyen onkin syytä käsitellä eri kriteerejä yhtäältä viranomaisen, mutta toisaalta myös asianomistajan näkökulmasta.[334] Tarkastelun lähtökohdaksi tulee ottaa selvityksen aiheen mukaisesti asianomistajan aseman parantamiseen liittyvät laatukriteerit, mutta myös syyttäjän ja poliisin työtaakan keventämiseen liittyvät laatukriteerit.[335] Näitä ovat 1) lainmukaisuus, 2) kustannustehokkuus, 3) yhdenvertainen kohtelu ja 4) julkisuus sekä asianomistajan yksityiselämän suoja.

Rikosprosessi on vahvasti lakisidonnaista. Lisäksi PL 2.3 §:n mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. On siis selvää, että poliisin, syyttäjän ja tuomioistuinten toiminnan, ja siten myös moniasianomistajarikosprosessin, laadukkuuden ensisijaisena mittarina on lainmukaisuus. Jos toimintaa ei ole säännelty riittävällä tarkkuudella tai viranomaisen toiminnassa ei noudateta lakia, ei se myöskään voi olla laadukasta toimintaa.[336] Asianomistajan näkökulmasta lainmukainen toiminta lisää oikeusvarmuutta, oikeudenmukaisuutta ja oikeusturvaa. On kuitenkin syytä huomata, ettei

333 Ks. poliisiin liittyen Poliisin ylijohto 2006, s. 3.

334 Samantyyppinen jako voidaan muodostaa myös rikosprosessin ja siihen adheesioperiaatteen mukaisesti liittyvän vahingonkorvausprosessin välille. Toisessa on kyse pääosin rangaistusvastuun toteuttamisesta ja toisessa asianomistajan kokemien vahinkojen hyvittämisestä.

335 Ks. rikosprosessiketjun viranomaisten toimintaympäristöstä muutoin tarkemmin Oikeusministeriö 2023, s. 14–18.

336 Esitutkinnan lainmukaisuuteen liittyvät laatukriteerit saavat perustansa esitutkinta- ja pakkokeinolain sääntelystä, kun taas syyttäjän ja tuomioistuimen sääntely perustuu pitkälti oikeudenkäymiskaaren ja lakiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa.

lainmukaisuus tarkoita sitä, etteikö moniasianomistajarikoksissa voitaisi keventää rikosprosessia viranomaisten velvollisuuksien osalta tai heikentää asianomistajien oikeuksia suhteessa yksittäisten rikoksien hoitamiseen rikosprosessissa. Moniasianomistajarikoksissa rikosprosessin lainmukaisuutta ei siis voida ymmärtää siten, että asiakas on aina tyytyväinen tai saa aina mitä pyytää, mutta tästäkin huolimatta asiat voidaan tehdä mahdollisimman hyvin palveluperiaate huomioon ottaen.[337]

Sekä viranomaisen että asianomistajan kannalta on tärkeää rikosprosessin kustannustehokkuus, joka korostuu erityisesti moniasianomistajarikoksissa. Viranomaisen osalta tätä arvioidaan toimintaan liittyvän ajankäytön ja taloudellisten kustannusten kautta. Siten kyse on prosessin joutuisuudesta, mutta myös siitä, kuinka kattavasti esitutkinta ja muu rikosprosessi suoritetaan rikosprosessiin osallistuvien viranomaisten yhteistyönä. Kustannustehokkuuteen liittyy osaltaan myös tietojärjestelmien toiminta, joka voi tehostaa viranomaisten toimintaa ja yhteistyötä.[338] Asianomistajan osalta kustannustehokkuutta tulee lähestyä prosessin nopeuden lisäksi asianomistajalle asiasta mahdollisesti koituvien kulujen kautta, eli näkökulma liittyy enemmän adheesioperiaatteeseen kuin rangaistusvastuun toteuttamiseen. Näistä halpuutta on pidetty asianomistajalle selvästi merkittävämpi seikkana kuin nopeutta.[339] Siinä missä rikosprosessi sisältää minimaalisen kuluriskin, voi vahingonkorvausasian erottaminen omaksi prosessikseen muodostaa huomattavankin kuluriskin.[340] Asianomistajan kuluriskiin voidaan katsoa liittyvän myös kysymys avustajasta. Moniasianomistajarikosten rikosprosessissa tuleekin löytää vaihtoehto,

337 Ks. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten lainkäytön laatuhanke 2006, s. 15. Laatuhankkeen mukaan asiakaskeskeisyydellä voidaan tuomioistuimessa tarkoittaa sitä, että se, mitä asiakkaille lain ja muiden säännösten perusteella annetaan ja millä tavalla tämä tapahtuu, tehdään mahdollisimman hyvin myös palveluperiaate huomioon ottaen. Esimerkiksi Vastaamo-tapauksessa havaittiin asianomistajien korostunut kuluriski, kun vahingonkorvausvaateet erotettiin rikosprosessista, mikä muodosti erillisen kuluriskin uhreille.

338 Tämän osalta valtionhallinto ei ole onnistunut kovin hyvin. Esimerkiksi poliisin VITJA-järjestelmän piti olla valmis vuonna 2014, mutta lopulta koko hanke kuopattiin. Tietojärjestelmät ovat suuressa roolissa erityisesti massavahinkotilanteissa, joissa käsiteltävää dataa on selvästi normaalia enemmän.

339 Ks. tarkemmin Markus 2022, s. 177–179.

340 Jos syyttäjä huolehtii rikosasian vireillepanosta ja oikeudenkäyntiaineiston hankkimisesta, vahingon kärsinyt välttyy niiden toimenpiteiden aiheuttamilta kustannuksilta ja vaivannäöltä. Tämä korostuu erityisesti silloin, kun syytetty on varaton, vaikka valtion varoista on mahdollista hakea korvauksia tietyin ehdoin. Toisaalta prosessien erottaminen aiheuttaa ylimääräisiä kustannuksia myös viranomaisille, minkä takia työryhmä katsoi, että mahdollisuus esittää syyteasian yhteydessä rikoksesta johtuva yksityisoikeudellinen vaatimus tuli säilyttää jatkossakin. Ks. Oikeusministeriö 2022, s. 85–86.

joka on yhtäältä viranomaisen kannalta toteutettavissa mahdollisimman joutuisasti ja vähäisin kustannuksin mutta joka toisaalta mahdollistaa asianomistajalle riittävän oikeussuojan erityisesti vahingonkorvausten saamisen näkökulmasta.

Moniasianomistajarikosten rikosprosessiin liittyen yksi iso haaste on kaikkien asianomistajien tavoittaminen. Tämä on vahvasti yhteydessä asianomistajien yhdenvertaiseen kohteluun, joka liittyy myös oikeusvarmuuteen, oikeudenmukaisuuteen ja oikeusturvaan.[341] Yhdenvertaisella kohtelulla on – kustannustehokkuuden tapaan – yhteys myös oikeusavun saamiseen, etenkin jos moniasianomistajarikosprosessissa päädytään ajamaan asianomistajien oikeuksia kollektiivisesti. Yhdenvertaiseen kohteluun liittyen ETL 7:2:ssä on mahdollistettu asianomistajan kuulustelematta jättäminen omasta ilmoittautumisesta tapahtuvaksi, jos asian laatu asianomistajien suuren lukumäärän tai muun vastaavan syyn vuoksi sitä edellyttää. Lainvalmistelussa on todettu, että tämä voi tarkoittaa esimerkiksi tiedotusvälineiden kautta uhreille tehtävää kehotusta ilmoittautua poliisille.[342] Kyseinen menettely muodostaa tietynlaisen poikkeuksen asianomistajien yhdenvertaisesta kohtelusta, koska muissa tilanteissa poliisi on yleensä velvollinen ottamaan yhteyttä asianomistajaan.[343] Poliisi voikin käytännössä ETL 7:2:n perusteella jättää asianomistajan kuulustelematta, vaikka tämän henkilöllisyys olisi poliisin tiedossa. Selkein vaikutus tällä on asianomistajan mahdollisuuksiin saada

341 Ks. Oikeusministeriö 2023, s. 19. Rikosprosessin sujuvoittamiseen liittyvän työryhmän muistiossa todetaan, että rikostorjunnassa on voitava kohdistaa voimavarat rikoksen laatu ja asianomistajan asema huomioiden, turvata palvelutaso ja löytää joustavampia menettelytapoja lievempien rikkeiden käsittelyyn – oikeusvarmuus ja yhdenvertaisuus huomioon ottaen.

342 HE 222/2010 vp, s. 216. Tähän liittyen voidaan mainita haasteena tiedotusvälineiden pirstaloituneisuus sekä merkittävästi lisääntynyt eri kielitaustaisten osuus Suomessa. Eri kielitaustaisten tavoitettavuus perinteisen median kautta voi olla heikompaa kuin suomenkielisten.

343 Asianomistajien oikeuksiin ja nimenomaan vahingonkorvausoikeuteen liittyen kevennetty menettely on myös niissä tapauksissa, joissa rikoksesta epäilty on alle 15-vuotias ja esitutkinta suoritetaan ETL 3:5:n perusteella. Tähän liittyen pääsääntönä on, ettei esitutkintaa suoriteta ja koska vahingonkorvausasia ei etene tuomioistuimeen adheesioperiaatteen mukaisesti, joutuu asianomistaja ajamaan vahingonkorvausasian siviiliprosessissa tai voi yrittää saada korvauksia esimerkiksi vapaaehtoisessa sovittelussa.

vahingonkorvauksia asiassa, jos asianomistajaa ei tavoiteta.[344] Toisaalta moniasianomistajarikokset ovat erilaisia ja asianomistajan intressi hakea korvauksia voi vaihdella paljonkin.[345]

Erityisesti asianomistajan näkökulmasta merkittäviä ovat prosessin julkisuuteen ja yksityiselämän suojaan liittyvät seikat, joihin voidaan katsoa liittyvän viranomaisen näkökulmasta tietosuoja ja tietoturva. Asianomistajan yksityiselämään liittyvien seikkojen suojeleminen ulottuu koko prosessiin poliisille ilmoittamisesta tuomioon asti. Esimerkiksi Vastaamo-tapauksen tyyppisissä tilanteissa poliisin tulee tehdä kaikkien asianomistajien osalta oma rikosilmoituksensa, koska kaikkien asianomistajien tietojen käsittely samassa rikosilmoituksessa muodostaisi haasteita asianosaisjulkisuuden takia.[346] Onkin syytä kiinnittää huomiota prosessin julkisuuteen ja asianomistajien yksityiselämän suojaan, mutta samalla on mahdollistettava viranomaisille tähän liittyvät työkalut erityisesti tietojärjestelmien toimivuuteen liittyen.[347]

5.3.2 Haastatteluissa määritellyt laatukriteerit

Moniasianomistajarikosprosessin laadusta kysyttäessä haastatteluvastauksissa painotettiin toisaalta EIS:n asettamien vaatimusten täyttämistä ja toisaalta sitä, että poliisin ja syyttäjän tulisi saada keskittyä päätehtäväänsä eli rikoksen selvittämiseen ja rikosvastuun toteuttamiseen. Tärkeänä pidettiin sitä, ettei kenenkään oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin loukata. Asianomistajille tulee mahdollistaa vaatimusten esittäminen ja niiden tehokas ajaminen, ja syytetyn asian käsittelyn tulee tästä huolimatta olla tehokasta ja joutuisaa. Keskeisimmiksi

344 Esitutkinta voidaan aloittaa asianomistajarikoksissa jo ennen asianomistajien vaatimuksia ETL 3:4:n mukaisesti. Moniasianomistajarikoksissa tämän vaikutus on kuitenkin vähäinen, koska jos asianomistajia on tuhansia, ei yksittäisten tai edes useampien tavoittaminen ole välttämättä merkityksellistä rikosprosessin rangaistusvastuun toteuttamisen näkökulmasta.

345 Esimerkkeinä voidaan mainita edellä käsitellyt WinCapita- ja Vastaamo-tapaukset. Ensimmäisessä asianomistajille koitui suuriakin taloudellisia vahinkoja, kun taas jälkimmäisessä vahingot perustuivat enemmän henkiseen kärsimykseen.

346 Jos esimerkiksi asianomistajat olisi kirjattu kaikki samaan rikosilmoitukseen, olisi lähtökohtana ollut ETL 4:15:n mukaisesti se, että kaikki asianosaiset olisivat päässeet käsiksi toistensa tietoihin.

347 Käytännössä tämä tarkoittaa moniasianomistajarikoksiin liittyvien tapausten käsittelyä sellaisissa tietojärjestelmissä, joissa niiden helppokäyttöisyys sekä toimintojen automatisointi on yhtäältä viranomaisen näkökulmasta kustannustehokasta, mutta toisaalta suojaa riittävällä tavalla asianomistajan yksityiselämään liittyviä tietoja.

oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijöiksi nousivat prosessin joutuisuus ja (kustannus)tehokkuus. Syytetyn oikeusturvan näkökulmasta ratkaisevana pidettiin rikosprosessin nopeutta, ja erityisesti vähäarvoisista yksityisoikeudellisista vaatimuksista kiistelemisen rikosprosessin yhteydessä katsottiin huonontavan syytetyn oikeusturvaa. Osana EIS 6 artiklan asettamien vaatimusten täyttämistä pidettiin käsittelyn sujuvuutta sekä oikea-aikaista ja täsmällistä tiedottamista asioista. Haastateltavat pitivät tärkeänä, että osapuolet ovat mahdollisimman hyvin perillä siitä, missä asian käsittelyn ja ratkaisemisen suhteen mennään.

Keskiöön EIS 6 artiklan asettamien vaatimusten täyttämisessä nousi prosessin suunnitelmallisuus alusta lähtien. Suunnitelmallisuuden osalta puutteita nähtiin olevan erityisesti tuomioistuinyhteistyössä, ja siksi peräänkuulutettiin rikosprosessin käsittelyä prosessuaalisena kokonaisuutena esitutkinnasta tuomioon asti. Tuomioistuinyhteistyö prosessin kokonaisuuden suunnitteluun liittyen tulisi mahdollistaa lain tasolla, jottei osapuolten tarvitsisi pelätä tai edes miettiä virkavastuuseen liittyviä ongelmia prosesseja teknisluonteisesti yhteistyössä suunnitellessaan. Prosessisuunnittelulla, johon myös tuomioistuinten toivottiin osallistuvan, tarkoitettiin haastatteluvastauksissa konkreettista eri vaiheiden teknistä suunnittelua, jossa ei keskusteltaisi rikosasian aineellisoikeudelliseen sisältöön liittyvistä seikoista.

Suunnitelmallisuuden osalta esiin nostettiin lisäksi viranomaisten valmius lähteä prosessoimaan suuria moniasianomistajarikoksia. Haastatteluissa peräänkuulutettiin kaikkien rikosprosessin vaiheiden osalta parempaa valmistautumista viedä asioita nopeammin eteenpäin. Viranomaisilla tulisi olla selkeät ohjeistukset ja prosessit suunniteltuina vastaisuuden varalle, kun laajoja moniasianomistajarikoksia tulee tutkittavaksi. Tämän katsottiin edellyttävän viranomaisten valmiustason nostamista.

Tärkeäksi laadukkaan prosessin takaamisen kannalta nähtiin se, että asianomistajien ja heidän vaatimustensa selvittäminen tulisi saada erilleen muusta rikoksen selvittämisestä mahdollisimman aikaisessa vaiheessa prosessia, mieluusti jo esitutkinnan alussa. Ratkaisevana hetkenä pidettiin alkuselvitysvaihetta, jossa havaitaan, että asianomistajia on paljon. Keskeisenä pidettiin sen mahdollistamista, että poliisi ja syyttäjä yhteistyössä valikoisivat mahdollisesta laajasta asianomistajajoukosta todistelutarkoituksessa kuultaviksi sen verran asianomistajia kuin rikoksen toteennäyttämiseksi olisi tarpeen ja muilta osin asianomistajien selvittäminen ja kuuleminen sekä heidän vaatimustensa vastaanottaminen ja kirjaaminen tehtäisiin jonkin muun tahon toimesta ja/tai eri prosessissa. Tämän nähtiin nopeuttavan rikosprosessia ja parantavan syytetyn oikeusturvaa. Tämän kolmannen tahon osalta ratkaisevana pidettiin laajaa osaamista ja pitkäaikaista kokemusta rikosprosessista ja mieluummin useammasta kuin yhdestä tehtävästä. Keskiöön nousi myös

virkavastuuseen rinnastettava vastuu asioiden hoitamisesta ja neuvojen oikeellisuudesta. Asianomistajien vaatimusten selvittämisen ja ajamisen keskittämisen yhdelle taholle nähtiin parantavan rikosprosessin laatua sen suhteen, ettei päällekkäisiä tai samaan oikeusperusteeseen perustuvia erillisiä vaatimuksia esitettäisi. Esimerkiksi WinCapita-tapauksessa oli tullut ilmi tilanteita, joissa korvausta haettiin päällekkäin kahdelle henkilölle samaan tilisiirtoon perustuen.

Asianomistajien osalta tärkeänä nähtiin kaikkien asianomistajien yhdenvertainen ja tasapuolinen kohtelu ja se, että heille kaikille taataan samat mahdollisuudet päästä osaksi rikosprosessia ja ajaa vaatimuksiaan. Viranomaisilla tulisi tarvittaessa olla lain estämättä mahdollisuudet selvittää asianomistajien joukko ja käyttää saatavilla olevaa tietoa sen tehdäkseen. Erityisesti nostettiin esiin se, etteivät tietosuojasääntely ylipäätään sekä arkaluontoisten tietojen käsittelyä koskevat säännökset ja hyödyntämiskieltoa koskevat säännökset saisi estää viranomaisia selvittämästä ja tarvittaessa kontaktoimasta asianomistajia. Tietojen käsittelyä koskevaan sääntelyyn sisältyvien rajoituksien nähtiin paikoin jopa estävän asianomistajien pääsyä oikeuksiinsa, koska ihminen ei aina välttämättä edes tiedä joutuneensa rikoksen uhriksi ennen kuin poliisi on häneen yhteydessä. Lisäksi asianomistajarikosten osalta syyttämisoikeus vaatii asianomistajan rangaistusvaatimusta, jota asianomistaja ei luonnollisesti voi tehdä, jos hän ei edes tiedä joutuneensa rikoksen uhriksi. Toisaalta tärkeänä pidettiin sitä, että asianomistajalle annetaan mahdollisuus valita, haluaako hän osaksi rikosprosessia vai ei. Joutuisuuden ja toisaalta valinnanmahdollisuuden edesauttamiseksi nähtiin hyvänä sellainen toimintamalli, jossa asianomistaja itse ilmoittaisi halukkuutensa osallistua prosessiin eikä häntä vedettäisi mukaan automaattisesti.

Laadukkaan moniasianomistajarikoksen keskeisenä elementtinä pidettiin myös tehokasta, varmaa ja reaaliaikaista tiedottamista. Tiedottaminen pitäisi pystyä tekemään kootusti ja valtaosin digitaalisesti, jotta riittävään laatuun ja tehokkuuteen voitaisiin päästä. Nykyinen järjestelmä postituksineen nähtiin täysin epäonnistuneeksi, ja valtion taholta tulisi pystyä kehittämään virallinen tiedotuskanava, jota pitkin voitaisiin lähettää nopeasti myös arkaluontoisia tietoja sisältäviä viestejä. Tässä kohtaa haastatteluissa väläyteltiin pohdintaa Virossa käytössä olevan kaltaisesta sähköisestä kansalaisuudesta.

Haastattelujen perusteella on selvää, että laadukas moniasianomistajarikosprosessi edellyttää eri asianosaisten oikeuksien punnintaa suhteessa toisiinsa ja toisaalta siitä huolehtimista, että tietyn asianosaisryhmänryhmän jäseniä kohdellaan sekä keskenään yhdenvertaisesti että yhdenvertaisesti suhteessa muihin samassa asemassa eri rikosprosessissa oleviin nähden. Keskiöön rikosasian käsittelyn osalta nousee syytetyn oikeusturva, jota asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäminen ja käsittely ei saa heikentää.

6 Moniasianomistajarikosprosessin tehostaminen ilman lainsäädännöllisiä muutoksia

6.1 Esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän välistä yhteistyötä koskeva sääntely

Esitutkinnan suorittaminen kuuluu esitutkintaviranomaiselle, pääsääntöisesti poliisille. Esitutkintaviranomaisten lisäksi syyttäjä osallistuu esitutkintaan (ETL 2:1.3).[348]

Syyttäjä vastaa syyteharkinnassa siitä, että asia on tullut esitutkinnassa riittävällä tavalla selvitetyksi, eikä hän saa ratkaista asiaa puutteellisin tiedoin. Esitutkintaviranomainen vastaa esitutkinnan asianmukaisuudesta, mutta myös syyttäjällä katsotaan olevan osavastuu siitä, ettei tutkinnassa ole käytetty laittomia tai epäasianmukaisia keinoja.[349]

Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän yhteistyöstä säädetään ETL 5 luvussa. ETL 5:1:n mukaan esitutkintaviranomaisen on viipymättä ilmoitettava syyttäjälle tutkittavaksi tulleesta rikoksesta, jonka esitutkinta- ja syyttäjäviranomaiset ovat yhdessä niille kuuluvan toimivallan perusteella päättäneet kuuluvan ilmoitusvelvollisuuden piiriin tai josta syyttäjä on pyytänyt ilmoittamaan. Esitutkintaviranomaisen tulee lisäksi asian laadun tai laajuuden edellyttämällä tavalla ilmoittaa syyttäjälle esitutkinnan toimittamiseen ja esitutkintatoimenpiteisiin liittyvistä seikoista sekä tutkinnan edistymisestä muuten (ETL 5:3.1).

Merkittävä osa esitutkinnassa olevista rikosasioista on siinä määrin yksinkertaisia ja vähäistä selvittämistä vaativia, etteivät ne edellytä esitutkintayhteistyötä. Sääntelyyn kirjoitettu ”laatu ja laajuus” liittyvät sekä rikosasiaan että sen tutkinnassa suoritettaviin toimenpiteisiin. Esitutkintayhteistyön tarve ei välttämättä liity rikoksen vakavuuteen, vaan myös lievästi rangaistavassa rikoksessa voi olla yhteistyötä edellyttäviä piirteitä. Asian laatuun sisältyy esimerkiksi se, että rikokseen liittyy

348 Ks. syyttäjän osallistumisesta tutkintaan Jokela 2018, s. 172–178.

349 Virolainen – Pölönen 2004, s. 43; Fredman ym. 2025, s. 154–155; Vuorenpää 2007, s. 201–203.

poikkeuksellisia tai harvinaisia todistelukeinoja taikka rikos on muutoin tavallista vaikeampi selvittää. Rikos voi myös lajiltaan olla sellainen, että se edellyttää syyttäjän informoimista. Esitutkintayhteistyön keskeisimpiä kohteita on esitutkinta-aineiston riittävyyden arvioiminen.[350]

Yhteistyötä koskevan sääntelyn tarkoituksena on korostaa esitutkintayhteistyön merkitystä ja edistää sen käyttöä. Sääntely on kaksitahoista: 1) esitutkintaviranomainen saa tarvittaessa syyttäjältä tukea harkinnan- tai tulkinnanvaraisten kysymysten arviointia varten ja 2) syyttäjä pysyy riittävässä määrin ajan tasalla esitutkinnan etenemisen suhteen, jolloin hän voi tarvittaessa käyttää esitutkintatoimivaltuuksiaan.[351]

Esitutkintalain syyttäjän toimivaltaa koskevat säännökset antavat syyttäjälle laajat toimivaltuudet esitutkinnassa.[352] Oikeuskirjallisuudessa onkin katsottu, että esitutkintaviranomaisen on syyttäjän pyynnöstä suoritettava tämän pyytämä toimenpide ilman harkinnan mahdollisuutta.[353] Sujuvan yhteistyön onnistuminen edellyttää, että tutkinnanjohtaja noudattaa syyttäjän antamia ohjeita.[354]

Mikäli esitutkintaviranomainen on ilmoittanut tutkittavaksi tulleesta rikoksesta syyttäjälle, tutkinnanjohtajan on ETL 5:3.2:n mukaisesti ennen esitutkinnan päättämistä kuultava syyttäjää siitä, onko asia selvitetty riittävästi ETL 1:2:ssä tarkoitetulla tavalla, jos asian laatu tai laajuus edellyttää kuulemista tai jos esitutkinta on tarkoitus päättää saattamatta asiaa syyttäjän käsiteltäväksi. Syyttäjän on lisäksi tarvittavassa määrin osallistuttava esitutkintaan sen varmistamiseksi, että asiassa tulee selvitettyä ETL 1:2:ssä säädetyt asiat.

Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän tulee myös neuvotella esitutkintayhteistyön järjestämiseen liittyvistä kysymyksistä (ETL 5:3.3). Esitutkintaviranomaiselle on ETL 5:2:ssä säädetty velvollisuus toimittaa esitutkinta tai suorittaa esitutkintatoimenpide syyttäjän pyynnöstä. Muutoinkin esitutkintaviranomaisen on noudatettava sellaisia syyttäjän antamia määräyksiä, joilla pyritään turvaamaan asian selvittäminen. Sen jälkeen kun asia on siirretty syyttäjälle syyteharkintaan, hän päättää esitutkintatoimenpiteistä.[355]

350 HE 222/2010 vp, s. 209–210.
351 HE 222/2010 vp, s. 208.
352 HE 222/2010 vp, s. 31.
353 Fredman ym. 2025, s. 151–152.
354 Virolainen – Pölönen 2004, s. 44.
355 Ks. yhteistyövelvollisuudesta tarkemmin Fredman ym. 2025, s. 154–159.

6.2 Esitutkintayhteistyötä koskevat ohjeet

6.2.1 Valtakunnansyyttäjän ohje esitutkintayhteistyöstä

Valtakunnansyyttäjä on antanut 1.1.2024 voimaan tulleen ohjeen syyttäjälle ilmoitettavista rikosasioista, ilmoitusmenettelystä ja syyttäjän toimenpiteistä (VKS:2023:3). Ohjeen tarkoituksena on edistää esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän välistä yhteistyötä esitutkinnassa ja siten tehostaa rikosprosessia. Ohjeessa määritellään esitutkintaviranomaisen syyttäjälle tekemän ETL 5:1:ssä tarkoitettujen ilmoitusvelvollisuuksien ja itse ilmoituksen sisältö. Lisäksi siinä määritellään esitutkintaviranomaisen velvollisuus ilmoittaa pakkokeinojen käytöstä poliisille niissä tilanteissa, kun esitutkintaviranomaisena toimii muu laissa säädetty viranomainen kuin poliisi. Ilmoittaminen on keskeistä esitutkintayhteistyön kannalta, koska se muodostaa perustan myöhemmille toimenpiteille.[356] Esitutkintayhteistyötä tulee myös seurata ja edistää neuvotteluilla.[357]

Valtakunnansyyttäjä on antanut myös esitutkintayhteistyöstä erillisen ohjeen (VKS:2023:1), joka on tullut voimaan 1.1.2024. Sen mukaan syyttäjän osallistuminen esitutkintaan liittyy rikosprosessin kokonaistehokkuuteen. Syyttäjä osallistuu rikosprosessin kaikkiin vaiheisiin, ja hänen tehtävänsä esitutkintayhteistyössä liittyvät epäillyn rikoksen selvittämisen oikeudelliseen ohjaamiseen tulevia lainkäyttöratkaisuja silmällä pitäen. Esitutkintaviranomainen puolestaan huolehtii siitä, että syyttäjällä on käytettävissään tarvittavat tosiseikat ja todisteet. Syyttäjän tehtävä esitutkinnassa liittyy myös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeiden varmistamiseen. Tutkinnanjohtajan tehtävänä on päättää esitutkinnan taktisista ja teknisistä järjestelyistä ja johtaa välittömästi tutkintatyötä.[358]

Laadukas esitutkintayhteistyö vähentää syyttäjän tarvetta lisätutkintapyyntöihin ja lisää kustannustehokkuutta esitutkinta-aineistoon perehtymisessä. Valtakunnansyyttäjä on jakanut esitutkintayhteistyön kolmeen luokkaan: laajaksi[359], perusmuo-

356 VKS:2023:3. Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet, 1. Yleistä.

357 VKS:2023:3, 6. Yhteistyön edistäminen.

358 VKS:2023:1. Ohje syyttäjän esitutkintayhteistyöstä. Yleinen ohje syyttäjälle. Valtakunnansyyttäjä. Sen lisäksi, että yhteistyötä tulee tehdä juttutasolla esitutkintaviranomaisten ja syyttäjien välillä, yhteistyötä tehdään myös hallinnollisella tasolla (VKS:2023:1, 7. Esitutkintamenettelyä koskeva hallinnollinen viranomaisyhteistyö).

359 Laaja esitutkintayhteistyö tulee kyseeseen laajoissa ja vaativissa asioissa, joissa syyttäjän osallistuminen esitutkintaan on monipuolista ja kattavaa.

toiseksi[360] ja tavanomaisissa[361] rikoksissa tehtäväksi. Se, kuinka paljon syyttäjän on tarkoituksenmukaista panostaa esitutkintaan, riippuu tutkittavana olevan asian laadusta ja laajuudesta. Laajoissa ja vaativissa asioissa, joihin moniasianomistajarikoksetkin kuuluvat, syyttäjän tulisi olla aktiivisesti mukana jo esitutkintavaiheessa asian selvittämisessä ja tulevien lainkäyttöratkaisujen valmistelemisessa. Tämä vähentäisi myöhemmin varsinaisessa syyteharkintavaiheessa tehtävää työpanosta ja lyhentäisi syyteharkinta-aikaa. Samalla se lisäisi rikosprosessin tehokkuutta.[362]

Syyttäjän osallistumisen esitutkintaan tulisi olla monipuolisinta ja kattavinta laajoissa ja vaativissa rikosasioissa, joihin sovelletaan ennakkoilmoitusta. Valtakunnansyyttäjän ohjeen mukaan syyttäjän tulee yhteistyössä tutkinnanjohtajan kanssa huolehtia laajassa esitutkintayhteistyössä seuraavista asioista:

- Jutulle alustavasti varatun syyttäjän tutkinnanjohtajalle asiantuntijatuki syytä epäillä -kynnystä koskevassa esiselvityksessä.
- Alustavan tutkintasuunnitelman arvioiminen ja täydentäminen tutkinnan aloittamispäätöksen, ETL-ilmoituksen ja syyttäjän määräämisen jälkeen.
- Tutkinnan alkuvaiheessa tapahtuva tutkinnan ja rikosprosessin aikatauluttaminen, jolla tuetaan esitutkinnan, syyteharkinnan ja tuomioistuinkäsittelyn muodostamista tehokkaaksi kokonaisuudeksi, jossa syyttäjä valmistelee syyteharkintaratkaisuaan jo esitutkinnan aikana.
- Juttua koskevasta tiedottamisesta sopiminen.
- Asianosaisten avustajien kanssa tehtävän yhteistyön suunnitteleminen.
- Todistelua edellyttävien seikkojen ja niitä koskevien todisteiden määritteleminen.
- Asiantuntijoiden ja erityisviranomaisten lausuntojen hankkimisen arvioiminen.
- Pakkokeinojen ja kansainvälisen oikeusavun tarpeen arvioiminen.
- Vaihtoehtoisten tapahtumainkulkujen selvittäminen.

360 Perusmuotoinen esitutkintayhteistyö tulee kyseeseen silloin, kun esitutkintaviranomaisen ennakkoilmoitus on jaettu syyttäjän käsiteltäväksi, mutta kyse ei ole vaativaa tai laajaa esitutkintayhteistyötä koskevasta asiasta.

361 Tämä koskee rikoksia, jotka ovat runsaslukuisia ja yleisesti esiintyviä ja joihin ei liity poikkeuksellisia piirteitä. Tällöin esitutkintaviranomainen ei yleensä tee syyttäjälle ennakkoilmoitusta aloitetusta esitutkinnasta. Tutkinnanjohtaja voi kuitenkin tehdä ennakkoilmoituksen, jos hän pitää sitä esitutkintayhteistyön kannalta tarpeellisena.

362 VKS:2023:1, 4. Esitutkintayhteistyön sisällöstä.

- Esitutkinta-aineiston pöytäkirjaamiseen ja pöytäkirjojen rakenteeseen ja käytettävyyteen liittyvistä asioista sopiminen.
- Todennäköisen oikeudenkäynnin esitutkinnalle asettamien erityisvaatimusten ennakoiminen ja niiden vaatimiin toimenpiteisiin varautuminen. Tällaisia erityisvaatimuksia ovat esimerkiksi todisteiden esittämistapaan liittyvät kysymykset, oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevat väitteet ja lisätutkintavaatimukset, turvallisuusjärjestelyt sekä pääkäsittelyn tilajärjestely.
- Esitutkinta-aineiston salassapidon arvioiminen.
- Palautekeskustelu ja tuomion toimittaminen tutkinnanjohtajalle.[363]

Silloin kun on kyse henkilöön kohdistuvista rikoksista ja rikosten uhrit ovat pääsääntöisesti haavoittuvassa asemassa[364], syyttäjän tehtävänä on esitutkintayhteistyöllä varmistaa, että esitutkinnassa hankittava näyttö säilyy tai on saatavissa asianosaisten oikeusturvan varmistavalla tavalla vastaanotettavassa muodossa kaikissa rikosprosessin vaiheissa. Laajoissa haavoittuvia asianomistajia koskevissa rikossarjoissa on tärkeää, että jo heti esitutkinnan alkuvaiheessa tutkinta kohdennetaan ja rajataan oikein. Tällöin syyttäjän saattaa olla tarpeen arvioida myös salassapitokysymyksiä rikosprosessin myöhempien vaiheiden näkökulmasta. Jos epäilty rikos linkittyy Suomen rajojen ulkopuolelle, tulee esitutkintayhteistyössä varmuuden vuoksi sopia kuhunkin tilanteeseen sopivat rajat ylittävät toimintamallit.[365]

Moniasianomistajarikoksissa voi olla kyse myös talousrikoksista. Valtakunnansyyttäjän esitutkintayhteistyötä käsittelevässä ohjeessa onkin oma lukunsa talousrikoksista. Niiden ominaispiirteenä on materiaalin huomattava laajuus, mikä puolestaan usein pitkittää tutkintaa. Lisäksi laajojen talousrikosten esitutkinta voi edellyttää rikosten taustalla olevan aineellisen lainsäädännön poikkeuksellisen hyvää hallintaa. Talousrikosten tutkinta edellyttääkin esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän väliseltä yhteistyöltä suunnitelmallisuutta ja järjestelmällisyyttä koko esitutkinnan ajan. Mahdollisesti myöhemmin havaittava lisätutkinnan tarve viivästyttää tarpeettomasti rikosprosessin etenemistä. Talousrikoksissa esitutkintaviranomaisen tulisi toimittaa syyttäjälle heti tutkinnan alkuvaiheessa ennakkoilmoitus ja alustava

363 VKS:2023:1, 4.2 Laaja esitutkintayhteistyö.

364 Esimerkkinä haavoittuvassa asemassa olevasta rikoksen uhrista ovat Vastaamo-oikeudenkäynnissä psykoterapia-asiakkaat, joiden potilastietoja vastaaja julkaisi.

365 VKS:2023:1, 5.1 Henkilöön kohdistuvat rikokset.

tutkintasuunnitelma. Ne ovat keskeisiä siksi, että voidaan määrätä asialle sen vaativuustasoa edellyttävä syyttäjä ottaen huomioon käytettävissä olevat ajankäytölliset resurssit.[366]

Kustannustehokkuus edellyttää talousrikostyyppisten rikosten esitutkinnalta sitä, että tutkinnanjohtaja toimittaa syyttäjälle analyysiä ja yhteenvetoa kulloinkin käsillä olevasta aineistosta ja päivittää tietoja tutkinnan edetessä. Syyttäjän osallistuminen loppulausuntomenettelyyn mahdollistaa myös puolustajien kannanottojen saamisen rikosasian kannalta relevantteihin kysymyksiin. Sen katsotaan tuntuvasti tehostavan syyteharkintaa ja asian myöhempää käsittelyä tuomioistuimessa.[367]

6.2.2 Poliisihallituksen ohje esitutkintayhteistyöstä

Poliisihallituksen esitutkintayhteistyötä koskevan ohjeen[368] tavoitteena on edistää poliisin ja syyttäjän yhteistyötä esitutkinnassa. Sen mukaan ETL 5:1:n mukainen ilmoitus tulee tehdä seuraavia asioita koskevissa rikosepäilyissä:

- Epäiltynä on poliisimies tai syyttäjä eikä asiaa käsitellä sakon ja rikesakon määräämisestä annetussa laissa (754/2010) säädetyssä menettelyssä.[369]
- Kyse on tuomarin lainvastaisesta menettelystä virkatoimessa.[370]
- Kyse on sotilasrikoksesta tai muusta sotilasoikeudenkäynnissä käsiteltävästä teosta, ellei kyse ole yksinkertaisesta ja selvästä luvattomasta poissaolosta tai karkaamisesta.
- Kyse on Suomessa tehdystä rikoksesta, jonka tekijäksi epäilty on rikoksen tekoaikana ollut Nato-valtion tai Naton rauhankumppanuusvaltion lähettämään joukkoon tai siviilihenkilöstöön kuuluva henkilö tai hänen huollettavansa.

366 VKS:2023:1, 5.2 Talousrikostyyppisten rikosten ryhmä.

367 VKS:2023:1, 5.2 Talousrikostyyppisten rikosten ryhmä.

368 Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat ja pakkokeinot 3.11.2023 POL-2023-55661, ID-23271357 (POHA 2023a).

369 Poliisihallitus on antanut ohjeen poliisin tekemäksi epäillyn rikoksen tutkinnasta POL 2021-1449189, ID-21757318 Poliisin tekemäksi epäillyn rikoksen tutkinta. Myös valtakunnansyyttäjä on antanut ohjeen poliisimiehen tekemäksi epäillyn rikoksen esitutkinnasta ja syyteharkinnasta sekä poliisirikosasiassa tehdystä syyteratkaisusta ilmoittamisesta (VKS:2024:1). VKS:2023:3, 3.2 Syyttäjän tekemäksi epäilty rikos.

370 Ks. myös VKS:2023:3, 3.3 Tuomarin virkatoimessa tekemäksi epäilty rikos.

- Jotakuta epäillään rikoksesta, jonka vähimmäisrangaistus on vähintään neljä kuukautta vankeutta.
- Kyse on rikoksesta, johon tulee liittymään epäillyn vangitseminen, matkustuskielto, vakuustakavarikko tai takavarikkoa koskevan syytteen nostamisen määräaika on päättymässä viimeistään yhden kuukauden sisällä sen jälkeen, kun asia siirtyy syyttäjälle taikka muun kuin vähäisen rikosasian takavarikkoon liittyy harkinnanvaraisia oikeuskysymyksiä[371].
- Rikokseen liittyy virantoimituksesta pidättäminen.
- Kyseessä on lapseen kohdistunut väkivaltarikos, seksuaalirikos tai muu lapsen oikeuksia merkittävästi loukkaava rikos.
- Rikoskokonaisuudessa on lukuisia asianomistajia tai epäiltyjä, ja asioiden käsittely yhdessä voi edistää asian selvittämistä, yhteisen rangaistuksen määräämistä taikka tutkintatoimenpiteiden tai esitutkinta-aineiston yhdenmukaisuutta.
- Samalla epäillyllä on useita yksittäisiä rikoksia, ja on tarpeen arvioida niiden saattamista syyteharkintaan yhtenä kokonaisuutena.
- Rikoskokonaisuudessa on syytä esitutkinnan osittaiseen rajoittamiseen tai sellaiseen rajaamiseen, jolla voi olla merkitystä syyteharkintaan siirrettävää asiaa ratkaistaessa, ellei jäljelle jäävä tutkittava rikos ole käsiteltävissä nopeasti käsiteltävien rikosasioiden prosessissa.
- Rikos saattaisi soveltua syyteneuvottelumenettelyyn.
- Rikos liittyy järjestäytyneeseen rikollisuuteen.
- Rikos on tyypiltään uusi tai harvinainen taikka siihen liittyy harkinnanvarainen oikeudellinen kysymys tai kysymyksiä, joilla saattaa olla merkitystä ennakkotapauksena.
- Oikeuspaikka on epäselvä tai harkinnanvarainen.
- Syyteoikeuteen liittyy erityisiä kysymyksiä.[372]
- Syyteoikeus vanhenee viimeistään kuuden kuukauden kuluttua.

371 Esimerkkinä tällaisesta mainitaan tulkinnanvarainen valinta takavarikon tai vakuustakavarikon välillä taikka epävarmuus jäljennöksen riittävyydestä todistelua silmällä pitäen (POHA 2023a, s. 3).

372 Esimerkkinä tällaisesta mainitaan julkaistun viestin sisältöön perustuva rikos, joka edellyttää valtakunnansyyttäjän määräystä syytteen nostamisesta (POHA 2023a, s. 3).

- Kyse on yhteiskunnallisesti merkittävästä rikosasiasta tai rikos herättää yhteiskunnallista mielenkiintoa.[373]
- Rikoksella epäillään olevan poliittinen tai syrjivä motiivi.[374]
- Rikokseen liittyy eurooppalainen tutkintamääräys, kansainvälinen pidätysmääräys, muu kansainvälinen oikeusapupyyntö tai muu kansainvälistä tutkintayhteistyötä edellyttävä liityntä taikka rikos on tehty ulkomailla ja esitutkinnan aloittaminen edellyttää syyttäjän päätöstä tai asia kuuluu Euroopan syyttäjänviraston (EPPO) toimivaltaan.
- Esitutkintaan sisältyy pääkäsittelyä korvaavia toimenpiteitä.
- Esitutkinnassa hankittua näyttöä saattaa koskea OK 17:25:ssä säädetty hyödyntämiskielto.[375]

373 Esimerkkeinä tällaisesta mainitaan: 1) rikos on aiheuttanut poikkeuksellisen suuren henkilö-, ympäristö- tai varallisuusvahingon tai vaaran em. vahingosta, 2) kyse on merkittävässä asemassa olevan henkilön virkarikoksesta, 3) virkamieheen tai merkittävässä luottamustehtävässä olevaan henkilöön on tämän aseman vuoksi kohdistunut tavanomaisesta poikkeava rikos, 4) merkittävässä yhteiskunnallisessa asemassa olevan henkilön tekemässä rikoksessa on piirteitä, jotka voivat horjuttaa luottamusta yhdenvertaisuuteen tai rikosoikeudellisen järjestelmän toimintaan taikka 5) rikosprosessissa toimivien viranomaisten toimintaan kohdistuu vaikuttamisyrityksiä (POHA 2023a, s. 3–4).

374 Tältä osin ohjeessa viitataan RL 6:5:n 4 kohdassa säädettyihin koventamisperusteisiin, joita ovat rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka muusta näihin rinnastettavasta vaikuttimesta.

375 Oikeudenkäymiskaaren 17:25:n mukaisesti tuomioistuin ei saa hyödyntää kiduttamalla saatua todistetta. Tuomioistuin ei saa rikosasiassa hyödyntää myöskään OK 17:18:ssä säädetyn vaitiolo-oikeuden vastaisesti hankittua todistetta. Hyödyntämiskielto koskee myös todistetta, joka on hankittu muussa menettelyssä kuin esitutkinnassa tai rikosasian oikeudenkäynnissä henkilöltä pakkokeinon käyttämisen uhalla tai muutoin vastoin hänen tahtoaan, jos hän oli tällöin epäiltynä tai vastaajana rikoksesta taikka esitutkinta tai oikeudenkäynti oli vireillä rikoksesta, josta häntä syytetään, ja jos todisteen hankkiminen rikosasiassa olisi ollut vastoin OK 17:18:ää. Jos kuitenkin henkilö on muussa menettelyssä kuin rikosasian käsittelyssä tai siihen rinnastuvassa menettelyssä antanut lakisääteisen velvollisuutensa täyttämisen yhteydessä totuudenvastaisen lausuman taikka väärän tai sisällöltään totuudenvastaisen asiakirjan taikka väärän tai väärennetyn esineen, sitä saadaan hyödyntää todisteena velvollisuuden vastaista menettelyä koskevassa rikosasiassa. Muussa tapauksessa tuomioistuin saa hyödyntää myös lainvastaisesti hankittua todistetta, jollei hyödyntäminen vaaranna oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista ottaen huomioon asian laatu, todisteen hankkimistapaan liittyvä oikeudenloukkauksen vakavuus, hankkimistavan merkitys todisteen luotettavuudelle, todisteen merkitys asian ratkaisemisen kannalta ja muut olosuhteet.

- Tutkinnanjohtaja pitää ilmoitusta ETL 5:3:ssä säädetyn yhteistyövelvollisuuden perusteella muusta syystä tarpeellisena.
- Kyse on rikoksesta, josta syyttäjä on erikseen pyytänyt ilmoittamaan.[376]

Poliisihallituksen ohjeen mukaan erikseen tulee sopia esimerkiksi sellaisista rikosasioista, joissa esitutkinta on säädetty toimitettavaksi kiireellisesti ja joissa syyttäjän on tehtävä syyteharkinta kiireellisesti.[377] Myös Poliisihallituksen ohjeessa POL-2023-68548 tuodaan esiin korostunut tarve esitutkintayhteistyölle kiireellisesti tehtävissä esitutkinnoissa.[378] Syyteharkinta on ROL 1:8a:n mukaan tehtävä kiireellisesti silloin, kun rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias (2 mom.). Myös silloin, kun asianomistaja on alle 18-vuotias ja kyse on epäillystä seksuaalirikoksesta tai hänen henkeensä, terveyteensä, vapauteensa, yksityisyyteensä, rauhaansa tai kunniaansa kohdistuneesta rikoksesta, on syyteharkinta tehtävä kiireellisesti (3 mom.). Lisäksi silloin, kun henkilöä epäillään lähestymiskiellon rikkomisesta, jota ei ole pidettävä kokonaisuutena arvioiden vähäisenä, syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän syytteen (4 mom.).

Rikosasioissa tulee tehdä syyttäjälle ennakkoilmoitus sen jälkeen, kun poliisi on selvittänyt rikosepäilyyn liittyvät seikat ja päättänyt, että asiassa on syytä epäillä rikosta ja että asiassa on toimitettava esitutkinta. Ennakkoilmoitus tehdään teknisenä tiedonsiirtona, minkä jälkeen tutkinnanjohtaja ottaa henkilökohtaisesti yhteyttä syyttäjään. Painavista syistä menettely voidaan tehdä myös päinvastaisessa järjestyksessä. Ilmoitukset luokitellaan A- tai B-ilmoituksiksi asian kiireellisyyden perusteella.[379] A-luokan ennakkoilmoituksen johdosta tutkinnanjohtajalle ilmoitetaan viipymättä asialle määrätystä syyttäjästä. Tämä ottaa tutkinnanjohtajaan yhteyttä perehdyttyään asiaa koskevaan ilmoitukseen liitteineen. Syyttäjä ottaa B-luokan ennakkoilmoituksen perusteella yhteyttä tutkinnanjohtajaan siinä tapauksessa, että hän arvioi ennakkoilmoituksen sitä edellyttävän.[380]

376 POHA 2023a, s. 2–4; VKS:2023:3, 2. Ilmoitettavat rikosasiat.

377 POHA 2023a, s. 4.

378 POL-2023-685, ID-23431922, s. 10. Esitutkintayhteistyö. Esitutkinnan priorisointi ja päätöksenteko. (POHA 2023b)

379 POHA 2023a, s. 5; VKS:2023:3, 3. Ilmoitusmenettely.

380 POHA 2023a, s. 7.

Poliisihallituksen ohjeessa määritellään myös syyttäjälle ilmoitettavista pakkokeinoista. Syyttäjälle ilmoitetaan seuraavissa tilanteissa:

- ennen vangitsemisvaatimuksen tekemistä
  - syyttäjä voi ottaa päätettäväkseen kysymyksen vangitsemisvaatimuksen tekemisestä (PKL 3:2.1)

- ennen vangitun päästämistä vapaaksi (edellytyksiä vangittuna pitämiseen ei enää ole)
  - syyttäjä voi ottaa päätettäväkseen kysymyksen vapaaksi päästämisestä (PKL 3:17.3)

- ennen matkustuskieltoa koskevaa päätöstä
  - syyttäjä voi ottaa päätettäväkseen kysymyksen matkustuskiellosta (PKL 5:4.1)

- ennen vakuustakavarikkoa koskevan vaatimuksen tekemistä
  - syyttäjä voi ottaa päätettäväkseen kysymyksen vaatimuksen tekemisestä[381]

- esitutkintaviranomaisen tulee asian laadun ja kyseessä olevan pakkokeinon edellyttämällä tavalla tarvittaessa ilmoittaa syyttäjälle pakkokeinon käytöstä (PKL 11:2a).[382]

Ilmoitus syyttäjälle on tehtävä ennen pakkokeinojen käyttämistä. Kuitenkin PKL 11:2a:ssä tarkoitettu ilmoitus tehdään ennakkoilmoituksen tai tutkintasuunnitelman lähettämisen yhteydessä, ja jos pakkokeinoa käytetään esitutkinnan myöhemmässä vaiheessa, ilmoitus tehdään erillisellä ilmoituksella. Kaikista pakkokeinoista ei kuitenkaan ole tarpeen ilmoittaa: ilmoittamisen tarpeellisuutta arvioitaessa tulee ottaa huomioon rikosasian vakavuus, laatu ja laajuus sekä merkitys ETL 5:3:n mukaisen esitutkintayhteistyön toteutumiselle.[383]

---

381 PKL 6:2.1:n mukaan päätöksen vakuustakavarikosta tekee tuomioistuin. Yksinkertaisissa ja selvissä vakuustakavarikkotilanteissa ei kuitenkaan ole tarpeen tehdä ilmoitusta syyttäjälle. Tällaisena voidaan pitää esimerkiksi rutiininomaisia ja verrattain pieneen rahamäärään kohdistuvia vakuustakavarikkotilanteita, joissa ei ole tunnistettu mitään, mikä edellyttäisi erityistä harkintaa (HE 217/2022 vp, s. 114).

382 POHA 2023a, s. 7–8; VKS:2023:3, 5. Syyttäjälle ilmoitettavat pakkokeinot ja ilmoitusmenettely.

383 POHA 2023a; s. 8; VKS:2023:3, 5. Syyttäjälle ilmoitettavat pakkokeinot ja ilmoitusmenettely.

Syyttäjälle ilmoitettavia tietoja pakkokeinoista tulee päivittää tutkinnan edetessä tutkinnanjohtajan ja rikosasiaan määrätyn syyttäjän juttukohtaisissa yhteistyöpalavereissa, ellei muuta ole sovittu. Vaihtoehtoisesti tiedot pakkokeinoista voidaan ilmoittaa syyttäjälle salattuna sähköpostina tietojen/asiakirjojen salassapito huomioiden. Lisäksi ilmoittaminen voidaan tehdä puhelimitse.[384]

Yhteistyövelvollisuus koskee myös esitutkinnan päättämistä, jolloin tutkinnanjohtajan tulee kuulla syyttäjän kanta esitutkinnan riittävyyteen.[385]

Poliisihallituksen ohjeessa korostetaan, että esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän tehtävät ja vastuut on pidettävä erillään ja selkeänä esitutkintayhteistyön tärkeydestä huolimatta. Tutkinnanjohtajan tehtävänä on johtaa esitutkintaa ja päättää siinä tehtävistä taktisista ja teknisistä linjauksista. Syyttäjän roolina esitutkinnassa on varmistaa asian riittävä selvittäminen koko rikosprosessin vaatimukset huomioiden. Lisäksi syyttäjä voi tarvittaessa käyttää hänelle ETL 5:2:ssä säädettyjä toimivaltuuksia.[386]

Esitutkintayhteistyön kehittäminen edellyttää poliisin ja syyttäjän aktiivista yhteistyötä. Sen lisäksi, että poliisi ja syyttäjä tekevät asiakohtaista yhteistyötä, yhteistyötä tulee tehdä myös alueellisella ja valtakunnallisella tasolla.[387] Alueellinen esitutkintayhteistyö tarkoittaa tavallisimmin ennakkoilmoituksen kautta käynnistyvää yhteistyötä. Sen lisäksi siihen sisältyy käytännöistä sopiminen sekä yhteistyön kehittäminen ja seuraaminen esimiesvirastojen linjausten mukaisesti. Esitutkintayhteistyönä voidaan esimerkiksi laatia molempien toimintaa ohjaavia ja selkeyttäviä ohjeita ja käsikirjoja. Poliisiyksiköiden tulee tehdä hallinnollista esitutkintayhteistyötä alueellisella tasolla myös syyttäjäalueiden kanssa. Hallinnollisen yhteistyön tavoitteena on kehittää yhteistyötä ja varmistaa tiedonkulku esitutkinnan eri vaiheissa.[388]

---

384 POHA 2023a, s. 8; VKS:2023:3, 5. Syyttäjälle ilmoitettavat pakkokeinot ja ilmoitusmenettely.

385 POHA 2023b, s. 10.

386 POHA 2023b, s. 10.

387 POHA 2023a, s. 9; POHA 2023b, s. 10.

388 POHA 2023b, s. 10–11; POHA 2023a, s. 9; VKS:2023:1, 1.2 Syyttäjälaitoksen ja esitutkintaviranomaisten hallinnollinen yhteistyö. Hannu Koistisen ja Eveliina Karjalaisen tilannekatsauksessa havaittiin, ettei esitutkintayhteistyötä ollut saatu riittävällä tavalla juurrutettua osaksi esitutkinnan ja syyteharkinnan rakenteita. Kuulemiset osoittivat, ettei esitutkintayhteistyö johtanut rikosprosessin tehostamiseen ja nopeuttamiseen. Koistinen – Karjalainen 2021, s. 24.

6.3 Haastateltavien näkemyksiä rikosprosessin tehostamisesta moniasianomistajarikoksissa ilman lainsäädännöllisiä muutoksia

6.3.1 Esitutkintayhteistyö

Haastateltavat pitivät tärkeänä sitä, että poliisi ja syyttäjä aloittavat yhteistyön rikoksen selvittämiseksi heti, kun epäily mahdollisesta moniasianomistajarikoksesta tulee esitutkintaviranomaisen tietoon.[389] Esitutkintayhteistyön nähtiin tehostavan rikosprosessia, kun asia pystytään hyvin valmistelemaan syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten. Haastatteluissa tuotiin esiin myös se, että esitutkintayhteistyöllä on mahdollista esimerkiksi koordinoida rikosasioiden kirjaamista poliisissa niin, ettei kirjaamista suoriteta eri tavoin eri poliisilaitoksilla. Moniasianomistajarikokset edellyttävät poliisissa nopeaa henkilöstön siirtämistä heti alussa asioiden kirjaamiseen. Haastatteluissa katsottiin, että poliisissa tulisikin varautua tällaisia tilanteita varten jo etukäteen. Etukäteisvarautuminen edellyttäisi suunnitelmaa ja ohjeistusta sen suhteen, miten moniasianomistajarikokset otetaan poliisissa käsiteltäväksi, jotta kirjaukset tehdään yhtenäisesti. Tärkeää on myös huomioida se, että esimerkiksi potilastietoja sisältävät ilmoitukset tulee kirjata eri asioiksi, jotta turvataan se, ettei salassa pidettäviä tietoja päädy toisten asianosaisten tietoon.

Haastatteluissa katsottiin, että poliisissa tulisi laatia etukäteissuunnitelma moniasianomistajarikosten varalta ja laatia poliisilaitoksille ohjeistus tällaisten asioiden yhdenmukaisesta kirjaamisesta tietoturvaseikat huomioiden. Epäyhtenäiset kirjaamiskäytännöt johtivat esimerkiksi Vastaamo-tapauksen oikeudenkäynnissä siihen, että syyttäjät joutuivat tekemään syyteharkinnassa 36 000 erillistä päätöstä ja saman asianomistajan osalta saatettiin tehdä useampia erityyppisiä päätöksiä. Niiden asianomistajien osalta, jotka eivät olleet esittäneet rangaistusvaatimusta törkeän yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisestä (11 000 asianomistajaa), syyttäjät tekivät yhden ns. massapäätöksen esitutkinnan rajoittamisesta. Syynä siihen, miksi muiden rikosten osalta ei voitu tehdä massapäätöksiä, oli rikosilmoitusten kirjava käytäntö. Sen lisäksi, että kirjaamista voidaan ohjeistaa, rikosilmoitusten kirjaamistavasta on mahdollista säätää tarkemmin valtioneuvoston asetuksella (ETL 11:10). Olisikin perusteltua tarkentaa asetuksella sitä, millä tavoin rikosilmoitukset tulee kirjata poliisissa, kun kyseessä on moniasianomistajarikos.

389 Myös Matti Tolvanen on LEAN-loppuraportissaan katsonut, että syyttäjien tulisi tehdä syyteharkintaa jo esitutkintavaiheessa. Tolvanen 2020, s. 40–42. Samoin OMML 2025:18, s. 21.

Vastaamo-tapauksen esitutkinnassa kehitettiin asianomistajille sähköinen alusta, jota käyttäen asianomistajien kuulustelut suoritettiin. Sen todettiin toimineen hyvin. Moniasianomistajarikoksissa olisi haastateltavien näkemyksen mukaan syytä tehdä nopeasti esitutkinnan alettua ratkaisuja siitä, miten asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten kanssa toimitaan, eli tuleeko syyttäjä ajamaan niitä vai ei. Syyttäjät olivatkin jo heti esitutkinnan alussa päättäneet, että he eivät aja asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia. Poliisi ei kuitenkaan katsonut olevansa toimivaltainen ilmoittamaan syyttäjien päätöksestä sähköisellä alustallaan, mikä johti siihen, että syyttäjät joutuivat lähettämään asianomistajille ilmoituksen asiasta kirjepostina. Se, että jo kuulemisessa olisi voitu ilmoittaa syyttäjän ratkaisusta, olisi vähentänyt syyttäjien työtä ja samalla tehostanut rikosprosessia.

Syyttäjän toimivaltuuksiin kuuluu ETL 5:2:n mukaan määrätä esitutkinnassa tehtävistä toimenpiteistä. Esitutkintaviranomaisen puolestaan on noudatettava syyttäjän määräyksiä. ETL 5:2:n perusteella voitaisiin katsoa, että syyttäjällä olisi toimivalta määrätä poliisi ilmoittamaan sähköisesti tehtävän kuulustelun yhteydessä siitä, ettei syyttäjä tule ajamaan asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia. Tätä voidaan perustella myös ETL 5:3:ssä säädetyn yhteistyövelvollisuuden näkökulmasta. Syyttäjän on annettava päätöksensä olla ajamatta yksityisoikeudellisia vaatimuksia tiedoksi postitse tai noudattaen sitä, mitä OK 11 luvussa säädetään (ROL 1:9.1). Tiedoksianto on OK 11:3:n mukaan mahdollista antaa sähköisenä viestinä siten kuin sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa annetun lain (13/2003) 18 §:ssä säädetään. Sen mukaan asiakirja voidaan asianosaisen suostumuksella antaa tiedoksi sähköisenä viestinä. Tällöin viranomaisen on ilmoitettava, mistä asianosainen voi noutaa sähköisen asiakirjan. Tiedoksiantoa koskevat velvollisuudet kohdistuvat kuitenkin vain siihen viranomaiseen, jonka asiakirja on annettavana tiedoksi. Näin ollen voimassa olevan lain mukaan poliisi ei voi antaa tiedoksi syyttäjän päätöstä olla ajamatta asianosaisten yksityisoikeudellisia vaatimuksia.

Haastattelujen perusteella on havaittavissa, että esitutkintayhteistyössä ei nykyisellään ole otettu huomioon moniasianomistajarikosten mukanaan tuomia erityispiirteitä. Tätä selittänee se, että moniasianomistajarikoksia on toistaiseksi ollut vain kaksi tapausta eikä esitutkintayhteistyötä ole ollut tarpeen kehittää tällaisia rikoksia silmällä pitäen. Voidaan kuitenkin olettaa, että moniasianomistajarikokset tulevat lisääntymään. Osittain esitutkintayhteistyöstä voitaneen sopia hallinnollisella tasolla ohjeita täsmentämällä. Sen lisäksi esitutkintayhteistyöstä moniasianomistajarikoksissa olisi syytä säätää lainsäädännön tasolla esitutkintalain 5 luvussa.

6.3.2 Esitutkinnan rajoittaminen esitutkintayhteistyönä

Asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelemättä jättämisen osalta yhtenä vaihtoehtona esitettiin, että tutkinnanjohtaja päättäisi joko ETL 3:9:n nojalla esitutkinnan lopettamisesta tai esittäisi syyttäjälle ETL 3:10:n mukaisesti esitutkinnan rajoittamista. Esitutkinta saadaan ETL 3:9:n mukaisesti jättää toimittamatta tai jo aloitettu esitutkinta lopettaa sellaisen rikoksen johdosta, josta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja jota on kokonaisuutena arvostellen pidettävä ilmeisen vähäisenä, jos asianomistajalla ei ole asiassa vaatimuksia. Asianomistajan vaatimuksella tarkoitetaan sekä rangaistusvaatimusta että yksityisoikeudellista vaatimusta.[390]

Syyttäjä voi myös ETL 3:10:n nojalla tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, ettei esitutkintaa toimiteta tai että se lopetetaan, jos syyttäjä ROL 1:7–8:n tai muun vastaavan lainkohdan nojalla tulisi jättämään syytteen nostamatta eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista (1 mom.). Sama koskee tilannetta, jossa tutkinnan jatkamisesta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa tutkittavana olevan asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavaan seuraamukseen, tai jos jo suoritettujen esitutkintatoimenpiteiden perusteella on varsin todennäköistä, että syyttäjä tulisi jättämään syytteen nostamatta muulla kuin 1 momentissa mainitulla perusteella eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi esitutkinnan jatkamista (2 mom.).[391]

Esitutkinnan rajoittamista koskevan sääntelyn taustalla on pyrkimys vähentää tutkinnasta aiheutuvia kustannuksia ja järkeistää esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän työtä. Jos heti esitutkinnan alussa tai sen kuluessa tulee selväksi, että syyttäjä tulisi jättämään syytteen nostamatta, ei myöskään esitutkinnan suorittaminen ole perusteltua. Mahdollisuus jättää esitutkinta kokonaan toimittamatta tulee useimmiten kyseeseen silloin, kun jonkun epäillään tehneen useita tekoja, joista osa on niin lieviä, ettei niistä tuomittava rangaistus juurikaan vaikuttaisi RL 7:1:n mukaisesti määrättävän yhteisen rangaistuksen määrään.[392] Syyttäjän ratkaisu esitutkinnan rajoittamisesta edellyttää esitutkintayhteistyötä esitutkintaviranomaisten ja

390 HE 222/2010 vp, s. 185.

391 Esitutkinta on aloitettava uudelleen, jos siihen on perusteltua syytä asiassa ilmenneiden uusien seikkojen vuoksi. Korkein oikeus katsoi ratkaisussaan KKO 2025:18, että esitutkinnan uudelleen aloittamisen edellytysten täyttymistä ei voida pitää syyteoikeuden edellytyksenä myöhemmin vireille tulleessa rikosoikeudenkäynnissä.

392 HE 82/1995 vp, s. 155–156.

syyttäjän välillä.[393] Kuten edellä todettiin, esitutkinnan rajoittamismahdollisuutta hyödynnettiin muun muassa Vastaamo-tapauksessa siinä laajuudessa kuin se katsottiin mahdolliseksi (ks. luku 6.3.1).

6.3.3 Yhteen toimivat tietojärjestelmät

Rikosprosessin tehostamista pohtineen työryhmän mietinnön mukaan esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän yhteistyötä tehostaisi, mikäli he voisivat käyttää yhteistä sähköistä yhteistyöalustaa materiaalinhallintaan, tiedonsiirtoon ja yhteydenpitoon. Sen myös katsottiin edesauttavan syyttäjien perehtymistä esitutkinta-aineistoon, mikä nopeuttaisi syyttäjän kannanottojen tekemistä.[394] Haastateltavat nostivat saman asian esiin.

Haastattelujen yhteydessä nostettiin esiin poliisihallinnon VITJA-tietojärjestelmähankkeen[395] sijaan tullut Timantti-hanke[396]. Syyttäjälaitos on voimakkaasti mukana uudessa kehittämishankkeessa, jossa poliisi rakentaa tiedonhallinta-alustaa esitutkinnan kaikille tiedoille. Alustalle pääsevät ensi vaiheessa syyttäjät ilman TUVE-yhteyksiä. Myöhemmin alustalle tulevat pääsemään myös tuomioistuimet ja avustajat. Timantti tulee olemaan yhteinen asiankäsittelyalusta, jossa aineistoa ei tarvitse enää siirrellä viranomaiselta toiselle. Timantti mahdollistaa sen, ettei esitutkintaan tule viiveitä tiedonsiirron vuoksi, koska alustan avulla myös asianosaisten avustajat pystyisivät perehtymään esitutkintamateriaaliin jo aikaisessa vaiheessa.[397]

---

393 LaVM 9/1997 vp. Rikosasian oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen alioikeuksissa, s. 25.

394 Rikosprosessin tehostaminen 2022, s. 18 ja 56. Esitutkintaviranomaisten ja syyttäjien yhteen toimivan tietojärjestelmän puute nostettiin esiin myös Koistisen ja Karjalaisen tilannekatsauksessa. Koistinen – Karjalainen 2021, s. 53–54 ja 57.

395 Poliisihallinnossa käynnistettiin VITJA-tietojärjestelmähanke vuonna 2009.

396 Poliisihallinnossa on valmisteltu aineistonhallintaan uutta Timantti-sovellusta, joka oli syksyllä 2024 koekäytössä. Pilottikäytön avulla on tarkoitus kerätä kokemuksia sovelluksen yhteensopivuudesta poliisin muiden järjestelmien kanssa. Lisäksi käydään keskusteluja Timantti-sovelluksen soveltuvuudesta muiden rikosprosessin toimijoiden kanssa, jolloin se voisi toimia yhteisenä alustana. OMML 2025:18, s. 142–143 ja 150–151. Timantti-sovelluksen kehittäminen on kuitenkin tällä hetkellä vielä alkuvaiheessa.

397 Myös rikosprosessin sujuvoittamisen arviomuistiossa katsottiin, että järjestelmäkehityksessä olisi erittäin tarpeellista ottaa huomioon koko rikosprosessiketju siten, että prosessin myöhemmässä vaiheessa voidaan hyödyntää aikaisemmin tehtyä työtä. Tällä hetkellä ongelmana ovat eri toimijoiden omat järjestelmät, jotka eivät ole yhteensopivia keskenään. Arviomuistiossa otettiin kantaa myös tekoälyn hyödyntämiseen. Tekoälyä voitaisiin hyödyntää esimerkiksi aineiston hallinnassa ja käsittelyssä, OMML 2025:18, s. 151.

Haastatteluissa nostettiin esiin tarve myös kansalaisten sähköiselle tilille asianosaisten yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyä varten. Digitaalisen alustan pitäisi olla kahdensuuntainen, jolloin sen lisäksi, että asianomistaja voisi esittää vaatimuksensa alustan kautta, tulisi hänelle voida myös antaa tiedoksi häntä koskevia päätöksiä sen avulla. Alustan katsottiin keventävän viranomaisten työmäärää, kun päätöksiä ei tarvitsisi lähettää fyysisesti jokaiselle erikseen.

6.3.4 Muu tehostaminen

Haastatteluissa pidettiin yleisesti hyvänä asiana sitä, että asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia ei ole pakko ajaa rikosprosessin yhteydessä, vaan ne voidaan erottaa käsiteltäväksi erillisessä siviiliprosessissa. Tämän katsottiin nopeuttavan ja tehostavan rikosprosessia. Rikosasian nopean käsittelyn katsottiin olevan niin syytetyn kuin asianomistajienkin edun mukaista. Toisaalta kuitenkin katsottiin, ettei asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyä tulisi mekaanisen järjestelmällisesti erottaa omaksi erilliseksi prosessikseen, vaan erottamismahdollisuutta tulisi käyttää harkiten.

Yhtenä tehostamiskeinona haastatteluista nousi esiin syytemääräyksen käyttäminen. RL 24:12.2:n mukaisesti syyttäjä ei saa nostaa syytettä yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä, törkeästä yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä, kunnianloukkauksesta eikä törkeästä kunnianloukkauksesta, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi. Valtakunnansyyttäjä voi kuitenkin antaa määräyksen syytteen nostamisesta, jos rikos on tapahtunut joukkotiedotusvälinettä käyttäen ja erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista. Mikäli valtakunnansyyttäjä olisi Vastaamo-tapauksessa antanut syytemääräyksen törkeää yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen osalta, syytteen nostamisen edellytyksenä ei olisi ollut asianomistajan rangaistusvaatimus. Syytemääräys olisi mahdollistanut sen, että syyttäjät olisivat voineet nostaa syytteen jokaisen asianomistajan osalta, joiden tiedot olivat potilastietokannassa. Näin ollen syyte olisi voitu nostaa kaikkien rikosilmoituksen tehneiden osalta riippumatta siitä, oliko asianomistaja vaatinut rangaistusta vai ei. Esitutkinnassa olisi myös voitu tehdä esitutkinnan rajoittamispäätös konkurrenssiperusteella niiden asianomistajien osalta, jotka eivät olleet tehneet rikosilmoitusta.

Syytemääräyksen antaminen voisi moniasianomistajarikoksissa toimia yhtenä keinona tehostaa ja sujuvoittaa rikosprosessia. Syytemääräyksen laajempia käyttömahdollisuuksia tulisi tarkastella mahdollisten lainsäädäntöuudistusten yhteydessä.

7 Moniasianomistajarikosprosessin tehostaminen lainsäädännöllisin keinoin ilman uusia mekanismeja

7.1 Asianomistajan aseman muuttaminen (syyteoikeuden rajoittaminen)

Haastateltaville esitettiin kysymyksiä asianomistajan asemaa ja oikeuksiin pääsemistä koskien. Ensimmäisenä kysyttiin, tuleeko asianomistajilla olla moniasianomistajarikoksissa oikeus vaatia rangaistusta, vaikka syyttäjä olisi nostanut syytteen. Kaikki haastateltavat olivat yksimielisiä siitä, että lähtökohtaisesti asianomistajan oikeus vaatia rangaistusta tulisi säilyttää. Keskeisinä syinä säilyttämiselle pidettiin sekä sen pitkiä perinteitä ja symbolista merkitystä heille, joita rikos on kohdannut, että sen syyttäjän syytettä täydentävää ja osin valvovaa roolia. Asianomistajan oikeudella vaatia rangaistusta nähtiin merkitystä erityisesti niissä tilanteissa, kun asianomistaja vaatii rangaistusta eri tekomuodosta kuin syyttäjä.

Kysymystä täsmennettiin koskemaan erityisesti moniasianomistajarikoksia, ja haastateltavia pyydettiin pohtimaan oikeuden merkitystä erityisesti rangaistukseen tuomitsemisen ja tuomittavan rangaistuksen näkökulmista. Haastateltavat olivat melko yksiselitteisesti sitä mieltä, että moniasianomistajarikosten osalta asianomistajan oikeus vaatia rangaistusta on tosiasiallisesti sekä tuomittavan rikoksen rikosnimikkeen että vastaajan tuomion lajin ja pituuden kannalta merkityksetön. Moniasianomistajarikosasioissa oikeuden merkitys on puhtaan symbolinen, ja oikeuden käyttämisen selvittämistä ei nähty itse rikoksesta syyttämisen tai tuomitsemisen kannalta tarpeellisena. Sinänsä ei myöskään nähty merkitystä sillä, mikä taho (esim. poliisi vai ehdotettu uusi kolmas taho) rangaistusvaatimuksen selvittäisi. Vastaamotapauksessa rangaistusvaatimusta tai oikeamminkin sen puuttumista joidenkin asianomistajien osalta oli käytetty perustana esitutkinnan rajoittamispäätökselle. Esiin ei noussut seikkoja, jotka olisivat osoittaneet, että kyseinen valinta olisi ollut ainoa seikka, johon esitutkinnan rajoittamispäätös olisi ylipäätään voitu perustaa.

Asianomistajan syyteoikeuden poistamista Euroopan ihmisoikeussopimuksen asettamien vaatimusten näkökulmasta pohdittaessa tullaan siihen lopputulokseen, etteivät EIS 6 artiklan oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille asettamat vaatimukset estä sitä, että asianomistajan oikeus vaatia rangaistusta poistettaisiin. Sen sijaan

kyseisen oikeuden poistaminen moniasianomistajarikoksista mahdollistaisi esimerkiksi syyteneuvottelun laajemman käyttämisen, kun voitaisiin poistaa myös asianomistajien suostumusta koskeva vaatimus. Toisaalta suostumusta koskeva vaatimus voitaneen poistaa myös poistamatta asianomistajan oikeutta vaatia rangaistusta.

Moniasianomistajarikosten osalta asianomistajien syyteoikeutta tulee tarkastella uudelleen. Kyseisenlaisissa rikosasioissa asianomistajan syyteoikeudella ei ole asian ratkaisemisen tai tuomitsemisen kannalta minkäänlaista erityistä merkitystä. Merkitystä ei lähtökohtaisesti ole myöskään rikoksen törkeysarviointia koskien, sillä moniasianomistajarikokset ovat jo luonteeltaan ja laajuudeltaan tyypillisesti sellaisia, että kyseessä on törkeä tekomuoto. Asianomistajien syyteoikeuden rajoittamiselle ei myöskään ole olemassa perus- ja ihmisoikeuksista johtuvaa ehdotonta estettä, sillä moniasianomistajarikosten osalta painavien yhteiskunnallisten perusteiden edellytykset epäilemättä täyttyvät.

Asianomistajan syyteoikeuden poistamisella voidaan saavuttaa tiettyjä prosessiekonomisia etuja etenkin, jos moniasianomistajarikoksena on asianomistajarikos. Asianomistajan syyteoikeuden poistaminen mahdollistaisi syyttäjälle näissäkin tilanteissa koko rikoskokonaisuudesta syyttämisen ilman, että hän on joidenkin tekojen osalta sidottu asianomistajien syyttämispyyntöön. Vastaavat edut ovat saavutettavissa myös valtakunnansyyttäjän syytemääräyksen soveltamisalaa ja käyttöä laajentamalla. Vaikkei selvityksen perusteella noussutkaan esiin mitään suoranaista perustetta, jonka vuoksi asianomistajan syyteoikeutta ehdottomasti tulisi järjestelmällisesti rajoittaa, katsomme, että lainsäätäjän on syytä jo pohjoismaista kehitystä peilatakseen harkita tarkkaan, onko kyseistä syyteoikeutta tarpeen säilyttää moniasianomistajarikoksissa sen puhtaan symbolisen merkityksen vuoksi.

Katsomme myös, että syyteneuvottelujen mahdollisuutta moniasianomistajarikoksissa tulee lisätä joko poistamalla asianomistajan suostumusta koskeva vaatimus tai asianomistajan oikeus vaatia rangaistusta niissä tilanteissa, kun moniasianomistajarikoksia koskevan erityissääntelyn edellytykset täyttyvät. Syyteneuvotteluja ja niiden sitovuutta koskien noudatettaisiin, mitä ROL 1 ja 5 b luvuissa säädetään – kuitenkin sillä erotuksella, että asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia ei moniasianomistajarikoksissa käsiteltäisi syyteneuvottelun yhteydessä. Syyteneuvottelujen osalta yksityisoikeudellisten vaatimusten erottaminen käsiteltäväksi omaksi asiakseen tukisi asianomistajien EIS:ssa taattujen oikeuksien täysimääräistä toteutumista ilman, että niistä huolehtiminen hidastaisi rikosvastuun toteuttamista.

7.2 Tutkinnanjohtajan ja syyttäjän toimivallan laajentaminen

Haastateltavat esittivät muutoksia pääosin esitutkintalakiin ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin. Osa esitti uusien pykälien tai momenttien lisäämistä em. lakeihin ja osa esitti, että moniasianomistajarikoksista voitaisiin säätää omat lukunsa esitutkintalakiin ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin.

Esitutkintalakiin esitettiin muutoksia asianomistajien ja heidän vaatimustensa selvittämisen osalta. Vaikkakin näkemykset esitutkintavelvoitteen keventämisestä vaihtelivat, useimmat haastateltavat olivat sitä mieltä, että moniasianomistajarikoksissa esitutkintavelvollisuutta (esitutkintapakkoa) koskevaa sääntelyä tulisi muuttaa. Esitutkinnassa voimavarat tulisi pystyä paremmin keskittämään rikosasian ja mahdollisen rikoshyödyn selvittämiseen yksityisoikeudellisten korvausvaatimusten selvittämisen sijaan. Tällöin esitutkinnassa voitaisiin kuulla asianomistajia vain siltä osin kuin rikosasian selvittäminen ja todistelu vaatii. Syyttäjä puolestaan voisi keskittyä rikosvastuun toteuttamiseen.

Muutosehdotus koskisi myös velvollisuutta selvittää, ketkä ovat epäillyssä rikoksessa asianomistajia. Tällöin vastuu ilmoittautua asianomistajaksi jätettäisiin asianomistajille itselleen. Haastatteluissa pohdittiin keinoja, joilla tieto epäillystä rikoksesta saataisiin asianomistajille. Ratkaisuksi esitettiin virallista lehteä, yleisiä tiedotusvälineitä tai yleistiedoksiantoa. Myös rikosprosessin sujuvoittamista koskevassa arviomuistiossa ehdotetaan säädettäväksi yleistiedoksiannosta. Yleistiedoksiannossa asiakirjaa pidettäisiin määrätyn ajan vastaanottajan nähtävillä viranomaisessa. Asiakirjan nähtäville asettamisesta ilmoitettaisiin viranomaisen verkkosivuilla ja tarpeen vaatiessa sellaisessa sanomalehdessä, josta vastaanottajan voidaan otaksua parhaiten saavan tiedon, tai virallisessa lehdessä.[398]

Haastatteluissa nousi lisäksi esiin toinen seikka, joka liittyy asianomistajien vaatimusten selvittämiseen esitutkinnassa. Nykyisin asianomistajan tulee esittää rangaistus- ja korvausvaatimuksensa sekä selvittää niiden perusteita kahteen kertaan: ensiksi esitutkinnassa ja sen jälkeen, kun asia siirtyy syyteharkintaan, asianomistajan tulee esittää syyttäjälle sama näyttö yksityisoikeudellisista vaatimuksistaan uudelleen. Menettelyä pidettiin haastatteluissa epätarkoituksenmukaisena. Siksi katsottiin, että yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittämisvelvollisuus tulisi poistaa esitutkintalaista.

398 OMML 2025:18, s. 43.

Haastatteluissa tuotiin esiin myös vastakkainen näkemys: asianomistajien kuulemista esitutkinnassa pidettiin välttämätöntä asian selvittämisen vuoksi. Yksi haastateltava katsoi lisäksi, että yksityisoikeudelliset vaatimukset tulisi selvittää nykyistä perusteellisemmin ja yksilöidysti. Tämä maksaisi myöhemmin itsensä takaisin riippumatta siitä, missä prosessilajissa vaatimuksia käsiteltäisiin. Nykyisellään poliisi keskittyy rikostutkintaan ja asianomistaja on mukana ikään kuin ”pakollisena pahana”. Vahingon määrän selvittämistä ei tulisikaan siirtää myöhemmäksi, koska nimenomaisesti esitutkintavaiheessa on tärkeää saada käsitys siitä, paljonko vahinkoa on kokonaisuudessaan aiheutunut. Se on tärkeää myös menettämisvaatimuksen määrittämisessä. Haastattelussa katsottiin, että jos vahingonkorvausten määrä jää esitutkintavaiheessa pimentoon, syyttäjällä ei ole edellytyksiä ajaa menettämisvaatimusta riittävän suurena. Lisäksi haastatteluissa esitettiin näkemys, jonka mukaan lakiin kirjattu esitutkintapakko on sillä tavoin velvoittava, ettei siitä luopumista pidetty lainkaan mahdollisena.

Mikäli moniasianomistajarikoksissa ei esitutkinnassa selvitettäisi asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia, haastatteluissa pidettiin parhaimpana vaihtoehtona, että asianomistajat hakisivat korvauksia kärsimistään vahingoista riita-asian oikeudenkäynnissä. Tätä pidettiin myös asianomistajien kannalta parhaana vaihtoehtona, koska yksityisoikeudellisten vaatimusten erottaminen rikosprosessista nopeuttaisi myös rikosasian käsittelyä. Näkemystä perusteltiin sillä, että pelkästään asianomistajien kuuleminen vie merkittävän määrän resursseja ja hidastaa rikosasian käsittelyä tuomioistuimessa.

Esitutkintavelvollisuuden keventäminen moniasianomistajarikoksissa olisi mahdollista toteuttaa ainakin kolmella tavalla: 1) tutkinnanjohtajalle säädettäisiin toimivalta päättää, ettei asianomistajia ja heidän yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan selvitetä enemmälti kuin on tarpeen rikosasian selvittämisen kannalta, 2) syyttäjä päättäisi tutkinnanjohtajan esityksestä, ettei asianomistajia ja heidän yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan selvitetä enemmälti kuin on tarpeen rikosasian selvittämisen kannalta[399], tai 3) säädettäisiin kategorisesti ilman erikseen tehtävää päätöstä, ettei asianomistajia ja heidän yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan selvitetä enemmälti

399 Myös OM:n arviomuistiossa on esitetty, että mikäli asian luonteen ja laajuuden perusteella jo esitutkintavaiheessa on selvää, ettei syyttäjä tulisi ajamaan korvausvaatimuksia, ei sellaisia myöskään tarvitsisi esitutkinnassa selvittää. Asiassa tehtäisiin vain yksi esitutkintapäätös, joka voitaisiin antaa tiedoksi yleistiedoksiannon kaltaisesti. OMML 2025:18, s. 44–45.

kuin on tarpeen rikosasian selvittämisen kannalta. Uusi sääntely olisi mahdollista joko lisätä ETL 1:2:n 3 momentiksi tai sijoittaa moniasianomistajarikoksia koskevaan omaan lukuunsa.[400]

Muutoksia esitettiin myös oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin. Haastatteluissa nousi esiin tarve muuttaa ROL 3:9:ssä syyttäjälle säädettyä velvollisuutta ajaa rikokseen perustuvaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta. Haastatteluissa katsottiin, että syyttäjälle tulisi säätää nykyistä laajempi toimivalta päättää olla ajamatta yksityisoikeudellisia vaatimuksia moniasianomistajarikoksissa. Nykyisen sääntelyn lähtökohta on, että vaatimukset ajetaan, jos se voi tapahtua ilman olennaista haittaa eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton. Sääntelyn lähtökohta olisi perusteltua muuttaa toisinpäin: yksityisoikeudellisia vaatimuksia ei ajeta, ellei siihen ole erityisiä syitä. Erityisenä syynä voisi olla se, että vaatimukset ovat hyvin vähäiset ja selkeät. Tämä lienee harvinaista moniasianomistajarikoksissa.

Perus- ja ihmisoikeuksien asettamien vaatimuksien näkökulmista ei ole suoranaista estettä sille, että esitutkintalakia ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia muutettaisiin haastatteluissa ehdotetulla tavalla, mikäli huolehditaan siitä, että asianomistajien vaatimusten selvittämiseen ja niiden ajamiseen on olemassa jokin korvaava menettely ja tästä menettelystä säädetään täsmällisesti laissa. EIS:n oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevat vaatimukset eivät sido kriteerien täyttymistä mihinkään tiettyyn yksittäiseen menettelyyn tai tiettyyn viranomaiseen. Suomen kansallisen sääntelyn näkökulmasta asianomistajien vaatimuksia koskevien tehtävien uudelleenjärjestelyssä tulee huomioida tietyille viranomaisille laissa säädetyt oikeudet ja velvollisuudet esitutkinnan ja syyteharkinnan suorittamiseen sekä potentiaaliset julkisen vallan käytön tilanteet, joita rikosprosessin yhteydessä voi tulla kyseeseen. Rikoksen selvittämisen tulee edelleen pysyä esitutkintaviranomaisten tehtävänä myös moniasianomistajarikosten osalta. Esitutkintaviranomaisten tutkimisvelvollisuutta voitaisiin moniasianomistajarikosten osalta kuitenkin perus- ja ihmisoikeuksien estämättä harkita kohdistettavan nimenomaan ja vain rikosasian vaatimaan laajuuteen.

400 Yhtenä vaihtoehtona on esitetty ETL 1:2.1:n 3 kohdan selventämistä esimerkiksi lain 3 lukuun lisättävällä säännöksellä, jonka mukaan asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus selvitettäisiin varaamalla hänelle tilaisuus sellaisen esittämiseen. Mikäli vaatimusta perusteineen ei esitettäisi, ei esitutkintaa tulisi pitkittää yksin tästä syystä. Sääntely vastaisi esitöissä todettua eikä siten merkitsisi muutosta asianomistajan aseman kannalta. OMML 2025:18, s. 40.

7.3 Asianomistajan suostumuksen poistaminen syyteneuvottelumenettelystä

Syyteneuvottelumenettelyn tavoitteena on nopeuttaa ja tehostaa laajojen ja vaativien rikosasioiden käsittelyä. Tällöin viranomaisten resursseja voidaan kohdentaa tarkoituksenmukaisemmin. Syyteneuvottelumenettelyssä resursseja säästyy vähentyneinä esitutkintatoimenpiteinä, tutkinta-ajan lyhentymisenä ja tutkinnan entistä parempana kohdentumisena. Esitutkinnassa annettu tunnustus myös tehostaa asian käsittelyä tuomioistuimessa, koska näytön esittämisen tarve vähenee tai jopa poistuu kokonaan.[401]

Syyteneuvottelumenettelyn käyttöalan laajentamista koskeva työryhmämuistio[402] on parhaillaan Lausuntopalvelussa lausuttavana[403]. Työryhmän tavoitteena oli selvittää ja esittää ratkaisuja syyteneuvottelun tehostamiseksi ja käyttöalan laajentamiseksi sekä muiksi syyteneuvottelua koskevan lainsäädännön muutostarpeiksi ottaen huomioon oikeusturva ja perusoikeudet.[404] Syyteneuvottelun käyttöalaa ehdotetaan työryhmän muistiossa laajennettavaksi uusiin rikoksiin, joita ovat törkeä huumausainerikos (RL 50:2), törkeä ihmiskauppa (RL 25:3) ja törkeä ryöstö (RL 31:2).[405]

Syyteneuvottelumenettelyssä epäilty tai vastaaja saa tunnustamalla lievemmän rangaistuksen kuin jos asia käsiteltäisiin tavanomaisessa oikeudenkäynnissä. Lisäksi menettely mahdollistaa entistä laajemman toimenpiteistä luopumisen tunnustuksen perusteella, ellei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi.

401 Valtakunnansyyttäjän ohje VKS:2016:6. Ohje syyteneuvottelua koskevan lainsäädännön soveltamisesta.

402 OMML 2025:26.

403 Työryhmän muistio on lausuttavana 28.5.2025–9.7.2025. Lausuntopyynnöt - Lausuntopalvelu.

404 OMML 2025:26, s. 9.

405 OMML 2025:26, s. 77.

Haastatteluissa katsottiin, että syyteneuvottelumenettely soveltuisi hyvin moniasianomistajarikoksiin.[406] Syyttäjä voi ROL 1:10:n nojalla ryhtyä omasta tai asianosaisen aloitteesta toimenpiteisiin tuomioesityksen tekemiseksi ja sen käsittelemiseksi tunnustamisoikeudenkäynnissä, josta säädetään ROL 5 b luvussa. Syyteneuvottelu voi tulla kyseeseen tilanteissa, joissa 1) epäillystä rikoksesta ei ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin kuusi vuotta vankeutta eikä kyse ole tietyistä seksuaalirikoksista tai henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista ja 2) syyttäjä katsoo asian käsittelyn tunnustamisoikeudenkäynnissä perustelluksi ottaen huomioon asian laadun ja esitettävät vaatimukset, yhtäältä mainitussa oikeudenkäynnissä ja toisaalta syyteasiasta säädetyssä järjestyksessä käsittelystä ilmeisesti aiheutuvat kustannukset ja siihen kuluva aika sekä mahdolliset epäiltyyn rikokseen tai siihen välittömästi liittyvään rikokseen kuuluvat osallisuuskysymykset. Tuomioesitys voidaan puolestaan tehdä, kun 1) asianomaisesta rikoksesta epäilty tai rikosasian vastaaja tunnustaa epäillyn rikoksen ja suostuu asian käsittelyyn tunnustamisoikeudenkäynnissä, 2) syyttäjä ja rikoksesta epäilty tai rikosasian vastaaja ovat yhtä mieltä syyksiluettavasta rikoksesta ja 3) asianomistaja on ilmoittanut esitutkinnassa, ettei hänellä ole vaatimuksia asiassa, tai suostuu asian käsittelyyn tunnustamisoikeudenkäynnissä (ROL 1:10.2).

Haastatteluissa katsottiin, että syyteneuvottelumenettelyä koskevaa sääntelyä tulisi muuttaa siten, että moniasianomistajarikoksissa syyteneuvottelumenettelyn käyttäminen ei edellyttäisi asianomistajan suostumusta.[407] Lisäksi asianomistajien yksityisoikeudelliset vaatimukset käsiteltäisiin menettämisseuraamusasioina, jolloin asianomistajat hakisivat korvauksia myöhemmin Oikeusrekisterikeskuksesta RL

406 Työryhmämietinnössä viitataan Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin katsaukseen (Frida Emilia Kuusisto Mäkelä: Prosessiekonomiaa vai uusi restoratiivinen työkalu rikosprosessiin. Katsauksia 46/2021, s. 97–98), jossa haastateltavat näkivät asian päinvastoin. Heidän mukaansa syyteneuvottelumenettelyllä ei saavuteta tavoiteltuja säästöjä muun muassa siitä syystä, että syyteneuvottelumenettelyn aloittaminen jo esitutkintavaiheessa on epärealistinen tavoite. Lisäksi haastateltavat olivat sitä mieltä, ettei nykymalli tunnista menettelyn eri vaiheisiin kuluvaa aikaa. OMML 2025:26, s. 34.

407 Syyteneuvottelumenettelyn laajentamista arvioineessa työryhmämietinnössä asianomistajan suostumusedellytystä pohdittiin pro et contra. Mietinnössä katsottiin, että moniasianomistajarikoksissa riittäisi, että asianomistajien enemmistö antaisi suostumuksesta syyteneuvotteluun. Tätä perusteltiin sillä, että näin yksittäinen asianomistaja ei voisi estää syyteneuvottelun käyttöä. Lisäksi samalla ennakoitavauus kasvaisi ja toisaalta sattumanvaraisuus poistuisi sen jälkeen, kun suurin osa asianomistajista olisi antanut suostumuksensa. Silti kaikilta asianomistajilta tulisi tiedustella suostumusta, mikä puhuu sattumanvaraisuutta vastaan. Toisaalta työryhmä katsoi, että asianomistajan suostumuksen poistaminen voisi aiheuttaa erilaisia ongelmatilanteita. Työryhmä päätyikin ehdottamaan, että asianomistajan suostumusedellytys säilytetään kokonaisuudessaan ennallaan. Ks. tarkemmin OMML 2025:26, s. 95–97.

10:11.2:ssä säädetyin tavoin. Haastatteluissa syyteneuvottelumenettelyn soveltamista moniasianomistajarikoksissa perusteltiin sillä, että se nopeuttaisi rikosprosessia merkittävästi ja toisi näin säästöjä.

Katsomme haastatteluissa ehdotetun syyteneuvottelujen laajentamisen keskeiseksi keinoksi tehostaa moniasianomistajarikosten rikosprosessia. Syyteneuvottelun käyttö tulisi moniasianomistajarikosten osalta mahdollistaa ilman asianomistajien suostumusta.[408] Syyteneuvottelu tulisi näissä tilanteissa pääsääntöisesti rajata koskemaan rikosvastuun toteuttamista ja yksityisoikeudellisia vaatimuksia koskeva asia tulisi käsitellä syyteneuvottelusta erillisenä asiana. Tällä vastattaisiin haastatteluissa esiin nousseisiin tarpeisiin tehostaa rikosvastuun toteuttamista ja nopeuttaa rikosprosessia vaarantamatta asianomistajien oikeuksia. Näissäkin tilanteissa asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia ajaisi lähtökohtaisesti julkisasianhoitaja keskitetysti. Ehdotusta julkisasianhoitajasta käsitellään tarkemmin luvussa 9.1.

Syyteneuvottelumenettelyn käyttömahdollisuuksien laajentaminen ehdottamallamme tavalla tarkoittaisi käytännössä sitä, että yksityisoikeudellisten vaatimusten ajaminen erotettaisiin syyteneuvotteluun menevien asioiden osalta järjestelmällisesti rikosasian käsittelystä. Kysyimme myös haastatteluissa, vaarantuuko asianomistajan oikeus päästä oikeuksiinsa, jos yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely erotetaan järjestelmällisesti syytettä käsittelevästä oikeudenkäynnistä. Haastateltavat olivat yksimielisesti sitä mieltä, ettei pelkästään yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyn erottaminen vaaranna asianomistajan oikeutta päästä oikeuksiinsa. Osassa vastauksia pohdittiin kuitenkin sitä, onko systemaattinen erottaminen varsinaisesti tarpeen varsinkaan, jos vaatimuksia tulisi ajamaan yksi taho keskitetysti. Sinänsä asiassa ei nähty ongelmaa nykyprosessisäännöstenkään osalta puoleen tai toiseen, mutta pidettiin parhaana vaihtoehtona sitä, että asiasta voitaisiin päättää tapauskohtaiset tarpeet ja tilanteet huomioiden. Haasteiksi sen sijaan koettiin yhtäältä se, että asianomistajat joutuisivat maksamaan tästä mahdollisesta erillisestä oikeudenkäynnistä, ja toisaalta se, että korvaukset vaatimuksista päätettäisiin jollain muulla tavalla kuin oikeudenkäynnissä.

Vaikka syyteneuvottelujen käyttöalaa laajennettaisiin ja sen ohella yksityisoikeudellisten vaatimusten ajaminen erotettaisiin systemaattisesti omaksi oikeudenkäynnikseen, katsomme kuitenkin, ettei muiden menettelyjen osalta ole tarpeen tehdä samoin. Syyteneuvottelun yhteydessä oma erillinen oikeudenkäynti menettelynä

408 Asianomistajan suostumukseen liittyviä näkemyksiä syyteneuvottelun edellytyksenä on käsitelty työryhmämietinnössä OMML 2025:26, s. 44–48.

turvaa asianomistajien oikeuksia päästä oikeuksiinsa paremmin kuin se vaihtoehto, että korvaukset maksettaisiin esimerkiksi taulukon perusteella ilman oikeudenkäyntiä Oikeusrekisterikeskuksesta tai Valtiokonttorista (ks. luku 9.4).

7.4 Tietojensaantioikeuden laajentaminen

Haastatteluissa tuotiin esiin ongelma, joka liittyy asianomistajien tietojen välittämiseen tuomioistuimelle ennen asian tulemista vireille tuomioistuimessa. Nykyisin tietojen välittäminen etukäteen ei ole mahdollista. Tuomioistuimen tietojensaantia pidettiin kuitenkin moniasianomistajarikoksissa tärkeänä, jotta tuomioistuin pystyy nopeasti informoimaan asianomistajia ennen syytteen nostamista. Tämä on tärkeää esimerkiksi silloin, kun epäilty on vangittu ja asia tulee ottaa tuomioistuimessa esille nopeasti. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa tulisikin säätää selkeästi syyttäjän ja tuomioistuimen yhteistyövelvoitteesta moniasianomistajarikoksissa ennen kuin syyte on nostettu. Tietojensaantioikeutta ja siihen liittyviä haasteita ja ratkaisuja käsitellään laajemmin ja täsmällisemmin luvussa 8.

7.5 Menettämisseuraamusta koskeva tuomio ja siirtyminen prosessilajista toiseen

Haastatteluissa tuotiin esiin se, että menettämisseuraamusta koskevan tuomion ja moniasianomistajarikokseen perustuvan vahingonkorvaustuomion merkitystä olisi aihetta täsmentää lain tasolla. Korvaushakemuksia Oikeusrekisterikeskuksessa käsiteltäessä yhteensovittaminen tehdään vertaamalla tuomittua menettämisseuraamusta ja tuomioistuimen ratkaisuun perustuvaa vahingonkorvausta sekä tarkistamalla tuomitun vahingonkorvauksen aiheellisuus.[409] Tällöin verrataan olemassa olevia perusteita eli tuomioistuimen ratkaisuista (ja mahdollisesti myös oikeudenkäynnin osapuolten vaatimuksista ja todisteista) ilmeneviä perusteita. Lisäksi tutkitaan vahingonkorvaustuomion perusteiden aiheellisuutta (esim. kenelle välitön vahinko on aiheutunut tai onko vahingonkorvausvelvollisuus lakannut vanhentumisen seurauksena). Mikäli esimerkiksi tuomiossa on virheitä, puutteita tai epäselvyyksiä, niitä ei korjata yhteensovittamisvaiheessa. Haastattelussa katsottiin, että yhteensovittamista olisi tarpeen täsmentää lain tasolla, jotta RL 10:11.2:n

409 HE 2/2013 vp, s. 7.

soveltaminen olisi korvauksen hakijalle ennakoitavaa. Näin korvauksen hakija voisi ottaa huomioon RL 10:11.2:n mukaiset edellytykset jo siinä vaiheessa, kun hän harkitsee vahingonkorvausasian saattamista tuomioistuimen ratkaistavaksi.

Haastatteluissa nostettiin esiin menettämisseuraamuksen tuomitsemiseen liittyviä ongelmia. Ensiksi tuotiin esiin, että menettämisseuraamusasian käsittelyssä tulisi ottaa yksilöidysti huomioon se, mihin menettämisseuraamus perustuu. Lisäksi tuomiosta tulisi selkeästi ilmetä, miten menettämisseuraamuksena valtiolle menetetyksi tuomittuun rahamäärään on päädytty. Esimerkkinä haastattelussa mainittiin se, että tuomioistuin saattaa kirjata tuomioon menettämisseuraamuksen euromäärän ja perusteluihin, että "rikoksen tuottamana taloudellisena hyötynä valtiolle menetetyksi tuomittu rahamäärä ilmenee tuomiolauselmasta". Menettämisseuraamuksen riittävä yksilöinti ja perusteiden käsittely olisi kuitenkin RL 10:11.2:n soveltamisen näkökulmasta tärkeää, koska rikoshyödyn ja siihen liittyvän vahingonkorvauksen yhteensovittamisessa joudutaan tutkimaan, vastaako tuomittu menettämisseuraamus tuomittua vahingonkorvausta.

Jos päädyttäisiin siihen vaihtoehtoon, että Oikeusrekisterikeskus maksaa yksityisoikeudelliset korvaukset, korvaushakemusten käsittelyn tehostaminen edellyttäisi menettämisseuraamusten perusteiden selkeämpää yksilöintiä tuomioistuimessa. Tämä vaikuttaa myös asianomistajan oikeuksien toteutumiseen, mikäli korvausvaatimuksen oikeellisuudesta ei voida varmistua RL 10:11.2:n mukaisessa menettelyssä.

Haastatteluissa nousi esiin ongelma, joka liittyy siirtymiseen eri prosessilajista toiseen Oikeusrekisterikeskuksen käsitellessä moniasianomistajarikoksissa asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia valtiolle perityksi saadun menettämisseuraamuksen perusteella. Ensiksi yksityisoikeudellisten vaatimusten perusteena oleva rikosasia käsitellään rikosprosessissa noudattaen rikosprosessioikeudellista sääntelyä, minkä jälkeen yksityisoikeudelliset vaatimukset käsitellään riita-asian oikeudenkäynnissä noudattaen siviiliprosessuaalista sääntelyä.

Sen jälkeen kun rikosasiassa tuomitulta on saatu perittyä rikoshyötyä valtiolle, on asianomistajilla mahdollisuus hakea heille siviiliprosessissa määrättyjä vahingonkorvauksia vastaavaa määrää Oikeusrekisterikeskukselta.[410] Oikeusrekisterikeskus käsittelee vahingonkorvausasiaa hallintomenettelyssä ja tekee asiassa hallintopäätöksen. Päätökseen ei kuitenkaan haeta muutosta hallinto-oikeudesta, vaan kanne tulee nostaa joko hakijan kotipaikan tai Helsingin käräjäoikeudessa. Vastaajana asiassa on Suomen valtio, jota edustaa Oikeusrekisterikeskus. Lain esitöiden

410 Ks. tarkemmin tämän raportin luku 5.1.5.

mukaan muutoksenhakuvaiheessa on kysymys omantyyppisestään (*sui generis*) asiasta. Koska käräjäoikeudessa haetaan muutosta hallintoviranomaisen päätökseen, ei asiaa voida käsitellä tavanomaisena riita- tai rikosasiana.[411] Oikeudenkäynneissä on ollut epäselvää, kenellä on asiassa näyttötaakka ja onko todisteiden hyödyntämiskielto ollut joltain osin voimassa. Tuomioistuimessa on esimerkiksi katsottu, että hallintomenettelyssä asian selvittämisessä hyödynnettyyn esitutkintapöytäkirjaan ei voida enää riita-asian oikeudenkäynnissä vedota näyttönä. Asian on tuomioistuimessa katsottu alkavan ikään kuin ”puhtaalta pöydältä”. Tilannetta pidettiin huonona myös asianomistajan kannalta.

Korvauspäätöstä koskevasta muutoksenhausta tulisikin säätää tarkemmin sitä koskien, mitä prosessisäännöksiä muutoksenhakuvaiheessa tulee soveltaa.

7.6 Poliisihallituksen esitys esitutkintalain muutostarpeista

Poliisihallitus on laatinut esitutkintalain muutostarpeita koskevan esittelymuistion joulukuussa 2024.[412] Muistio liittyy oikeusministeriön käynnistämään kaksivaiheiseen hankkeeseen rikosprosessin sujuvoittamisesta[413]. Poliisihallituksen muistiossa ehdotetaan ensimmäisessä vaiheessa mahdollisesti toteutettavia yksinkertaisia muutoksia muun muassa rikoksiin, joissa voi olla suuri joukko asianomistajia.[414] Poliisihallituksen muistiosta on kerätty nyt selvitettävän asian kannalta keskeiset muutosehdotukset.

Muistiossa ehdotetaan muutosta ETL 1:2.1:n 1 ja 3 kohtiin. Ehdotuksen mukaan 1 kohdassa tulisi olla mahdollista ottaa huomioon rikoskokonaisuuden laajuus ja 3 kohdassa tulisi olla mahdollista yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittämättä jättäminen tietyin ehdoin:

411 LaVM 4/2013 v, s. 2.

412 Muistio 20.12.2024 POL-2024-155300, ID-24769515 (POHA).

413 Muut rikosprosessin sujuvoittamistoimet (vaihe 1) - Muut rikosprosessin sujuvoittamistoimet (vaihe 1) - Oikeusministeriö ja Muut rikosprosessin sujuvoittamistoimet (vaihe 2) - Muut rikosprosessin sujuvoittamistoimet (vaihe 2) - Oikeusministeriö.

414 POHA 2024, s. 2.

Ehdotuksen mukaan esitutkinnassa selvitetään:

> 1) asian laadun ja rikoskokonaisuuden laajuuden edellyttämällä tavalla epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat;
>
> 3) asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 3 luvun 9 §:n nojalla on pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen vaatimustaan. Yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan jättää selvittämättä, jos se on jo käsitelty tai syyttäjä on päättänyt, ettei hän aja asiassa yksityisoikeudellista vaatimusta. Yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan jättää selvittämättä myös, jos asianomistaja ei ole pyynnöstä huolimatta esittänyt vaatimusta ja sen perusteluita;[415]

Esitutkintalain 1:2.1:n 1 kohdan osalta ehdotus tarkoittaisi sitä, että esitutkinta ja tutkintatoimenpiteet olisi jatkossa mahdollista kohdistaa pääasiassa vakavien rikosten tutkintaan. Esimerkkinä muistiossa mainitaan tietoverkkovälitteisen törkeän huumausainerikoksen tutkinta, johon voi sisältyä suuri määrä pieniä käyttörikoksia. Uudistetun sääntelyn myötä esitutkinnan resurssit voitaisiin tutkinnanjohtajan päätöksellä kohdistaa törkeän tekomuodon selvittämiseen, jolloin vähäisemmät käyttörikokset eivät veisi tutkinnasta resursseja nykyisin voimassa olevan sääntelyn edellyttämällä tavalla. Mikäli rajanveto vaatisi oikeudellista arviointia tai olisi muulla tavoin haastavaa, harkinta tulisi tehdä esitutkintayhteistyönä syyttäjän kanssa.[416]

Nimenomaan moniasianomistajarikoksia koskee ehdotettu muutos ETL 1:2.1:n 3 kohtaan.[417] Voimassa olevan lain mukaan poliisi joutuu esimerkiksi laajoissa tietomurtokokonaisuuksissa, joissa on useita asianomistajia, pyytämään kaikilta rikosilmoituksen tehneiltä asianomistajilta korvausvaatimukset, koska syyttäjä voi vasta syyteharkintavaiheessa päättää olla ajamatta niitä. Ehdotetun muutoksen mukaisesti esitutkinnassa ei tarvitsisi selvittää asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia, mikäli syyttäjä päättää, ettei hän tule ajamaan vaatimuksia rikosasian

415 POHA 2024, s. 3.

416 POHA 2024, s. 3. Poliisin mahdollisuutta keskittää resurssejaan vakavampina pidettäviin rikoksiin tukisi vielä ETL 3:3.1:iin ehdotettu viittaus ETL 3:1.2:iin: ”Esitutkintaviranomaisen on toimitettava esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten on syytä epäillä, että rikos on tehty ottaen kuitenkin huomioon, mitä tämän luvun 1 §:n 2 momentissa on säädetty.” (POHA 2024, s. 14).

417 Lisäksi ehdotetaan, että jos osapuolet ovat päässeet yksityisoikeudellisista vaatimuksista sovintoon, asiaa ei enää käsiteltäisi rikosprosessin yhteydessä (POHA 2024, s. 3.).

oikeudenkäynnissä. Perusteena ehdotukselle on se, että nykyisin poliisissa joudutaan käyttämään vaatimusten selvittämiseen huomattavasti työaikaa ja resursseja, vaikkei näillä ole merkitystä rikosasian käsittelyssä tuomioistuimessa. Muutoksen toimivuus edellyttäisi sitä, että syyttäjä tekisi linjanvedon vaatimusten ajamisesta mahdollisimman aikaisessa vaiheessa.[418]

Poliisihallitus esittää lisäksi, ettei yksityisoikeudellisia vaatimuksia olisi tarpeen selvittää esitutkinnassa enää sen jälkeen, kun asianomistaja ei ole esitetystä pyynnöstä huolimatta esittänyt omia vaatimuksiaan ja niiden perusteita. Tämä edellyttäisi sitä, että esitutkintaviranomaisen pyyntö olisi riittävän yksilöidysti ja täsmällisesti kuvattu, jotta asianomistaja ymmärtää miten, millä tarkkuudella ja missä määräajassa hänen on toimitettava vaatimuksena ja niiden perusteet esitutkintaviranomaiselle. Muutettavaksi ehdotetulla sääntelyllä olisi kaksi vaikutusta. Ensinnäkin se nopeuttaisi esitutkintaa, kun poliisin ei tarvitsisi odotella asianomistajien riittävän yksilöityjä vaatimuksia. Asianomistajien yksityisoikeudellisten vahinkojen määrä ei heistä riippumattomista syistä välttämättä ole edes vielä esitutkinnan aikana selvillä. Esitutkintaa ei kuitenkaan ole perusteltua viivästyttää ainoastaan yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittämisen keskeneräisyyden vuoksi. Ehdotettu sääntely olisi toiseksi myös asianomistajien edun mukaista, koska syyttäjän päättäessä olla ajamatta heidän vaatimuksiaan he joutuvat esittämään yksityisoikeudelliset vaatimuksensa uudelleen tuomioistuimessa. Lisäksi muistiossa viitataan asianomistajan mahdollisuuteen esittää ROL 3:9:ssä säädetyin tavoin yksityisoikeudelliset vaatimuksensa syyttäjälle syyteharkinnan aikana ja esittää vaatimuksensa itse syyteasian oikeudenkäynnissä tai erillisessä riita-asian oikeudenkäynnissä. Näin ollen Poliisihallitus katsoo, ettei ehdotettu muutos vaarantaisi asianomistajan oikeusturvaa.[419]

Lisäksi Poliisihallitus esittää ETL 1:2:ään lisättäväksi uusi 3 momentti:

> ”Esitutkinnassa saadaan jättää selvittämättä 1 momentissa luetellut seikat sekä esitutkinta saadaan jättää valmistelematta 2 momentissa kuvatulla tavalla silloin, kun esitutkinnassa on selvinnyt, että se voidaan lopettaa esitutkintalain 3 luvun 9 §:n perusteella tai esittää rajoitettavaksi esitutkintalain 3 luvun 10 §:n tai 10 a §:n perusteella.”

418 POHA 2024, s. 4. Ehdotuksella ei tarkoiteta muutettavaksi esitutkintaviranomaisen velvollisuutta aiheutetun vahingon selvittämiseen (POHA 2024, s. 4).

419 POHA 2024, s. 4.

Muutosesitystä perustellaan sillä, että nykyisin voimassa oleva ETL 1:2 koskee lain sanamuodon mukaisesti kaikkea esitutkintaa riippumatta siitä, päättääkö esitutkintaviranomainen esitutkinnan, tehdäänkö syyttäjälle esitys esitutkinnan rajoittamisesta tai saatetaanko asia syyttäjälle syyteharkintaan. Poliisihallitus ei pidä tarkoituksenmukaisena esimerkiksi omaisuuden palauttamista koskevien mahdollisuuksien ja asianomistajien korvausvaatimusten selvittämistä siinä tapauksessa, kun esitutkinta päätetään tai sitä rajoitetaan. Esityksellä tavoitellaan resurssien säästöä sellaisissa vähäisissä asioissa, jotka eivät etene syyteharkintaan.[420]

Muistiossa esitetään ETL 1:2:ään lisättäväksi myös 4 momentti:

> ”Jos samasta asiasta on kirjattu ilmoitus, esitutkintaviranomainen voi liittää uuden ilmoituksen tiedot aiempaan asiasta kirjattuun ilmoitukseen. Myös samaa rikoskokonaisuutta koskevat epäillyt rikokset voidaan tutkinnanjohtajan päätöksellä käsitellä yhdessä yhdellä ilmoituksella, kun se on epäiltyjen rikosten laadun ja asian käsittelyn kannalta tarkoituksenmukaista.”[421]

Ehdotettu lisäys mahdollistaisi sen, että silloin kun epäillystä rikoksesta on tehty aikaisemmin ilmoitus poliisille, uudesta ilmoituksesta ilmenevät tiedot olisi mahdollista liittää aikaisemmin tehtyyn ilmoitukseen. Tämä mahdollistaisi sen, että silloin kun esitutkintaviranomainen on päättänyt olla aloittamatta esitutkintaa tai sitä on syyttäjän päätöksellä rajoitettu ja asiasta tehtäisiin uusi, lähes identtinen rikosilmoitus, sitä ei tarvitsisi käsitellä erillisenä ilmoituksena uudelleen. Tämä nopeuttaisi asian käsittelyä poliisissa, koska tällöin jo päätetylle asialle voitaisiin lisätä uuden ilmoituksen sisältämät tiedot, minkä jälkeen voitaisiin joko avata esiselvitys tai esitutkinta uudelleen. Jos uusi ilmoitus ei sisältäisi mitään sellaista uutta seikkaa, joka antaisi aiheen jatkaa rikosprosessia, uudelle ilmoittajalle olisi mahdollista toimittaa, salassapitosäännökset huomioiden, asiassa jo aiemmin tehty päätös.[422]

Ehdotettu sääntely vähentäisi Poliisihallituksen mukaan huomattavasti poliisissa tehtävää työtä moniasianomistajarikosten esitutkinnassa, koska siinä samaa rikoskokonaisuutta koskevat rikosilmoitukset olisi mahdollista niputtaa yhteen sen sijaan, että jokainen rikosilmoitus joudutaan kirjaamaan erikseen, kuten tällä

420 POHA 2024, s. 5.

421 POHA 2024, s. 13.

422 POHA 2024, s. 13.

hetkellä tehdään. Sääntely mahdollistaisi tarvittaessa edelleen sen, että asianosaistietoja voitaisiin käsitellä erikseen ja siirtää syyteharkinnan kannalta tarvittavat tiedot syyttäjälle.[423]

Poliisihallituksen tekemän ehdotuksen tavoin myös haastatteluissa kannatettiin sitä, ettei asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia tarvitsisi moniasianomistajarikoksissa selvittää. Ehdotusta voidaankin sellaisenaan pitää perusteltuna. Samoin kannatusta haastatteluissa sai ehdotus siitä, että asianomistajat vastuutettaisiin itse ilmoittamaan, mikäli heillä on rangaistus- tai korvausvaatimuksia. Katsomme kuitenkin, että kun esitutkinnassa selviää, että kyse on moniasianomistajarikoksista, asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäminen siirrettäisiin tuomioistuimen määräyksellä kokonaisuudessaan kolmannelle taholle poliisin sijaan. Tällöin lainsäädäntömuutokset toimenpiteistä luopumisesta poliisin ja syyttäjän osalta eivät olisi tarpeen.

7.7 Viranomaisten yhteistyötä koskeva sääntely

Poliisihallitus esittää tarkennuksia myös poliisin ja syyttäjän väliseen yhteistyöhön. Sen mukaan ETL 5:3.2:ia tulisi muuttaa:

> ”Syyttäjän on asian laadun ja laajuuden edellyttämällä tavalla osallistuttava esitutkintaan sen varmistamiseksi, että asia selvitetään 1 luvun 2 §:ssä tarkoitetulla tavalla.”[424]

Nykyisin voimassa olevassa laissa yhteistyövelvollisuus on ilmaistu termillä ”tarvittavissa määrin”, eikä asiaa ole lain esitöissä perusteltu. Poliisihallitus katsoo, että esitutkintaviranomaisten velvoitteet ovat nykyisellääkin selkeät, mutta käytännössä on noussut esiin tilanteita, joissa nimetyillä syyttäjillä ei omien työtehtäviensä priorisoinnin vuoksi ole ollut mahdollisuutta reagoida ilmoituksiin tai kuulemispyyntöihin riittävän nopeasti. Tämä voi johtaa esitutkinnan tarpeettomaan viivästymiseen. Riittämätön esitutkintayhteistyö on Poliisihallituksen mukaan saattanut johtaa myös siihen, ettei syyttäjä ole ehtinyt perehtyä esitutkintaan ennen kuin se on valmistunut, ja vasta tässä vaiheessa on tullut ilmi tarve lisätutkinnalle. Tämäkin aiheuttaa rikosprosessin viivästymistä.[425]

423 POHA 2024, s. 13.

424 POHA 2024, s. 21.

425 POHA 2024, s. 21.

Rikosprosessin tehostamistyöryhmä ehdotti mietinnössään lainsäädäntömuutoksia ETL 5:3:ssä säädettyyn esitutkintaviranomaiseen ja syyttäjän yhteistyövelvollisuuteen. Muutoksen tarkoituksena oli lisätä syyttäjän aktiivista roolia esitutkinnassa. Sen vuoksi ehdotettiin, että tutkinnanjohtajalle säädettäisiin velvollisuus neuvotella syyttäjän kanssa esitutkinnassa selvitettävistä asioista niissä tapauksissa, joissa esitutkintaviranomainen on tehnyt syyttäjälle ilmoituksen. Lisäksi työryhmä ehdotti, että tutkintasuunnitelman laatimisesta säädettäisiin ETL 3:3 a:ssä, johon lisättäisiin esitutkintaviranomaisille ja syyttäjälle velvollisuus neuvotella tutkintasuunnitelman sisältöön liittyvistä kysymyksistä. Muutoksilla on tarkoitus lisätä esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän välistä vuoropuhelua esitutkinnan aikana. Tavoitteena olisikin turvata tutkinnan suorittaminen ripeästi ja laadukkaasti, jotta rikosasia saadaan tehokkaasti käsiteltyä tuomioistuimessa ilman mahdollisia lisätutkintapyyntöjä oikeudenkäynnin aikana.[426] Myös rikosprosessin sujuvoittamista koskevassa arviomuistiossa katsottiin, että tiiviimmällä esitutkintayhteistyöllä voitaisiin saavuttaa merkittäviäkin hyötyjä. Arviomuistiossa kannatettiin tehostamismietinnössä ehdotettua toimenpidettä esitutkintakäytäntöjen ohjaamiseksi etupainotteisempaan suuntaan. Sen arvioitiin sujuvoittavan rikosprosessia kokonaisuutena.[427]

Edellä esitettyjen lisäksi esitutkintalaissa ja/tai oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa tulisi säätää tuomioistuimen osallistumisesta moniasianomistajarikosten rikosprosessin tekniseen suunnitteluun (esim. istuntoaikataulut ja -paikat) jo esitutkintavaiheessa (ks. luku 5.2.3). Nimenomainen säännös tuomioistuimen roolista olisi omiaan tehostamaan moniasianomistajarikosprosessia sekä varmistamaan sen laatua.

7.8 Uusi malli vai voimassa olevan sääntelyn kehittäminen?

Haastateltavilta kysyttiin, kumpaa mallia he pitäisivät parempana moniasianomistajarikosasioiden osalta: 1) sitä, että poliisi ja syyttäjä yhteistyössä arvioisivat ja tekisivät nykyistä laajempia linjauksia asianomistajien selvittämisen tarpeellisuudesta ylipäätään, vai 2) sitä, että poliisin ja syyttäjän rinnalle perustettaisiin jokin uusi kolmas taho, jolle asianomistajien ja heidän yksityisoikeudellisten vaatimustensa selvittäminen siirrettäisiin kokonaisuudessaan ja joka toimisi poliisin ja syyttäjän kanssa yhteistyössä esitutkinnan alusta alkaen. Haastatteluissa kysymystä

426 OMML 2022:14, s. 98–98. Ks. myös Koistinen – Karjalainen 2021.

427 OMML 2025:18, s. 100.

tarkennettiin käsittämään myös asianomistajan rangaistusvaatimusten selvittäminen ja sen siirtäminen kolmannen tahon tehtäväksi muiden asianomistajaan liittyvien seikkojen ohella. Tämän ehdotetun kolmannen tahon statuksen osalta kysyttiin, näkivätkö haastateltavat merkitystä sillä, olisiko tämä kolmas taho viranomainen vai yksityinen. Haastateltavilta pyydettiin myös arvioita siitä, millainen järjestelmä ylipäätään olisi optimaalisin.

Kaikki haastateltavat olivat yksimielisiä sen suhteen, että kolmannen tahon mukaantulo prosessiin edustamaan kollektiivisesti asianomistajia nopeuttaisi moniasianomistajarikosasioiden esitutkintaa ja käsittelyä. Kolmannen tahon mukaantulo nähtiin tarpeelliseksi heti esitutkintavaiheessa. Haastateltavien näkemykset olivat jossain määrin eriäviä sen suhteen, tulisiko tämän ehdotetun kolmannen tahon olla viranomaistaho vai yksityinen taho ja missä määrin kolmannen tahon tehtäviin tulisi sisällyttää varsinaisia yksityisoikeudellisten vaateiden selvittämistehtäviä. Valtaosa haastateltavista päätyi pohdinnassaan siihen, että poliisin ja syyttäjän rinnalla toimivan tahon tulisi olla virkavastuulla toimiva viranomaistaho. Viranomaistahoa koskevaksi haasteeksi esitettiin sitä, että valtioon virkasuhteessa toimivan tahon on vaikea nähdä olevan itsenäinen, riippumaton ja puolueeton asianomistajien edustaja, kun taas yksityinen taho valtiosta irrallisena elimenä täyttää nämä puolet kiistattomasti. Toisaalta tässä kohtaa kuitenkin todettiin myös julkisten oikeusavustajien noudattavan hyvää asianajajatapaa ja muita eettisiä ohjeita yksityisiä asianajajia vastaavasti. Yksityisen tahon osalta keskeisimpänä haasteena pidettiin toimivallan laajuutta koskevia kysymyksiä, varsinaisen virkavastuun puuttumista sekä kuluriskiä, joka liittyy yksityisen yritystoiminnan voittoa tavoittelevaan luonteeseen.

Mikäli päädyttäisiin yksityisen tahon määräämiseen julkisasianhoitajaksi, tulisi tahoa koskevien vaatimusten noudattaa sitä, mitä ryhmäkanteista ja edustajakanteista on säädetty (ks. luku 5.1.6). Sinänsä viranomainen hoitaa tehtäväänsä virkavastuulla, johon voidaan sisällyttää asianomistajien edun ajamista koskeva vaatimus.

Asianomistajia edustavan tahon tulee olla virkavastuulla toimiva virkamies jo siitäkin syystä, että lähtökohtaisesti kyseisen tahon toiminta voi sisältää julkisen vallan käyttöä (tai jopa merkittävää julkisen vallan käyttöä), jota ei pääsääntöisesti voida antaa yksityisen tahon tehtäväksi ilman nimenomaista lain säännöstä (PL 124 §). Tällöinkin laissa tulee määritellä yksityiselle taholle annettu toimivalta täsmällisesti ja tarkkarajaisesti, kun taas viranomaiselle toimivalta voidaan antaa laajemmin tehtäväaluetta yleisesti koskien. Toiminnan luonteen vuoksi on myös mahdotonta säätää toimivallasta yksityiskohtaisesti jokaisen mahdollisen erillisen tehtävän osalta, vaan toimija tarvitsee tehtävästään suoriutuakseen ns. yleistoimivallan tehtäväalueellaan.

Lisäksi yksityisen tahon toimintaan liittyy aina voittoa tavoitteleva elementti, mikä on luonnollinen ja oikeutettu osa yksityistä yritystoimintaa. Uudistuksen tavoitteena on kuitenkin pystyä hallitsemaan resurssien käyttöä siten, että kulurakenne pysyisi mahdollisimman lähellä tämänhetkistä kulurakennetta, jolloin kustannustehokkaampaa on pyrkiä kohdistamaan osa oikeudenkäytön piirissä yksityisille avustajille maksettavista valtion varoista virassa toimiville julkisasianhoitajille, jotka hoitavat myös julkisen oikeusavustajan virkaa sen sijaan, että lisättäisiin yksityisille tahoille maksettavien palkkioiden kokonaismäärää. Kun varoja kohdistetaan viranomaistoimintaan yksityisen toiminnan sijaan, ovat kulut paremmin ennakoitavissa.

Suurin osa haastateltavista näki erityisesti prosessiekonomisesti parhaimpana vaihtoehtona sen, että poliisin ja syyttäjän tehtäviä asianomistajien ja heidän yksityisoikeudellisten vaatimustensa selvittämiseen liittyen siirrettäisiin konkreettisesti kolmannelle (viranomais)taholle, joka toimisi aktiivisesti esitutkinnassa yhteistyössä poliisin ja syyttäjän kanssa. Tällaisen järjestelmän luomisen nähtiin parantavan huomattavasti poliisin ja syyttäjän mahdollisuuksia keskittyä päätoimiinsa eli rikoksen selvittämiseen ja rikosvastuun toteuttamiseen. Viranomaisyhteistyöllä tulisi pyrkiä myös siihen, etteivät eri viranomaiset tekisi rikosprosessin eri vaiheissa päällekkäistä työtä, vaan viranomaisten välinen tiedonkulku mahdollistettaisiin esimerkiksi yhteisin tietojärjestelmin. Tärkeänä ja resurssien käyttöä tehostavana pidettiin erityisesti sitä, että poliisin ei tarvitsisi selvittää ja kuulustella kaikkia tai edes suurta osaa asianomistajista, vaan kuultaviksi voitaisiin valita sellainen määrä asianomistajia, mikä olisi esitutkinnan ja syyteharkinnan kannalta tarpeen.

Asianomistajien oikeuksiin pääsemisen osalta pohdittiin vaihtoehtoina joko asianomistajan omaa ilmoittautumista edellyttävää (*opt-in*) tai kaikki asianomistajat automaattisesti huomioivaa (*opt-out*) järjestelmää. Haastateltavien näkemykset jakautuivat jossain määrin sen suhteen, kummanlainen järjestelmä olisi oikeutettavampi. Toisaalta pohdittiin sitä, että erityisesti haavoittuvassa asemassa olevat asianomistajat ovat harvoin kykeneväisiä ottamaan aktiivisesti osaa prosesseihin. Esiin nostettiin myös se, että valtion tehtävänä on jo ihmisoikeussopimusten perusteella edistää ihmisten pääsyä oikeuksiinsa. Toisaalta nähtiin tärkeänä se, että ihmisiä itseään aktivoitaisiin hoitamaan asioitaan ja mahdollistettaisiin jo prosessin alkuvaiheessa heille se valinta, haluavatko he ylipäätään osaksi prosessia. Suurin osa haastateltavista piti asianomistajan aktiivisuuteen perustuvaa järjestelmää kannatettavampana kuin sitä, että viranomaiset selvittäisivät viran puolesta kaikki asianomistajat ja ottaisivat heidät järjestelmällisesti mukaan prosessiin. Tämän toimintamallin nähtiin myös säästävän viranomaisten resursseja, kun laajaa jopa satojentuhansien henkilöiden muodostamaa asianomistajajoukkoa ei olisi pakollista selvittää tyhjentävästi ja toisaalta koko joukkoa asianomistajia ei tarvitsisi kontaktoida henkilökohtaisesti. Keskeisenä pidettiin kuitenkin sitä, ettei

julkisasianhoitajavetoiseen prosessiin osallistumatta jättäminen johtaisi oikeudenmenetyksiin, vaan jokainen voisi halutessaan ajaa yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan joko julkisasianhoitajan rinnalla tai omassa erillisessä prosessissa.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan mukaisiin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin kuuluu valtiolle asetettu velvollisuus taata, että ihmiset pääsevät oikeuksiinsa ja saavat asiansa riippumattoman tuomioistuimen käsiteltäväksi. EIS 6 artikla ei kuitenkaan aseta valtiolle aktiivista toimintavelvoitetta huolehtia siitä, että jokainen ihminen ymmärtää vaatia artiklassa tarkoitettuja oikeuksiaan, vaan valtion tehtävänä on ainoastaan mahdollistaa niiden menestyksekäs vaatiminen ja vaatimusten asianmukainen käsittely (*access to court* ja *access to justice*). Toisaalta oikeusjärjestelmämme yhtenäisyys, johdonmukaisuus ja ennakoitavuus vaativat, että uusi kollektiivinen julkisasianhoitajajärjestelmä seuraa olemassa olevia kollektiivisen edustuksen järjestelmiä koskien tehtyjä linjauksia. Tästä syystä julkisasianhoitajajärjestelmään mukaan pääsemisen tulisi lähtökohtaisesti perustua asianomistajan omaan ilmoitukseen. Valtion tehtävänä on luoda sellaiset tiedonvälitysmenettelyt, että tieto kyseisen järjestelmän aktivoitumisesta tietyssä tapauksessa saavuttaa kaikki potentiaaliset asianomistajat. Asianomistajan ilmoittautumisen jälkeen julkisasianhoitaja tarkastaisi ilmoittautujan asianomistajastatuksen, jolloin perusteettomasti mukaan ilmoittautuneet karsiutuisivat pois menettelystä.

Haastatteluvastauksissa nostettiin voimakkaasti esiin tarve erityisesti (vangittuna olevan) syytetyn oikeusturvan kannalta huolehtia siitä, ettei suuren asianomistajamäärän käsittely tavalla tai toisella rampauta moniasianomistajarikosprosessia sen varsinaisen päätehtävän eli rikosvastuun tehokkaan toteuttamisen. Asianomistajien ja heidän vaatimustensa selvittämisen siirtämisen katsottiin osaltaan takaavan myös syytetyn oikeusturvan toteutumista. Haastateltavat tunnistivat tarpeen adheesioperiaatteen mukaisen asioiden käsittelyn varmistamiselle, mutta toivat myös vahvasti esiin reaalisen argumentin siitä, ettei joutuisa rikosprosessi yksinkertaisesti ole tosiasiallisesti mahdollinen, jos asianomistajien yksityisoikeudelliset vaatimukset käsitellään samassa prosessissa tilanteissa, joissa asianomistajamäärä nousee satoihin tuhansiin henkilöihin. Tästä syystä valtaosa haastateltavista piti keskeisenä sitä, että asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyn tulee tarpeen vaatiessa olla erotettavissa rikosasian käsittelystä ja tutkinnasta jo esitutkintavaiheessa. Tarvetta ei kuitenkaan nähty sille, että yksityisoikeudellisten vaateiden selvittäminen ja käsittely erotettaisiin järjestelmällisesti omaksi prosessikseen, vaan pääsääntönä tulisi edelleen pitää adheesioperiaatteen mukaista lähestymistapaa. Lakiin tulisi kuitenkin sisällyttää mahdollisuus siitä, että rikosasian

käsittely vietäisiin siviilipuolen käsittelyä nopeammin eteenpäin eli asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäminen ei saisi tarpeettomasti hidastaa rikosvastuun toteuttamista.

Viranomaistahon hallinnollisen sijoittumisen osalta haastateltavilla ei ollut voimakkaita näkemyksiä. Valtaosa kuitenkin piti epärealistisena ja kustannustehottomana sitä, että perustettaisiin täysin uusi viranomainen, jonka ainoana tehtävänä olisi moniasianomistajarikosten asianomistajien ja heidän vaatimuksiensa selvittäminen. Kannatettavana ja kustannustehokkaana ajatuksena sen sijaan pidettiin sitä, että esimerkiksi Oikeuspalveluvirastoon perustettaisiin yksikkö, jonka henkilöstö erikoiskoulutettaisiin käsittelemään nimenomaan moniasianomistajarikoksien asianomistajien ja heidän vaatimustensa selvittämistä ja jopa ajamista. Tämän yksikön henkilöstö olisi siis virkasuhteessa Oikeuspalveluvirastoon ja toimisi julkisen oikeusavustajan tehtävissä niinä aikoina kuin moniasianomistajarikoksia ei ole käsiteltävinä. Yksikön kokoa koskevat arviot vaihtelivat haastateltavien keskuudessa melko paljon. Yhteen moniasianomistajarikokseen tarvittavien julkisasianhoitajien määrä vaihtelee haastateltavien mukaan paljon asian laadusta riippuen, ja selvittämistä ja kirjaamista koskevien toimien osalta todettiin, että niissä voitaisiin hyödyntää myös toimistohenkilökuntaa. Arviot tarvittavasta määrästä julkisasianhoitajia per tapaus asettuivat viiden ja viidenkymmenen välille.

Julkisasianhoitajan pätevyyden osalta haastateltavat katsoivat yksimielisesti, että pätevyysvaatimus riippuu kyseisen viranomaisen tehtäväksi asetettavan tehtäväkentän laajuudesta. Pääasiassa eniten synergiaetuja nähtiin saavutettavan, jos julkisasianhoitajalla olisi valtuudet edustaa asianomistajia tuomioistuinkäsittelyssä asti, jolloin valtaosa haastateltavista päätyi siihen, että kyseiseen virkaan voitaisiin valita vain ylemmän oikeustieteellisen tutkinnon suorittanut henkilö. Suurin osa haastateltavista katsoi myös, että julkisasianhoitajaksi valittavalla tulisi olla laaja kokemus lainkäytön alueelta, mieluusti sekä siviili- että rikosprosessista. Erityisen keskeisenä pidettiin siitä huolehtimista, ettei julkisasianhoitajan tehtävä muodostuisi vastavalmistuneiden juristien ponnahduslaudaksi työelämään, sillä tehtävän ansiokkaan hoitamisen katsottiin vaativan laajaa – vähintään viiden vuoden – työkokemusta alalta. Julkisasianhoitajan riittävästä pätevyydestä tulisi huolehtia laintasoisella säännöksellä.

Julkisasianhoitajakonstruktion aktivoitumisesta osaksi moniasianomistajarikosprosessia haastateltavat olivat melko yksimielisiä. Kaikki pitivät tärkeänä sitä, että taho saataisiin mukaan prosessiin jo esitutkintavaiheessa. Tahon aktivoimista koskevan päätöksen tekemisen osalta valtaosa piti kannatettavana sitä, että aktivoitumisesta päättäisi tuomioistuin. Asian käsittely mukailisi soveltuvin osin pakkokeinojen määräämistä koskevaa prosessia. Syyttäjä esittäisi julkisasianhoitajan määräämistä

tutkinnanjohtajan kanssa asiasta keskusteltuaan ja tuomioistuin päättäisi määräämisestä syyttäjän esityksen pohjalta. Esittäminen tulisi antaa nimenomaan syyttäjän tehtäväksi, koska syyttäjä on se taho, joka päättää ajaako hän asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia rikosasian yhteydessä vai ei. Syyttäjän ja tutkinnanjohtajan tulisi olla ennen julkisasianhoitajan määräämisen esittämistä yhteydessä myös Oikeuspalveluviraston julkisasianhoitajayksikköön, jotta siellä voitaisiin omalta osaltaan alkaa valmistella tarvittavaa resurssia. Harkinta konkreettista resurssin suuruutta (henkilömäärä) koskien jäisi Oikeuspalveluvirastolle.

Haastateltavilta kysyttiin myös, tulisiko asianomistajia ja heidän yksityisoikeudellisten vaatimustensa selvittämistä koskevaa ehdotettua uudistusta (eli kolmannen tahon määräämistä hoitamaan ko. asioita) arvioida joiltakin osin eri tavalla, jos asianomistajan yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäminen on tunnusmerkistön täyttymisen ja/tai rangaistuksen mittaamisen kannalta tarpeen. Suurimmassa osassa vastauksia jätettiin varaumaa sille, että asianomistajien ja heille aiheutuneiden vahinkojen selvittämisellä voi olla merkitystä teon törkeysarvioinnissa ja/tai rangaistuksen mittaamisessa jopa moniasianomistajarikoksissa. Toisaalta vastauksista välittyi melko selkeänä viesti siitä, ettei sillä, mikä taho asianomistajat tai heidän yksityisoikeudelliset vaatimuksensa ja sitä kautta heille aiheutuneet vahingot selvittää, ole viime kädessä merkitystä. Merkitystä sen sijaan on sillä, että kyseiset tiedot tulevat poliisin ja syyttäjän käytettäviksi ja he voivat arvioida niiden avulla sekä (erityisesti törkeän tekomuodon) tunnusmerkistön täyttymistä että mahdollisesti tarvetta valikoida asianomistajajoukosta joitakin henkilöitä todistelutarkoituksessa kuultaviksi.

Useassa vastauksessa nousi voimakkaasti esiin myös se tosiasia moniasianomistajarikoksiin liittyen, että useinkin tämäntyyppisissä tekomuodoissa ei tunnusmerkistön täyttymisen tai rangaistuksen mittaamisen kannalta ole merkitystä sillä, millaista vahinkoa yksittäiselle asianomistajalle tai heidän joukolleen on aiheutunut, koska teon laajuus ja suunnitelmallisuus itsessään saavat aikaan törkeimmän mahdollisen tekomuodon täyttymisen ja sitä kautta ankaroittavat myös teo(i)sta määrättävää rangaistusta. Esiin nousi tosin se seikka, että rangaistusta lieventävänä seikkana voidaan joissain tapauksissa ottaa huomioon se, jos vastaaja on oma-aloitteisesti ja laajamittaisesti sopinut asianomistajien kanssa vahinkojen korvaamisesta.

8 Moniasianomistajarikosprosessin tehostaminen keskittymällä tiedonhallintaan ja logistiikkaan

8.1 Lähtökohtia

Rikosprosessin tiedonhallintaan vaikuttavat useat säädökset. Yleislainsäädännön tasolla tiedonhallinnasta on säädetty julkisen hallinnon tiedonhallinnasta annetussa laissa (906/2019, tiedonhallintalaki). Tiedonhallintalain 2 §:n 9 kohdan mukaan tiedonhallinnalla tarkoitetaan viranomaisen tehtävien hoidossa tai sen muussa toiminnassa syntyviin tarpeisiin perustuvia toimia ja tietoturvallisuustoimenpiteitä viranomaisen tietoaineistojen, niiden käsittelyvaiheiden ja tietoaineistoihin sisältyvien tietojen hallinnoimiseksi riippumatta tietoaineistojen tallentamistavasta ja muista käsittelytavoista. Tiedonhallintaan sisältyvät asiakirjojen käsittely ja hallinta sekä asiakirjojen lainmukaisen käsittelyn ja suojaamisen toimet. Asiallisesti tiedonhallintaan vaikuttavat myös tietosuojaan liittyvät vaatimukset, ja tiedonhallintalaissa on käytetty kansallista liikkumavaraa suhteessa EU:n tietosuojalainsäädäntöön, erityisesti EU:n yleiseen tietosuoja-asetukseen (EU) 2016/679 nähden.[428] Tiedonhallintalaki on yleislaki, jota sovelletaan laajasti viranomaistoimintaan. Tiedonhallintalakia sovelletaankin toissijaisesti rikosprosessissa tapahtuvaan asiakirjojen käsittelyyn suhteessa rikosasioiden tietosuojalakiin ja muihin tietosuojaan liittyviin erityislakeihin nähden[429].

Tiedonhallinnallisesti rikosprosessi ei ole varsinainen toimintaprosessi, vaan se koostuu useamman tiedonhallintalaissa tarkoitetun viranomaisen toimintaprosessista. Tiedonhallintalain 2 §:n 10 kohdan mukaan toimintaprosessilla tarkoitetaan viranomaisen asiankäsittely- tai palveluprosessia. Määritelmän perusteella esitutkintaviranomaisella, syyttäjällä ja tuomioistuimella on omat toimintaprosessinsa osana rikosprosessia.

428 HE 284/2018 vp, s. 148–149.

429 Laki henkilötietojen käsittelystä rikosasioissa ja kansallisen turvallisuuden ylläpitämisen yhteydessä (1054/2018).

Tiedonhallintalakia sovelletaan esitutkintalain mukaisessa esitutkinnassa ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain mukaisessa syyteharkinnassa. Tiedonhallintalakia sovelletaan myös rikosasian käsittelyyn tuomioistuimessa, mutta lain soveltamisalaa on rajattu siten, että tuomioistuimien lainkäyttöön ei sovelleta tiedonhallintalain 19 §:ää (tietoaineistojen sähköiseen muotoon muuttaminen), 20 §:ää (tietoaineistojen kerääminen), 26 §:ää (asiarekisteriin rekisteröitävät tiedot) eikä 27 §:ää (tietoaineistojen hallinta palveluja tuotettaessa). Tiedonhallintalain kyberturvallisuutta koskevia 4 a luvun säännöksiä ei sovelleta poliisiin, Syyttäjälaitokseen ja tuomioistuimiin, mutta niiden toimintaan sovelletaan tiedonhallintalain 4 luvun tietoturvallisuustoimenpiteitä koskevia säännöksiä.

Tiedonhallintalain velvollisuudet kohdistuvat osittain tiedonhallintayksikköön ja osittain viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 4 §:n 1 momentin tarkoittamiin viranomaisiin. Poliisihallinto jakautuu poliisin hallinnosta annetun lain (110/1992, poliisihallintolaki) 1 §:n 2 momentin perusteella useaan hallintoviranomaiseen, joita ovat Poliisihallitus, keskusrikospoliisi, Poliisiammattikorkeakoulu sekä poliisilaitokset. Nämä kukin ovat julkisuuslain 4 §:n 1 momentin 1 kohdan perusteella viranomaisia.[430]

Tiedonhallintalaki sisältää kaksi tiedonhallintayksikön määritelmää, joista ensimmäisen 2 §:n 2 kohdan määritelmän mukaan tiedonhallintayksiköllä tarkoitetaan viranomaista, jonka tehtävänä on järjestää tiedonhallinta tiedonhallintalain vaatimusten mukaisesti, ja toisen 4 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan tiedonhallintalaissa tarkoitettuja tiedonhallintayksikköjä ovat valtion virastot ja laitokset. Poliisihallintolaissa ei ole erikseen säädetty poliisihallinnon virastorakenteesta, eikä sovellettavassa yleislainsäädännössä ole muutenkaan määritelty valtion viraston käsitettä. Kuitenkin poliisihallintolain 1 §:n 2 momentin perusteella edellä mainitut poliisiyksiköt ovat alaisuussuhteessa Poliisihallitukseen, mutta alaisuussuhde ei muodosta lakiin perustuvaa virastorakennetta.[431] Koko valtionhallinto on alaisuussuhteessa perustuslain 68 §:n ja 119 §:n mukaan kustakin toimialasta vastaavaan ministeriöön. Siten alaisuussuhde ei muodosta perustaa tiedonhallintayksikölle.

430 KHO 2024:98.

431 Valtiokonttorin ylläpitämässä ohjeeksi luokiteltavissa olevassa taulukossa Poliisihallitus on tulosohjattu virasto, mutta poliisin kukin yksikkö on työnantajavirasto, ks. https://www.valtiokonttori.fi/maaraykset-ja-ohjeet/valtion-kirjanpitoyksikot-virastot-ja-laitokset-talousarvion-ulkopuolel-la-olevat-valtion-rahastot-seka-valtion-liikelaitokset-1-1-2025/. (käyty 11.5.2025)

Poliisihallituksen julkaisemassa asiakirjajulkisuuskuvauksessa[432] poliisia pidetään tiedonhallintayksikkönä. Tällainen tulkinta ei kuitenkaan perustu mihinkään lakiin. Poliisi ei ole valtion virasto. Puolestaan esimerkiksi valtiovarainministeriön selvityksen mukaan poliisilaitokset ovat valtion paikallishallinnon virastoja,[433] joten kukin poliisin yksikkö olisi tällä perusteella oma tiedonhallintayksikkönsä. Epäselvä hallintorakenne suhteessa tiedonhallintalaissa säädettyyn nähden muodostaa perusteen sille, että poliisihallintolakia tulisi täsmentää tiedonhallinnan vastuiden osalta. Tällä on vaikutuksensa siihen, miten poliisihallinnossa voidaan kehittää tiedonhallintaa rikosprosessin osalta.

Syyttäjälaitos on organisoitu virastorakenteeksi, joten se on tiedonhallintalaissa tarkoitettu tiedonhallintayksikkö. Jossain määrin tulkinnanvaraista on, muodostavatko valtakunnansyyttäjän toimisto ja syyttäjäalueet omat julkisuuslain 4 §:n 1 momentin tarkoittamat hallintoviranomaisensa. Syyttäjälaitoksesta annetun lain (32/2019, syyttäjälaitoslaki) 3 luvun hallintoasioiden ratkaisua koskeva sääntely sekä 5 §:n mukaiset syyttäjäalueen tehtävät viittaavat siihen, että valtakunnansyyttäjän toimisto ja syyttäjäalueet olisivat julkisuuslain tarkoittamia hallintoviranomaisia niiden itsenäisen tehtäväkuvan vuoksi. Lisäksi esimerkiksi syyttäjälaitoslain 22 §:ssä tiedonsaantioikeuden subjektina on syyttäjä, jolloin tämäkin viittaa siihen, ettei Syyttäjälaitos muodosta yhtä julkisuuslain tarkoittamaa hallintoviranomaista. Toisaalta oikeushallinnon valtakunnallisesta tietovarannosta annetussa laissa (955/2020) tiedonsaantioikeus on säädetty Syyttäjälaitokselle tietovarannon tietoihin.

Julkisuuslain 4 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan tuomioistuimet ja muut laintäytäntöelimet[434] ovat mainitun lain tarkoittamia viranomaisia, joten ne ovat myös tiedonhallintalain tarkoittamia viranomaisia. Tiedonhallintalain 4 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan myös tuomioistuimet ovat tiedonhallintayksikköjä. Esimerkiksi tuomioistuinlaitos ei ole tiedonhallintayksikkö, koska se ei ole valtion virasto eikä tuomioistuin. Sitä ei ole myöskään määritelty laissa. Sen sijaan tuomioistuinvirasto on tiedonhallintayksikkö valtion virastona.

432 https://poliisi.fi/documents/25235045/26823782/Poliisin+asiakirjajulkisuuskuvaus.pdf/0bc008c3-7106-fa8b-89a1-fb01b8088e8d/Poliisin+asiakirjajulkisuuskuvaus.pdf?t=1630301434861. (käyty 11.5.2025)

433 Ks. Valtion aluehallinnon virastorakenteen ja tehtävienjaon selvityshankkeen loppuraportti. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2022:36, s. 62.

434 Nykyisin valitusasioita varten perustetut lautakunnat.

Rikosprosessissa tiedonhallintaan ja tietojenkäsittelyyn vaikuttaa myös henkilötietojen suojaa koskeva sääntely. Rikosasioiden tietosuojalaki on rikosprosessin henkilötietojen käsittelyä ohjaava yleislaki[435], jota täsmentää ja tarkentaa eräiltä osin muu tietosuojalainsäädäntö, kuten henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa annettu laki (616/2019, poliisin henkilötietolaki). Tiedonhallinnan vastuiden näkökulmasta rikosprosessissa on keskeistä tunnistaa rekisterinpitäjä kussakin tiedonhallintalain tarkoittamassa toimintaprosessissa. Rikosasioiden tietosuojalain 3 §:n 6 kohdan mukaan rekisterinpitäjällä tarkoitetaan toimivaltaista viranomaista[436], joka yksin tai yhdessä muiden viranomaisten kanssa määrittelee henkilötietojen käsittelyn tarkoitukset ja keinot tai jonka tehtäväksi rekisterinpito on lailla säädetty. Rikosprosessissa rekisterinpitäjiä ovat poliisiviranomaiset sekä muut esitutkintaviranomaiset, Syyttäjälaitos ja yleiset tuomioistuimet, ellei rekisterinpitäjyydestä ole erityislainsäädännössä toisin säädetty.[437]

Poliisin henkilötietolain 60 §:n mukaan esitutkintaa varten tapahtuvan henkilötietojen käsittelyn rekisterinpitäjänä toimii Poliisihallitus, joten siihen kohdistuvat ne rekisterinpitäjän velvollisuudet, jotka rikosasioiden tietosuojalaissa on rekisterinpitäjälle säädetty. Poliisin henkilötietolaissa rekisterinpitäjyydellä on merkitystä eräiden henkilötietojen käsittelyyn ryhtymisestä päättämisessä (7.4 §), tietojen saantitavasta sopimisessa (17 §), eräissä tilanteissa tietojen luovuttamisedellytysten selvittämisessä (22.4 ja 32 §) sekä rekisteröidyn tarkastusoikeuden toteuttamisessa.

Henkilötietojen tiedonsaantiin liittyvät oikeudet on pääosin kohdistettu abstraktisti poliisiin, joka sinällään ei puolestaan asiakirjojen käsittelyssä ja tiedonhallinnassa ole sääntelykohde. Asiakirjojen hallinnassa poliisi ei ole myöskään toimivaltainen viranomainen, vaan julkisuuslain ohjaamana toimivaltaisena viranomaisena toimii kukin poliisiyksikkö halussaan olevien asiakirjojen ja tallenteiden osalta.

Poliisihallituksen rekisterinpitäjän asema suhteessa tiedonhallintalaissa tiedonhallintayksikölle säädettyihin velvollisuuksiin on osin hankalasti yhteensovitettavissa. Rekisterinpitäjyyteen liittyvät tehtävät koskevat vain henkilötietojen käsittelyä, kun taas tiedonhallintalaki koskee myös muiden kuin henkilötietoja

435 Lakia sovelletaan rikosten ennalta estämiseen, paljastamiseen ja selvittämiseen tai syyteharkintaan saattamiseen, syyteharkintaan ja muuhun rikokseen liittyvään syyttäjän toimintaan sekä rikosasian käsittelemiseen tuomioistuimessa.

436 Lain 3 §:n 5 kohdan mukaan toimivaltaisella viranomaisella tarkoitetaan viranomaisia, joiden toimivalta kattaa mm. rikosten ennalta estämisen, paljastamisen, selvittämisen tai syyteharkintaan saattamisen, syyteharkinnan tai muun rikoksesta syyttämiseen liittyvän toiminnan ja rikosoikeudellisiin seuraamuksiin tuomitsemisen.

437 HE 31/2018 vp, s. 32.

sisältävien asiakirjojen käsittelyä. Sääntelysystematiikka ei ole muutenkaan ratkaistavissa kuin säätämällä Poliisihallitukselle erityislaissa ne tehtävät, jotka on säädetty yleislaissa tiedonhallintayksikölle siltä osin kuin velvollisuudet on tarkoituksenmukaista toteuttaa keskitetysti poliisiviranomaisissa.

Syyttäjälaitoksen ja tuomioistuinten toiminnassa tapahtuvasta henkilötietojen käsittelystä ei ole säädetty erikseen laissa lukuun ottamatta lakia oikeushallinnon valtakunnallisesta tietovarannosta. Tosin asiakirjojen käsittelyä ja tiedonsaantioikeuksia koskevaa sääntelyä on esimerkiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa ja oikeudenkäymiskaaressa, jotka vaikuttavat niin henkilötietojen kuin muiden tietojen käsittelyyn.

8.2 Havaintoja asianosaisiin liittyvästä tiedonhallinnasta esitutkinnassa

Esitutkintalaki tai muukaan laki ei estä esitutkintaviranomaista toteuttamasta tiedonhallintaansa ja asiakirjojensa käsittelyä sähköisesti. Koska tiedonhallintalaki tulee sovellettavaksi esitutkintaan, on esitutkintaviranomainen velvollinen laatimaan tiedonhallintalain 19 §:n nojalla asiakirjat siten, että ne tallennetaan säilytettäväksi sähköisenä. Myös viranomaiselle saapuneet asiakirjat on säilytettävä sähköisinä, jos asiakirjat on säädetty pysyvästi säilytettäväksi tai arkistolain (831/1994) nojalla arkistoitavaksi. Sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa annettua lakia (13/2003, asiointilaki) ei sovelleta esitutkintaan (2.3 §). Myöskään digitaalisten palvelujen tarjoamisesta annetun lain (306/2019, digipalvelulaki) 2 lukua ei sovelleta esitutkinnan toimittamiseen, mutta muilta osin digipalvelulaki tulee sovellettavaksi esitutkinnan toimittamisessa (saavutettavuussäännöt). On kuitenkin huomattava, että asiointilakia ei sovelleta esitutkintaan ja digipalvelulakia esitutkinnan toimittamiseen, joten ne tulevat sovellettavaksi sähköiseen asiointiin ja digitaalisiin palveluihin, jotka liittyvät rikosilmoituksen tekemiseen.[438] Sähköistä asiointia ja digitaalisten palvelujen käyttöä koskevaa sääntelyä on ehdotettu laajennettavaksi koskemaan myös esitutkintaa valtiovarainministeriön ja oikeusministeriön laatimassa hallituksen esityksen luonnoksessa, joka on ollut lausuntokierroksella keväällä 2025.[439] Tässä selvityksessä ei käsitellä enempää sähköiseen

438 HE 60/2018 vp, s. 58.

439 Hallituksen esityksen luonnos sähköisen tiedoksiannon ensisijaisuutta viranomaistoiminnassa koskevaksi lainsäädännöksi VN/9952/2024.

asiointiin liittyviä kehittämiskohteita, koska niistä on olemassa jo hallituksen esityksen luonnos ja näitä kehittämiskohteita on käsitelty oikeusministeriön julkaisuissa rikosprosessin sujuvoittamiseksi.[440]

Esitutkintalain 3:1:n mukaan, kun esitutkintaviranomaiselle ilmoitetaan rikos tai tapahtuma, jota ilmoittaja epäilee rikokseksi, esitutkintaviranomaisen on viipymättä kirjattava ilmoitus. Jos ilmoitus on epäselvä tai puutteellinen, ilmoituksen tekijää on tarvittaessa kehotettava täsmentämään tai täydentämään sitä. Perustelujen mukaan rikoksesta tehtyä ilmoitusta ja sen kirjaamista koskevat asiat kuuluvat laajasti ottaen esitutkinnan piiriin, vaikka esitutkinta ei ilmoituksen tekemis- ja kirjaamisvaiheessa ole varsinaisesti käynnistynytkään.[441]

Kirjaamisvelvollisuus tarkoittaa ilmoituksen sisällön kirjaamista, mutta käytännössä tämä johtaa myös asianhallinnallisesti tiedonhallintalain 25–26 §:ssä säädettyjen velvollisuuksien täyttämiseen siten, että viranomaiselle saapunut asiakirja ja esitutkintaviranomaisen laatima asiakirja on rekisteröitävä asiarekisteriin, ja ilmoituksen perusteella perustetaan asia, johon muodostuvat asiakirjat ennen esitutkintaa ja esitutkinnan aikana liitetään. Keskeistä on myös kiinnittää huomiota siihen, että esitutkintalain perustelujen mukaan ”ilmoitus on kirjattava omaksi asiaksi. Hyväksyttävänä ei voida pitää esimerkiksi sitä, että tutkintapyyntö kirjataan tai liitetään aikaisempaan rikoksesta tehtyyn ilmoitukseen tai kuulustelukertomukseen, jolloin myöhempi asia saattaa jäädä huomaamatta esimerkiksi esitutkinnan päättämisen yhteydessä”.[442] *Siten kirjaamisvelvollisuutta koskeva säännös ohjaa kirjaamaan jokaisen asianomistajan ilmoituksen erillisenä asiana, mitä voidaan pitää varsin raskaana asianhallinnan ja asiakirjojen hallinnan toteuttamisen näkökulmasta.*

Esitutkintalain 3:1.3:n mukaan asianomistajalle on annettava hänen tekemästään rikosilmoituksesta kirjallinen vahvistus, joka sisältää ilmoituksen tekemistä ja ilmoitettua rikosta tai tapahtumaa koskevat perustiedot. Esitutkintalaissa ei ole kirjallisen muodon ja sähköisen muodon rinnastavaa säännöstä toisin kuin esimerkiksi asiointilaissa, jota ei siis toistaiseksi sovelleta esitutkintaan. *Vahvistuksen antamisen muodosta ei ole myöskään mitään menettelysäännöksiä, joten lähtökohtaisesti kirjallinen muoto tarkoittaa paperimuodossa toimitettavaa vahvistusta.* Sinällään estettä ei ole sille, että vahvistus toimitettaisiin ilman sääntelyäkin asianomistajalle

440 Rikosprosessin sujuvoittaminen: Työryhmän muistio, oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2023:16 sekä Rikosprosessin sujuvoittaminen: Arviomuistio, oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2025:18.

441 HE 222/2010 vp, s. 176.

442 HE 222/2010 vp, s. 175.

sähköisesti, jos asianomistaja on tätä pyytänyt. Tätä menettelyä kuitenkin rajoittaa tiedonhallintalain 19 §, jonka mukaan viranomaisen on toteutettava tietojensiirto yleisessä tietoverkossa salattua tai muuten suojattua tiedonsiirtoyhteyttä tai -tapaa käyttämällä, jos siirrettävät tiedot ovat salassa pidettäviä. Lisäksi tietojensiirto on järjestettävä siten, että vastaanottaja varmistetaan tai tunnistetaan riittävän tietoturvallisella tavalla ennen kuin vastaanottaja pääsee käsittelemään siirrettyjä salassa pidettäviä tietoja. Lainkohta tarkoittaa sitä, että vahvistusilmoituksen toimittamista ei voida tehdä muuten kuin turvasähköpostilla tai muulla vastaavalla sähköisellä tiedonsiirtomenetelmällä siten, että vastaanottaja varmistetaan riittävän tietoturvallisella tavalla.

Esitutkintalain 4:18:n mukaan esitutkintaviranomaisen on ilmoitettava asianomistajalle ilman aiheetonta viivytystä tämän oikeuksista siinä laajuudessa kuin se on tarpeen, ottaen huomioon erityisesti asianomistajan henkilöön liittyvät seikat ja rikoksen laatu. Ilmoitettavia tietoja ovat muun muassa käytettävissä olevat tukipalvelut, oikeus oikeudenkäyntiavustajaan tai tukihenkilöön tietyissä tilanteissa, oikeus maksuttomaan oikeusapuun ja avustajaan oikeusapulaissa säädetyillä edellytyksillä, oikeus tulkkaukseen ja olennaisten asiakirjojen käännöksiin sekä oikeus esittää yksityisoikeudellinen vaatimus syyteasian yhteydessä. Lisäksi asianomistajalle tulee antaa tieto siitä, että syyttäjä voi ajaa hänen yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan, jos ROL 3:9:ssä säädetyt edellytykset täyttyvät. Laissa ei ole säädetty tavasta, jolla tiedot annetaan asianomistajalle. Myöskään lainkohdan perustelut eivät avaa sitä, miten tiedot annetaan asianomistajalle.[443] Koska kysymys on yleisen tason informaatiosta, voidaan tiedot antaa paperilla kirjallisesti tai sähköisesti. Poliisin on kirjattava käytännössä myös tietojen tai asiakirjan antaminen asianhallintaan.

Esitutkintalain 9:6.5:n mukaan rikoksesta epäillylle ROL 2:1:n nojalla määrätylle puolustajalle ja asianomistajalle ROL 2:1 a:n nojalla määrätylle oikeudenkäyntiavustajalle on lähetettävä jäljennös esitutkintapöytäkirjasta. Esitutkintaviranomaisella on siten oltava rikoksesta epäillyn ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajien yhteystiedot, joten moniasianomistajarikosasioissa tämä edellyttää yhteystietojen hallinnointia ja tietojen lähettämisen kontrollia. Jäljennöksen lähettämisestä on tehtävä merkinnät asiarekisteriin, ja lähettäminen voidaan tehdä ilman sääntelyäkin sähköisesti, jos oikeudenkäyntiavustaja on näin pyytänyt. Muuten asiakirjat on toimitettava postitse. Säännöksessä puhutaan lähettämisestä, joten esimerkiksi minkään sähköisen asioinnin tietopalvelun tai katselunäkymän kautta oikeudenkäyntiavustaja ei voi päästä tutustumaan asiakirjoihin eikä se riitä lain nimenomaisen säännöksen vaatimusten täyttämiseksi. Sanana *lähettää* on toimittamistapaa sitova, jolloin

443 HE 66/2015 vp.

esimerkiksi jäljennöksien antaminen esitutkintaviranomaisen luona ei ole lain sanamuodon mukaisesti asiakirjojen lähettämistä. Tämä ei liene kuitenkaan ollut säännöksen tarkoitus.

Esitutkintalain 10:1:ssä on säädetty asianosaisten loppulausuntojen hankkimisesta, joka on osittain tutkinnanjohtajan harkittavissa oleva asia. Loppulausuntoa koskeva pyyntö on oma asiakirjansa esitutkinta-asiassa, ja saadut loppulausunnot muodostavat kukin oman asiakirjansa. Asiakirjat on rekisteröitävä asiarekisteriin osaksi esitutkinta-asiaa.

Esitutkintalain 11:1:ssä on säädetty eräissä tilanteissa tehtävästä esitutkintaa koskevasta päätöksestä. Lainkohdan mukaan päätös annetaan esitutkinnassa läsnä olevalle asianosaiselle tai lähetetään postitse hänen ilmoittamaansa taikka muuten esitutkintaviranomaisen tiedossa olevaan osoitteeseen. Päätös saadaan jättää antamatta tai lähettämättä, jos siitä aiheutuisi haittaa kysymyksessä olevan rikoksen tai toisen siihen liittyvän rikoksen selvittämiselle. Lainkohta ohjaa antamaan päätöksen joko läsnä olevalle suoraan tai antamaan sen tiedoksi postitse. Lain sanamuoto ohjaa päätöksen toimittamista siten, että päätös on toimitettava tiedoksi nimenomaan postitse, jolloin sitä ei voida toimittaa sähköisessä muodossa.

Esitutkintalain 11:9:ssä on säädetty vielä eräistä täydentävistä tietojen antamiseen liittyvistä velvollisuuksista. Lisäksi lainkohta sisältää neuvontavelvollisuuden opastaa tarvittaessa asianomistajaa rikosvahinkolain mukaisen korvauksen hakemiseksi. Lainkohta ei sisällä säännöstä tietojen antamiseen liittyvästä tavasta. Tietojen antaminen on yksi vaihe esitutkinta-asian käsittelyssä, joten tästäkin käsittelyvaiheesta on tehtävä rekisteröinti asiarekisteriin tai laadittava asiakirja, josta ilmenee, että kyseinen velvollisuus on täytetty.

8.3 Havaintoja tiedonhallinnasta esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välillä

Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välisestä yhteistyöstä on säädetty esitutkintalain 5 luvussa. Esitutkintalain 5:3:n mukaan esitutkintaviranomaisen tulee asian laadun tai laajuuden edellyttämällä tavalla ilmoittaa syyttäjälle esitutkinnan toimittamiseen ja esitutkintatoimenpiteisiin liittyvistä seikoista sekä tutkinnan edistymisestä muuten. Jos esitutkintaviranomainen on ilmoittanut tutkittavaksi tulleesta rikoksesta syyttäjälle, tutkinnanjohtajan on ennen esitutkinnan päättämistä kuultava syyttäjää siitä, onko asia selvitetty riittävästi ETL 1:2:ssä tarkoitetulla tavalla,

jos asian laatu tai laajuus edellyttää kuulemista tai jos esitutkinta on tarkoitus päättää saattamatta asiaa syyttäjän käsiteltäväksi. Pakkokeinojen käyttöön liittyvästä ilmoittamisvelvollisuudesta säädetään pakkokeinolaissa.

Esitutkinnan esikäsittelytoiminnassa esitutkintayhteistyö syyttäjän kanssa painottuu Poliisihallituksen ohjeen (Rikosten esikäsittelytoiminta poliisissa, POL-2019-37438, 2.1.2020) mukaan esitutkinnan rajoittamismenettelyyn ja yksittäisissä tapauksissa myös vaativassa esikäsittelyssä käsiteltävien asioiden ratkaisemiseen. Ohjeen mukaan esitutkinnan rajoittamismenettelystä ja rajoitusesitysten lähettämisestä syyttäjälle tulee sopia paikallisesti poliisiyksikön ja syyttäjäalueen välillä.

Esitutkintalain 5:1:n mukaan esitutkintaviranomaisen on viipymättä ilmoitettava syyttäjälle asiasta, jossa rikoksesta epäiltynä on poliisimies, jollei asiaa käsitellä sakon ja rikesakon määräämisestä annetussa laissa säädetyssä menettelyssä. Syyttäjälle tulee ilmoittaa, jos henkilö on kuollut tai vakavasti loukkaantunut tilanteessa, jossa poliisimies on käyttänyt voimakeinoja. Syyttäjälle on lisäksi ilmoitettava tutkittavaksi tulleesta rikoksesta, jonka esitutkinta- ja syyttäjäviranomaiset ovat yhdessä niille kuuluvan toimivallan perusteella päättäneet kuuluvan ilmoitusvelvollisuuden piiriin tai josta syyttäjä on pyytänyt ilmoittamaan. Edelleen esitutkintaviranomaisen on viipymättä ilmoitettava syyttäjälle myös rikosasiasta, jossa Euroopan syyttäjänvirasto voi käyttää toimivaltaa.

Poliisihallituksen ohjeen (Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat ja pakkokeinot, POL-2023-55661, 3.11.2023) mukaan rikosasian ennakkoilmoitus tehdään teknisenä tiedonsiirtona poliisin ja syyttäjän tietojärjestelmien välillä. Menettelyä täydentää tutkinnanjohtajan ja syyttäjän välinen henkilökohtainen ja muu yhteydenpito. Painavien tutkinnallisten syiden tai teknisten häiriöiden vuoksi voidaan ilmoitus pääsäännöstä poiketen tehdä ensin henkilökohtaisesti ja sen jälkeen teknisesti. Sähköinen yhteydenpito tapahtuu poliisiasiain tietojärjestelmän ja syyttäjän tietojärjestelmän välillä. Kuitenkin ohjeen mukaan syyttäjän tietojärjestelmään ei lähetetä rikokseen liittyviä salassa pidettäviä arkaluonteisia yksityiskohtaisia tietoja, vaan ne lähetetään erikseen asiaan määrätylle syyttäjälle salatulla sähköpostilla tai annetaan henkilökohtaisesti. Ohjeen mukaan valtakunnansyyttäjän toimistoon ilmoitetaan viipymättä, jos poliisimiestä on syytä epäillä rikoksesta, jollei asiaa käsitellä sakon ja rikesakon määräämisestä annetussa laissa säädetyssä menettelyssä. Tilanne on sama, jos syyttäjää on syytä epäillä rikoksesta. Eräiden johtavien syyttäjien epäilyistä rikoksista tehdään ilmoitus oikeuskanslerinvirastolle toimittamalla sinne jäljennös asiassa kirjatusta tutkintailmoituksesta ja tarvittaessa muu asiaan liittyvä selvitys. Vastaavasti toimitaan, jos epäiltynä on tuomari.

Poliisihallituksen ohjeen mukaan ennakkoilmoituksen johdosta nimetään asialle Syyttäjälaitoksesta syyttäjä. Ennakkoilmoitus käynnistää Syyttäjälaitoksessa asian käsittelyn ja on siten asiarekisteriin rekisteröitävä asia. Syyttäjän tulee tehdä tietojärjestelmään merkinnät yhteydenpidosta tutkinnanjohtajaan.

Syyttäjälle ilmoitetaan myös pakkokeinolain nojalla pakkokeinoista eräissä tilanteissa. Ilmoitus tehdään Poliisihallituksen ohjeen mukaan ennakkoilmoituksen tai tutkintasuunnitelman lähettämisen yhteydessä, taikka kun pakkokeinoa käytetään myöhemmässä vaiheessa esitutkintaa, erillisellä ilmoituksella. Ilmoitus salaisista pakkokeinoista tehdään tarvittaessa juttukohtaisissa palavereissa. Tiedot pakkokeinoista voidaan ilmoittaa rikosasiaan määrätylle syyttäjälle myös salattuna sähköpostina tietojen/asiakirjojen salassapito huomioiden. Tarvittaessa ilmoitukset tehdään puhelimitse tai henkilökohtaisesti.

Esitutkintalain 10:2:n mukaan esitutkinnan valmistuttua asia on toimitettava syyttäjälle syyteharkintaa taikka sakon ja rikesakon määräämisestä annetussa laissa tarkoitetun määräyksen tai vaatimuksen antamista varten. Syyteharkinnasta on säädetty oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa.

Kaiken kaikkiaan esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välinen yhteistyö vaihtelee tiedonhallintaan ja tietojen saantiin liittyen muodollisesta tietojen toimittamisesta epämuodollisempaan yhteydenpitoon esitutkinnan eri vaiheissa. Tietojen antaminen lähtee esitutkintaviranomaisen velvollisuudesta ilmoittaa syyttäjäviranomaiselle esitutkintaan liittyvistä seikoista tai saattaa esitutkintaan liittyvä asia syyttäjän ratkaistavaksi.

Tiedonsaantioikeuksien kannalta on vielä merkityksellistä todeta tietojen antamiseen ja saamiseen liittyvä sääntely. Syyttäjälaitoslain 22.1 §:n mukaan syyttäjällä on salassapitosäännösten estämättä oikeus maksutta saada viranomaiselta ja julkista tehtävää hoitamaan asetetulta yhteisöltä virkatehtävien suorittamista varten tarpeelliset tiedot ja asiakirjat, jollei sellaisen tiedon tai asiakirjan antamista syyttäjälle tai tietojen käyttämistä todisteena ole laissa kielletty tai rajoitettu. Säännös tarkoittaa, että syyttäjän on pyydettävä tarvitsemiaan tietoja. Säännöksen sanamuodossa on kuitenkin havaittavissa epäsuhta valtiosääntöisiin sääntelyvaatimuksiin nähden. Tiedonsaantioikeus on sidottu tarpeellisuusedellytykseen. Perustuslakivaliokunta on vakiintuneesti edellyttänyt tiedonsaantioikeuden sitomista joko tarpeellisuus- tai välttämättömyysedellytykseen. Perustuslakivaliokunnan mukaan (esim. PeVL 31/2017vp ja PeVL 17/2016 vp) viranomaisen tietojensaantioikeus ja tietojen luovuttamismahdollisuus voivat liittyä jonkin tarkoituksen kannalta ”tarpeellisiin tietoihin”, jos tarkoitetut tietosisällöt on pyritty luettelemaan laissa tyhjentävästi. Jos taas tietosisältöjä ei ole samalla tavoin luetteloitu, sääntelyyn pitää

sisällyttää vaatimus ”tietojen välttämättömyydestä” jonkin tarkoituksen kannalta. *Syyttäjälaitoslain 22.1 §:ssä ei ole lueteltu niitä tietosisältöjä, joihin tiedonsaantioikeus ulottuu, joten sääntelyn tulisi olla perustuslakivaliokunnan perustuslain 10 §:n tulkintaan pohjautuen välttämättömyysedellytykseen sidottua.*

Poliisin henkilötietolain 16.1 §:n 4 kohdan nojalla poliisilla (toimivaltaisella poliisiviranomaisella) on oikeus salassapitosäännösten estämättä saada tieto sähköisessä muodossa joko teknisen rajapinnan tai katseluyhteyden avulla syyttäjäviranomaisessa vireillä olevista tai olleista rikosasioista. Tiedonsaanti kohdistuu oikeushallinnon valtakunnallisessa tietovarannossa oleviin diaari- ja asianhallintatietoihin. Poliisin henkilötietolain 21 §:n nojalla voidaan luovuttaa teknisen rajapinnan tai katseluyhteyden avulla muun muassa esitutkintaan liittyviä tietoja syyttäjälle. Poliisin henkilötietolain säännökset ovat tarpeettomia, koska tietoja voidaan luovuttaa tiedonsaantioikeuksia koskevien säännösten perusteella tiedonhallintalaissa säädetyn mukaisesti. Tältä osin on syytä huomata, että tietojen luovuttamisoikeutta koskevat säännökset eivät mahdollista tietojen antamista tiedonhallintalain puitteissa teknisen rajapinnan tai katseluyhteyden avulla johtuen mainitussa laissa olevien nimenomaisten tiedonsaantioikeuteen kiinnittyvän sääntelyn johdosta.

8.4 Havaintoja tiedonhallinnasta syyttäjän toiminnassa

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain perusteella keskeisiä rikosprosessissa muodostuvia asiakirjoja ovat asianomistajan syyttämispyyntö (1:3–5), syyttämättäjättämispäätös (1:6 a), syyttämättä jätetyn vaatimus hänen syyttämättäjättämistään koskevan ratkaisun saattamisesta tuomioistuimen käsiteltäväksi (1:9 a), tuomioesitys (1:10), päätös jättää menettämisvaatimus esittämättä (1:11 a), yksityisoikeudellinen vaatimus (3 luku) ja haastehakemus (5:1). Rikosprosessilaki ei sisällä syyttäjän toiminnan asianhallintaa ohjaavia säännöksiä, joten syyttäjän toiminnassa voidaan lähteä siitä, että samaan rikosasiaan liittyvät moniasianomistajarikokset käsitellään syyteharkinnassa yhdessä. Sääntely jättää kuitenkin harkintavaltaa sille, miten syyttäjän toiminnassa asianhallinta järjestetään. Tähän voi vaikuttaa myös asianomistajien erilainen asema tai vaatimukset.

Selvitystyön perusteella ei ole havaittavissa syyttäjän tiedonhallinnassa sääntelymuutoksiin liittyviä tarpeita. Kuitenkin jossain määrin syyttäjän toimintaprosessin loppupäässä sekä asiakirjojen toimittamisessa on havaittavissa tiedonhallinnan ja menettelyn suhteen paperiseen menettelyyn viittaavaa sääntelyä. ROL 1:10.4:n mukaan tuomioesitys on laadittava kirjallisena ja osapuolten on se allekirjoitettava ja päivättävä. Sinällään lainsäädäntö ei aseta esteitä sille, että allekirjoitukset voitaisiin tehdä sähköisesti, jos osapuolilla on siihen olemassa tekniset mahdollisuudet.

Rikosprosessilain 5:1.1:n mukaan syyttäjä nostaa syytteen toimittamalla kirjallisen haastehakemuksen käräjäoikeuden kansliaan. Syyttäjän on allekirjoitettava haastehakemus ROL 5:3.4:n nojalla. Asiointilain 20 §:n mukaan haastehakemus voidaan allekirjoittaa koneellisesti. Koneellisella allekirjoituksella tarkoitetaan tietojärjestelmästä tulostetussa muodossa olevaa merkintää allekirjoittajasta, joten käytännössä alkuperäinen asiakirja on pitänyt allekirjoittaa sähköisesti.[444] Asiointilain 16 §:n nojalla haastehakemuskin voidaan allekirjoittaa mainitussa laissa tarkoitettuna syyttäjän päätöksenä sähköisesti. Koneellista allekirjoitussäännöstä onkin pidettävä jonkinlaisena reliikkisäännöksenä, jolle nykyisessä digitaalisessa toimintaympäristössä ei ole esitettävissä sääntelytarpeeseen liittyviä perusteita. Asiakirjakopiossa tai jäljennöksessä olevasta allekirjoituksesta ei tarvitse säätää erikseen. Asiakirjojen toimittaminen nimenomaisesti käräjäoikeuden kansliaan viittaa myös paperiasiakirjojen toimittamiseen, kun taas asiointilaissa on säädetty asiakirjojen toimittamisesta viranomaiselle, joiksi myös tuomioistuimet asiointilaissa katsotaan.

Rikosprosessilain 5:4:n mukaan syyttäjän on toimitettava tuomioistuimelle kirjalliset todisteet, todisteena käytettävät esineet, esitutkintapöytäkirja ja muut asian käsittelemistä varten tarpeelliset asiakirjat tuomioistuimen määräämällä tavalla haastehakemuksen yhteydessä tai viipymättä syytteen nostamisen jälkeen. Niin ikään ROL 1:10a.4:n mukaan, kun tuomioesitys on tehty, syyttäjän on toimitettava tuomioesitys ja asiaa koskeva esitutkinta-aineisto sekä muu tarpeelliseksi katsottava aineisto tuomioistuimelle ilman aiheetonta viivytystä. Asia tulee vireille, kun tuomioesitys saapuu tuomioistuimen kansliaan. Säännökset sisältävät muodollista ohjausta siihen, miten asiakirjat toimitetaan tuomioistuimelle. Toimitettavat asiakirjat ovat pääosin jäljennöksiä alkuperäisistä asiakirjoista. Kokonaisprosessin kannalta katsottuna asiakirjat rekisteröidään kolmannen viranomaisen (tuomioistuimen) asiarekisteriin, jolloin myös ainakin osa asiakirjoista on kolmen viranomaisen hallussa tallekappaleina joko paperimuodossa tai sähköisesti.

Rikosprosessilain 1:9.1:n mukaan päätös syyttämättä jättämisestä on tehtävä ja annettava tiedoksi syyttämättä jätetylle ja asianomistajalle niin hyvissä ajoin, että asianomistajalle jää riittävästi aikaa ROL 1:14:ssä tarkoitetun syytteen valmisteluun ja nostamiseen. Tiedoksianto on toimitettava postitse tai noudattaen, mitä oikeudenkäymiskaaren 11 luvussa säädetään. Sama tiedoksiantomenettely koskee ROL 1:11a:n nojalla päätöstä jättää menettämisvaatimus esittämättä sekä ROL 3:9:ssä tarkoitettua syyttäjän ilmoitusta yksityisoikeudellisen vaatimuksen

444 Voutilainen 2009, s. 307.

ajamatta jättämisestä. Sääntelyn lähtökohtana on päätöksen toimittaminen postitse. Oikeudenkäymiskaaren 11:3:n mukaan, kun syyttäjä huolehtii tiedoksiannosta, tiedoksianto toimitetaan lähettämällä asiakirja asianosaiselle:

1) postitse saantitodistusta vastaan;
2) kirjeellä, jos voidaan olettaa, että vastaanottaja saa tiedon asiakirjasta ja määräpäivään mennessä palauttaa todistuksen tiedoksiannon vastaanottamisesta; tai
3) sähköisenä viestinä siten kuin asiointilain 18 §:ssä säädetään.

Tämän lisäksi asiointilaki mahdollistaisi suoraan sähköisen tiedoksiannon käytön rikosprosessilain perusteella, koska asiointilakia sovelletaan syyteasian päätöksen tiedoksiantoon. Asiointilain 18.1 §:n mukaan asiakirja, joka lain mukaan toimitetaan postitse saantitodistusta vastaan tai muuten todisteellisesti, voidaan asianosaisen suostumuksella antaa tiedoksi myös sähköisenä viestinä, ei kuitenkaan telekopiona tai vastaavalla tavalla. Asiointilain 19 §:ssä on säädetty tavallisesta sähköisestä tiedoksiannosta. Lainkohdan mukaan asiakirja voidaan antaa tiedoksi asianomaiselle sähköisenä viestinä hänen suostumuksellaan. Jos kuitenkin asianomaisen yksityisyyden suojaaminen, muu erityinen suojan tai suojelun tarve taikka oikeuksien turvaaminen sitä edellyttää, asiakirjan tiedoksiantoon on sovellettava, mitä asiointilain 18 §:ssä tai tiedoksiannosta muutoin säädetään. Käytännössä syyttämättäjättämispäätös on toimitettava asiointilain perusteella päätöksen luonne huomioiden asiointilain 18 §:ssä säädettyä menettelyä noudattaen.

Sääntelyä onkin pidettävä epäsymmetrisenä, koska rikosprosessilain mukaan syyttämättäjättämispäätös voidaan toimittaa postitse eikä siinä ole säädetty postitse tapahtuvalle tiedoksiannolle mitään menettelysäännöksiä. Rikosprosessilain säännös päätöksen toimittamisesta postitse puolestaan mahdollistaa asiointilain sähköisen tiedoksiannon sääntelyn soveltamisen suoraan ilman oikeudenkäymiskaaren säännöksiä. Jos vaihtoehtoisesti päätöksen toimittamisessa sovelletaan oikeudenkäymiskaarta, ohjaa se tarkemmin tiedoksiannon toimittamisessa. Sääntely jättää siten syyttäjälle vapauksia sen suhteen, miten päätös toimitetaan asianosaisille.

8.5 Muita havaintoja tiedonhallinnasta

Esitutkintalain 9:1:n mukaan esitutkintatoimenpiteistä on laadittava pöytäkirja tai tehtävä merkintä muuhun asiakirjaan, jollei erikseen laissa muuta säädetä. Jossain määrin säännös jättää avoimeksi sen, miltä osin toimenpiteet kirjataan pöytäkirjaan ja miltä osin kysymys on pikemminkin asiarekisteriin rekisteröitävistä

toimenpiteistä. Joka tapauksessa pöytäkirja on rekisteröitävä osana esitutkinta-asiaa asiarekisteriin. Asiarekisteriin rekisteröidään myös muut saadut ja laaditut asiakirjat, kuten kuulustelupöytäkirjat, hankitut ja saadut kirjalliset tiedot sekä esitutkintapöytäkirja.

Esitutkintalain 9:6:n mukaan esitutkintapöytäkirjaan on otettava kuulustelupöytäkirjat ja selostukset tutkintatoimenpiteistä ja niiden yhteydessä tehdyistä esitutkinnassa selvitettäviä asioita koskevista havainnoista sekä liitettävä tutkinnassa kertyneet asiakirjat, tallenteet ja valokuvat, jos niillä voidaan olettaa olevan merkitystä asiassa ja jos laissa ei toisin säädetä. Esitutkintapöytäkirjaan on kirjattava ylimääräisen tiedon sekä poliisilain 5 a luvun 44 §:n, tietoliikennetiedustelusta siviilitiedustelussa annetun lain (582/2019) 17 §:n ja sotilastiedustelusta annetun lain (590/2019) 79 tai 80 §:n perusteella rikostorjuntaan luovutetun tiedon käyttäminen rikoksen selvittämisessä. Lisäksi esitutkintapöytäkirjaan on merkittävä tiedot kuultujen henkilöiden kielistä ja tiedot kääntämisestä. Edelleen esitutkinnassa kertyneestä aineistosta, jota ei ole otettu esitutkintapöytäkirjaan, on tehtävä merkintä pöytäkirjaan, jollei laissa toisin säädetä. *Asiakirjahallinnan näkökulmasta esitutkinta-aineiston hallinta on vanhahtavasti pöytäkirjojen ja niiden liitteiden hallintaa eikä niinkään asianhallintaa ja tiettyyn asiaan liittyvien asiakirjojen hallintaa*.

Asianhallinnallisesti näyttää siltä, että ETL 9:6 ohjaa koostamaan ikään kuin asiaan liittyvät asiakirjat yhdeksi kokonaisuudeksi esitutkintapöytäkirjaan, jolloin siitä muodostuu yksi uusi asiakirja: kertyneet asiakirjat ja esitutkintapöytäkirja ovat toisistaan erillisiä asiakirjoja, vaikka ne tuleekin sinällään lainkohdan ohjaamana sisällyttää alkuperäisinä tai kopioina taikka jäljennöksinä esitutkintapöytäkirjaan. Asiakirjojen hallinnan näkökulmasta sääntelyä voidaan pitää raskaana erityisesti, kun moniasianomistajarikosasioissa kunkin ilmoituksen perusteella asiakirjat on rekisteröitävä asiarekisteriin jokaisen asian osalta erikseen.

8.6 Yhteenveto

Tässä luvussa on käsitelty esitutkintaan ja syyttäjän toimintaan liittyviä tiedonhallinnan kysymyksiä. Tiedonhallinnan näkökulmasta esitutkinnassa asianhallinta näyttäytyy osin vaivalloisena, koska esitutkintalain perustelut ohjaavat esitutkinta-asioiden hallinnan rikosilmoituspohjaiseen rekisteröintiin. Esitutkintaviranomaisella tulisi olla enemmän harkintavaltaa sen suhteen, miten se organisoi esitutkinnan tiedonhallinnan erityisesti useiden asianomistajien rikosilmoituksiin perustuvassa esitutkinnassa. Muutenkin esitutkinta-aineiston hallinta vaikuttaa laissa olevan tietojärjestelmäkäytöstä huolimatta rakennettu paperipohjamaiseksi. Esitutkinnan

toimintaprosessissa ei ole virallisesti myöskään käytössä sähköisen asioinnin mahdollisuuksia, joten tälläkin tavalla moniasianomistajarikoksissa viestintä ja asiakirjojen toimittaminen voi johtaa työläisiin työvaiheisiin.

Syyttäjän tiedonhallintaa ohjaavassa sääntelyssä on myös havaittavissa päivitystarpeita erityisesti digitaalisen asiankäsittelyn edistämiseksi tai virallistamiseksi. Erityisesti ilmoitusten ja asiakirjojen toimittamista koskeva rinnakkainen sääntelymalli tulisi purkaa ja postitse tapahtuvaan asiakirjojen toimittamiseen ohjaavaa sääntelyä tulisi muotoilla toimitustapariippumattomaksi.

Esitutkintalain 2:1.3:n mukaan esitutkintaviranomaisten lisäksi esitutkintaan osallistuu syyttäjä. Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välillä on esitutkinnan toimintaprosessin ajan monin osin kiinteä yhteys, erityisesti ETL 2:4:n tarkoittamista tilanteissa, joissa syyttäjä johtaa esitutkintaa. Näiden viranomaisten kiinteä sidos ja esitutkinnan tarkoitus rikoksen selvittämiseksi ja saattamiseksi syyteharkintaan voisi olla kevyempikin, jos tietojenkäsittely ja tiedonhallinta olisi keskitetty yhteen tietovarantoon. Tällainen malli on kuitenkin valtiosääntöisesti osoittautunut hankalaksi. Perustuslakivaliokunta on nimittäin pannut painoa yleislakina viranomaisten tietojenvaihdossakin sovellettavaksi tulevassa julkisuuslaissa omaksutulle viranomaisten erillisyyden periaatteelle, joka tarkoittaa sitä, että viranomaiset ovat lakia sovellettaessa toisiinsa nähden itsenäisiä.[445] Tällä on vaikutuksensa myös viranomaisten väliseen tietojen saamista ja luovuttamista koskevaan sääntelyyn, jolloin eri viranomaiset joko saavat tai luovuttavat tietoja salassapitosäännösten estämättä.

Toisaalta yhteinen tietovaranto palvelee kuitenkin samaa käyttötarkoitusta, vaikka eri viranomaiset käsittelisivätkin tietovarannon tietoja. Lähinnä kysymys on siitä, miten viranomaisten erillisyyden periaate on yhteensovitettavissa useamman viranomaisen yhteiseen käyttötarkoitukseen nähden, kun kysymys on toisen viranomaisen laatimista asiakirjoista. Mikäli asiakirjat ja asianhallintakin voitaisiin hoitaa yhden tietovarannon avulla ja vaikka tietoja käsiteltäisiin useiden tietojärjestelmien avulla, vähentäisi ratkaisu olennaisesti asiakirjojen siirtämistä ja tietojenvaihtoon liittyviä tarpeita. Tietosuojan näkökulmasta tällainen järjestely olisi perusteltavissa myös käsittelyn minimointivaatimuksella, koska moninkertainen asiakirjojen tallentaminen ja hallinta vähenisi. Toisaalta valtiosääntöiset vaatimukset viranomaisten välisen tietojen saannin ja antamisen sääntelylle eivät tällaisessa mallissa täyttyisi, mutta esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollossa on omaksuttu sääntelymalli, jossa säädetään tietojen käsittelyoikeuksista yli toimialarajojen. Yhteistä tietovarantoa voitaisiin hyödyntää myös tuomioistuimien toiminnassa siten, että tietovarannon

445 PeVL 62/2018 vp, s. 5.

tiedot olisivat yksittäisen rikosasian osalta tuomioistuimen käytettävissä tietovarannosta, kuten esitutkintamateriaali kokonaisuudessaan. Tällainen tiedonhallinta vähentäisi entisestään moninkertaista asiakirjojen tallentamisesta ja henkilötietojen käsittelyä.

Selvityksessä ehdotettu julkisasianhoitaja toimisi itsenäisenä yhden asian käsittelyyn määrättynä viranomaisena, koska hänellä olisi itsenäinen toimivalta hoitaa julkista tehtävää. Kysymys ei olisi asianomistajien toimeksiannoista, joten tehtävä ei olisi yksityisen antama toimeksianto. Julkisasianhoitaja toimisi siten Oikeuspalveluvirastossa, joka on tiedonhallintalaissa tarkoitettu tiedonhallintayksikkö. Asianhallinta järjestettäisiin tästä syystä Oikeuspalveluvirastossa. Julkisasianhoitajan saamat ja laatimat asiakirjat rekisteröitäisiin Oikeuspalveluviraston asiarekisteriin. Asianhallinnan näkökulmasta julkisasianhoitajan tehtävä yksittäisen määräyksen perusteella muodostaa yhden asian, johon kertyvät kaikki asianomistajiin liittyvät tiedot. Jokaisen asianomistajan ilmoitus ei siten muodostaisi omaa asiaansa.

9 Moniasianomistajarikosprosessin tehostaminen ottamalla käyttöön uusia mekanismeja

9.1 Julkisasianhoitaja

Se, että moniasianomistajarikosasiassa on yksittäisestä asianomistajasta riippumattomasta syystä kokonaisuudessaan suuri määrä asianomistajia, ei ole riittävä peruste poiketa yhdenvertaisen kohtelun vaatimuksesta verrattuna muun tyyppisten rikosasioiden asianomistajiin. Tämä tarkoittaa sitä, että moniasianomistajarikosten rikosprosessin asianomistajille tulee PL 6.1 §:ssä säädetyn yhdenvertaisuuden vuoksi taata valtion taholta samanlainen turva yksityisoikeudellisten vaatimusten ajamiseksi kuin muun tyyppisten rikosten asianomistajillekin on turvattu. Moniasianomistajarikosten asianomistajat eivät siis saa joutua itsestään riippumattomista syistä eri asemaan muiden rikosasioiden asianomistajien kanssa vain siksi, että heitä kohdannut rikos on sattunut samanaikaisesti kohtaamaan poikkeuksellisen monia muitakin. Moniasianomistajarikosten asianomistajien yhdenvertaisten oikeuksien varmistaminen edellyttää lähtökohtaisesti sitä, että yksityisoikeudellisten vaatimusten ajaminen tapahtuu asianomistajille kuluttomasti ja virkavastuulla toimivan viranomaisen toimesta.

Julkisasianhoitajapalvelun maksullisuutta pohdittaessa tulee huomioida myös yhteiskunnan resurssit ja toisaalta yhdenvertaisuuden turvaamisen keskeisyys suhteessa moniasianomistajarikosasioiden tehokkaan selvittämisen ja ajamisen yhteiskunnalliseen relevanssiin. Moniasianomistajarikosasioiden kohdalla voisi yhteiskunnallisen tarpeen, eli rikosvastuun toteuttamisen tehokkuuden, painavuuden vuoksi olla syytä harkita yhdenvertaisuuden rajoittamista siten, että kuluvastuu julkisasianhoitajan palveluista jakautuisi asianomistajien kesken julkisesta oikeusavusta säädettyä noudattaen. Joka tapauksessa, jotta syyttäjän ja poliisin resurssien käyttöä on mahdollista tehostaa heikentämättä asianomistajien asemaa moniasianomistajarikosten rikosprosessissa, tulee asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäminen ja ajaminen siirtää erilliselle viranomaistaholle, joka toimii yhteistyössä syyttäjän ja poliisin kanssa. Myös oikeudenkäynnin joutuisuusvaatimuksen täyttäminen tukee tämäntyyppistä ratkaisua.

Haastatteluissa tuotiin esiin tarve säätää uudesta mekanismista, jossa jokin taho keräisi tiedot asianomistajista ja heidän vaatimuksistaan sekä ajaisi asianomistajien vaatimukset tuomioistuimessa. Mekanismin käyttöönottaminen tarkoittaisi sitä, että poliisin ja syyttäjän ei tarvitsisi enää selvittää asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia muuten kuin siltä osin kuin on tarpeen rikosasian selvittämisen osalta. Syyttäjän ei myöskään enää tarvitsisi arvioida, ajaako hän asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia vai ei. Tämä säästäisi merkittävässä määrin esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän resursseja. Lisäksi se nopeuttaisi rikosprosessia, kun poliisi ja syyttäjä voisivat keskittyä pelkästään rikosvastuun toteuttamiseen. Tässäkin mekanismissa tulisi joiltain osin kuulla asianomistajia todistajina, jotta epäilty rikos voitaisiin näyttää toteen. Mekanismin käyttöönottamiseksi ei tarvittaisi asianomistajien suostumusta.

Tahosta käytettävä nimitys vaihteli, mutta tässä raportissa tahosta käytetään jatkossa nimitystä julkisasianhoitaja. Useimmat haastateltavat olivat sitä mieltä, että julkisasianhoitaja voisi tulla rikosprosessiin mukaan jo esitutkintavaiheessa, jolloin hän hoitaisi tehtäväänsä itsenäisesti. Näkemykset menettelystä, jolla mekanismi kulloinkin otettaisiin käyttöön, vaihtelivat jonkin verran. Osa haastateltavista katsoi, että joko tutkinnanjohtaja tai syyttäjä voisi esittää heti esitutkinnan alussa tuomioistuimelle julkisasianhoitajan määräämistä edustamaan asianomistajia rikosprosessissa. Haastatteluissa nousivat esiin myös vaihtoehdot, joissa päätöksen julkisasianhoitajan mukaantulosta rikosprosessiin tekisi yksistään tutkinnanjohtaja tai syyttäjä riippuen siitä, missä vaiheessa vaatimukset esitetään. Mikäli vaatimukset esitettäisiin esitutkinnassa, päätöksen tekisi tutkinnanjohtaja keskusteltuaan asiasta syyttäjän kanssa. Jos taas vaatimukset esitettäisiin syyteharkinnan aikana, päätöksen tekisi syyttäjä. Lisäksi yhtenä vaihtoehtona esitettiin se, että syyttäjä tekisi päätöksen tutkinnanjohtajan esityksestä. Haastatteluissa nousi esiin myös vastaava menettely kuin nykyisin on käytössä, kun tutkinnanjohtaja voi hakea lapseen kohdistuneessa rikoksessa oikeudenkäyntiin edunvalvojan. Kukaan haastateltavista ei katsonut, että tuomioistuin voisi viran puolesta päättäisi julkisasianhoitajan tehtävän käynnistämisestä.

Sen lisäksi, että julkisasianhoitajan käyttäminen vähentäisi poliisin ja syyttäjän velvollisuutta selvittää asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia, mekanismi hyödyttäisi myös asianomistajia. Julkisasianhoitaja osaisi muun muassa vaatia sellaisia korvauksia, joita asianomistajat eivät aina itse osaa vaatia. Julkisasianhoitajamekanismi helpottaisi myös tuomioistuimen työtä, koska julkisasianhoitaja osaisi esittää korvausvaatimukset tuomioistuimessa selkeästi ja yksilöidysti sekä osaisi olla vaatimatta sellaisia korvauksia, jotka eivät perustu rikoksella aiheutettuun vahinkoon. Haastatteluissa katsottiin, että tällä mekanismilla yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely helpottuisi ja samalla koko rikosprosessi saattaisi nopeutua.

Asianomistaja, jolla ei ilmeisesti ole tutkittavaa asiaa selventäviä tietoja, voidaan jättää ETL 7:2:n nojalla esitutkinnassa kuulustelematta, jos hän on rikosilmoituksen tehdessään tai muussa yhteydessä ilmoittanut syytteestä päättämistä ja oikeudenkäyntiä varten tarvittavat seikat. Asianomistajan kuulusteleminen voidaan siten myös voimassa olevan sääntelyn mukaisesti jättää tämän omasta ilmoittautumisesta tapahtuvaksi, jos asian laatu asianomistajien suuren lukumäärän tai muun vastaavan syyn vuoksi sitä edellyttää. Julkisasianhoitajamenettely voisi haastateltavien näkemyksen mukaan perustua siihen, että asianomistajat itse ilmoittautuvat julkisasianhoitajalle, joka kokoaisi ja selvittäisi heidän yksityisoikeudelliset vaatimuksensa. Julkisasianhoitaja voisi esimerkiksi yleistiedoksiannolla pyytää asianomistajia ilmoittamaan hänelle yksityisoikeudelliset vaatimuksensa.

Useimmat haastateltavat olivat sitä mieltä, että julkisasianhoitajan tulisi olla viranomaistaho yksityisen asiamiehen sijaan. Haastatteluissa katsottiin, että julkisasianhoitajalla tulisi olla laaja lakiin perustuva tietojen saanti- ja käsittelyoikeus. Tämä puolsi haastateltavien mukaan näkemystä viranomaistahosta. Haastateltavien mukaan julkisasianhoitajat voisivat toimia osana jotakin jo olemassa olevaa virastoa, ja heidät voitaisiin aina tarpeen tulleen irrottaa vakituisista tehtävistään hoitamaan julkisasianhoitajan tehtävää. Yhtenä vaihtoehtona viranomaistahoksi pidettiin Oikeuspalveluvirastoa.

Oikeuspalveluvirastossa julkisasiahoitajia voisi yhdessä rikosasiassa toimia asian laajuudesta riippuen muutamia. Haastateltavat katsoivat, että tällaisilla henkilöillä tulisi olla jo pidemmältä ajalta kokemusta avustajan tehtävistä ja yksityisoikeudellisten korvausten arvioinnista. Monet haastateltavat pitivät hyvänä sitä, että julkisasianhoitajan käyttäminen olisi maksutonta. Joidenkin mielestä maksu voisi määräytyä oikeusapulain mukaisesti. Lisäksi katsottiin, että julkisasianhoitajan käyttäminen ei estäisi asianomistajia käyttämästä omalla kustannuksellaan yksityistä avustajaa. Myös haastateltavat katsoivat, että julkisasianhoitajia voitaisiin tilanteesta riippuen määrätä useampia (haastateltavien näkemyksiä julkisasianhoitajien lukumäärästä on käsitelty tarkemmin luvussa 7.8).

Ratkaisevaa julkisasianhoitajamekanismin käyttämisessä on se, kuinka monta asianomistajaa rikoksessa on. Haastateltavilta kysyttiin, mikä heidän näkemyksensä mukaan on laajuudeltaan sellainen rikosasia, joka tulisi ylipäätään kategorisoida selvityksen kohteena olleeksi moniasianomistajarikosasiaksi sekä toisaalta millaisissa ja minkä laajuisissa moniasianomistajarikosasioissa mahdollista uutta isojen rikosasioiden rikosprosessia koskevaa sääntelyä tulisi soveltaa. Haastateltavilta ei suoranaisesti kysytty, koskisivatko sääntelyn/prosessin aktivoitumista koskevat tulkintakriteerit myös muita laajoiksi kategorisoitavia rikosasioita, eikä toisaalta sitä,

mitkä kaikki tapaukset ylipäätään kuuluisivat laajojen rikosasioiden kategoriaan. Sääntelyn soveltamiskriteerien lisäksi kysyttiin, mikä olisi oikea taho päättämään sääntelyn soveltamisen aktivoitumisesta.

Haastateltavien näkemykset siitä, millainen määrä asianomistajia muodostaisi käsiteltävänä olevan moniasianomistajarikoksen, vaihtelivat jossain määrin. Haastateltavat olivat yksimielisiä siitä, että muutaman kymmenen asianomistajan joukon oikeuksien turvaamiseksi ja vaatimusten selvittämiseksi ei vielä ole tarpeen aktivoida mitään erityisiä menettelyjä eikä muuttaa voimassa olevaa lainsäädäntöä. Esitutkintaviranomaisten resurssit ja käytettävissä olevat tietojärjestelmät katsottiin näiden osalta riittäviksi/asianmukaisiksi, joskin aina on varaa kehitykselle ja tarvetta lisäresursseille. Melko lailla yksimielisiä oltiin myös siitä, että useita satoja asianomistajia käsittävän asianomistajajoukon prosessointi alkaa jo vaatia innovatiivisuutta nykyisten prosessisääntöjen soveltamisessa – etenkin, kun pyritään noudattamaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille ja erityisesti oikeudenkäyntien kestolle asettamia vaatimuksia.

Haastatteluissa nousi selkeästi esiin se, että käsiteltävissä olevien asianomistajien määrän suurikin vaihtelu riippuu rikosprosessin vaiheesta eli siitä, onko kyseessä esitutkinta, syyteharkinta vai tuomioistuinkäsittely, ja haastatteluista on pääteltävissä, että suurimmat haasteet suureen asianomistajamäärään liittyen kohdistuvat nimenomaan esitutkintaan. Toisin sanoen se määrä, jonka poliisin katsotaan pystyvän tutkimaan, eroaa merkittävästi siitä määrästä, minkä osalta tuomioistuimen nähdään pystyvän käsittelemään yksityisoikeudellisia vaatimuksia. Tuomioistuimen osalta katsottiin, että rikosasian yhteydessä olisi käsiteltävissä useamman sadan, jopa tuhannen, asianomistajan vaatimukset, kun taas poliisin resursseihin ja toimintamahdollisuuksiin peilattaessa käsiteltävissä/selvitettävissä olevien asianomistajien ja heidän vaatimuksiensa määrä jäi alle sataan. Useassa haastattelussa katsottiin noin viidenkymmenen asianomistajan joukon olevan sellainen, jonka osalta tulisi yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäminen siirtää pois poliisilta. Poliisia ja syyttäjäviranomaisia koskevien rajojen nähtiin tulevan vastaan niin asianomistajien selvittämisresurssien kuin tietojärjestelmien kapasiteetinkin osalta.

Toisaalta nähtiin, että tietyntyyppisillä instrumenteilla (ehdotettu julkisasianhoitaja) osana rikosprosessia voitaisiin saada synergiaetuja ja säästää resursseja sekä parantaa rikosprosessin laatua, vaikkei asianomistajien määrä tai jutun monimutkaisuus itsessään suoranaisesti vaatisikaan kyseisen instrumentin käyttöönottamista. Lisäksi pohdittiin, ettei numeerisen vähimmäismäärän asettaminen liene mahdollista saati tarkoituksenmukaista, vaan keskeistä olisi tehdä tapauskohtaista harkintaa sen suhteen, onko esimerkiksi julkisasianhoitajan käyttämisestä saatavilla selkeitä prosessuaalisia hyötyjä.

Haastateltavilta kysyttiin myös, olisiko kollektiivinen, syyttäjästä erillinen asianomistajien vaateiden ajaminen riittävää turvaamaan asianomistajan aseman rikosprosessissa. Vastauksissa oltiin melko yksimielisesti sillä kannalla, että kollektiivinen syyttäjästä erillinen edustus ei ainoastaan riittäisi turvaamaan asianomistajien asemaa, vaan jopa parantaisi sitä huomattavasti nykyisestä. Parantamiselle nähtiin kaksi keskeistä syytä: ensimmäisenä nähtiin, että asianomistajien yksityisoikeudellisten vaateiden selvittämisen ja ajamisen keskittäminen kolmannelle taholle vapauttaisi poliisin ja syyttäjän resursseja rikoksen perusteellisempaan ja nopeampaan tutkimiseen ja syyteharkintaan sekä jouduttaisi kokonaisuudessaan moniasianomistajarikosprosessia. Toisena katsottiin, että asianomistajien asema paranisi kokonaisuudessaan ja erityisesti sellaisten asianomistajien osalta, jotka syystä tai toisesta eivät muuten käyttäisi avustajaa vaatimustensa ajamisessa. Asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten ajamisen keskittämisen lähtökohtaisesti yhden tahon selvitettäväksi ja ajettavaksi katsottiin myös parantavan kokonaisprosessin yhtenäisyyttä ja sujuvoittavan käsittelyä. Nämä nähtiin prosessin laatua parantavina seikkoina.

Katsomme, että julkisasianhoitajalle tulisi antaa ainakin vastaavan laajuinen toimivalta kuin mitä ryhmä- ja edustajakannelaeissa on säädetty oikeutetulle yksikölle. Osallistuessaan julkisasianhoitajavetoiseen prosessiin asianomistaja luopuisi oikeuksistaan tulla henkilökohtaisesti kuulluksi oikeudenkäynnissä, ja kaikki vaatimukset esitettäisiin julkisasianhoitajan välityksellä. Julkisasianhoitajalle tulisi antaa toimivalta sopia yksityisoikeudellisista vaatimuksista vastaajan kanssa asianomistajan edusta huolehtien. Julkisasianhoitajalla tulisi myös olla toimivalta päättää mahdollisesta muutoksenhausta niiden asianomistajien puolesta, jotka antavat asiansa hänen ajettavakseen. Tämän toimivallan tulisi koskea niin yksityisoikeudellisia vaatimuksia kuin rangaistusvaatimustakin. Mikäli asianomistaja ei haluaisi antaa asiaansa julkisasianhoitajan hoidettavaksi ja luopua edellä mainituista oikeuksistaan, saisi hän ajaa omia vaatimuksiaan julkisasianhoitajan rinnalla omakustanteisesti. Käytännössä kuluvastuu jakautuisi siis niin, että asianomistajan osallistuessa julkisasianhoitajavetoiseen prosessiin oikeudenkäynti olisi joko kaikille asianomistajalle ilmaista tai maksullisuus määräytyisi oikeusapulain tulorajojen perusteella riippuen siitä, kumpaan sääntelyvaihtoehtoon päädytään. Jos asianomistaja haluaisi esittää itse vaatimuksensa valitsemansa avustajan avulla, tulisi hänen vastata myös siitä aiheutuvista kustannuksista itse. Ehdottaisimme, että asianomistajille jätetään kuitenkin oikeus osallistua henkilökohtaisesti oikeudenkäyntiin, jossa heihin liittyvä asia ratkaistaan. Ehdotetuista kulujenjakorakenteista ilmainen malli on yhtenevä sen kanssa, mitä ryhmä- ja edustajakanteita koskien on säädetty. Oikeusapulakia seuraava malli edellyttää nähdäksemme nimenomaisen perusoikeusrajoituksen säätämistä. Mallia valittaessa tulee huomioida prosessin kustannukset kokonaisuudessaan ja myös ne laskennalliset vähennykset, joita valtion varoista maksettaviin

avustajien palkkioihin potentiaalisesti tulee, kun asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten ajaminen siirretään keskitetysti tietylle viranomaistaholle sen sijaan, että vaatimuksia ajaisi mahdollisesti jokaisen oma avustaja.

Vahvuudet	Heikkoudet
Poliisin ja syyttäjän ei tarvitsisi enää selvittää asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia muuten kuin siltä osin kuin on tarpeen rikosasian selvittämisen osalta. Tiedot voitaisiin saada myös julkisasianhoitajalta eli viranomaisten välinen tehokas yhteistyö olisi tärkeää.	Mekanismissa tulisi joiltain osin kuulla asianomistajia todistajina, jotta epäilty rikos voitaisiin näyttää toteen, joten yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäminen ei välttämättä täysin poistuisi esitutkintaviranomaiselta ja syyttäjältä. Keskiöön nousee viranomaisten välinen tehokas yhteistyö.
Syyttäjän ei enää tarvitsisi arvioida ajaako hän asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia vai ei.	Asianomistajan tulee itse ilmoittautua tiettyyn päivämäärään mennessä.
Mekanismi hyödyttäisi asianomistajia, kun julkisasianhoitaja osaisi vaatia myös sellaisia korvauksia, jota asianomistajat eivät aina itse osaa vaatia.	Julkisasianhoitajan tehtävää hoitamaan siirtyville tulisi palkata sijaiset moniasianomistajarikosten selvittämisen ajaksi.
Julkisasianhoitajamekanismi helpottaisi tuomioistuimen työtä, koska julkisasianhoitaja osaisi esittää korvausvaatimukset tuomioistuimessa selkeästi ja yksilöidysti sekä olla vaatimatta sellaisia korvauksia, jotka eivät ole perustu rikoksella aiheutettuihin vahinkoihin.	
Yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely helpottuisi ja samalla koko rikosprosessi saattaisi nopeutua.	
Julkisasianhoitajat toimisivat valmiiksi Oikeuspalveluvirastossa, mistä heidät irrotettaisiin tehtäväänsä.	
Julkisasianhoitajamenettely ei estäisi asianomistajaa käyttämästä omalla kustannuksellaan omaa yksityistä avustajaa.	
Asianomistajien asema parantuisi, kun poliisi ja syyttäjä voisivat keskittyä rikosvastuun toteuttamiseen ja kaikilla asianomistajilla olisi varallisuudesta riippumatta mahdollisuus siihen, että heidän yksityisoikeudelliset vaatimuksensa tulevat ajettua.	

Mahdollisuudet	Uhat
Julkisasianhoitajamenettely olisi saatavissa nopeasti käyttöön. Julkisasianhoitajana toimivilla henkilöillä on pitkä kokemus avustajan tehtävistä ja yksityisoikeudellisten korvausten arvioinnista. Tästä hyötyvät asianomistajat, ja asian käsittely tuomioistuimessa tehostuu.	Kaikkia menettelyyn halukkaita asianomistajia ei välttämättä tavoiteta määräajassa.

9.2 Rikosasioiden joukkokanne

Haastatteluissa nousi esiin myös ehdotus jonkinlaisen rikosasioiden joukko- tai ryhmäkanteen kehittämisestä. Pohdittaessa joukko- tai ryhmäkanteen mahdollisuutta moniasianomistajarikosasioiden näkökulmasta on relevanttia tarkastella erityisesti ryhmäkannelain sääntelyä ja menettelyjä. Ryhmäkanteen tai edustajakanteen laajentaminen sellaisenaan rikosasioihin ei ole mahdollista nykysääntelyn puitteissa, koska niitä koskien annettu direktiivi ja sen pohjalta säädetyt lait on rajattu koskemaan nimenomaan ja ainoastaan kuluttaja-asioita. Jos luotaisiin uusi menettely rikosasioita koskien, tulisi kuitenkin lainsäädännön ja oikeudenkäytön ennakoitavuuden vuoksi noudattaa olemassa olevia ryhmäkanteita koskevia periaatteita.

Oikeusjärjestelmän koherenttius ja ennakoitavuus siis edellyttävät sitä, että rikosasioissa asianosaisia kollektiivisesti edustavan tahon tulee täyttää vähintäänkin samat ehdot kuin mitä on asetettu siviiliprosessissa kollektiivisia kanteita ajaville tahoille. Lisäksi EU-sääntelyssä korostuu selkeästi pidättyväisyys kollektiivisen edustamistoiminnan kaupallistamista kohtaan. Tämä johtaa siihen, että erilaiset yksityisten toimijoiden tuottamat vaihtoehdot, jotka eivät ole voittoa tavoittelemattomien yleishyödyllisten, oikeutettuihin yksiköihin rinnastettavien tahojen tuottamia, sisältävät vaaran intressiristiriitojen syntymisestä. Yksityisessä toiminnassa on lähtökohtaisesti kyse elinkeinon harjoittamisesta, jonka perustavoitteena on tuottaa rahallista tuottoa harjoittajalleen, mikä johtaa siihen, että yksityisten kollektiivisten edustajatahojen kannustimet saattavat viime kädessä poiketa asianomistajien kannustimista. Yksityiselle, voitontuottamistarkoituksessa toimivalle taholle voisi esimerkiksi muodostua kannattavammaksi pyrkiä mieluummin pidempikestoiseen käsittelyyn kuin nopeaan sovitteluratkaisuun, jos siitä olisi odotettavissa enemmän tuottoa (ks. myös luku 9.7).

Rikosasioissa ryhmään kuulumisen määrittelyssä ei sinänsä ole ongelmia, sillä ryhmä koostuu automaattisesti rikosasian asianomistajista. Asianomistaja-asema tulee varmentaa rikosprosessia koskevien säännösten edellyttämällä tavalla. Moniasianomistajarikosasioiden osalta voidaan siis jossain määrin noudatella ryhmäkanteiden ryhmään kuulumisen määrittelyjä.

Tarkoituksenmukaisuuspohdinnan suhteen on prosessiekonomisesti tarkoituksenmukaisempaa, että asianomistajien vaatimuksia ajetaan kollektiivisesti sen sijaan, että jokainen asianomistaja ajaisi erikseen omia vaatimuksiaan valitsemansa avustajan avulla. Koska kyseessä on rikosasia, katsomme, että asiaan potentiaalisesti sisältyvät tiedonsaantitarpeet ja mahdolliset julkisen vallan käyttöä sisältävät tilanteet edellyttävät, että moniasianomistajarikosasioissa kollektiivinen asianomistajien edustaja on viranomainen eikä jokin muu oikeutetun yksikön kaltaisesti nimetty taho.

Vastaavan tyyppistä arviointia vahinkojen vastaavuudesta ja kategorisoinnista kuin ryhmäkanneasioissa tulisi olla mahdollista tehdä myös moniasianomistajarikosasioiden kohdalla, jotta mahdollisista uudistuksista olisi saatavissa niillä tavoitellut hyödyt.

Vahvuudet	Heikkoudet
Prosessiekonomisesti on tarkoituksenmukaisempaa, että asianomistajien vaatimuksia ajetaan kollektiivisesti sen sijaan, että jokainen asianomistaja ajaisi erikseen omia vaatimuksiaan valitsemansa avustajan avulla.	Sääntelyn tulisi vastata siviilioikeudellisia ryhmä- ja edustajakanteita koskevaa sääntelyä. Direktiivi ja sen pohjalta säädetyt lait on rajattu koskemaan nimenomaan ja ainoastaan kuluttaja-asioita. EU-sääntelyssä korostuu pidättyväisyys kollektiivisen edustamistoiminnan kaupallistamista kohtaan. Yhdysvalloista saadut kokemukset tukevat kaupallistamisesta pidättäytymistä. Tiedonsaantitarpeet ja mahdolliset julkisen vallan käyttöä sisältävät tilanteet edellyttävät, että kollektiivinen asianomistajien edustaja moniasianomistajarikosasioissa on viranomainen eikä jokin muu oikeutetun yksikön kaltaisesti nimetty taho.

Mahdollisuudet	Uhat
Vastaavantyyppistä arviointia vahinkojen vastaavuudesta ja kategorisoinnista kuin ryhmäkanneasioissa tulisi olla mahdollista tehdä myös moniasianomistajarikosasioiden osalta, jotta mahdollisista uudistuksista olisi saatavissa niillä tavoitellut hyödyt.	Yksityiselle taholle voi muodostua kannattavammaksi pyrkiä mieluummin pidempikestoiseen käsittelyyn kuin nopeaan sovitteluratkaisuun, jos siitä olisi odotettavissa enemmän tuottoa.

9.3 Rikosuhriavustajaan tai (konkurssi)pesänhoitajaan rinnastettavan tehtävän perustaminen

Suomen Asianajajaliitto on tehnyt edellä luvussa 2.6 esitetyn mukaisen lakialoitteen rikosuhriavustajan tehtävän perustamiseksi parantamaan rikoksen uhrien asemaa silloin, kun rikos kohdistuu suureen henkilöjoukkoon. Aloitteessa ei oteta kantaa siihen, mikä olisi ehdotetun mallin kokonaistaloudellinen vaikutus eli saavutettaisiinko mallin avulla todellisia säästöjä, siirtyisivätkö poliisin ja Syyttäjälaitoksen tähän asti käyttämät taloudelliset resurssit perustettavalle rikosuhriavustajalle vai pysytettäisiinkö poliisin ja syyttäjän resurssit ennallaan uudesta rikosuhriavustajasta riippumatta ja aiheuttaisiko malli tässä tilanteessa tosiasiallisesti lisäkustannuksia yhteiskunnalle.

Haastatteluissa ei pidetty yksityisen rikosuhriavustajan perustamista suoraan hylättävänä ajatuksena. Yksityisen rikosuhriavustajan hyvinä puolina nähtiin sen riippumattomuus ja erillisyys valtiosta verrattuna valtion virassa toimivaan julkisasianhoitajaan. Haastatteluissa nousi kuitenkin esiin selkeä huoli potentiaalisista tietosuojaan ja tietojen saatavuuteen liittyvistä ongelmista sekä oikeudenkäyntikulujen kasvamisesta, jollei asianomistajia avustamaan mahdollisesti perustettava kolmas taho olisi virkavastuulla toimiva viranomainen.

Osassa haastatteluja sivuttiin osin Suomen Asianajajaliiton aloitetta mukailevaa mallia, jossa korvausten jako-osuus määräytyisi henkilö- ja vahinkokategoriaperusteisesti ja Oikeusrekisterikeskus tai Valtiokonttori maksaisi korvauksen asianomistajastatuksen omaaville henkilöille hakemuksesta ilman erillistä oikeudenkäyntiä (ks. lisää luku 9.4).

Edustajakannedirektiivin kansallista implementointia koskevissa esitöissä on kiinnitetty huomiota siihen, että oikeutettujen yksiköiden asianmukaisesta ja riittävästä valvonnasta tulee huolehtia.[446] Tähän peilaten on yksityistahovetoinen ratkaisu, oli se sitten oikeutettuun yksikköön rinnastettava toimija tai esimerkiksi asianajajista koostuva rikosuhriavustaja, viranomaistahoa kustannustehottomampi vaihtoehto moniasianomistajarikosasioiden asianomistajien edustamiseksi, sillä yksityistahovetoisen menettelyn omaksuminen edellyttäisi samalla joko jonkinlaisen valvontajärjestelmän luomista tai valvontaresurssin lisäämistä jollekin olemassa olevalle valvontataholle.

Haastatteluissa ehdotettiin myös (konkurssi)pesänhoitajatyyppisen kollektiivisen edustajan nimeämistä ajamaan asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia moniasianomistajarikosasioissa. Ehdotettu taho olisi tuomioistuimen tehtäväänsä määräämä, jolloin se toimisi virkavastuuseen rinnastettavalla vastuulla tuomioistuimen määräykseen perustuen. Ehdotuksen mukaan taho ei poikkeaisi muista oikeusjärjestelmämme jo tuntemista oikeudellisista rakenteista, kuten pesänhoitajista tai lapsille rikosasioiden yhteydessä tarvittaessa määrätyistä edunvalvojista. Keskeiseksi nostettiin tämänkin ehdotuksen yhteydessä riippumattoman tuomioistuimen valvonta tahoa tehtävään määrättäessä. Haasteeksi koettiin potentiaalisesti korkeiksi nousevat kustannukset, mikäli edustajatahoksi määrättäisiin yksityinen asianajotoimisto.

Vahvuudet	Heikkoudet
Riippumattomuus ja erillisyys valtiosta verrattuna valtion virassa toimivaan julkisasianhoitajaan.	Yksityistahovetoinen ratkaisu voi olla viranomaistahoa kustannustehottomampi vaihtoehto moniasianomistajarikosasioiden asianomistajien edustamiseksi, sillä yksityistahovetoisen menettelyn omaksuminen edellyttäisi samalla joko jonkinlaisen valvontajärjestelmän luomista tai valvontaresurssin lisäämistä jollekin olemassa olevalle valvontataholle. Kustannusten osalta pitää kuitenkin ottaa huomioon niihin liittyvät epävarmuudet.

446 LaVM 20/2022 vp, s. 6.

Mahdollisuudet	Uhat
Tuomioistuimen määräämänä rikosuhriavustaja olisi sidottu määräyksessä yksilöityyn tehtäväkuvaan ja hänellä olisi sitä koskeva toimivalta.	Huoli potentiaalisista tietosuojaan ja tietojen saatavuuteen liittyvistä ongelmista sekä oikeudenkäyntikulujen kasvamisesta, jollei asianomistajia avustamaan mahdollisesti perustettava kolmas taho olisi virkavastuulla toimiva viranomainen.

9.4 Oikeusrekisterikeskuksen tai Valtiokonttorin varaan rakentuvat mallit

Haastatteluissa nostettiin esiin vaihtoehto, jossa asianomistajien yksityisoikeudelliset vaatimukset erotetaan moniasianomistajarikoksissa automaattisesti rikosprosessista ja asianomistajien tulee hakea korvauksia joko kuten WinCapita-tapauksessa menettämisseuraamusasioina Oikeusrekisterikeskukselta tai kuten rikosvahinkokorvauksissa Valtiokonttorilta. Vaikka korvaukset maksettaisiinkin valtion varoista, mekanismia pidettiin silti kustannustehokkaana, koska tällöin asianomistajien avustajien kuluja ei tarvitsisi maksaa oikeusapulain nojalla valtion varoista.

Tässä mekanismissa Valtiokonttori kävisi neuvotteluja korvauksista asianosaisten kanssa. Siinä tapauksessa, että vastaajalta olisi saatu varoja takavarikkoon, korvausten maksaminen siirtyisi Oikeusrekisterikeskukselle nykyiseen tapaan. Tällöin Oikeusrekisterikeskus ratkaisisi, miten saatu määrä käytetään korvausten maksamiseen.

Haastatteluissa ehdotettiin myös rikosuhrimaksun käyttöönottamista. Rikosuhrimaksu määrättäisiin vastaajan maksettavaksi tietyn kaavan mukaan, ja asianomistajat toimisivat vain mahdollisesti todistajina. Moniasianomistajarikosten osalta varattaisiin varoja rahastoon, josta niitä voitaisiin sitten jakaa asianomistajille. Rikosuhrirahaston avulla olisi mahdollista maksaa asianomistajille korvauksia sujuvammin verrattuna nykyiseen menettelyyn, jossa asianomistaja voi hakea korvauksia RL 10:11.2:ssa säädetyin tavoin Oikeusrekisterikeskukselta.

Oikeusrekisterikeskus voi maksaa asianomistajalle hakemuksesta korvauksia RL 10:11.2:n mukaisesti valtiolle menettämisseuraamuksena tuomitusta ja perityksi saadusta määrästä hänelle maksettavaksi tuomittuja vahingonkorvauksia vastaavan määrän. Haastattelussa tuotiin esiin korvausten maksamiseen liittyvä ongelma.

Ongelma liittyy siihen, että valtiolle tuomittua rikoshyötyä voidaan täytäntöönpanna kymmenen vuotta siitä lähtien kun se on tullut täytäntöönpanokelpoiseksi. Vasta tämän jälkeen tiedetään, voidaanko asianomistajille maksaa korvauksia rikoshyödystä. Haastatteluissa korostettiin, että korvauksia voidaan maksaa vain tietyin edellytyksin aikaisemminkin, mutta ongelmana pidettiin sitä, että korvauksia voidaan joutua maksamaan saatavien suhteellisten osuuksien mukaan. Se tulee kysymykseen silloin, kun täytäntöönpantu menettämisseuraamus ei riitä kaikkien saatavien maksamiseen. Tämä puolestaan selviää vasta myöhemmin. Haastattelussa ongelmaksi mainittiin myös korvausvaatimusten pitkä aikajänne. Esimerkiksi WinCapita-tapauksessa korvausvaatimuksia saapui Oikeusrekisterikeskukseen vielä vuonna 2024, vaikka rikoksen tekoaika oli päättynyt vuonna 2008. Tällaista aikajännettä ei pidetty tarkoituksenmukaisena.

Korvausten maksamisen rikosuhrirahastosta nähtiin parhaiten sopivan Valtiokonttorin tehtäväksi. Tätä perusteltiin sillä, että Valtiokonttori jo nyt hoitaa monenlaisten korvausten maksamista ja sieltä löytyy lääketieteellistä osaamista ja muuta asiantuntemusta. Rikosuhrirahastosta maksettaisiin lähtökohtaisesti korvauksia henkilövahingoista nopealla aikataululla, mikä olisi ollut esimerkiksi Vastaamo-tapauksessa asianomistajille tärkeää, jotta heillä olisi ollut mahdollisuus nopeasti hakeutua avun piiriin.

Haastattelussa esitettiin, että rikosuhrirahastosta suoritettava korvaus siirtyisi Oikeusrekisterikeskukselle perittäväksi samaan tapaan kuin nykyisin rikosvahinkokorvaukset. Tässä menettelyssä asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia ei tarvitsisi ajaa rikos- tai riitaprosessissa, mikä yksinkertaistaisi menettelyä. Lisäksi tästä menettelystä hyötyisivät asianomistajat, koska se saisivat korvaukset nopeammin.

Haastatteluissa nousi esiin myös vaihtoehto, jossa asianomistajien yksityisoikeudelliset vaatimukset erotettaisiin rikosprosessissa samaan tapaan kuin edellä kuvatussa vaihtoehdossa, mutta korvaukset maksettaisiin asianomistajan hakemuksesta tietyn kaavan tai taulukon mukaan. Esitettyjen vaatimusten käsittely olisi tällöin kategorista ja nopeaa. Se hyödyttäisi myös asianomistajia, koska he saisivat korvaukset nopeasti. Vastaamo-tapauksen tyyppisessä tilanteessa asianomistaja voisi saada korvauksen nopeasti, jolloin hänellä olisi heti mahdollisuus päästä tarvitsemansa avun, kuten terapian, piiriin.

Vahvuudet	Heikkoudet
Menettely on kustannustehokas, kun yksityisoikeudellisten vaatimusten ajaminen ei aiheuttaisi kuluja asiamiehen käyttämisestä. Kategorisoidun korvauksen osalta asianomistajat saisivat korvauksensa nopeammin kuin silloin, kun yksityisoikeudelliset vaatimukset käsitellään tuomioistuimessa.	Kategorinen korvauskäsittely aiheuttaisi asianomistajissa tyytymättömyyttä.
Mahdollisuudet	**Uhat**
Korvauksien maksamista varten valtiolle kertyisi rahaa rikosuhrimaksuista.	Asianomistajien yksityisoikeudellista asiaa ei saatettaisi tuomioistuimen tai siihen rinnastettavan tahon ratkaistavaksi, jolloin EIS 6 artiklassa taatut oikeudet saattavat jäädä täyttymättä.

9.5 Rikosvahinkoasiamies

Yhtenä vaihtoehtoisena mekanismina tuotiin haastatteluissa esiin julkinen taho (rikosvahinkoasiamies), jonka tehtävänä olisi moniasianomistajarikosasioiden koordinointi. Hän voisi harkita omalta kohdaltaan, lähteekö hän itse ajamaan asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia vai miten asianomistajien vaatimusten ajaminen organisoidaan. Rikosvahinkoasiamies voisi halutessaan käyttää vaatimusten ajamisessa joko julkisia oikeusavustajia tai yksityisiä asianajajia.

Tällöin poliisi voisi keskittyä paremmin rikoksen selvittämiseen. Mekanismissa myöskään syyttäjä ei olisi velvollinen ajamaan asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia, vaan ensisijainen vastuu korvausten ajamiseen olisi rikosvahinkoasiamiehellä. Syyttäjä voisi keskittyä rikosvastuun toteuttamiseen. Mekanismissa asianomistajalle asetettaisiin velvollisuus olla itse aktiivinen, jotta hänen yksityisoikeudelliset vaatimuksensa tulevat käsitellyiksi.

Vahvuudet	Heikkoudet
Poliisi ja syyttäjä voisivat keskittyä pelkästään rikosvastuun toteuttamiseen.	Asianomistajalle asetetaan velvollisuus olla itse aktiivinen, jotta hänen yksityisoikeudelliset vaatimuksensa tulevat käsitellyiksi. Rikosvahinkoasiamies ajaisi vain yksityisoikeudelliset vaatimukset eli asianomistajan tulisi huolehtia syyttäjän syytteeseen yhtymisestä ja mahdollisesta syyttäjän syytteestä eroavan rangaistusvaatimuksen ajamisesta itse.

Mahdollisuudet	Uhat
Vaatimuksia voisi ajaa joko julkinen oikeusavustaja tai yksityinen asianajaja.	Vaatimuksia voisi ajaa joko julkinen oikeusavustaja tai yksityinen asianajaja.

9.6 Kansainvälisessä vertailussa esiin nousseet mekanismit

Kansainvälisessä vertailussa ei suoraan noussut esiin sellaisia uusia mekanismeja, joita ei kansallisessa keskustelussa tai esitetyissä ehdotuksissa olisi jo jollain tavalla sivuttu. Kansainväliset kehityssuuntaukset etenkin muiden Pohjoismaiden osalta tukevat tässä selvityksessä esiin nousseita havaintoja muun muassa asianomistajan syyteoikeuden uudelleenarvioinnista sekä rikosvastuun nopean ja tehokkaan toteuttamisen priorisoinnista suhteessa asianomistajien yksityisoikeudellisiin vaatimuksiin. Virossa tunnistetaan kehittynyt digitalisaatio siviili- ja hallintoasioiden osalta, mutta todetaan rikosasioiden ja sitä kautta niihin liitettyjen yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyn lähtökohtaisesti jäävän digitaalisten prosessien ulkopuolelle.

Yhdysvalloissa moniasianomistajarikosasioiden käsittely on odotetusti viety pisimmälle niin rikosvastuun toteuttamisen priorisoinnin kuin yksityisoikeudellisten vaatimusten kollektiivisen ajamisenkin osalta. Yhdysvaltojen mallia voitaisiin Suomessakin seurata siltä osin, että pohdittaisiin vakavasti syyteneuvottelujen laajemman ja tehokkaamman käytön mahdollistamista moniasianomistajarikosasioissa. Joukkokanteiden osalta on ilmeistä, että asioiden käsittely ja selvittäminen tehostuvat Yhdysvaltojen mallia hyödynnettäessä, mikä johtaa parempaan lain

noudattamiseen. Tämä seuraus on Suomessakin tunnistettu ryhmäkanteiden osalta. Toisaalta joukkokanteiden ajamisen keskittyminen yksityisille tahoille on saanut aikaan väärinkäytöksiä, kun kanteita ajavat tahot pyrkivät maksimoimaan kanteilla saatavat tuotot. Kaikkiaan Yhdysvaltojen malleja seurattaessa tulee kuitenkin huomioida oikeusjärjestelmien keskeiset erot muun muassa asianomistajien asemassa, syyttäjän valtuuksissa sopia rikosasioita, syyttäjän aseman poliittisuudessa, rikos- ja siviiliasioiden erillisyydessä, ihmisoikeussääntelyssä, tuomioistuinten itsenäisessä harkintavallassa sekä ylipäätään lainsäädännön asemassa ratkaisukäytännön perustana (*common law* vs. *civil law*).

Keskeisin huomio kansainväliseen vertailuun liittyen on se, että Suomessa ollaan naapurimaihin verrattuna edelläkävijöitä moniasianomistajarikosten rikosprosessin kehittämisessä. Ruotsissa keskustelua laajojen rikosasioiden kehittämisestä on käyty jo pitkään, mutta varsinainen rikosprosessin modernisoimisprojekti on ainakin asianomistajien aseman osalta hyvin alkuvaiheessa. Norjassa asianomistajien kollektiivinen edustaminen on mahdollistettu myös rikosasioiden osalta, mutta Norjassakaan ei tosin ole varsinaisesti pohdittu rakenteen tehokkuutta ja toimivuutta tuhansia asianomistajia käsittävien rikosten osalta. Virossa moniasianomistajarikosasioiden potentiaaliset haasteet on tunnistettu, mutta niihin ei vielä ole reagoitu lainsäädännöllisin toimin eikä muuten.

9.7 Kustannuksia koskevat huomiot

Eri vaihtoehdoista aiheutuvat kustannukset riippuvat monesta tekijästä ja kustannuksiin liittyy paljon epävarmuustekijöitä. Kustannuksiin vaikuttaa ensinnäkin se, toimiiko asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäjänä ja vaatimusten ajajana yksityinen taho vai julkinen taho. Kustannusvertailuun vaikuttaa lisäksi se, kuinka paljon rikosprosessi tehostuisi uuden mekanismin käyttöönottamisella, jolloin poliisin ja syyttäjän resursseja voitaisiin kohdentaa muiden rikosasioiden selvittämiseen. Kustannusten vertailussa tulee ottaa huomioon myös se, että jos julkisasianhoitajana toimivat virkamiehet irrotettaisiin tähän tehtävään heidän vakinaisista tehtävistään, jouduttaisiin virkamiehille järjestämään sijaiset moniasianomistajarikosten selvittämisen ajaksi. Toisaalta voidaan olettaa, että suuritöisin selvitysvaihe ei välttämättä vie kovin pitkää aikaa. Lisäksi kustannukset riippuvat luonnollisesti asianomistajien määrästä sekä asian laajuudesta ja monimutkaisuudesta. Verkon kautta tapahtuvissa rikoksissa osa asianomistajista saattaa myös olla muita kuin Suomen kansalaisia, mikä voi hankaloittaa vaatimusten selvittämistä jo pelkästään kieleen liittyvien ongelmien vuoksi.

Selvää on, että silloin kun asiaa hoitaa julkinen taho, siitä aiheutuvat kustannukset ovat yhteiskunnalle pienemmät kuin jos asiaa hoitaa yksityinen taho. Tämä käy ilmi jo esimerkiksi Vastaamo-tapauksesta. Julkisen oikeusavustajan laskennallisten kustannusten on arvioitu keskimäärin olevan noin 1 000 euroa asianomistajaa kohden.[447] Yksityinen taho puolestaan laskutti Vastaamo-tapauksessa työstä noin 4 000 euroa asianomistajaa kohden, jolloin oikeudenkäyntikulujen lopullinen määrä 3 000–3 500 asianomistajan osalta ylitti 10 miljoonaa euroa.[448] Lisäksi tutkimuksissa on havaittu, että vaikka asianomistaja olisi oikeutettu oikeusapuun, yksityinen taho saattaa siviiliriita-asiassa kokea toimeksiannon kannattamattomaksi muun muassa asiaan käytettävän työmäärän ja omavastuuosuuden luottotappioriskin vuoksi.[449] Lisäksi se, että yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittäminen jäisi pois esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän tehtävistä, vähentäisi heiltä vaadittavaa resurssia. Esitutkintaviranomaiset ja syyttäjä saisivat julkiselta taholta tarvitsemansa tiedot yksityisoikeudellisista vahingoista valmiiksi selvitettyinä. Tällä resurssisäästöllä voitaisiin kompensoida julkisesta asianhoitajasta valtiolle aiheutuvia kustannuksia.

Valtion kokonaistaloudelle olisi halvin menettely, jos korvausvaatimuksia ei käsiteltäisi lainkaan tuomioistuimessa, vaan korvauksia haettaisiin joko Valtiokonttorista tai Oikeusrekisterikeskuksesta ja korvaukset maksettaisiin tietyn kaavan mukaisesti. Korvauksia varten vastaajilta perittäisiin rikosuhrikorvaus, jonka tuotto korvamerkittäisiin moniasianomistajarikoksessa asianomistajille maksettaviin korvauksiin. Kun korvaukset maksettaisiin tietyn kaavan tai taulukon mukaisesti, hakemusten käsittelyssä voitaisiin hyödyntää tekoälyä ja näin säästyisi käsittelyn vaatimia viranomaisresursseja. Vaihtoehtoisesti esitettiin, että korvauksia voitaisiin maksaa Oikeusrekisterikeskuksesta tai Valtiokonttorista muutoin nykyiseen tapaan, mutta niin, että asianomistajien yksityisoikeudelliset korvaukset erotetaan rikosprosessista. Tältä osin säästettäisiin kustannukset, jotka aiheutuvat yksityisoikeudellisten vaatimusten ajamisesta tuomioistuimessa. Tämä vaihtoehto siirtäisi yksityisoikeudellisten vaatimusten arvioimisen Valtiokonttorin tai Oikeusrekisterikeskuksen tehtäväksi, mikä luonnollisesti edellyttäisi näissä organisaatioissa lisää henkilöstöresurssia. Tämän menettelyn osalta tulee kuitenkin kiinnittää huomiota myös perus- ja ihmisoikeuksien asettamiin vaatimuksiin, sillä Oikeusrekisterikeskuksen ja Valtiokonttorin prosessit eivät sellaisenaan ja yksiselitteisesti ole rinnastettavissa oikeudenkäyntiin EIS 6 artiklan tarkoittamalla tavalla.

447 Kuten luvussa 5.1 on todettu, kustannukset perustuvat laskennalliseen arvioon.

448 Asiaa on käsitelty tämän raportin luvussa 5.1.7.

449 Tolvanen ym. 2021, s. 81. Ks. myös tämän selvityksen luku 9.2 rikosasioiden joukkokanteen osalta.

Prosessiekonomian kannalta on huomattava, että kun yksittäiset vaatimukset ovat liian pieniä suhteessa niiden aiheuttamaan kuluihin ja vaivaan nähden voidaan pitää järkevänä sitä, että tällaiset pienet vaatimukset yhdistetään ja käsitellään ryhmänä. Verrattuna siihen, että kyseiset vaatimukset käsiteltäisiin yksitellen, saadaan luonnollisesti aikaan säästöjä. Yhdistettyjä prosesseja suunniteltaessa on kuitenkin huomattava, että niihin liittyy omia erityispiirteitään. Tällaisia ovat erityisesti kaikkien yksittäisten vaatimusten rekisteröinti ja vahvistaminen, tapausten yleinen hallinnointi, sen selvittäminen, onko tapauksissa tosiasiallisesti kyse riittävän samankaltaisista seikoista, ja se, miten yhteiset päätökset käytännössä sovelletaan yksittäisiin tapauksiin. Tästä syystä kollektiivinen menettely ei ole suoraan verrannollinen yksittäisen vaatimuksen ajamiseen eikä siitä aiheutuviin kustannuksiin.[450]

Yhdysvalloissa toteutetuissa empiirisissä joukkokanteita koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että yksityistahovetoisessa prosessissa potentiaalisista tapauksista valikoituvat ja painottuvat ajettavaksi sellaiset tapaukset, joissa vahingonkorvaukset ja/tai sopimisesta saatavat korvaukset ovat suuria, jolloin myös asian hoitamisesta maksettava provisio muodostuu suureksi. Samalla taas sellaiset tapaukset, joiden yhteiskunnallinen relevanssi olisi suuri, mutta joista potentiaalisesti saatava rahallinen hyöty on pieni, eivät valikoidu ajettavaksi.[451] Samankaltaisia havaintoja on tehty myös eurooppalaisia joukkokannemenettelyjä koskevassa tutkimuksessa. Joukkokannemenettelyt eivät Euroopassakaan ole toimineet aina kovin hyvin, ja ne on prosesseina todettu pitkäkestoisiksi ja kalliiksi.[452] Tapausten kustannukset olivat merkittäviä kaikille osapuolille, ja yksittäisille kantajille tulevat korvaukset jäivät usein pieniksi, vaikka sovitut korvaussummat olisivat isojakin. Kantajien korvauksia pienensivät entisestään asianajajien kulut, ja ongelmien nähtiin johtuvan suurelta osin siitä, että mekanismin keskiössä olivat yksityiset asianajotoimistot.[453]

450 Hodges 2021, s. 20.

451 Hodges 2021, s. 27.

452 Hodges 2021, s. 30.

453 Hodges 2021, s. 27 ja 38.

10 Johtopäätökset

Laajojen ja monimutkaisten rikosasioiden osalta, joihin moniasianomistajarikoksetkin kuuluvat, oikeudenkäynnin kohtuullinen kesto nousee erityisen keskeiseen asemaan, sillä asianomistajien suuren määrän vuoksi esitutkintatoimet vievät väistämättä kauemmin aikaa kuin niiden rikosten osalta, joissa asianomistajia on vähemmän. Myös tätä selvitystä varten tehdyissä haastatteluissa nousi esiin huoli rikosprosessin venymisestä moniasianomistajarikoksissa, erityisesti syytetyn oikeusturvaa ajatellen. Keskiöön nousi tarve huolehtia prosessin joutuisuudesta erityisesti rikosvastuun kohdentamista koskien.

Näihin havaintoihin peilaten ehdotamme ensinnäkin, että sekä poliisiin että Syyttäjälaitokseen laaditaan selkeät sisäiset prosessiohjeet laajojen moniasianomistajarikosten esitutkinnan ja syyteharkinnan aloittamiseksi ja läpiviemiseksi. Ohjeistus tulee laatia etupainotteisesti ja välittömästi aiemmissa moniasianomistajarikosasioissa esiin nousseet haasteet huomioiden. Sisäiset ohjeistukset tulee laatia näiden kahden organisaation yhteistyönä ja niiden tulee sisältää konkreettiset tekniset toimintaohjeet moniasianomistajarikosten tutkintaa ja syyttämistä varten. Ohjeissa tulee huomioida mahdolliset moniasianomistajarikosasioita koskevat muutokset tuomioistuimen roolia ja uutta julkisasianhoitajaviranomaista koskien.

Toiseksi ehdotamme, että sekä poliisiin että Syyttäjälaitokseen perustetaan nimenomaan moniasianomistajarikoksiin erikoistuneet sisäiset yksiköt, jotka aktivoituvat, kun tällaisia rikoksia tulee tutkittaviksi. Yksiköiden henkilöstö tulee kouluttaa moniasianomistajarikosten esitutkintaa ja syyteharkintaa ajatellen. Nämä sisäiset yksiköt voisivat olla ns. ”uinuvia yksiköitä” eli niihin kuuluvat henkilöt voivat olla sijoitettuna muunkaltaisiin tehtäviin niinä aikoina, kun moniasianomistajarikoksia ei ole tutkittavana, mutta yksiköiden tulisi olla aktivoitavissa toimintaan viivytyksettä. Tällainen ennakollinen henkilöstön erikoiskouluttaminen nostaisi sekä poliisin että Syyttäjälaitoksen valmiustasoa moniasianomistajarikosten tutkintaa ja syyttämistä koskien.

Koska poliisin ja syyttäjän välisellä esitutkintayhteistyöllä tai muulla viranomaisten välisellä yhteistyöllä ei voida vaikuttaa asian selvittämiselle ja prosessaamiselle asetettujen lakisääteisten määräysten sisältöön, ehdotamme kolmanneksi, että tuomioistuimen roolista moniasianomistajarikosprosessin esitutkinnassa tulisi säätää nimenomaisesti laissa. EIS 6 artiklassa edellytetyt tuomioistuimen riippumattomuus

ja puolueettomuus tarkoittavat riippumattomuutta ja puolueettomuutta (ja ennakkoasenteettomuutta) nimenomaan aineellista rikosasiaa ratkaistaessa. Tästä syystä riippumattomuuden ja puolueettomuuden ei voida katsoa vaarantuvan pelkästään siitä syystä, että tuomioistuin otettaisiin moniasianomistajarikosten esitutkintavaiheessa mukaan rikosprosessin tekniseen suunnitteluun. Teknisellä suunnittelulla tarkoitetaan tässä kohtaa esimerkiksi teknistä aikataulun suunnittelua sekä istunnon järjestämispaikkojen ja -tapojen pohtimista. Tuomioistuimen tietoon saatettaisiin siis tässä kohden tieto siitä, kuinka suuri määrä asianosaisia tapauksessa vaikuttaisi olevan – ottamatta millään tavalla kantaa rikosasian aineelliseen puoleen. Nähdäksemme tuomioistuin saisi tämän tiedon joka tapauksessa ennen esitutkinnan päättymistä ja/tai haastehakemuksen toimittamista mediasta, koska tuomioistuinten jäsenet eivät elä informaatiotyhjiössä, tai jos tuomioistuin on ratkaissut esitutkintaan liittyviä pakkokeinoasioita. Siksi emme näe syytä, miksei kyseisiä teknisiä tietoja voitaisi toimittaa tuomioistuimeen virallista reittiä pitkin ja sillä tavoin mahdollistaa tuomioistuimen aikaisempi omien toimintojensa suunnittelu. Läpinäkyvyyden, riippumattomuuden ja puolueettomuuden takaamiseksi ehdotamme, että tuomioistuimen osallistamisesta rikosprosessin tekniseen suunnitteluun jo esitutkintavaiheessa tulisi säätää laissa.

Viranomaisten välisen yhteistyön tehostamiseksi tulisi myös pohtia yhteisen tietovarannon perustamista tässä selvityksessä yksilöidyt haasteet huomioiden. Yhteinen tietovaranto olisi omiaan ratkaisemaan suuren osan tämänhetkisistä viranomaisten välisen tiedonkulun haasteista. Asiakirjojen ja asianhallinnan hoitaminen yhden tietovarannon avulla vähentäisi olennaisesti asiakirjojen siirtämistä ja tietojen vaihtoon liittyviä tarpeita. Ratkaisu olisi myös optimaalinen tietosuojaan liittyvän käsittelyn minimointivaatimuksen näkökulmasta. Kaiken kaikkiaan rikosprosessiviranomaisten viestintää ja asiakirjojen toimittamista koskeva lainsäädäntö kaipaa uudelleentarkastelua ja nykyaikaistamista.

Toimintamallia valittaessa tulee muistaa, että perus- ja ihmisoikeuksien soveltaminen vaatii eri yksilöiden oikeuksien keskinäistä punnintaa ja painottamista. Prosessin tehostaminen vaatii jonkinlaisia muutostoimia nykyiseen nähden, sillä nykyinen rikosprosessi ei kykene vastaamaan moniasianosaisrikosten aikaansaamiin vaatimuksiin tutkittavien ja käsiteltävien asioiden laajuudessa ilman, että tämä moniasianosaisprosessi vie kaikki olemassa olevat resurssit muulta rikostorjunnalta ja rikosten selvittämiseltä taikka prosessin kesto venyy kohtuuttomasti. Rikosprosessissa ei voida painottaa täysimääräisesti vain asianomistajan asemaa ja tarpeita, vaan keskiöön nousee väistämättä myös syytetyn oikeusturvasta huolehtiminen, sillä häneen valtion taholta potentiaalisesti kohdistuva ihmisoikeuksien rajoittaminen on oikeuksien rajoituksista painavampi kuin se, että asianomistaja velvoitetaan

itse valvomaan oikeuksiaan sen sijaan, että hänet huomioitaisiin automaattiseksi osaksi prosessia. Myös asianomistajan syyteoikeutta moniasianomistajarikoksissa tulee tarkastella uudelleen tästä näkökulmasta (ks. Luku 7.1).

Selvityksen perusteella katsomme, että julkisasianhoitajamekanismin käyttöön ottaminen moniasianomistajarikoksissa on perustelluin vaihtoehto huolehtia jatkossa tehokkaammin asianomistajan oikeuksista ja prosessin läpiviennistä moniasianomistajarikoksissa. Se nopeuttaisi ja sujuvoittaisi rikosprosessia sekä säästäisi viranomaisten resursseja. Mekanismi voisi toimia niin, että tuomioistuimen syyttäjän hakemuksesta määräämät julkisasianhoitajat keräävät ja selvittävät asianomistajien yksityisoikeudelliset vaatimukset, jolloin voidaan vähentää poliisin ja syyttäjän työmäärää. Julkisasianhoitajien lukumäärä riippuisi asian laajuudesta ja laadusta. Julkisasianhoitajana toimivat henkilöt pyytäisivät yleistiedoksiannolla asianomistajia ilmoittautumaan tiettyyn päivämäärään mennessä ja esittämään vaatimuksensa sekä niiden perusteet. Asianomistajille tulee varata ilmoittautumiseen riittävä aika. Sen jälkeen julkisasianhoitajat ryhtyisivät selvittämään asianomistajien vaatimuksia. Mikäli joku asianomistajista ei ilmoittautuisi julkisasianhoitajalle, hän jäisi mekanismin ulkopuolelle. Mekanismi ei kuitenkaan estäisi asianomistajaa esittämästä itse vaatimuksiaan, jolloin mekanismi ei estäisi asianosaisen oikeutta saada asiansa käsittelyksi. Tästä syystä uudistus ei vaarantaisi asianomistajan ihmis- ja perusoikeuksia.

Lisäksi valtakunnansyyttäjän syytemääräystä koskevaa sääntelyä voitaisiin laajentaa koskemaan kaikkia moniasianomistajarikoksia. Moniasianomistajarikoksen kriteerien täyttyessä siis aktivoituisi myös mahdollisuus valtakunnansyyttäjän syytemääräyksen antamiselle, mikäli se olisi tapauksen luonteen puolesta tarkoituksenmukaista. Syytemääräyksen käyttäminen poistaisi erityisesti asianomistajien syyteoikeudesta johtuvia ongelmia.

Syyteneuvottelumenettelyn käyttömahdollisuuksia tulisi laajentaa moniasianomistajarikoksia koskien. Tämä olisi toteutettavissa joko poistamalla asianomistajien suostumusta koskeva vaatimus syyteneuvottelun yhteydestä tai poistamalla asianomistajien oikeus vaatia rangaistusta tilanteissa, joissa syyttäjä nostaa moniasianomistajarikosasiassa syytteen tai aloittaa syyteneuvottelumenettelyn. Koska EIS ei takaa asianomistajalle syyteoikeutta, ei voimassa olevan lainsäädännön mukaisen asianomistajan syyteoikeuden kaventaminen riko ihmisoikeussopimuksen määräyksiä. Asianomistajarikosten osalta sääntelyä tulisi muuttaa siten, että syyttämisoikeus voidaan kaikkien asianomistajarikostyyppien osalta perustaa joko asianomistajien syytteeseen ilmoittamiseen tai valtakunnansyyttäjän syytemääräykseen.

Moniasianomistajarikosprosessien kontekstissa tietyt prosessiekonomiset perusteet antavat nykyisellään syyttäjälle mahdollisuuden kieltäytyä asianomistajan yksityisoikeudellisten vaatimusten ajamisesta ROL 3:9.1:n perusteella olennaiseen haittaan vedoten. Lisäksi tarve poliisin ja syyttäjän toimintojen tehostamiseen tukee edellä mainittua tulkintaa. Tässä selvityksessä perustettavaksi ehdotettu erillinen viranomainen, julkisasianhoitaja, selkeästi parantaisi asianomistajan asemaa moniasianomistajarikosten rikosprosessissa vastaavalla tavalla kuin aiemmin katsottiin kyseisten asioiden ajamisen siirtämisen syyttäjälle tehneen, ellei jopa enemmänkin, kun kyseinen viranomaistaho keskittyisi pelkästään asianomistajien vaatimusten selvittämiseen ja yksityisoikeudellisten vaatimusten ajamiseen. Ehdotamme kuitenkin, että perustettava julkisasianhoitaja ei ajaisi asianomistajien syyttäjän syytteestä eroavia rangaistusvaatimuksia, mutta voisi tarvittaessa kerätä kootusti yhteen syytteeseen yhtyvien rangaistusvaatimukset, jos asianomistajien oikeus vaatia rangaistusta säilytetään. Jos asianomistaja haluaisi ajaa syyttäjän syytteestä eroavaa rangaistusvaatimusta, voisi hän tehdä sen muun itse hankkimansa ja kustantamansa avustajan avulla. Näissäkin tilanteissa hän voisi halutessaan jättää yksityisoikeudelliset vaatimuksensa julkisasianhoitajan ajettaviksi ja saada palvelun siltä osin ilmaiseksi tai oikeusapulain tulorajojen mukaisesti maksullisena riippuen siitä, mihin kustannusjakoratkaisuun julkisasianhoitajan osalta päädytään.

Uudistus vapauttaisi syyttäjän ja poliisin resursseja varsinaisen rikosasian selvittämiseen ja ajamiseen. Ehdotettu konstruktio toteuttaisi myös perus- ja ihmisoikeuksien asettamat vaatimukset, sillä asianomistajat olisivat edelleen oikeutettuja vaatimaan syytetylle rangaistusta syyttäjän syytteeseen yhtyen ja saisivat edelleen yksityisoikeudelliset vaatimuksensa ajettua. Mikäli asianomistaja haluaisi vaatia syytetylle rangaistusta syyttäjän syytteestä poiketen, olisi hänellä edelleen tähän mahdollisuus vastaavalla tavalla kuin nykyisessäkin prosessissa eli itsenäisesti tai palkkaamansa/valitsemansa avustajan avulla, ellei oikeutta yllä kuvatulla tavalla rajoitettaisi. Kumpikin ratkaisu täyttää Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja perustuslain asettamat vaatimukset.

Yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyä ei tulisi kategorisesti pysyttää rikosasian käsittelyn yhteydessä tai erottaa siitä, vaan tuomioistuimelle tulisi antaa monipuolisemmat välineet asiasta päättämiseen. Yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyä koskevaa sääntelyä ehdotettaisiin muutettavaksi siten, että vastaajan kiistäessä rikosprosessissa asianomistajien yksityisoikeudelliset vaatimukset tuomioistuimen tulisi pääsääntöisesti voida erottaa vaatimukset käsiteltäväksi erillisessä riita-asian oikeudenkäynnissä, ellei se harkitse tarkoituksenmukaiseksi pitää käsiteltäviä asioita yhdessä. Ehdotamme siis pääsäännön kääntämistä siviili- ja rikosasioiden yhdessä pitämisestä niiden erottamiseen toisistaan moniasianomistajarikosasioiden kohdalla. Tässä tilanteessa julkisasianhoitajat

ajaisivat ilmaiseksi tai oikeusapulain mukaisten tulorajojen mukaan maksullisesti asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia riita-asian oikeudenkäynnissä ja toimisivat rikosprosessissa asianomistajien edustajana. Siinä tapauksessa, että vastaaja myöntäisi yksityisoikeudelliset vaatimukset tai niiden käsittely rikosasian yhteydessä ei tuomioistuimen harkinnan perusteella muusta syystä viivyttäisi rikosasian oikeudenkäyntiä, julkisasianhoitajat ajaisivat vaatimukset rikosprosessin yhteydessä.

Paras vaihtoehto julkisasianhoitajien sijoittelua koskien olisi se, että julkisasianhoitajat olisivat esimerkiksi Oikeuspalveluvirastossa työskenteleviä kokeneita virkamiehiä.[454] He hoitaisivat Oikeuspalveluvirastossa päätoimisesti muita tehtäviä, ja julkisasianhoitajien tehtävä käynnistyisi tuomioistuimen määräyksestä. Asianomistajien oikeuksien ja yhdenvertaisuutta koskevien edellytysten täyttämiseksi julkisasianhoitajan tulisi ajaa asianomistajien yksityisoikeudelliset vaatimukset maksutta.

454 Julkisasianhoitajien sijoittamista Oikeuspalveluvirastoon tulisi selvittää vielä tarkemmin.

Liitteet

HAASTATTELUKYSYMYKSET:

Massarikosasialla tarkoitetaan rikosasiaa, jossa on suuri määrä asianomistajia.

Teema 1: oikeudenmukainen oikeudenkäynti

- Mitä keskeisiä kipukohtia ja kehittämiskohteita tunnistat massarikosprosessissa ylipäätään?
  - Entä Wincapita- ja Vastaamo-tapauksissa nimenomaisesti?
  - Olisiko näiden tapauksien osalta voinut jossain kohtaa toimia toisin prosessin sujuvoittamiseksi? Miten?
- Millainen on näkemyksesi mukaan laadukas massarikosprosessi?
- Jos voisit kehittää rikosprosessia (sis. esitutkinta ja tuomioistuinkäsittely) massarikosjuttujen osalta miten vain, miten kehittäisit sitä? Miksi?
- Kumpaa pidät parempana:
  - sitä, että syytäjä ja poliisi yhteistyössä arvioisivat ja tekisivät nykyistä laajempia linjauksia esitutkinnan aikana asianomistajan yksityisoikeudellisten vaatimusten selvittämisen tarpeellisuudesta asioissa, joissa on suuri määrä asianomistajia vai
  - sitä, että asianomistajan vaateiden selvittäminen siirrettäisiin kolmannelle taholle, joka toimisi yhteistyössä syyttäjän ja poliisin kanssa?
    - Näetkö merkitystä sillä, onko tämä taho viranomainen vai yksityinen?
    - Millainen järjestelmä olisi näkemyksesi mukaan optimaalisin?

  - Muuttuuko tilanne, jos asianomistajan vaateiden selvittäminen on tunnusmerkistön täyttymisen ja/tai rangaistuksen mittaamisen kannalta tarpeen? Miksi/ Miksi ei?

- Jos kehitettäisiin malli, jossa asianomistajan vaatimusten selvittäminen ja ajaminen siirrettäisiin poliisilta ja syyttäjältä erilliselle uudelle viranomaiselle, tulisiko tarjottavan oikeusavun olla maksutonta vai oikeusapulain tulorajojen mukaista? Miksi?

  - Miten arvioit kulurakenteen muodostumista eri vaihtoehdoissa?

  - Miten näet mallin kokonaistaloudelliset vaikutukset, jos ne suhteutetaan poliisin ja syyttäjän käyttämien resurssien mahdolliseen pienenemiseen?

  - Taloudellisten vaikutusten lisäksi, mitkä ovat näkemyksesi mukaan tämänkaltaisen mallin hyödyt ja haitat?

- Näetkö ongelmia siinä, että syyttäjä tekisi yksittäisten asiaratkaisujen sijaan ns. massaratkaisuja samankaltaisia asioita koskien? Millaisia?

Teema 2: syyttäjän ja poliisin resurssien käyttö

- Tulisiko syyttäjän voida arvioida yksityisoikeudellisten vaateiden ajamista jo esitutkintavaiheessa?

  - Millaisia taloudellisia vaikutuksia näet tällä?

- Tulisiko poliisin voida jättää asianomistajien yksityisoikeudelliset vaateet (ja rangaistusvaatimukset) selvittämättä esitutkinnassa?

  - Millaisia taloudellisia vaikutuksia näet tällä?

- Miten syyttäjän ja poliisin yhteistyötä tulisi kehittää, jotta massarikosasioiden esitutkintaa saataisiin tehostettua?

Teema 3: asianomistajan asema

- Tuleeko asianomistajalla olla oikeus vaatia rangaistusta, vaikka syyttäjä on nostanut syytteen? Miksi/ Miksi ei?

- Vaarantuuko asianomistajan oikeus päästä oikeuksiinsa, jos yksityisoikeudellisten vaateiden käsittely järjestelmällisesti erotetaan syytettä käsittelevästä oikeudenkäynnistä? Miksi/ Miksi ei?

- Olisiko kollektiivinen (syyttäjästä erillinen) asianomistajien vaateiden ajaminen riittävää turvaamaan asianomistajan aseman rikosprosessissa? Miksi/ Miksi ei?

Teema 4: Lainsäädäntö ja rikosprosessin laatu

- Mitkä ovat keskeisimmät säädökset, jotka kaipaisivat muuttamista, jotta massarikosasioiden tehokkaampi käsittely mahdollistuisi?

- Millaisia muutoksia sääntelyyn tulisi tehdä?

- Millaisia mahdollisuuksia näet Digi ensin -hankkeen seurauksena tehtävien lainsäädännöllisten muutoksien avaavan massarikosjuttujen käsittelemisen tehostamiseksi?

- Millaisia vaikutuksia rikosprosessin laatuun asianomistajien vaatimusten selvittämisvelvollisuuden poistamisella poliisilta ja ajamisvelvollisuuden poistamisella syyttäjältä olisi?

  – Olisivatko laatuvaikutukset erilaisia riippuen siitä, jos asianomistajan vaatimusten selvittäminen ja ajaminen siirrettäisiin viranomaistaholle tai yksityiselle taholle?

LÄHTEET

Kirjallisuuslähteet

Advokaatti 5/2023.

Atkins, Andrew (2010): A Complicated Environment: The Problem with Extending Victims' Rights to Victims of Environmental Crimes. Washington and Lee Law Review 67, no. 4 (Fall 2010): ss. 1623-1658.

Berger, Collin (2021): How Federal Agencies Sue on Victims' Behalf: Parens Patriae, Equitable Remedies, and Procedures. Notre Dame Law Review 96, no. 4 (March 2021): ss. 1649-1698.

Casey, Lisa L. (2008): Class Action Criminality. Journal of Corporation Law 34, no. 1 (Fall 2008): ss. 153-246.

Cassell, Paul G. – Morris Jr., Michael Ray (2024): Defining "Victim" Through Harm: Crime Victim Status in the Crime Victims' Rights Act and Other Victims' Rights Enactments. American Criminal Law Review 61, no. 2 (Spring 2024): 329-[iv].

Eissa, Ahmed "Article III Standing: Getting over "Mount Everest" in Modern Data Breach Litigation," Journal of Business and Technology Law 17, no. 2 (2022).

Ervo, Laura (2005): Oikeudenmukainen oikeudenkäynti, Alma Talent 2005.

Fredman, Markku – Rautio, Lauri – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko (2025): Esitutkinta ja pakkokeinot, 7. uudistettu painos. painos, Alma Talent 2025.

Hallberg, Pekka – Karapuu Heikki – Ojanen Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka (2011): Perusoikeudet, Alma Talent 2011.

Helenius, Dan (2021): Asianomistaja. Teoksessa Mikko Vuorenpää – Dan Helenius – Petra Hietanen-Kunwald – Tuomas Hupli – Risto Koulu – Juha Lappalainen – Heidi Lindfors – Johanna Niemi – Satu Rantaeskola – Jaakko Rautio – Timo Saranpää – Santtu Turunen – Jyrki Virolainen. Prosessioikeus – Oikeuden perusteokset, Alma Talent 2021.

Helenius, Dan – Linna, Tuula (2024): Siviili- ja rikosprosessioikeus. Alma Talent 2024.

Hensler, Deborah R. – Arquilla, John – Fuller, Graham – Giddens, Beth – Gross, Jennifer (2000): Class Action Dilemmas: Pursuing Public Goals for Private Gain. Santa Monica: The RAND Corporation 2000.

Hirvelä, Päivi – Heikkilä, Satu (2017): Ihmisoikeudet – Käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön, Alma Talent 2017.

Hodges, Christopher (2021): Evaluating Collective Redress: Models, Evidence, Outcomes and Policy. Teoksessa Uzelac, Alan, Voet, Stefaan (eds), Class Actions in Europe, s. 19–42. Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice, vol 89. Springer, Cham. 2021.

Huhtilainen, Matias – Koskela, Tarja – Sutela, Mika – Tolvanen, Matti (2023): Assessing Availability of Public Legal Aid: Evidence from Finland. European Public Law, Volume 29, Issue 4, 2023.

Hurt, Christine (2009): Evil has new name (and new narrative): bernard madoff. Michigan State Law Review, 2009(4), ss. 947–988.

Jokela, Antti (2018): Rikosprosessioikeus. Alma Talent 2018.

Jokela, Antti (2024): Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. Oikeudenkäynti II. Alma Talent 2024

Koistinen, Hannu – Karjalainen, Eveliina (2021): Käytäntöön pohjautuvia näkemyksiä esitutkintayhteistyön tilasta, kipukohdista ja alueellisista innovaatioista. Tilannekatsaus 2021. OMSO 2021:21.

Koljonen, Eero (2010): Poliisin ja syyttäjän yhteistyön kehittäminen esitutkinnan johtamisen ja laadun näkökulmasta, Tampere 2010

Koskela, Tarja – Launiala, Mika (2025): Esiselvitys etukäteismaksusta tuomioistuimissa. Selvityshenkilöiden raportti. Oikeusministeriön julkaisuja 2025:2.

Kuusisto Mäkelä, Frida Emilia (2021): Prosessiekonomiaa vai uusi restoratiivinen työkalu rikosprosessiin? Syyteneuvottelumenettelyn soveltamiskäytäntö 2015–2017 ja käyttökokemuksia menettelyn ensivuosilta Suomessa. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Katsauksia 46/2021.

Lahav, Alexandra D. (2019): The Continuum of Aggregation. Georgia Law Review 53, no. 4 (Summer 2019): 1393-[vi].

Lollar, Cortney E. (2014): What Is Criminal Restitution. Iowa Law Review 100, no. 1 (2014), ss. 93–154.

Markus, Jaakko (2022): Oikeuksiin pääsy massavahinkotilanteissa. Helsinki 2022.

Martin, Harrison M. (2020): Please Hold Your Applause: How Clapper v. Amnesty International USA Deters Data Breach Litigants from Seeking a Judicial Remedy. Louisiana Law Review 80, no. 3 (Spring 2020): 885-914.

McClellan, Sarah (2020): What New AUSAs Need to Know about Victims' Rights and Working with Victims. Department of Justice Journal of Federal Law and Practice 68, no. 4 (September 2020): 73-100.

McNeill, Brooke (2018): Data Breach Litigation & Evaluating Standing. Suffolk Journal of Trial & Appellate Advocacy 23, no. 2 (2018): ss. 284-307.

Mujuzi, Jamil Ddamulira (2016): Victim participation in the criminal justice system in the european union through private prosecutions: issues emerging from the jurisprudence of the European Court of Human Rights. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, 24(2-3), 107-134.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna (1997): Asianomistajan aseman eriytyminen uudessa rikosprosessissa. DL 1997, ss. 445–458.

Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus, Alma Talent 2018.

Rantaeskola, Satu (2021): Asianomistajan yksityiselämän suoja rikosprosessissa. Alma Talent 2021.

Romanosky, Sasha – Hoffman, David – Acquisti, Alessandro (2014): Empirical Analysis of Data Breach Litigation. Journal of Empirical Legal Studies 11, no. 1 (March 2014): 74-104, s. 75–76.

Sant'Ambrogio, Michael D. – Zimmerman, Adam S. (2012): The Agency Class Action. Columbia Law Review 112, no. 8 (December 2012): ss. 1992–2067.

Sarasoja, Laura – Carling, Chris (2020): Oikeudenkäyntikulut pääkäsittelyssä ratkaistuissa riita-asioissa 2019. Edilex 2020/36.

Someya, Miki (2019): Resolving Data Breach Dispute: Automated Negotiation, E-Mediation, and Arbitration Assisted by Technology. Ohio State Journal on Dispute Resolution 34, no. 2 (2019): 393-[iv], s. 401–402.

Tirkkonen, Tauno (1969): Suomen rikosprosessioikeus I 1948. Porvoo, 1969.

Tolvanen, Matti – Koskela, Tarja – Huhtilainen, Matias – Sutela, Mika – Törölä, Miisa – Eskelinen, Emilia (2021): Selvitys julkisen oikeusavun tulorajojen vaikutuksista. Valtioneuvoston selvitys ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:58.

Tolvanen, Matti (2020): Rikosketjun LEAN-hanke – Selvityshenkilön raportti. Oikeusministeriön julkaisuja 2020:6.

Vincent, Nicola A (2017): Victims of cybercrime. Teoksessa Elena Martellozzo, Emma A Jane (eds.) Cybercrime and its Victims, ss. 27–42 Routledge 2017.

Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi (2003): Rikosprosessioikeus I. WSOY 2003.

Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi (2004): Rikosprosessin osalliset. Rikosprosessioikeus II. WSOY 2004.

Voutilainen, Tomi (2009): ICT-oikeus sähköisessä hallinnossa – ICT-oikeudelliset periaatteet ja sähköinen hallintomenettely, Edita Publishing Oy, Helsinki 2009.

Vuorenpää, Mikko (2007): Syyttäjän tehtävät. Erityisesti silmällä pitäen rikoslain yleisestävää vaikutusta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 277, 2007.

Zimmerman, Adam S. (2019): Surges and Delays in Mass Adjudication. Georgia Law Review 53, no. 4 (Summer 2019): ss. 1335-1374.

Zimmerman, Adam S. – Jaros, David M. (2011): The Criminal Class Action. University of Pennsylvania Law Review 159, no. 5 (April 2011): ss. 1385–1456.

Virallislähteet

Esityöt

HE 309/1993 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 154/2006 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle ryhmäkannelaiksi ja laiksi Kuluttajavirastosta annetun lain muuttamisesta.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolain uudistamiseksi.

HE 2/2013 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 10 ja 44 luvun sekä sakon täytäntöönpanosta annetun lain muuttamisesta.

HE 66/2015 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 31/2018 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi henkilötietojen käsittelystä rikosasioissa ja kansallisen turvallisuuden ylläpitämisen yhteydessä sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 60/2018 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi digitaalisten palvelujen tarjoamisesta sekä sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa annetun lain muuttamisesta.

HE 284/2018 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi julkisen hallinnon tiedonhallinnasta sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 111/2022 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle kuluttajien yhteisten etujen suojaamiseksi nostettavia edustajakanteita koskevan direktiivin täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 217/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi.

LaVM 9/1997 vp. Rikosasian oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen alioikeuksissa.

LaVM 4/2013 vp koskien Hallituksen esitystä eduskunnalle HE 2/2013 vp laeiksi rikoslain 10 ja 44 luvun sekä sakon täytäntöönpanosta annetun lain muuttamisesta.

LaVM 20/2022 vp, lakivaliokunnan mietintö koskien hallituksen esitystä eduskunnalle kuluttajien yhteisten etujen suojaamiseksi nostettavia edustajakanteita koskevan direktiivin täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

Hallituksen esityksen luonnos sähköisen tiedoksiannon ensisijaisuutta viranomaistoiminnassa koskevaksi lainsäädännöksi VN/9952/2024.

NOU 2016:24, Ny straffeprosesslov

Ot.prp. nr. 11 2007–2008, Om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (styrket stilling for fornærmede og etterlatte

PeVM 25/1994 vp, Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä HE 309/1993 perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
PeVM 1/2010 vp, perustuslakivaliokunnan mietintö.
PeVL 62/2018 vp, perustuslakivaliokunnan lausunto koskien hallituksen esitystä eduskunnalle laiksi henkilötietojen käsittelystä maahanmuuttohallinnossa ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi
Prop. 65 L 2011–2012, Endringer i voldsoffererstatningsloven og straffeprosessloven.
Prop. 64 L (2014-2015), Lov om ikraftsetting av straffeloven 2005 (straffelovens ikraftsettingslov).
Prop. 2020/21:209, Utökade möjligheter att använda tidiga förhör.
Prop. 146 L 2020–2021, Endringer i straffeprosessloven mv. (aktiv saksstyring mv.)
SOU 2013:17, Brottmålsprocessen.
SOU 2017:7, En bättre hantering av stora mål.
SOU 2019:38 Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg.
SOU 2024:51 En mer rättssäker och effektiv domstolsprocess.

Muut virallislähteet

COM(2018) 183 final, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee: A New Deal for Consumers.
Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (A/RES/40/34/1985).
European Court of Human Rights, Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe/ European Court of Human Rights, 2024
Oikeuslaitostyöryhmän alustavat toimenpide-ehdotukset 30.9.2024.
Oikeusministeriö 2022.
Oikeusministeriö 2023.
Oikeusministeriö, sähköposti 21.5.2025.
Oikeusministeriö, sähköposti 23.5.2025.
Oikeusvaltion takeet ja oikeuslaitoksen kehittämistyöryhmä. Alatyöryhmien asettaminen 30.10.2023. PAATOS_20231106142525.pdf.
OMML 2022:14 Rikosprosessin tehostaminen. Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja.
OMML 2023:16. Rikosprosessin sujuvoittaminen. Työryhmän muistio. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2023:16.
OMML 2025:18. Rikosprosessin sujuvoittaminen. Arviomuistio. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2025:18.
OMML 2025:26. Syyteneuvottelun käyttöalan laajentaminen. Työryhmän muistio. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2025:26.

POHA 2023a Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat ja pakkokeinot 3.11.2023 POL-2023-55661, ID-23271357.
POHA 2023 b. POL-2023-685, ID-23431922. Esitutkintayhteistyö. Esitutkinnan priorisointi ja päätöksenteko.
POHA 2024. Muistio 20.12.2024 POL-2024-155300, ID-24769515 (POHA 2024).
Poliisihallitus, sähköposti 23.5.2025.
Poliisin ylijohdon julkaisusarja 2/2006, Poliisin laatustrategia.
Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2006.
Sorva, Laura/Valtiokonttori palvelupäällikkö, sähköposti 27.5.2025.
Syyttäjälaitos, sähköposti 19.5.2025.
The Attorney General Guidelines for Victim and Witness Assistance. U.S. Department of Justice. 2022 Edition.
Tietoverkkorikollisuuden torjuntaa koskeva selvitys. Sisäministeriön julkaisu 14/2017.
Työryhmän asettamispäätös: oikeusvaltion takeet ja oikeuslaitoksen kehittäminen 1.2.2023. ASETTAMISPAATOS_20230201140115.PDF.
Valtion aluehallinnon virastorakenteen ja tehtävienjaon selvityshankkeen loppuraportti, valtiovarainministeriön julkaisuja 2022:36.
VKS:2006:3. Asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajaminen
VKS:2016:6. Valtakunnansyyttäjän ohje. Ohje syyteneuvottelua koskevan lainsäädännön soveltamisesta.
VKS:2023:1 Ohje syyttäjän esitutkintayhteistyöstä. Yleinen ohje syyttäjälle. Valtakunnansyyttäjä.
VKS:2023:3 Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet.
VKS:2024:1 Poliisimiehen tekemäksi epäillyn rikoksen esitutkinta ja syyteharkinta sekä poliisirikosasiassa tehdystä syyteratkaisusta ilmoittaminen | Syyttäjälaitos

Oikeuskäytäntö

Kansainväliset tuomioistuimet

EIT

Airey v. Ireland (Application No. 6289/73).
Al-Dulimi and Montana Management INC. v. Switzerland 2016. *(Application no. 5809/08)*.
Anagnostopoulos and Others v. Greece, (Application No. 39374/98).
Arewa v. Lithuania 2021, *(Application no. 16031/18)*.
Boddaert v. Belgium 1992, (Application no. 12919/87).
Brumărescu v. Romania (1999). (Application no. 28342/95).
Calvelli and Ciglio v. Italy 2002. (Application no. 32967/96).

EDWARDS v. THE UNITED KINGDOM, (Application no. 13071/87).
Ezeoke v. The United Kingdom, (Application No. 61280/21).
Fabbri and others v. San Marino 2024, (*Applications nos. 6319/21* and 2 others).
Gorou v. Greece (No. 2) 2009. (application no. 12686/03)
Hennig v. Austria 2003, *(Application no. 41444/98)*
IBRAHIM AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM (Applications nos. 50541/08, 50571 /08, 50573/08 and 40351/09).
Jussila v. Finland 2006, *(Application no. 73053/01)*
Kirinčić and Others v. Croatia (Application No. 31386/17)
Liblik and others v. Estonia 2019, *(Applications nos. 173/15* and 5 others)
Lithgow and others v. The United Kingdom. *((Application no. 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81)*
Malkov v. Estonia 2010, (Application No. 31407/07)
Mamič v. Slovenia (No. 2) 2006. *(Application no. 75778/01)*
Mendel v. Sweden 2009, *(Application no. 28426/06)*
Milasi v. Italy 1987, (no. 10527/83)
Moskalj v. Croatia (Application No. 60272/21),
Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey 2015 (Application no. 24014/05)
Neumeister v. Austria 1968. *(Application no 1936/63)*
Palaoro v. Austria (Application no. 16718/90)
Perez v. France 2004, *(Application no. 47287/99)*
Ramsahai and others v. the Netherlands 2007, *(Application no. 52391/99)*
Rosslhuber v. Austria 2000 (*Application no. 32869/96)*
Schuler-Zgraggen v. Switzerland 1993, *(Application no. 14518/89)*
Scordino v. Italy (No. 1) (Application no. 36813/97).
Stankov v. Bulgaria, (Application No. 68490/01),
TAXQUET v. BELGIUM (Application no. 926/05).
Von Hoffen v. Liechtenstein 2006, (Application no. 5010/04)
ZUMTOBEL v. AUSTRIA (Application no. 12235/86).

Euroopan unionin tuomioistuin

C-21/23, Lindenapotheke, EU:C:2024:846.
C-319/20, Meta Platforms Ireland, EU:C:2022:322.
C-757/22, Meta Platforms Ireland (Action représentative), EU:C:2024:598

Kansalliset tuomioistuimet

Rt. 2005 s. 1453.
Rt. 2007 s. 616.
Rt 2009 s. 1336.
United States v. CITGO Petroleum Cop., 2011 WL 1337101
Clapper v. Amnesty Int'l USA, 568 U.S. 398 (2013).

KHO 2024:98.
KKO 2014:71.
KKO 2025:18
NJA 2021 s. 525.

Laillisuusvalvojien ratkaisut

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 7.11.2024. Asianomistaja-asema ns. Vastaamo-asiassa. EAOK/2261/1023.

Internet-lähteet

https://news.err.ee/1609605236/two-estonian-nationals-plead-guilty-in-us-577m-cryptocurrency-fraud-scheme),
https://poliisi.fi/documents/25235045/26823782/Poliisin+asiakirjajulkisuuskuvaus.pdf/0bc008c3-7106-fa8b-89a1-fb01b8088e8d/Poliisin+asiakirjajulkisuuskuvaus.pdf?t=1630301434861. (käyty 11.5.2025)
https://www.americanbar.org/groups/public_education/resources/law_related_education_network/how_courts_work/sentencing/
https://www.justice.gov/archives/opa/pr/justice-departments-10th-distribution-brings-total-provided-over-43b-nearly-full-recovery.
https://www.justice.gov/d9/pages/attachments/2022/10/21/new_ag_guidlines_for_vwa.pdf
https://www.justice.gov/usao-sdny/file/762831/dl?inline.
https://www.justice.gov/usao-sdny/programs/victim-witness-services/united-states-v-bernard-l-madoff-and-related-cases.
https://www.law.cornell.edu/wex/class_action,
https://www.riigiteataja.ee/akt/117042025006?leiaKehtiv
Yle 22.5.2025, Vastaamon tietomurron uhreja edustavat juristit takovat rahallisen jättipotin – professori: Tämä on Amerikan malli. https://yle.fi/a/74-20163364.
Yle 26.9.2024, Vastaamon uhrien juristit saattavat laskuttaa miljoonia euroja. https://yle.fi/a/74-20113936;
Forsgrén, Gebhard ja Partanen vaativat merkittävää muutosta rikoslakiin - taustalla uhrien asema Vastaamon tietomurrossa | Vihreät - De Gröna.
https://www.valtiokonttori.fi/maaraykset-ja-ohjeet/valtion-kirjanpitoyksikot-virastot-ja-laitokset-talousarvion-ulkopuolel-la-olevat-valtion-rahastot-seka-valtion-liikelaitokset-1-1-2025/. (käyty 11.5.2025)
https://constitution.congress.gov/constitution/article-3/
Suomen Asianajajaliiton tiedote. Suomeen tarvitaan joukkokanne. Suomeen tarvitaan joukkokanne - Asianajajaliitto.
Suomen Asianajajat

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-0990 (PDF)
ISBN 978-952-400-404-6 (PDF)

OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET